

**Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytetu Łódzkiego
w Łodzi**

mgr Anna Maria Pluskota

**Wpływ korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne na
przykładzie państw europejskich**

Praca doktorska

napisana w Katedrze Finansów Korporacji

pod kierunkiem

dr hab. Radosława Pastusiaka, prof. UŁ

Łódź, 2021

Spis treści

Wstęp.....	5
Rozdział 1. Gospodarka i jej wzrost	10
1.1. Wstęp.....	10
1.2. Wzrost gospodarczy w teorii ekonomii	10
1.3. Determinanty wzrostu gospodarczego.....	14
1.3.1. Znaczenie inwestycji w rozwoju gospodarczym	18
1.3.2. Znaczenie działalności gospodarczej i przedsiębiorczości dla rozwoju gospodarczego.....	21
1.4. Pomiar wybranych zmiennych makroekonomicznych.....	24
1.5. Klasyfikacja państw.....	26
1.6. Podsumowanie.....	30
Rozdział 2. Istota korupcji.....	31
2.1. Wstęp.....	31
2.2. Pojęcie i typologia korupcji.....	32
2.2.1. Pojęcie korupcji	32
2.2.2. Typologia korupcji	39
2.3. Przyczyny korupcji.....	43
2.3.1. Kulturowe przyczyny korupcji	43
2.3.2. Polityczne przyczyny korupcji	47
2.3.3. Ekonomiczne przyczyny korupcji	53
2.4. Pomiar korupcji	57
2.5. Podsumowanie.....	64
Rozdział 3. Wpływ korupcji na gospodarkę.....	66
3.1 Wstęp.....	66
3.2 Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy	68
3.2.1 Negatywny wpływ korupcji na wzrost gospodarczy	76
3.2.2 Ujęcie pozytywnego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy	84
3.3 Wpływ korupcji na inwestycje	90
3.3.1 Ujęcie negatywnego wpływu korupcji na inwestycje	91
3.3.2 Ujęcie pozytywne wpływu korupcji na inwestycje	96
3.4 Wpływ korupcji na działalność gospodarczą i przedsiębiorczość.....	99
3.4.1 Negatywny wpływ korupcji na działalność gospodarczą i przedsiębiorczość	100
3.4.2 Pozytywny wpływ korupcji na działalność gospodarczą i przedsiębiorczość.....	106
3.5 Koncepcja nieliniowego wpływu korupcji na gospodarkę.....	107
3.6 Koncepcja maksymalnego poziomu korupcji.....	116
3.7 Podsumowanie.....	125

Rozdział 4. Wpływ korupcji na najważniejsze zmienne makroekonomiczne na przykładzie wybranych państw Europy	127
4.1 Wstęp.....	127
4.2 Przegląd najważniejszych metod badań zależności pomiędzy korupcją a wzrostem gospodarczym w literaturze.....	128
4.3 Opis danych i metodologia badania.....	130
4.4 Analiza statystyczna i analiza stacjonarności danych	135
4.5 Empiryczna weryfikacja postawionych hipotez	141
4.5.1 Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy – analiza empiryczna.....	142
4.5.2 Wpływ korupcji na stopę inwestycji – analiza empiryczna.....	150
4.5.3 Oddziaływanie kontroli korupcji na przedsiębiorczości – analiza empiryczna.....	156
4.6 Wnioski z przeprowadzonych badań nad wpływem korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne	162
4.7 Podsumowanie.....	171
Zakończenie.....	172
Bibliografia.....	177
Źródła internetowe:	190
Akty prawa:	191
Spis tabel:	192
Spis rysunków:	193
Załączniki	194

Autorka serdecznie dziękuje wszystkim osobom, które przyczyniły się do powiększenia wartości naukowej niniejszej pracy. W pierwszej kolejności promotorowi, Profesorowi Radosławowi Pastusiakowi, za cenne uwagi, inspiracje i zachęty do badań oraz ogromne wsparcie i życzliwość w każdej sytuacji. W drugiej kolejności dr Maciejowi Malaczewskiemu za inspirację do prowadzenia badań nad wpływem korupcji na gospodarkę oraz dr Magdalenie Jasiniak i dr hab. Monice Bolek za merytoryczne wsparcie. Dziękuję za wszelkie sugestie przekazane w trakcie zebrań i owocną merytoryczną dyskusję moim Współpracownikom z Katedry Finansów Korporacji.

Szczególne podziękowania autorka chciała skierować do swojego Męża, który ogromnym wsparciem i cierpliwością przyczynił się do powstania niniejszej pracy.

Michałowi

Wstęp

Korupcja to istotne zjawisko gospodarcze wpływające na sytuację ekonomiczną państwa. Oddziałuje ona na funkcjonowanie przedsiębiorstw, regulacje prawne, jest jednym z nieetycznych zjawisk, które wpływa bezpośrednio lub pośrednio na niemal każdy aspekt życia społecznego i gospodarczego w państwie.

Nie bez przyczyny korupcja i jej wpływ na gospodarkę jest uznawana za skomplikowany obszar badawczy. Samo zjawisko jest niejednoznaczne, przez co do tej pory nie została sformułowana jednolita definicja korupcji, która mogłaby być uznana za akceptowalną w społeczeństwach różnorodnych pod względem kulturowym. Różnorodność definicji funkcjonujących w różnych państwach przysparza trudności w tworzeniu mierników tego zjawiska adekwatnych dla wszystkich państw. W niniejszej pracy korupcja będzie rozumiana jako wykorzystanie stanowiska publicznego do prywatnego celu¹. Badania dotyczące oddziaływania przekupstwa² na gospodarkę, które przedstawiono dotychczas w literaturze również nie umożliwiają wskazania jednoznacznej relacji między przekupstwem a zmiennymi makroekonomicznymi. Aktualnie prowadzone są badania nad zrozumieniem oddziaływania przekupstwa na gospodarkę, by możliwe było właściwe wyjaśnienie jej skutków.

Problemem badawczym niniejszej pracy jest ocena wpływu korupcji na gospodarkę. Mimo dostępności licznych badań nad tą zależnością, ich wyniki nie wskazują na występowanie trwałych i jednakowych prawidłowości. Najczęściej w literaturze pojawiają się argumenty przemawiające za negatywnymi skutkami istnienia łapownictwa w gospodarce. Negatywny wpływ korupcji na gospodarkę jest zgodny z prawną klasyfikacją przekupstwa jako przestępstwa, które jest społecznie szkodliwe. Również ze względów moralnych łapownictwo jest nieuzasadnione, ponieważ stanowi nienależną prawnie zapłatę za dokonanie pewnych czynności lub ich zaniechanie. Jednak w literaturze pojawiły się teoretyczne uzasadnienia oraz badania empiryczne potwierdzające występowanie pozytywnych skutków przekupstwa m.in. na wzrost gospodarczy. Występowanie pozytywnych skutków przekupstwa nie jest sprzeczne z jednoczesnym negatywnym działaniem łapownictwa na gospodarkę, ponieważ zarazem możliwe jest wskazanie wad i zalet korupcji w obszarze jednego państwa. Skutki te mogą występować jednocześnie, przy czym w danej gospodarce mogą przeważać pozytywne lub

¹ Pope J. 1999, Rzetelność życia publicznego, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, s. 34.

² Słowo korupcja jest w pracy używane zamiennie z terminami łapownictwo i przekupstwo.

negatywne konsekwencje. Z jednej strony poddaje to w wątpliwość wnioskowanie na podstawie badań, które wskazują na możliwość wystąpienia tylko pozytywnego lub tylko negatywnego wpływu łapownictwa na gospodarkę. Z drugiej strony możliwe jest, że badania potwierdzające jednoznacznie negatywny wpływ tego zjawiska na daną gospodarkę są właściwe, ponieważ w przypadku tej gospodarki nie występują pozytywne skutki lub mają one charakter marginalny. Rozważania dotyczące oddziaływania łapownictwa na gospodarkę nasuwają wiele wątpliwości, które do tej pory nie zostały w pełni wyjaśnione. Możliwość występowania jednocześnie pozytywnych i negatywnych skutków korupcji oraz utrzymujący się w państwach najbardziej rozwiniętych gospodarczo pewien niski poziom skorumpowania, skłania do rozważań nad zasadnością stosowania w modelach ekonometrycznych liniowej zależności między miernikiem korupcji a najważniejszymi zmiennymi makroekonomicznymi.

Zgłębiając tematykę wpływu przekupstwa na gospodarkę można sformułować wiele pytań badawczych. W niniejszej dysertacji podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest kierunek i siła oddziaływania korupcji na gospodarkę?
2. Czy możliwe jest określenie wpływu korupcji na gospodarkę za pomocą funkcji niemonotonicznej?
3. Czy korupcja może sprzyjać rozwojowi gospodarczemu?

W literaturze podjęto próbę odpowiedzi na część z powyższych pytań, aczkolwiek dyskusja o skutkach przekupstwa na gospodarkę nadal pozostaje otwarta.

Korupcja często wiąże się z przekazaniem środków pieniężnych lub innego dobra, które legalnie nie należałoby się osobie obdarowanej. W zamian oczekuje się uzyskania innego dobra lub usługi, która również legalnie nie mogłaby dojść do skutku. Z jednej strony, ekonomiczną konsekwencją tego czynu jest wykorzystanie dostępnych zasobów w sposób nieoptymalny ekonomicznie, ponieważ wynagradza się osobę, której się to wynagrodzenie prawnie nie należy. Z drugiej strony, dzięki korupcji można osiągnąć efekty (np. koncesję), które w świetle prawa nie mogłyby być uzyskane, ale ich otrzymanie prowadzi do zwiększenia dobrobytu jednostki, a globalnie do zwiększenia wzrostu gospodarczego. Korupcja pojawiająca się pod różnymi postaciami wpływa na funkcjonowanie całej gospodarki, a jej wpływ jest niejednoznaczny. Oznacza to, że jednocześnie może wpływać na gospodarkę w sposób negatywny jak i pozytywny w pewnych obszarach. Ten różnorodny wpływ można zobrazować m.in. poprzez wskazany powyżej skutek ekonomiczny wręczenia łapówki w zamian za uzyskanie koncesji. Współistnienie odmiennych skutków skorumpowania uzasadnia

kontynuowanie dalszych badań nad tym zjawiskiem dla różnych gospodarek, ponieważ wyniki mogą okazać się zróżnicowane.

Przedmiotem przeprowadzanych badań będzie analiza długookresowego wpływu korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne. Celem pracy jest zbadanie wpływu miernika korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne na przykładzie rozwiniętych i rozwijających się państw europejskich.

Cel główny zostanie osiągnięty poprzez realizację następujących celów cząstkowych:

- I. Wskazanie najważniejszych zmiennych makroekonomicznych opisujących stan gospodarki i uzasadnienie ich wyboru [rozdział I].
- II. Opisanie zjawiska korupcji wraz z charakterystyką jej głównych przyczyn oraz wskazanie jej najdokładniejszego miernika z uzasadnieniem tego wyboru [rozdział II].
- III. Ocena skutków korupcji dla rozwoju gospodarczego, inwestycji i przedsiębiorczości, które były postulowane w teorii ekonomii [rozdział III].
- IV. Ocena wpływu korupcji na wybrane zmienne ekonomiczne na podstawie dotychczasowych badań [rozdział III].
- V. Ocena wpływu korupcji na wybrane procesy gospodarcze na przykładzie rozwiniętych i rozwijających się państw europejskich w celu weryfikacji postawionych hipotez badawczych oraz porównanie ich z wynikami prezentowanymi w literaturze [rozdział IV].
- VI. Wskazanie kierunku i charakteru zależności między korupcją a wybranymi wielkościami makroekonomicznymi [rozdział IV].

Cel główny zostanie osiągnięty poprzez zbadanie oddziaływania korupcji na sytuację gospodarczą w państwach o średnim dochodzie powyżej przeciętnej oraz o wysokim dochodzie. Na podstawie analizy literatury, która została zaprezentowana w części teoretycznej pracy, możliwe jest stwierdzenie, że powyższy cel jest istotnym problemem badawczym, który nie został w pełni opisany w świetle dotychczasowych badań empirycznych.

W rozprawie weryfikowana jest następująca hipoteza główna:

H: Korupcja wpływa na podstawowe zmienne makroekonomiczne w sposób nieliniowy.

Hipoteza główna będzie weryfikowana przy pomocy hipotez cząstkowych:

H1: Korupcja wpływa na wzrost gospodarczy w sposób nieliniowy.

H2: Korupcja wpływa na stopę inwestycji w sposób nieliniowy.

H3: Korupcja wpływa na przedsiębiorczość w sposób nieliniowy.

Główna hipoteza badawcza wiąże się z różnym stopniem wpływu przekupstwa na wybrane zmienne makroekonomiczne uzależnionym od poziomu skorumpowania kraju. Ekonomiczne skutki łapownictwa mogą być inne na poszczególnych jej poziomach.

Powyższe hipotezy badawcze zostaną w pracy zweryfikowane empirycznie za pomocą panelowych modeli ekonometrycznych zbudowanych na podstawie danych makroekonomicznych o częstotliwości rocznej. Dane te zostały zgromadzone dla lat 1996-2015 dla państw europejskich, których DNB (Dochód Narodowy Brutto) na osobę w okresie analizy mieścił się w przedziale dla państw o średnim dochodzie powyżej średniej i wyższym dochodzie (klasyfikacja Banku Światowego). Państwa europejskie zostały wybrane ze względu na podobną interpretację zachowania korupcyjnego pod kątem kulturowym i prawnym w obrębie kontynentu europejskiego. Dobór próby badawczej jest na tyle szeroki, iż badaniem objęto państwa o różnym poziomie dochodów. Jednocześnie jest to próba jednolita w kwestii ekonomicznej interpretacji korupcji na obszarze analizowanych państw.

Struktura poniższej pracy jest następująca. Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów oraz zakończenia. Pierwszy rozdział pod tytułem „Gospodarka i jej wzrost” zawiera krótkie wprowadzenie do teorii rozwoju i wzrostu gospodarczego. Przedstawiono w nim podstawowy model wzrostu gospodarczego oraz wymieniono najważniejsze jego determinanty. Wśród zmiennych wpływających na wzrost gospodarczy wyróżniono inwestycje i przedsiębiorczość, których wpływ na gospodarkę omówiono w sposób szczegółowy.

Drugi rozdział pod tytułem „Istota korupcji” stanowi wprowadzenie do złożonego tematu jakim jest korupcja. Zaprezentowano w nim przegląd definicji korupcji, jej typologię i główne przyczyny występowania. Determinanty przekupstwa przedstawiono w podziale na trzy kategorie: kulturowe, polityczne i ekonomiczne. Wskazano i omówiono najważniejsze miary łapownictwa, które były wykorzystywane w badaniach empirycznych w literaturze.

W trzecim rozdziale przedstawiono teorie wpływu przekupstwa na wybrane zmienne makroekonomiczne. Pozwoliło to na zaprezentowanie najważniejszych poglądów na temat oddziaływania łapownictwa na gospodarkę, które pojawiły się dotychczas w literaturze. Przedstawiono najważniejsze argumenty za pozytywnym jak i negatywnym wpływem korupcji na gospodarkę. Poruszono również temat optymalnego poziomu przekupstwa, który w ostatnich latach został zaprezentowany w literaturze. Teoretyczne argumenty za wpływem łapownictwa na gospodarkę zostały poparte przeglądem badań przeprowadzonych nad wpływem korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne. Omówiono również funkcje, które mają właściwości pozwalające na stwierdzenie nieliniowej (parabolicznej) zależności między przekupstwem a wybranymi zmiennymi makroekonomicznymi.

Czwarty rozdział zawiera prezentację zmiennych użytych w badaniu. Przedstawiono metodologię przeprowadzonych badań i analizę statystyczną wybranych zmiennych. Najważniejszą część czwartego rozdziału stanowi badanie nad wpływem korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne oraz interpretacja uzyskanych wyników wraz z wnioskami. Przeprowadzono badania ekonometryczne na danych panelowych i przekrojowych, które umożliwiły weryfikację postawionych hipotez badawczych. Głównym problemem na tym etapie jest jakość dostępnych wskaźników korupcji. Podsumowanie dysertacji zawarto w zakończeniu.

Otrzymane wyniki stanowią uzupełnienie dotychczas przeprowadzonych badań. Stanowią również głos w dyskusji nad oddziaływaniem korupcji na gospodarkę, co może przełożyć się na skuteczność polityki antykorupcyjnej i gospodarczej rządów państw europejskich.

Rozdział 1. Gospodarka i jej wzrost

1.1. Wstęp

W pierwszym rozdziale niniejszej pracy przedstawione zostaną najważniejsze zagadnienia dotyczące rozwoju i wzrostu gospodarczego. Na wstępie rozdziału wskazano różnice między rozwojem a wzrostem gospodarczym oraz przedstawiono podstawowy model wzrostu gospodarczego jakim jest neoklasyczny model Solowa, a także wskazane zostały założenia dotyczące tego modelu. Wymieniono najważniejsze determinanty wzrostu gospodarczego, które najczęściej są analizowane w literaturze. Spośród wielu determinant do analizy wybrano inwestycje i przedsiębiorczość, po czym omówiono przyczyny wpływu tych dwóch zmiennych na wzrost gospodarczy.

Celem niniejszego rozdziału jest zaprezentowanie najistotniejszych zmiennych makroekonomicznych, które będą poddawane szczegółowej analizie teoretycznego wpływu korupcji na te zmienne (w rozdziale trzecim) oraz empirycznej weryfikacji postawionych hipotez dotyczących tych wielkości makroekonomicznych (w rozdziale czwartym). Szczegółowo omówiono jedynie kilka zmiennych makroekonomicznych, które mają istotny wpływ na funkcjonowanie gospodarki. Zaprezentowano także sposób w jaki Bank Światowy klasyfikuje państwa pod względem dochodów na mieszkańca. Metoda podziału gospodarek wg Banku Światowego została wykorzystana w badaniach empirycznych zawartych w czwartej części pracy. Wskazane zostały również przedziały klasyfikacji państw adekwatne do badanego okresu w części empirycznej niniejszej pracy.

1.2. Wzrost gospodarczy w teorii ekonomii

Wzrost gospodarczy w literaturze definiowany jest m.in. w następujący sposób: „proces powiększania z roku na rok wielkości ekonomicznych danego gospodarstwa narodowego, przede wszystkim rozmiarów sił wytwórczych, produkcji i konsumpcji”³. Inną definicję zaproponowali Milewski i Kwiatkowski⁴: „proces powiększania podstawowych wielkości

³ Bernard Y., Colli J-C. 1994, Słownik ekonomiczno-finansowy, tłum. Bogdan Nowosad, Wydawnictwo Książnica, s. 183.

⁴ Milewski R., Kwiatkowski E. 2005, Podstawy ekonomii, Wydawnictwo Naukowe PWN, wyd. III, Warszawa, s. 280.

makroekonomicznych w gospodarce, a w szczególności proces powiększania produkcji w skali całej gospodarki” i jednocześnie wskazali, że pokrewne pojęcie rozwoju gospodarczego jest szersze, ponieważ obejmuje nie tylko ilościową zmianę wielkości makroekonomicznych (jak w przypadku wzrostu gospodarczego), ale także dotyczy zmiany jakościowej, np. organizacji systemu społecznego i gospodarczego, jakości życia, stanu środowiska naturalnego. Rozwój gospodarczy to pojęcie charakteryzujące szeroko rozumiany dobrobyt ludności (nie związany wyłącznie ze wzrostem dochodów), zaś wzrost gospodarczy jest rozumiany jako zmiany wielkości makroekonomicznych w ujęciu ilościowym.

W części teoretycznej pracy pojęcie rozwoju gospodarczego i wzrostu gospodarczego będzie stosowane w rozumieniu wzrostu dobrobytu i rozwoju gospodarki, ze względu na to, że pojęcie wzrostu gospodarczego mieści się w zagadnieniu rozwoju gospodarczego.

We współczesnej teorii wzrostu gospodarczego funkcjonują różne rodzaje modeli wzrostu. Jak wskazuje Malaga⁵, w niewielkim stopniu aktualnie wykorzystywane są keynesistowskie teorie wzrostu gospodarczego. Zainteresowanie naukowców zyskały modele neoklasyczne, ponieważ na ich podstawie rozważyć można problem optymalnego wzrostu gospodarczego i tym samym umożliwić administracji państwowej kreowanie polityki gospodarczej państwa nastawionej na osiągnięcie wyższego wzrostu gospodarczego.

Podstawowym modelem wzrostu gospodarczego jest neoklasyczny model Solowa⁶, gdzie poziom produkcji wyznaczono za pomocą dwuczynnikowej funkcji:

$$Y(t) = F(K(t), L(t))$$

gdzie funkcja produkcji (Y) jest objaśniana przez zasób kapitału fizycznego (K) i zasób sił pracy (L). Solow wprowadził do teorii neoklasyczną funkcję produkcji, która nadal stanowi podstawę teorii wzrostu gospodarczego. Barro i Sala-i-Martin⁷ wymieniają następujące założenia do funkcji produkcji:

- Jednorodność stopnia pierwszego, czyli funkcja produkcji cechuje się stałymi efektami skali. Wzrost nakładów obu czynników produkcji będzie powodował proporcjonalny wzrost produkcji. Założenie to ma ekonomiczny sens, gdy mając pewien zasób kapitału fizycznego

⁵ Malaga K. 2009, O niektórych dylematach teorii wzrostu gospodarczego i ekonomii, PTE, Warszawa, s. 8.

⁶ Solow R. 1956, A Contribution to the Theory of Economic Growth, Quarterly Journal of Economics, vol. 70, nr 1, s. 66-68.

⁷ Barro R., Sala-i-Martin X. 2004, Economic Growth, MIT Press, Second Editon, Cambridge, London, s. 27-28.

i sił pracy produkowany jest jeden produkt Y. Jeśli otworzy się taką samą produkcję przy użyciu tych samych ilości zasobów w innym miejscu, powinno się uzyskać również jeden produkt Y.

- Do wytworzenia produktu i usługi niezbędne jest pozyskanie wszystkich czynników produkcji, czyli L i K muszą być większe od zera by możliwa była produkcja.
- Dodatnia produktywność czynników produkcji, która oznacza wzrost produkcji wraz ze zwiększeniem nakładów danego czynnika produkcji oraz malejąca produktywność krańcowa danego czynnika produkcji, która oznacza, że krańcowy przyrost produkcji maleje wraz ze wzrostem nakładów tego czynnika (przy niezmiennych nakładach drugiego czynnika):

$$\frac{\partial F(K(t), L(t))}{\partial K(t)} > 0; \quad \frac{\partial^2 F(K(t), L(t))}{\partial K(t)^2} < 0$$

$$\frac{\partial F(K(t), L(t))}{\partial L(t)} > 0; \quad \frac{\partial^2 F(K(t), L(t))}{\partial L(t)^2} < 0$$

- Warunki Inady, które mają uzasadnienie ekonomiczne. Mały nakład jednego z czynników produkcji będzie skutkował bardzo dużą krańcową produktywnością tego czynnika produkcji, natomiast dużemu nakładowi czynnika produkcji odpowiada niska krańcowa produktywność tego czynnika produkcji. Warunki te zapisano w postaci:

$$\lim_{K(t) \rightarrow 0^+} \left(\frac{\partial F(K(t), L(t))}{\partial K(t)} \right) = +\infty; \quad \lim_{L(t) \rightarrow 0^+} \left(\frac{\partial F(K(t), L(t))}{\partial L(t)} \right) = +\infty$$

$$\lim_{K(t) \rightarrow +\infty} \left(\frac{\partial F(K(t), L(t))}{\partial K(t)} \right) = 0; \quad \lim_{L(t) \rightarrow +\infty} \left(\frac{\partial F(K(t), L(t))}{\partial L(t)} \right) = 0$$

Powyższe warunki spełnia funkcja produkcji Cobba-Douglasa w następującej postaci:

$$Y(t) = A(t)K(t)^\alpha L(t)^\beta$$

gdzie $\alpha + \beta = 1$ oraz $\alpha, \beta \in (0; 1)$ zaś A jest miarą technologii produkcji, czyli wiedzy niezbędnej do produkowania z dostępnych czynników produkcji.

Wykładnik α oznacza elastyczność produkcji względem kapitału, zaś wykładnik β mierzy elastyczność produkcji względem pracy. Suma tych wykładników wynosi jeden, przy założeniu funkcji produkcji o stałych przychodach względem skali. Stopę wzrostu produkcji

Y można przedstawić za pomocą sumy stóp wzrostu czynników z funkcji produkcji Cobba-Douglasa:

$$\frac{\Delta Y(t)}{Y(t)} = \frac{\Delta A(t)}{A(t)} + \alpha \frac{\Delta K(t)}{K(t)} + \beta \frac{\Delta L(t)}{L(t)}$$

Powyższe równanie można przekształcić, by uzyskać tzw. „resztę Solowa”, czyli tempo postępu technicznego:

$$\frac{\Delta A(t)}{A(t)} = \frac{\Delta Y(t)}{Y(t)} - \left(\alpha \frac{\Delta K(t)}{K(t)} + \beta \frac{\Delta L(t)}{L(t)} \right)$$

Poprzez postęp techniczny możliwe jest uzyskanie większej produktywności czynników produkcji i tym samym uzyskanie szybszego wzrostu gospodarczego. W modelu Solowa postęp techniczny ma charakter egzogeniczny, co zostało skrytykowane przez badaczy. Ostatecznie model wzrostu gospodarczego Solowa nie wyjaśnia przyczyn postępu technicznego, który został uznany za główny czynnik wzrostu gospodarczego. Wśród podstawowych słabości modelu wymienia się również nieuwzględnienie podstawowego czynnika jakim jest kapitał ludzki oraz korzyści skali, które mogą powodować w niektórych przypadkach nieskończone impulsy do inwestowania⁸. Do podstawowych zalet modelu Solowa należy zaliczyć możliwość zastosowania funkcji produkcji Cobb-Douglasa oraz możliwość zbadania wpływu poszczególnych czynników na wzrost gospodarczy.

Model Solowa jest przykładem modelu wzrostu egzogenicznego. Czynniki wzrostu gospodarczego są całkowicie niezależne od zachowania gospodarki i decyzji podmiotów w niej funkcjonujących, co powodowało kontrowersje, dlatego powstały modele endogenicznego wzrostu gospodarczego. Modele wzrostu endogenicznego różnią się od modeli wzrostu egzogenicznego m.in. charakterem inwestycji. W modelach wzrostu endogenicznego stopa inwestycji jest ustalana na poziomie, który maksymalizuje sumę zdyskontowanej użyteczności konsumpcji przykładowego uczestnika wymiany gospodarczej⁹. Model Solowa jest modelem wzrostu gospodarki zamkniętej, dlatego inwestycje nie przepływają w tym przypadku między gospodarkami, np. od bogatej do biednej.

⁸ Dykas P., Misiak T. 2016, Neoklasyczny model wzrostu gospodarczego z sinusoidalnymi inwestycjami, *Przegląd Statystyczny*, nr 63, z. 1, s. 50.

⁹ Dykas P., Tokarski T. 2013, Podażowe czynniki wzrostu gospodarczego – podstawowe modele teoretyczne, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica*, nr 294, s. 21.

1.3.Determinanty wzrostu gospodarczego

Jednym z nurtów badań nad wzrostem gospodarczym są próby identyfikacji innych czynników produkcji niż ziemi, kapitału i pracy. Głównym problemem badawczym było wskazanie nowych determinant powodujących, że jedne gospodarki są bogatsze od innych. Mo¹⁰ na podstawie teorii rozwoju gospodarczego Schumpetera, wskazał dwie główne grupy czynników wzrostu gospodarczego. Pierwsza grupa wiąże się z dostępnością czynników produkcji, czyli tempem wzrostu zasobów kapitału i pracy. Druga grupa dotyczy zmian społecznych i technologicznych. Mo określił tę grupę jako komponent rozwoju, który determinuje wzrost całkowitej produktywności wszystkich czynników funkcji produkcji. Rodrik, Subramanian i Trebbi¹¹ wprowadzili podobny podział rozdzielać czynniki wzrostu gospodarczego na płytkie i głębokie. Do determinant płytkich zaliczyli nakłady kapitału fizycznego, pracy czy kapitału ludzkiego. Czynniki głębokie są związane z geograficznym położeniem gospodarki, stopniem jej zintegrowania z innymi gospodarkami oraz uwarunkowaniami instytucjonalnymi funkcjonowania państwa, czyli jakością instytucji politycznych, determinantami prawnymi funkcjonowania gospodarki, instytucjami finansowymi. Czynniki głębokie implikują wydajność czynników płytkich, zatem przykładowo uwarunkowania instytucjonalne działania państwa będą determinować nakłady na kapitał ludzki czy pracę.

Barro¹² zbadał wpływ kilku istotnych determinant wzrostu gospodarczego (wzrost PKB per capita):

- wyjściowy poziom PKB jest ujemnie skorelowany ze wzrostem gospodarczym;
- wzrost gospodarczy jest dodatnio skorelowany z początkowym poziomem inwestycji w kapitał ludzki (mierzonym wskaźnikiem skolaryzacji na poziomie podstawowym i średnim);
- konsumpcyjne wydatki publiczne (wskaźnik został podany w stosunku do realnego PKB) są ujemnie skorelowane ze wzrostem gospodarczym;
- stopa inwestycji publicznych jest dodatnio skorelowana z PKB p.c., lecz zależność ta jest słaba;

¹⁰ Mo P. 2001, Corruption and Economic Growth, Journal of Comparative Economics, vol. 29, s. 68.

¹¹ Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. 2004, Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development, Journal of Economic Growth, nr 9, s. 133.

¹² Barro R. 1991, Economic Growth in a Cross Section of Countries, The Quarterly Journal of Economics, vol. 106, nr 2, s. 407-443.

- niestabilność polityczna (mierzona ilością rewolucji i zamachów stanu rocznie oraz liczbą zabójstw politycznych rocznie) jest ujemnie skorelowana ze wzrostem gospodarczym;
- system polityczny ma niejednoznaczny wpływ na wzrost gospodarczy. Z badań Barro wynika, że socjalistyczny system ma negatywny wpływ na wzrost, zaś korelacja z systemem mieszanym jest zerowa. Jednakże ze względu na subiektywny dobór państw w próbach badawczych autor uznał wyniki za mało wiarygodne;
- zakłócenia w funkcjonowaniu rynku (mierzone parytetem siły nabywczej) obniżają wzrost gospodarczy.

Determinanty wskazane przez Barro nie zamykają katalogu czynników wpływających na wzrost gospodarczy. Podstawową determinantą generującą wzrost gospodarczy jest produktywność czynników produkcji¹³. Sprowadza się ona do kwestii efektywnego gospodarowania dostępnymi zasobami. Ta produktywność jest uzależniona od ilości czynników produkcji, ale też od uwarunkowań ich wykorzystania. Florczak¹⁴ wskazuje na czynniki produkcji: wiedzę, uwarunkowania społeczne, demograficzne i instytucjonalne oraz kapitał społeczny, które powinny być również uwzględniane w empirycznych analizach dotyczących długookresowego wzrostu gospodarczego. Wpływają one na przedsiębiorczość i innowacyjność w danej gospodarce, które są postrzegane jako kluczowe czynniki wzrostu gospodarczego¹⁵. Acs¹⁶ podkreśla, że przedsiębiorcy kreują nowe miejsca pracy, zwiększają konkurencyjność i stymulują wzrost wydajności produkcji, dlatego wysoki poziom przedsiębiorczości związany jest bezpośrednio z wysokim wzrostem gospodarczym.

Interesujące są badania przeprowadzane na bazach państw rozwiniętych i rozwijających się w kwestii ustalenia relacji między działalnością gospodarczą a poziomem PKB per capita. Badania przeprowadzone przez van Stel, Carree, Thurik¹⁷ dowodzą, że wpływ przedsiębiorczości na wzrost gospodarczy jest uzależniony od poziomu dochodu na mieszkańca. Zgodnie z badaniami tych autorów w grupie państw bogatych obserwowano pozytywną zależność między przedsiębiorczością a wzrostem gospodarczym. W przypadku państw biedniejszych wykazano, iż ta relacja jest ujemna. Rola przedsiębiorczości w tworzeniu wzrostu gospodarczego jest różna w zależności od poziomu PKB p.c. (Produkt Krajowy Brutto per capita). Autorzy tłumaczyli ten fakt brakiem wystarczającej liczby dużych przedsiębiorstw,

¹³ Florczak W. 2011, Produktywność czynników wzrostu PKB, Wiadomości Statystyczne, vol. 597, nr 2, s. 8.

¹⁴ Ibidem, s. 24.

¹⁵ Anokhin S., Schulze W. 2009, Entrepreneurship, innovation, and corruption, Journal of Business Venturing, vol. 24, nr 5, s. 466.

¹⁶ Acs Z. 2006, How is entrepreneurship good for economic growth? Innovations, vol. 1, nr 1, s. 97-107.

¹⁷ Van Stel A., Carree M., Thurik R. 2005, The effect of entrepreneurial activity on national economic growth, Small Business Economics, vol. 24, nr 3, s. 311-321.

które mogłyby wpływać na wzrost gospodarczy stymulując jego wzrost, gdyż duże przedsiębiorstwa najczęściej kreują miejsca pracy i dochody dla budżetów państw. Podkreślono również we wnioskach, iż duże przedsiębiorstwa odgrywają ważną rolę w procesie transformacji z gospodarki rozwijającej się w gospodarkę rozwiniętą¹⁸.

Jednym z istotnych czynników determinujących poziom rozwoju gospodarczego jest wykorzystywanie zasobów naturalnych¹⁹. Surowce są jednym z podstawowych czynników produkcji, które są używane w każdej gałęzi gospodarki. Wykorzystuje się je bowiem w sposób bezpośredni, gdy produkowane są z nich dobra (np. metale) lub w sposób pośredni, ponieważ umożliwiają produkcję (np. z węgla dostarczana jest energia elektryczna). Aktualnie problemem dla przyszłości gospodarczej jest próba ograniczenia zasobów naturalnych w produkcji, których ilość jest skończona i w przyszłości te surowce mogą się wyczerpać. Dlatego powstały prace badające zależność między zasobami naturalnymi a kapitałem fizycznym. Malaczewski²⁰ wskazał jednoznacznie, że dobra naturalne i kapitał fizyczny mogą być wobec siebie komplementarne. Od kilkadziesiąt lat trwa debata naukowa nad możliwościami zastąpienia zasobów naturalnych przez odnawialne surowce i źródła energii. Malaczewski²¹ dodał, iż komplementarność energii i kapitału fizycznego powoduje, że przejście na odnawialne źródła energii jest kwestią decyzji politycznej, jeśli gospodarka spełni odpowiednie warunki.

Jako jeden z ważnych czynników produkcji jest postrzegany kapitał ludzki. Barro²² podkreślił i potwierdził tezę Romera²³, że kapitał ludzki jest szczególnie ważnym czynnikiem wzrostu gospodarczego, który determinuje jego tempo. Kapitał ludzki jest rozumiany jako kwalifikacje, kompetencje, umiejętności, zdrowie pracowników, co determinuje ich produktywność²⁴. Państwa z większym początkowym poziomem kapitału ludzkiego mają potencjał do wprowadzania innowacyjnych produktów, usług i rozwiązań technologicznych, co powoduje szybszy wzrost gospodarczy tych państw. Państwa biedniejsze by zrównać swój

¹⁸ Van Stel A., Carree M., Thurik R., op. cit., s. 319.

¹⁹ Malaczewski M. 2013, Zasoby naturalne, postęp techniczny a długookresowy wzrost gospodarczy, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 14.

²⁰ Malaczewski M. 2015, Zasoby naturalne w procesie produkcyjnym a długookresowy wzrost gospodarczy, [w:] Jurek W. (red.) Matematyka i informatyka na usługach ekonomii. Teoria. Modele. Zastosowania, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 83.

²¹ Malaczewski M. 2017, Warunki przejścia gospodarki na odnawialne źródła energii, Gospodarka Narodowa, vol. 287, nr 1, s. 33.

²² Barro R., op. cit., s. 407-443.

²³ Romer P. 1990, Endogenous technological change, Journal of Political Economy, vol. 98, s. 71-102.

²⁴ Cichy K. 2005, Kapitał ludzki w modelach i teorii wzrostu gospodarczego, Zeszyty Studiów Doktoranckich, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Wydział Ekonomii, nr 23, s. 5-46.

poziom rozwoju gospodarczego z państwami bogatszymi powinny zwiększać zasoby kapitału ludzkiego albo fizycznego²⁵.

W literaturze podjęto również temat wpływu innych czynników wzrostu gospodarczego. Wśród nich można wymienić wielkości makroekonomiczne takie jak inflacja²⁶, inwestycje, wydatki rządowe, wydatki na środki trwałe, wydatki na edukację²⁷. Podjęto również badania nad wpływem nierówności dochodów²⁸ i kapitału społecznego na długookresowy wzrost gospodarczy²⁹. Tabelaiczny przegląd czynników wzrostu gospodarczego wykazywanych w literaturze zamieścili Durlauf, Johnson i Temple³⁰.

Tabela 1. Determinanty wzrostu gospodarczego dla modelu Solowa i inne.

Determinanty wzrostu gospodarczego dla modelu Solow'a:	Determinanty wzrostu gospodarczego inne niż dla modelu Solow'a:
Wzrost PKB, poziom początkowego PKB, kapitał ludzki, inwestycje poniesione na wyposażenie, inwestycje poniesione na edukację, stopa inwestycji, wzrost populacji.	Niedoskonałość rynku kapitałowego, kontrola kapitału, korupcja, zamachy stanu, inwestycje w obronność, demokracja, demografia – koncentracja ludności w miastach, wolność gospodarcza, wykształcenie, wielkość przedsiębiorstw, finanse, współczynnik Giniego,

²⁵ Malaczewski M. 2012, Postęp techniczny, zużycie zasobów naturalnych a energochłonność akumulacji kapitału i wzrost gospodarczy, [w:] Kasperkiewicz W., Małaj K. (red.) Wzrost gospodarczy – rynek pracy – innowacyjność gospodarki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 97.

²⁶ Baranowski P. 2008 Optymalna stopa inflacji – porównanie szacunków opartych na różnych klasach zależności funkcjonalnej inflacja – wzrost, Mathematical Economics, vol. 12, nr 12, s.42.

²⁷ Shera A., Dosti B., Grabova P. 2014, Corruption impact on Economic Growth: An empirical analysis, Journal of Economic Development, Management, IT, Finance and Marketing, vol. 6, nr 2, s. 64.

²⁸ Kumor P. 2008, Modelowanie wpływu nierówności płac na wzrost gospodarczy, Gospodarka Narodowa, nr 7-8, s. 43-61.

²⁹ Sztudynger J. 2009, Rodzinny kapitał społeczny a wzrost gospodarczy w Polsce, Ekonomista, nr 2, s. 189-208.

³⁰ Durlauf S., Johnson P., Temple J. 2004, Growth econometrics, Handbook of Economic Growth, vol. 1, s. 652-659.

	zmienność rządów, wydatki rządowe i podatki, zdrowie, inflacja, infrastruktura, efektywność instytucji państwowych, eksport, religijność, infrastruktura społeczna, rynek kapitałowy, luka technologiczna, handel.
--	---

Źródło: Durlauf S., Johnson P., Temple J. 2004, Growth econometrics. Handbook of Economic Growth, vol. 1, s. 652-659.

Katalog determinant wzrostu gospodarczego nie jest zamknięty. W kolejnej części pracy zostaną omówione takie czynniki rozwoju gospodarczego jak inwestycje, działalność gospodarcza i przedsiębiorczość.

1.3.1. Znaczenie inwestycji w rozwoju gospodarczym

Wpływ inwestycji na rozwój gospodarczy jest niezaprzeczalny. Inwestycje doprowadzają do wzrostu gospodarczego poprzez zwiększenie ilości lub jakości czynników produkcji, ponieważ „im większe inwestycje (netto, czyli nadwyżka inwestycji nad inwestycjami odtworzeniowymi), tym większy przyrost zasobu kapitału i związany z nim przyrost zdolności wytwórczych gospodarki”³¹. Inwestycje umożliwiają wykorzystanie dostępnych zasobów, które do tej pory były niewykorzystywane gospodarczo, np. wykorzystanie nieużytkowanych gruntów lub pracy ludzi do tej pory bezrobotnych. Inwestycje kreują możliwości do wykorzystania innowacyjnych rozwiązań, które umożliwiają efektywniejsze użycie dostępnych zasobów w produkcji.

³¹ Milewski R., Kwiatkowski E., op. cit., s. 285.

W modelu Solowa z dwuczynnikową funkcją produkcji stopa inwestycji netto (s_k) determinuje wielkość przyrostu zasobów kapitału fizycznego (K)³²:

$$\dot{K}(t) = s_k Y(t) - \lambda_k K(t)$$

gdzie λ_k oznacza stopę deprecjacji kapitału fizycznego. Inwestycje w tym modelu są finansowane z oszczędności, zatem parametr s_k może być również interpretowany jako stopa oszczędności.

Dokonuje się inwestycji także w kapitał ludzki, dlatego przyrost zasobów kapitału ludzkiego można zapisać analogicznie jak przyrost kapitału rzeczowego:

$$\dot{H}(t) = s_h Y(t) - \lambda_h H(t)$$

gdzie λ_h oznacza stopę deprecjacji kapitału ludzkiego, zaś s_h to stopa inwestycji w kapitał ludzki. Całkowita stopa inwestycji w gospodarce jest sumą stóp inwestycji w kapitał rzeczowy i ludzki:

$$s = s_k + s_h$$

Powyższe równania można interpretować następująco³³:

- wzrost inwestycji w zasoby kapitału rzeczowego i ludzkiego zwiększa obydwa te zasoby, co doprowadza do wzrostu produkcji i determinuje wyższy wzrost gospodarczy,
- wysoka stopa deprecjacji kapitału rzeczowego i ludzkiego obniża te zasoby i doprowadza do zmniejszenia produkcji.

Możliwe jest ustalenie takiej stopy inwestycji (oszczędności), która maksymalizowałaby poziom konsumpcji w ustalonym stanie gospodarki w modelu wzrostu gospodarczego typu Solowa. Ta stopa inwestycji jest zdefiniowana przez złotą regułę akumulacji kapitału Phelps'a określającą stopę oszczędności maksymalizującą wartość konsumpcji w gospodarce. Tokarski wskazuje, że jest to taka „stopa oszczędności/inwestycji, która wyprowadza gospodarkę na najwyżej położoną długookresową ścieżkę konsumpcji na pracującego”³⁴.

³² Malaczewski M. 2013, Zasoby naturalne, postęp techniczny..., op. cit., s. 21.

³³ Tokarski T. 2007, Efekty skali a wzrost gospodarczy, Gospodarka Narodowa, nr 1-2, s. 16.

³⁴ Ibidem, s. 22.

Badania empiryczne wykazały, że inwestycje są jedną z najbardziej istotnych determinant wzrostu gospodarczego³⁵. Związek między tymi wielkościami jest ścisły i niepodważalny. Inwestycje determinują rozwój gospodarczy kraju, ponieważ wspierają jego konkurencyjność i efektywność, a także inwestycje wspomagają powstawanie innowacyjności w gospodarce. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne są uznawane za ważny czynnik wzrostu gospodarczego oraz rozwoju gospodarczego dla państw rozwijających się³⁶. W wyniku wzrostu bezpośrednich inwestycji zagranicznych rośnie rozwój gospodarczy kraju oraz eksport³⁷. Inwestycje zagraniczne powodują napływ kapitału obcego do gospodarki krajowej. Wraz z kapitałem inwestorzy zagraniczni często sprowadzają nowe technologie i innowacyjne rozwiązania z zakresu zarządzania. Te czynniki powodują, że powstają nowe miejsca pracy, rozwija się przedsiębiorczość, a cała gospodarka osiąga większy wzrost gospodarczy. Państwa dążąc do uzyskania wyższego wzrostu gospodarczego powinny zachęcać inwestorów zagranicznych do lokowania kapitału i dokonywania inwestycji w tym kraju, a tworzenie sprzyjającego klimatu inwestycyjnego dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych powinno również sprzyjać poprawie warunków dla inwestycji krajowych. Takie zachęty do napływu jednocześnie inwestycji wewnętrznych i zewnętrznych wzmocnią będą konkurencyjność gospodarczą kraju i generować wyższy wzrost gospodarczy.

W przypadku inwestycji innowacyjnych następuje dynamiczny wzrost wielkości i jakości kapitału ludzkiego, który utożsamiać należy z wykształceniem, przedsiębiorczością oraz zdolnością do podejmowania ryzyka³⁸. Inwestycje w kapitał ludzki podnoszą jego wartość i jakość, przez co możliwe jest osiągnięcie wyższego poziomu produkcji. Dynamika wzrostu kapitału ludzkiego powodować powinna wzrost płac, ponieważ globalnie z pracą bardziej produktywną wiążą się wyższe zarobki. W związku z tym nastąpi wzrost dochodów podatkowych i składek płaconych przez pracowników i pracodawców na rzecz budżetu państwa. Napływ dodatkowych środków do budżetu państwa poprawia kondycję finansową kraju. Rola inwestycji wysokotechnologicznych w gospodarce nieustannie wzrasta i obecnie wzrost gospodarczy nierozzerwalnie wiąże się z transferem innowacji, wiedzy czy wysokich technologii³⁹.

³⁵ Levine R., Renelt D. 1992, A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions, *American Economic Review*, vol. 82, nr 4, s. 959.

³⁶ Delgado M., McCloud N., Kumbhakar S. 2014, A generalized empirical model of corruption, foreign direct investment, and growth, *Journal of Macroeconomics*, vol. 42, s. 298.

³⁷ Stawska J. 2014, Inwestycje krajowe oraz bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Polsce w świetle rozwoju polskiej gospodarki, *Studia Europejskie*, nr 1, s. 92.

³⁸ Pastusiak R. 2012, Wpływ innowacji na dynamikę wzrostu gospodarczego w modelowaniu ekonomicznym na przykładzie specjalnych stref ekonomicznych, *Folia Oeconomica, Acta Universitatis Lodzensis*, nr 266, s. 354.

³⁹ Pastusiak R., op. cit., s. 348.

Barro⁴⁰ badał wpływ wybranych determinant na inwestycje z wykorzystaniem analizy statystycznej i ekonometrycznej. Wykazał występowanie następujących zależności:

- konsumpcyjne wydatki publiczne są ujemnie skorelowane z inwestycjami (miarą są inwestycje prywatne podzielone przez PKB);
- niestabilność polityczna jest ujemnie skorelowana z inwestycjami;
- zakłócenia cen rynkowych wpływają negatywnie na wzrost gospodarczy w szczególności, gdy dotyczy to cen dóbr inwestycyjnych.

Barro zwrócił szczególną uwagę na jakość kapitału ludzkiego w budowaniu wysokiego wzrostu gospodarczego i tworzeniu inwestycji. Należy zaznaczyć, że wielkość korupcji w danej gospodarce jest uzależniona bezpośrednio od jakości kapitału ludzkiego. W początkowym rozwoju teorii wzrostu gospodarczego modele uzależniały wzrost zazwyczaj od inwestycji w kapitał, pracę oraz technologię. Aktualnie inwestycje te są traktowane jako istotne uzupełnienie dla takich determinant wzrostu jak przedsiębiorczość lub innowacyjność⁴¹.

1.3.2. Znaczenie działalności gospodarczej i przedsiębiorczości dla rozwoju gospodarczego

Przedsiębiorczość jest pojęciem wieloznacznym. Schumpeter definiował przedsiębiorczość jako „podstawę i sposób działania, polegający na gotowości w podejmowaniu nowych, niekonwencjonalnych i ryzykownych przedsięwzięć oraz na wykazywaniu inicjatywy w ich poszukiwaniu i wdrażaniu”⁴². Piontek⁴³ opisując to zjawisko powołuje się na definicję encyklopedii PWN: „zespół cech i zachowań właściwy przede wszystkim dla przedsiębiorców; w teorii ekonomii przedsiębiorczość jest ujmowana bądź jako swoista forma pracy, bądź jako czwarty (oprócz ziemi, kapitału i pracy) czynnik produkcji. Zasadnicze cechy przedsiębiorczości to umiejętność dostrzegania potrzeb i doskonalenia pomysłów oraz gotowość do podejmowania ryzyka. Przedsiębiorcy, oprócz naturalnego dążenia do osiągnięcia zysku, kierują się (...) pragnieniem niezależności, samorealizacji, urzeczywistnienia wizji. Skutkiem przedsiębiorczości jest również zakłócenie równowagi,

⁴⁰ Barro R., op. cit., s. 407-443.

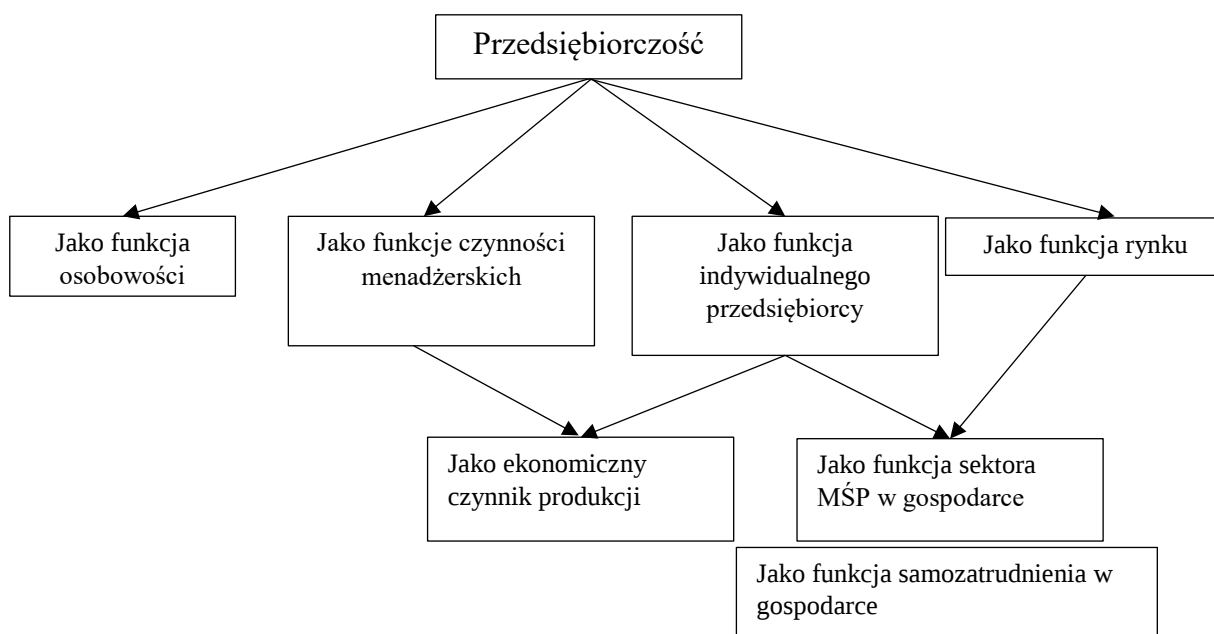
⁴¹ Nelson R., Pack H. 1999, The Asian Miracle and Modern Growth Theory, The Economic Journal, vol. 109, nr 457, s. 416-436.

⁴² Schumpeter J., 1964, Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process, McGraw Hill, New York, s. 101.

⁴³ Piontek B. 2016, Znaczenie państwa w kształtowaniu uwarunkowań dla rozwoju przedsiębiorczości, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 47, s. 335.

wytwarzanie chaosu, twórcza destrukcja: niszczenie starych firm i gałęzi”⁴⁴. Piontek dostrzega, że definicja ta wskazuje na naturalne dążenie przedsiębiorcy do osiągnięcia zysku. To aspirowanie do osiągnięcia profitów z działalności może również być wypaczone i wynaturzone⁴⁵, a przedsiębiorcy mogą podejmować w tym celu działania niezgodne z prawem. Natura przedsiębiorczości jest złożona i obejmuje wiele wątków. Wynikiem przedsiębiorczej postawy jest prowadzenie działalności gospodarczej. Przedsiębiorczość można rozumieć także poprzez funkcje jakie pełni w naukach ekonomicznych. Wach⁴⁶ zaprezentował za pomocą schematu cztery funkcje przedsiębiorczości: osobowości, czynności menadżerskich, indywidualnego przedsiębiorcy oraz rynku, z czego możliwe jest także wskazanie trzech funkcji pochodnych jako ekonomicznego czynnika produkcji, funkcji sektora MŚP w gospodarce oraz samozatrudnienia.

Rysunek 1. Podstawowe funkcje przedsiębiorczości w naukach ekonomicznych.

Źródło: Wach K. 2015. Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego: przegląd literatury. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, vol. 11, s. 26.

Przedsiębiorczość została zaklasyfikowana jako czynnik wzrostu gospodarczego, który istotnie determinuje wydajność i produktywność, zaś polityka gospodarcza nastawiona na

⁴⁴ Encyklopedia PWN: encyklopedia.pwn.pl, [dostęp: 05.04.2018 r.].

⁴⁵ Piontek B., op. cit., s. 336.

⁴⁶ Wach K. 2015. Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego: przegląd literatury, *Przedsiębiorczość - Edukacja*, vol. 11, s. 26.

zwiększanie wzrostu powinna tworzyć instrumenty zwiększające przedsiębiorczość⁴⁷. Tak istotne znaczenie przedsiębiorczości dla wzrostu gospodarczego wynika m.in. z wykorzystania przez przedsiębiorstwa dostępnych zasobów na coraz to nowsze sposoby. W wyniku prowadzenia działalności gospodarczej tworzone jest bogactwo kraju. Baumol⁴⁸ wskazał, że przedsiębiorczość będzie powodować rozwój gospodarczy tylko przy odpowiednim otoczeniu instytucjonalnym prowadzenia działalności gospodarczej. Przedsiębiorczość została zakwalifikowana przez Rodrika⁴⁹ jako czynnik endogeniczny wzrostu i rozwoju gospodarczego, a w szczególności wskazano na zachowania przedsiębiorcze oparte na wiedzy i generujące miejsca pracy.

Badania empiryczne przeprowadzane nad wpływem przedsiębiorczości na wzrost gospodarczy nie wskazują jednoznacznej zależności. Stam i van Stel⁵⁰ analizowali wpływ przedsiębiorczości w państwach o różnym poziomie dochodów. Dla państw o niskim dochodzie nie wykazano istnienia istotnego wpływu przedsiębiorczości na wzrost gospodarczy, natomiast dla państw rozwijających się i o wysokich dochodach przedsiębiorczość istotnie przyczynia się do wzrostu gospodarczego. Wyniki te dla państw o niskich dochodach tłumaczono działalnością gospodarczą cechującą się niskim poziomem kapitału ludzkiego, zatem przedsiębiorczość w tym przypadku nie będzie przyczyniać się do wzrostu gospodarczego. Brak lub zbyt mała liczba dużych przedsiębiorstw w państwach o niskim dochodzie również ma się przyczyniać do znikomego wpływu przedsiębiorczości na wzrost gospodarczy. W tym przypadku skala oraz zakres prowadzenia działalności gospodarczej przez duże przedsiębiorstwa oraz rozpowszechnianie nowej technologii przez nie wykorzystywanej, będzie ważnym czynnikiem wspomagającym transformację rozwijającej się gospodarki w gospodarkę rozwiniętą⁵¹.

⁴⁷ Audretsch D., Keilbach M. 2004, Entrepreneurship capital and economic performance, *Regional Studies*, vol. 38, nr 8, s. 949-959.

⁴⁸ Baumol W. 1990, Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive, *Journal of Political Economy*, vol. 98, nr 5, s. 893-921.

⁴⁹ Rodrik D. 2003, Introduction: What do we learn from country narratives? [w:] Rodrik D. (red.), *In search of prosperity: Analytic narratives on economic growth*. Princeton University Press, Princeton, s. 1-19.

⁵⁰ Stam E., van Stel A, 2011, Types of entrepreneurship and economic growth, *Entrepreneurship, innovation, and economic development*, s. 78-95.

⁵¹ Van Stel A., Carree M., Thurik R., op. cit., s. 311-321.

1.4. Pomiar wybranych zmiennych makroekonomicznych

Mierniki rozwoju gospodarczego są wartościami zagregowanymi, co oznacza, że powstały z połączenia właściwych wartości mikroekonomicznych. Pomiar zagregowanych wielkości wiąże się pewnymi trudnościami, ponieważ są one wyrażone w tzw. cenach bieżących (inaczej nominalnej wartości wskaźników). Nominalne wartości agregatów porównywane w pewnym okresie nie są miarodajne, ponieważ ich zmienność może wynikać nie ze zmian w sferze gospodarczej, którą te zmienne opisują, lecz ze zmian cen produktów i usług. W konsekwencji należy stosować do porównania mierników w określonym czasie wielkości w wyrażeniu realnym, zatem agregaty te powinny być wyrażone w cenach stałych.

Do podstawowych zmiennych makroekonomicznych w niniejszej pracy będą się więc zaliczać:

- Wzrost gospodarczy mierzony przyrostem Produktu Krajowego Brutto na osobę;
- Dochód Narodowy Brutto na osobę;
- Stopa inwestycji;
- Poziom przedsiębiorczości.

Produkt Krajowy Brutto (PKB) w Polsce jest liczony przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013, który definiuje PKB jako „końcowy rezultat działalności produkcyjnej jednostek produkcyjnych będących rezydentami”⁵². Zgodnie z powyżej wskazanym rozporządzeniem PKB może być liczony na trzy sposoby:

- od strony produkcji - PKB jest definiowany jako suma wartości dodanej brutto danych sektorów instytucjonalnych bądź poszczególnych gałęzi, która jest powiększona o podatki od produktów, zaś pomniejszona o dotacje do produktów;
- od strony rozdysponowania - PKB jest definiowany jako suma końcowego zużycia wyrobów i usług przez jednostki instytucjonalne będące rezydentami, powiększona o eksport, zaś pomniejszona o import towarów i usług;
- od strony dochodów - PKB jest definiowany jako suma rozchodów na rachunku tworzenia dochodów gospodarki ogółem (kosztów związanych z zatrudnieniem, podatków

⁵² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej. Miejsce publikacji: (Dz. Urz. UE L 174 z 26.06.2013, str. 1, z późn. zm.).

związanych z produkcją i importem pomniejszonych o dotacje, nadwyżki operacyjnej brutto oraz dochodu mieszanego gospodarki ogółem)⁵³.

Dochód Narodowy Brutto (DNB) stanowi miarę „łącznych dochodów osiąganych przez obywateli danego kraju, niezależnie od miejsca świadczenia usług przez czynniki produkcji”⁵⁴. Główny Urząd Statystyczny podał proces przejścia od PKB do DNB w następujący sposób: do PKB dodawane są koszty związane z zatrudnieniem otrzymywane z zagranicy, dotacje otrzymane z zagranicy i dochody z tytułu własności otrzymywane z zagranicy, natomiast odejmowane są koszty związane z zatrudnieniem płacone za granicę, podatek od produkcji i importu płacony za granicą, dochody z tytułu własności płacone za granicą⁵⁵. Ze względu na podobieństwo pomiaru DNB i PKB, do badań empirycznych w niniejszej pracy została wybrana miara wzrostu gospodarczego jako przyrost PKB na osobę w cenach stałych.

Kolejną istotną dla charakterystyki gospodarki zmienną makroekonomiczną jest stopa inwestycji. W niniejszej pracy pojęcie inwestycji będzie rozumiane każdorazowo jako inwestycje w kapitał rzeczowy, jeśli omawiane są inne inwestycje to zawsze będą one opisane, np. inwestycje w kapitał ludzki. Inwestycje w kapitał rzeczowy dotyczą poniesionych nakładów na odtworzenie środków trwałych oraz zmiany netto poziomu zapasów. Nakłady te obejmują nakłady poniesione na grunty, zakup maszyn, urządzeń i innego wyposażenia, na budowę dróg (różnego rodzaju razem z koleją), nieruchomości i towarów tworzących zapasy⁵⁶. Stopa inwestycji jest mierzona przyrostem poziomu inwestycji per capita.

Poziom przedsiębiorczości jest mierzony w różny sposób przez zachowania i postawy przedsiębiorcze m.in. przez Globalny Monitor Przedsiębiorczości (Global Entrepreneurship Monitor). Jednym z popularnych wskaźników przedsiębiorczości jest wskaźnik aktywności gospodarczej na wczesnym etapie (Total early-stage Entrepreneurial Activity Rate – TEA). Wskaźnik ten jest liczony jako odsetek osób w wieku od 18 do 64 lat, które są początkującymi przedsiębiorcami lub właścicielami nowopowstałych przedsiębiorstw. Zmienna obejmuje liczbę przedsiębiorców od momentu założenia firmy do okresu 42 miesięcy od jej utworzenia⁵⁷. Dane te dotyczą zatem tworzenia przedsiębiorczości przez ich właścicieli lub menadżerów

⁵³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej. Miejsce publikacji: (Dz. Urz. UE L 174 z 26.06.2013, str. 1, z późn. zm.).

⁵⁴ Milewski R., Kwiatkowski E., op. cit., s. 241.

⁵⁵ Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2011-2014, Główny Urząd Statystyczny, s. 42, źródło: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rachunki-narodowe/roczne-rachunki-narodowe/rachunki-narodowe-wedlug-sektorow-i-podsektorow-instytucjonalnych-w-latach-2011-2014,4,11.html> [dostęp 19.04.2020 r.].

⁵⁶ The World Bank: <https://datacatalog.worldbank.org/gross-capital-formation-gdp-2>, [dostęp: 25.04.2020 r.].

⁵⁷ The Global Entrepreneurship Monitor: <https://www.gemconsortium.org/wiki/1149>, [dostęp: 25.04.2020 r.].

w początkowej fazie funkcjonowania firmy, czyli od jej powstania do 42 miesiąca jej funkcjonowania. Można nazwać tę miarę jako miarę „wczesnej przedsiębiorczości”.

Trwa naukowa dyskusja nad doбором zmiennej, która w poprawny sposób będzie mierzyć wzrost gospodarczy. Najczęściej stosowaną miarą jest stopa wzrostu produkcji (stopa PKB) per capita, czyli miernik wartości produkcji wytworzonej w gospodarce w danym roku. Miernik ten powinien być uwzględniony w wartości realnej, ponieważ nominalne wartości nie są porównywalne ze względu na zmianę wartości pieniądza w czasie. Analizując dokładniej pojęcie rozwoju gospodarczego należy zaznaczyć, że można o nim mówić pod względem cech jakościowych jakie wpływają na rozwój gospodarczy, np.: zmiany systemu politycznego lub pewnych zmiennych trudno mierzalnych, które wpływają na jakość życia w danym kraju⁵⁸ (przykładem takiej zmiennej może być poziom tzw. szarej strefy gospodarki). Często stosowanym miernikiem rozwoju gospodarczego jest PKB per capita w ujęciu realnym. Barro i Sala-i-Martin⁵⁹ podkreślają również znaczenie PKB per capita w procesie porównywania produktywności państw, jako miernika umożliwiającego w obiektywny sposób porównanie gospodarek, które mają inną liczbę ludności i tym samym różne poziomy PKB. Z kolei Bank Światowy wykorzystuje do porównywania gospodarek miarę DNB per capita, ponieważ miara ta jest ściśle skorelowana ze zmiennymi jakościowymi: oczekiwaną długością życia, wskaźnikiem umieralności dzieci i wskaźnikiem zapisów do szkoły⁶⁰. Nadal jednak nie wypracowano miernika, który zostałby uznany powszechnie za najwłaściwszą miarę dobrobytu czy poziomu rozwoju gospodarczego.

1.5. Klasyfikacja państw

Powszechnie stosowaną klasyfikacją państw ze względu na dochód jest podział zaproponowany przez Bank Światowy, który wykorzystuje tę metodologię do zarządzania swoją polityką kredytową. Aktualnie państwa są klasyfikowane wg czterech grup w zależności od wielkości Dochodu Narodowego Brutto na osobę. Kategoryzacja na dzień 1 lipca 2016 roku jest następująca⁶¹:

⁵⁸ Malaga K., op. cit., s. 2.

⁵⁹ Barro R., Sala-i-Martin X., op. cit., s. 28.

⁶⁰ The World Bank: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378831-why-use-gni-per-capita-to-classify-economies-into>, [dostęp: 25.04.2020 r.]

⁶¹ The World Bank: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-2016>, [dostęp: 05.04.2018 r.].

- Państwa o niskim dochodzie: do 1025 USD na osobę;
- Państwa o średnim dochodzie poniżej przeciętnej: od 1026 USD do 4035 USD na osobę;
- Państwa o średnim dochodzie powyżej przeciętnej: od 4036 USD do 12475 USD na osobę;
- Państwa o wysokim dochodzie: od 12475 USD na osobę.

DNB jest obliczony przez Bank Światowy za pomocą metody „Atlas”⁶². W celu zobiektywizowania danych używane są do analizy kursy walut obliczone jako średnie z ostatnich trzech lat. Natomiast przedziały zaprezentowane powyżej podlegają corocznej weryfikacji, a nowe przedziały publikowane są zwyczajowo 1 lipca. Zmienność punktów odcięcia w latach 1996-2015 zawarto w tabeli 2, gdzie można zaobserwować wzrost wartości punktów odcięcia w każdym z kohort, który związany był ze wzrostem cen towarów i usług.

Tabela 2. Przedziały DNB dla czterech grup państw w latach 1996-2015.

Rok	Państwa o niskim dochodzie	Państwa o średnim dochodzie poniżej przeciętnej	Państwa o średnim dochodzie powyżej przeciętnej	Państwa o wysokim dochodzie
3-cze-1996	<= 765	766-3 035	3 036-9 385	> 9 385
1-lip-1997	<= 785	786-3 115	3 116-9 645	> 9 645
1-lip-1998	<= 785	786-3 125	3 126-9 655	> 9 655
1-lip-1999	<= 760	761-3 030	3 031-9 360	> 9 360
1-lip-2000	<= 755	756-2 995	2 996-9 265	> 9 265
1-lip-2001	<= 755	756-2 995	2 996-9 265	> 9 265
1-lip-2002	<= 745	746-2 975	2 976-9 205	> 9 205
1-lip-2003	<= 735	736-2 935	2 936-9 075	> 9 075
1-lip-2004	<= 765	766-3 035	3 036-9 385	> 9 385
1-lip-2005	<= 825	826-3 255	3 256-10 065	> 10 065
1-lip-2006	<= 875	876-3 465	3 466-10 725	> 10 725
1-lip-2007	<= 905	906-3 595	3 596-11 115	> 11 115
1-lip-2008	<= 935	936-3 705	3 706-11 455	> 11 455
1-lip-2009	<= 975	976-3 855	3 856-11 905	> 11 905
1-lip-2010	<= 995	996-3 945	3 946-12 195	> 12 195
1-lip-2011	<= 1 005	1 006-3 975	3 976-12 275	> 12 275
1-lip-2012	<= 1 025	1 026-4 035	4 036-12 475	> 12 475
1-lip-2013	<= 1 035	1 036-4 085	4 086-12 615	> 12 615
1-lip-2014	<= 1 045	1 046-4 125	4 126-12 745	> 12 745
1-lip-2015	<= 1 045	1 046-4 125	4 126-12 735	> 12 735

Źródło: <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/OGHIST.xls>, [dostęp: 05.04.2018 r.].

⁶² The World Bank: <https://data.worldbank.org/products/wdi-maps>, [dostęp: 05.04.2018 r.].

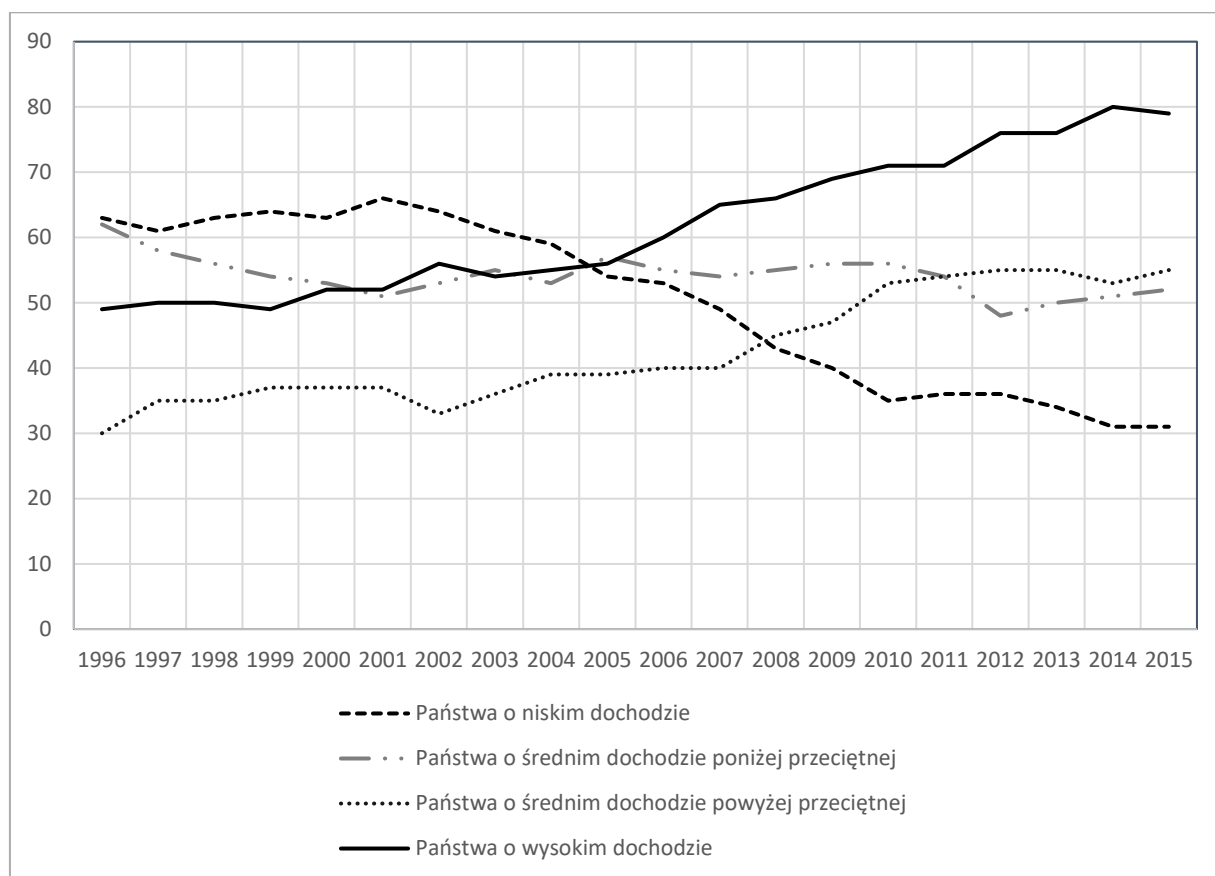
Punkty odcięcia dla czterech wskazanych przedziałów są ustalane corocznie z uwzględnieniem zmian w poziomie cen produktów i usług. Metoda „Atlas” uwzględnia nie tylko zmiany w kursach walutowych, ale również zmienność dochodu wynikającą z inflacji. W metodzie tej wykorzystywana jest średnia ważona deflatorów PKB danego kraju obliczony za pomocą jednostki rozliczeniowej Międzynarodowego Funduszu Walutowego (tzw. kategoria SDR)⁶³. DNB policzony zgodnie z metodą „Atlas” jest dzielony przez liczbę populacji danego kraju odnotowaną w połowie każdego roku.

Podział państw Banku Światowego jest powszechnie stosowany zarówno do celów analitycznych jak i biznesowych, ponieważ stanowi element wielu analiz akademickich jak również jest brany pod uwagę przy decyzjach gospodarczych rządów państw europejskich czy Stanów Zjednoczonych⁶⁴. Sklasyfikowanie niemalże wszystkich państw na świecie pod względem dochodów za pomocą jednej metody ułatwia porównanie wielkości poszczególnych gospodarek. Klasyfikacja ta jest użyteczna do wyznaczania celów ekonomicznych dla państw, które chcą się znaleźć w wyższej kohorcie. Na rysunku 2 zaprezentowano zmianę w ilości państw zaklasyfikowanych do danej grupy pod względem dochodów na mieszkańca. Można zaobserwować tendencję malejącej liczby państw o niskim dochodzie i państw o średnim dochodzie poniżej przeciętnej, natomiast wzrosła liczba państw o średnim dochodzie powyżej przeciętnej i wysokim dochodzie. Obecnie najwięcej (pod względem liczebności) państw jest zaklasyfikowanych do przedziału państw o wysokim dochodzie, zaś najmniej państw jest w przedziale o niskim dochodzie.

⁶³ The World Bank: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378832-what-is-the-world-bank-atlas-method>, [dostęp: 23.04.2020 r.].

⁶⁴ Fantom N., Serajuddin U. 2016, The World Bank's classification of countries by income, The World Bank, nr 7528, s. 2.

Rysunek 2. Zmiana liczby państw w poszczególnej kohorcie wg klasyfikacji Banku Światowego w latach 1996-2015.

Źródło: The World Bank: <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/OGHIST.xls>, [dostęp: 05.04.2018 r.].

Zastosowanie podziału państw na kohorty względem wskaźnika DNB ma istotne zalety, lecz nie jest wolne od wad. Podstawowa wada wynika ze stosowania rynkowych kursów walut, które są niestabilne, co może doprowadzić do nadmiernej zmienności przedziałów klasyfikacji. W celu złagodzenia zmienności kursów rynkowych obecna metoda „Atlas” wykorzystuje średnie kursy walut z ostatnich trzech lat⁶⁵. Fantom i Serajuddin⁶⁶ podnoszą również aspekt użycia deflatora PKB, który (ich zdaniem) winien być zastąpiony miarą inflacji Stanów Zjednoczonych do obliczenia DNB za pomocą metody „Atlas”. W literaturze zaproponowano również liczne modyfikacje do podziału stosowanego przez Bank Światowy, np. Ravallion⁶⁷ zaproponował podział państw rozwijających się ze względu na zdolność do zwalczania ubóstwa dzięki własnym zasobom.

⁶⁵ Fantom N., Serajuddin U., op. cit., s. 5.

⁶⁶ Ibidem, s. 6.

⁶⁷ Ravallion M. 2009, Do poorer countries have less capacity for redistribution? The World Bank, nr 5046, s. 19.

Nie można jednak pominąć podstawowej zalety tej metodologii, która polega na prostocie klasyfikacji opartej jedynie na jednej determinancie podzielonej na przedziały w ujęciu liczbowym. Ten przejrzysty podział na cztery grupy państw ułatwia prowadzenie analiz i badań nad zamożnością państw. Bank Światowy klasyfikuje prawie wszystkie państwa na świecie, zatem analizy dokonywane z pomocą tego podziału mogą być obszerne i kompleksowe.

1.6.Podsumowanie

W powyższym rozdziale zdefiniowano zagadnienie wzrostu gospodarczego i rozwoju gospodarczego oraz przedstawiono podstawowy model wzrostu gospodarczego. Poddany ocenie został model Solowa jako przykład modelu egzogenicznego, wskazano także zalety modeli endogenicznych. Wymieniono następnie podstawowe determinanty wzrostu gospodarczego, a szczególnej analizie poddano dwie determinanty: inwestycje i przedsiębiorczość. Spośród katalogu ważnych zmiennych makroekonomicznych istotnie opisujących funkcjonowanie gospodarki wybrano wzrost gospodarczy (oraz rozwój gospodarczy), inwestycje i przedsiębiorczość. Wybrane wielkości makroekonomiczne oczywiście nie zamykają katalogu ważnych zmiennych opisujących stan gospodarki, lecz zostały wybrane z punktu widzenia niniejszej dysertacji i posłużyły jako inspiracja do rozważań nad wpływem korupcji na te wskazane podstawowe zmienne makroekonomiczne. Przedstawione zostały wybrane zmienne makroekonomiczne oraz wskazano każdorazowo metodę pomiaru. Następnie przedstawiono klasyfikację państw pod względem dochodów stosowaną przez Bank Światowy, którą poddano ocenie wskazując na główne wady i zalety tej metodologii.

Rozdział 2. Istota korupcji

2.1. Wstęp

Historycznie korupcja nie jest traktowana jako zjawisko nowe, ponieważ pierwsze informacje o łapownictwie pojawiały się już w starożytności. W VI wieku p.n.e. król Kambizes ukarał za łapówki sędziego Sisamnesa karą śmierci i odarciem ze skóry, którą obito sędziowski fotel⁶⁸. Przekupstwo było już problemem w starożytnej Grecji i Rzymie. W antycznej Grecji skutecznie walczone z łapownictwem poprzez karanie grzywną w wysokości dziesięciokrotności wziętej łapówki⁶⁹. W Rzymie korupcja dotyczyła urzędników państwowych na różnych szczeblach władzy oraz przedsiębiorców⁷⁰, a poprzez swoją obecność w kolejnych epokach rozwoju ludzkości przetrwała do czasów obecnych.

Korupcja jest problemem nie tylko społecznym, lecz również gospodarczym. Jak wskazują Economakis, Rizopoulos i Sergakis⁷¹ korupcja jest obserwowana we wszystkich państwach bez względu na ich system gospodarczy i jest ponadczasowa, ponieważ walka z nią była toczona już w starożytnej Grecji i Rzymie⁷². Uważa się, że przekupstwo jest powszechniejsze w państwach związanych z dyktaturą jednostki lub pewnej grupy. W przypadku państw o ustrojach cechujących się totalitaryzmem lub dyktaturą, korupcja ma większe pole do rozwoju ze względu na mniejsze poczucie w społeczeństwie równości w rozdysponowywaniu dostępnych zasobów. Tworzy to swoiste przyzwolenie społeczeństwa na przekupstwo. Z drugiej strony korumpowanie może być silnie uwarunkowane kulturowo i mimo demokratycznego systemu sprawowania władzy, będzie występowało jako element zachowania powszechnie pożądanego społecznie.

Rozdział drugi stanowi wprowadzenie do zagadnienia korupcji. Zostały w nim wskazane i wyjaśnione najważniejsze pojęcia korupcji, a następnie omówiono typologię przekupstwa i szczegółowe jej przyczyny w podziale na determinanty kulturowe, ekonomiczne

⁶⁸ Herodot 2008, *Dzieje*, Czytelnik, Warszawa, s. 299.

⁶⁹ Walczak-Duraj D. 2010, *Socjologia dla ekonomistów*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 264.

⁷⁰ Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A. 2012, Definiowanie korupcji w kontekście różnic kulturowych, *Organizacja i zarządzanie*, nr 1, s. 101.

⁷¹ Economakis G., Rizopoulos Y., Sergakis D. 2010, Patterns of Corruption, *Journal of Economics and Business*, vol. 8, nr 2, s. 12.

⁷² Walczak-Duraj D., op. cit., s. 264.

i polityczne. Wskazane zostały także najważniejsze mierniki skorumpowania, których konstrukcja została szczegółowo wyjaśniona i omówiona. Wskazane miary skorumpowania poddano ocenie, a następnie wybrano te, które najpoprawniej mierzą korupcję.

2.2. Pojęcie i typologia korupcji

2.2.1. Pojęcie korupcji

Zdefiniowanie pojęcia korupcji przysparza pewnych trudności, a dostępne opisy często są niejednoznaczne, co podkreślane jest w literaturze⁷³. Ze względu na wieloaspektowość pojęcia korupcji, jej zdefiniowanie w sposób zawierający wszystkie punkty widzenia przysparza problemów. Brak spójnej definicji korupcji wynika także z różnorodności kryteriów jej definiowania przez specjalistów z różnych dziedzin nauki, np. ekonomii, socjologii, prawa, ponieważ korupcja dotyczy różnorodnych aspektów zachowań człowieka i podejmowanych przez niego decyzji. Samo słowo korupcja⁷⁴ (z łac. *Corruption*) oznacza „zepsucie, demoralizację, przekupstwo, łapownictwo, sprzedajność”⁷⁵, wskazując na negatywne i amoralne znaczenie tego pojęcia. Często zjawisko korupcji jest definiowane poprzez wymienienie szeregu zachowań korupcyjnych: „przekupstwo, sprzedajność, płatna protekcja, nepotyzm, nieuczciwe pośrednictwo i wykorzystywanie zajmowanego stanowiska dla osobistych celów”⁷⁶.

W literaturze można odnaleźć bogaty zasób definicji korupcji, a część z nich odnosi się wyłącznie do przekupstwa w administracji publicznej. Ogólną definicją korupcji jest wykorzystanie publicznego stanowiska do prywatnego celu⁷⁷. Definicję tę uznają również instytucje takie jak Bank Światowy⁷⁸ lub Transparency International⁷⁹. Sformułowanie to kładzie nacisk na niestosowanie się do procedur przez urzędników publicznych, którzy przedkładają prywatny interes nad dobro obywateli. Jednocześnie zawęża ona spojrzenie na

⁷³ Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A. 2012, Definiowanie korupcji..., op. cit., s. 100.

⁷⁴ Słowo korupcja jest w pracy używane zamiennie z terminami łapownictwo i przekupstwo.

⁷⁵ Kopaliński W. 2000, Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych, Muza S.A., Warszawa, s. 279.

⁷⁶ Kojder A. 2002, Korupcja i poczucie moralne Polaków, Kondycja moralna społeczeństwa polskiego: praca zbiorowa pod red. J. Mariańskiego, Wydawnictwo WAM, s. 234.

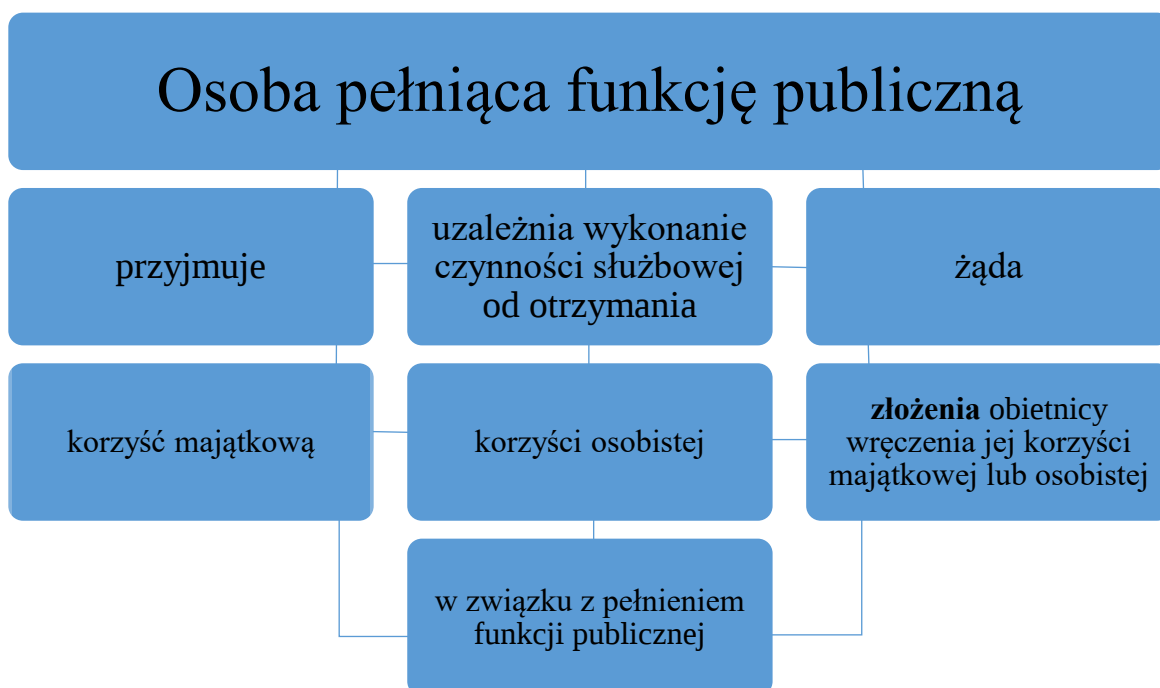
⁷⁷ Pope J., op. cit., s. 34.

⁷⁸ The World Bank: <https://www.worldbank.org/en/home>, [dostęp 02.08.2017 r.].

⁷⁹ Transparency International: www.transparency.org; [dostęp: 02.08.2017 r.].

przekupstwo jedynie do sfery publicznej, pomijając procesy korupcyjne zachodzące w sektorze prywatnym. Trafnie komentuje powyższą definicję Lewicka-Strzałecka⁸⁰ wskazując, iż porusza ona kwestię interesu publicznego, który jest strzeżony i przestrzegany w mniejszym stopniu niż interes prywatny. Jednocześnie brak dbałości o dobro publiczne wpływa negatywnie na ład społeczny i powiększa nierówności społeczne⁸¹. Łapownictwo urzędnicze można przybliżyć za pomocą poniższego schematu.

Rysunek 3. Schemat przedstawiający łapownictwo urzędnicze.

Źródło: Broszura „Wskazówki antykorupcyjne dla przedsiębiorców”, CBA, 2015, Warszawa, s. 11.

https://cba.gov.pl/ftp/filmy/Broszura_przedsiębiorca_FINALNA.pdf, [dostęp: 1.05.2020 r.].

Pope⁸² wskazuje na możliwość występowania dwóch odmiennych definicji korupcji: definicję społeczną i prawną. Jeśli definicja społeczna i prawna nie są ze sobą tożsame, może dojść do łamania prawa przez urzędników, którzy ograniczają pojmowanie przekupstwa tylko do społecznego znaczenia korupcji. Zazwyczaj społeczne uwarunkowania przekupstwa dopuszczają możliwość płacenia łapówek urzędnikom za wykonanie odpowiedniej czynności administracyjnej, przez co są niespójne z definicjami prawnymi. Określenia społeczne mogą

⁸⁰ Lewicka-Strzałecka A. 2007, Korupcja i zaufanie, *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, vol. 10, nr 1, s. 212.

⁸¹ Sułkowski Ł. 2009, „Tragedia dobra wspólnego” w świetle paradygmatu neoewolucyjnego, *Zarządzanie Publiczne*, vol. 5, nr 1, s. 15.

⁸² Pope J., op. cit., s. 34.

usprawiedliwiać występowanie korupcji w społeczeństwie, lecz jeśli nie pokrywają się z definicją prawną, nie będą usprawiedliwiały bezprawnych działań.

Obszerne określenie korupcji zawiera cywilnoprawna konwencja o korupcji z dnia 4 listopada 1999 roku ze Strasburga, która brzmi następująco: „korupcją jest żądanie, proponowanie, wręczanie lub przyjmowanie, bezpośrednio lub pośrednio, łapówki lub jakiegokolwiek innej nienależnej korzyści lub jej obietnicy, które wypacza prawidłowe wykonywanie jakiegokolwiek obowiązku lub zachowanie wymagane od osoby otrzymującej łapówkę, nienależną korzyść lub jej obietnicę”⁸³. Definicja ta podkreśla pejoratywne znaczenie korupcji dla ładu społecznego i gospodarczego danego kraju. Odnosi się ona również do głównego elementu korupcji, czyli umowy między co najmniej dwiema stronami, z czego i jeden i drugi uczestnik dokonują aktu przestępstwa. W definicji tej wyeksponowany został także cel jaki chce osiągnąć osoba biorąca udział w przekupstwie, bez względu na to czy jest osobą przyjmującą czy ofiarującą korzyść będącą przedmiotem korupcji. Celem tym jest wpłynięcie na decyzję osoby otrzymującej korzyść, by ta wykonała powierzone jej zadanie w sposób inny niż sprawuje to zwyczajowo, bądź jak realizuje to w poprawnym trybie. Zarówno propozycję korupcji może złożyć dawca korzyści majątkowej jak i jej biorca. W tej definicji kwestia nadużycia powierzonej władzy nie odnosi się tylko do władzy wynikającej ze sprawowanego stanowiska urzędnika państwowego, lecz uwzględnia również problem nadużywania władzy wynikającej z obejmowanego stanowiska w prywatnym przedsiębiorstwie lub instytucji.

Niewątpliwie badacze są zgodni co do podstawowego elementu korupcji jakim jest ekonomiczna korzyść. Przekupstwo w aspekcie ekonomicznym postrzegane jest jako kontrakt opierający się na wymianie dóbr, usług lub innych korzyści. W wyniku tej umowy dochodzi do bezprawnego wzbogacenia się (w wyniku przekazania łapówki) lub uzyskania innego profitu (np. handel wpływami). Osiągnięcie pewnej ekonomicznej korzyści może nastąpić w sposób bezpośredni lub pośredni. Bezpośrednie profity wiążą się z uzyskaniem pewnej korzyści finansowej lub materialnej przez osobę korumpującą lub skorumpowaną. W formie pośredniej zyski te są transferowane na członków rodziny lub inne osoby z otoczenia. Jednocześnie następuje kalkulacja korzyści i kosztów wynikających z działań korupcyjnych. Jednostki w wyniku tej analizy wybierają taki model zachowania, który doprowadzi do maksymalizacji korzyści. Ta ekonomiczna kalkulacja uwzględnia nie tylko możliwe do uzyskania zyski lub koszty, lecz również ryzyko wynikające z możliwości wykrycia tego nielegalnego procederu.

⁸³ Cywilnoprawna konwencja o korupcji sporządzona w Strasburgu dnia 4 listopada 1999 r. Dziennik Ustaw nr 244 poz. 2443.

Nawiązywał do tej kalkulacji m. in. Klitgaard⁸⁴ wskazując, że urzędnicy uwzględniają również stopień swojej odpowiedzialności za popełnione przestępstwo korupcyjne.

Niektóre definicje korupcji podkreślają jej niemoralny aspekt. Używane są w tym kontekście słowa wskazujące na sprzeniewierzenie się skorumpowanych obywateli wobec społecznego dobra w imię prywatnych korzyści⁸⁵. Sama etymologia słowa korupcja wskazuje na „fizyczne i moralne zepsucie, nierząd”⁸⁶. Shleifer i Vishny⁸⁷ definiują korupcję władzy jako „sprzedaż przez urzędników publicznych własności publicznej dla osobistych korzyści”. Użyte sformułowanie odnosi się do łapownictwa, które ma bezsprzecznie negatywne znaczenie i jest potępiane jako nieetyczne działanie według przyjętego powszechnie poczucia moralnego. Stachowicz-Stanusch i Sworowska⁸⁸ wskazują, iż korupcja „kojarzona jest z zachowaniami nieetycznymi, niemoralnymi, aspołecznymi, zmierzającymi do wypaczenia ustalonego porządku”.

Skala korupcji w danej gospodarce jest determinowana klasyfikacją przez większość społeczeństwa określonego zachowania korupcyjnego jako dozwolone lub zabronione. W sytuacji uznania przez większość obywateli płatnej protekcji lub nepotyzmu za czynności dopuszczalne, powstaje środowisko sprzyjające korupcji⁸⁹. Jednocześnie to właśnie społeczeństwo określa, które zachowania są traktowane jako korupcyjne. Za przykład może posłużyć obyczaj obecny w krajach muzułmańskich, gdzie obdarowywanie urzędników prezentami jest elementem kultury (np. Turcja)⁹⁰. Różnice kulturowe dotyczące czynności korupcyjnych doprowadzają do sytuacji, gdzie wręczenie łapówki w jednym kraju jest traktowane jako obowiązkowy element transakcji, zaś w innym państwie będzie uważane za przestępstwo. Dla mieszkańców tych krajów niektóre uznawane przez międzynarodowe środowiska zachowania korupcyjne są zachowaniami dopuszczalnymi społecznie. Percepcja korupcji obywateli tych państw i przykładowo inwestorów zagranicznych może być zupełnie inna.

Nie wszystkie akty korupcji są związane z osiąganiem prywatnych korzyści majątkowych w sposób nielegalny przez osobę korumpującą, ze względu na występowania

⁸⁴ Klitgaard R. 1997, *Cleaning up and invigorating the civil service*, Public administration and development, vol. 17, s. 500.

⁸⁵ Dobel P. 1978, *The Corruption of a State*, The American Political Science Review, vol. 72, nr. 3, s. 958.

⁸⁶ Borusowski J. 2006, *Społeczno-kulturowe uwarunkowania korupcji*, Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy, s. 9.

⁸⁷ Shleifer A., Vishny R. 1993, *Corruption*, The Quarterly Journal of Economics, vol. 108, nr 3, s. 599.

⁸⁸ Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A. 2012, *Definiowanie korupcji...*, op. cit., s. 101.

⁸⁹ Kojder A., op. cit., s. 245.

⁹⁰ Mindur M. 2006, *Korupcja a rola państwa w rozwoju gospodarczym*, Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów, nr 74, s. 75.

korupcji dokonywanej ze szlachetnych powodów. Są to te sytuacje, gdzie korumpowanie nie wynikało z chęci osiągnięcia prywatnego zysku lub innej korzyści. Znane są przypadki łapownictwa wynikającego z moralnych powodów. Za przykład może posłużyć wręczanie łapówek niemieckim żołnierzom przez Oskara Schindlera, po to by ocalić swoich pracowników pochodzenia żydowskiego w czasie II Wojny Światowej⁹¹.

Należy podkreślić także wymiar prawny związany z pojęciem korupcji. Wszędzie tam, gdzie jest mowa o nadużywaniu stanowiska publicznego lub powierzonej władzy, przekroczenie uprawnień może być kwestią dyskusyjną. W szczególności dotyczy to społeczeństw, w których przyjął się zwyczaj dawania prezentów w podziękowaniu za dobrą współpracę. Dlatego każde państwo, ze względu na różnice kulturowe, może mieć odrębną interpretację korupcji w kodeksach prawa, np. „amerykańskie firmy mogły legalnie oferować łapówki w celu zawierania umów za granicą, a w wielu krajach takie zachęty były legalne do 1997 roku”⁹².

Charakterystyczna dla korupcji jest jej tajność. Osoby korumpujące oraz skorumpowane utrzymują w sekrecie ten fakt z obawy przed karą wynikającą z nielegalności tego działania. Dylus⁹³ wskazuje, iż korupcja to „ukryty kontrakt między korumpującym a korumpowanym”. Zatem tajność korupcji odnosi się do ukrywania jej przed organami ścigania, w tym przed osobami, które mogą poinformować policję o możliwości popełnienia przestępstwa. Tajność wynika również z chęci chronienia reputacji osób dokonujących działań korupcyjnych. Dotyczy to w szczególności osób publicznych, które opinia publiczna osądziłaby negatywnie za stosowanie łapownictwa lub płatnej protekcji. Konsekwencje łamania prawa przez urzędnika publicznego mogą wykraczać poza skutki prawne i wiązać się nie tylko z utratą pracy, karą więzienia, lecz również z utratą zaufania potrzebnego tej osobie do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Przekupstwo jest zatajane, ponieważ jego konsekwencją jest działanie na szkodę pewnej grupy osób, instytucji lub społeczeństwa.

Elementem działań korupcyjnych jest sytuacja zachodząca po dokonaniu przestępstwa korupcji. Zależności między stronami, stworzone w momencie zawarcia kontraktu korupcyjnego, nie kończą się wraz z finalizacją transakcji, ponieważ jej strony posiadają tajne informacje na swój temat. Teoretycznie, z obawy przed nieuchronnością kary jaka czeka za korumpowanie, nie powinno dojść do wyjawienia szczegółów tych zdarzeń. Jednakże może

⁹¹ Bodislav D., Rotaru C., Georgescu R. 2016, Globalization of the corruption phenomenon – human capital gone wild, *Theoretical and Applied Economics*, vol. 23, nr 3, s. 164.

⁹² Ibidem.

⁹³ Dylus A. 1994, *Gospodarka, moralność, chrześcijaństwo*, Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa, s. 147.

dojść do szantażowania jednej strony transakcji korupcyjnej przez drugą stronę w celu uzyskania dodatkowych korzyści. Te decyzje jednostki generują dodatkowe koszty wynikające z opłaty za tajność transakcji. Asymetria kosztów korupcji umożliwia jednej ze stron bycie w pozycji uprzywilejowanej, co daje jej większe możliwości do posłużenia się szantażem dla prywatnych korzyści. Asymetria ta następuje, gdy prawo umożliwia uniknięcie kary przez jedną ze stron uczestniczącą w przekupstwie. Zarówno wręczający łapówkę jak i jej biorca mogą znaleźć się w tej uprzywilejowanej pozycji, np. w wyniku skutecznego szantażu drugiej strony.

W celu usystematyzowania i wskazania ewolucji definicji korupcji zebrano wybrane definicje w formie tabelarycznej (tabela 3).

Tabela 3. Wybrane definicje korupcji pogrupowane wg ważności.

Autor/Autorzy	Definicja korupcji
Pope [1999, s. 34]	Wykorzystanie stanowiska publicznego do prywatnego celu.
Bank Światowy ⁹⁴	Nadużywanie publicznego urzędu dla prywatnych korzyści.
Transparency International ⁹⁵	Nadużywanie powierzonej władzy dla prywatnych korzyści.
Dobel [1978, s. 958]	Zdrada zaufania publicznego dla indywidualnego lub grupowego zysku.
Shleifer, Vishny [1993, s. 599]	Sprzedaż własności rządowej przez urzędników państwowych dla pozyskania osobistych korzyści.
Kojder [2002, s. 234]	Przywłaszczenie zasobów publicznych (dóbr, świadczeń, usług) lub takie nimi dysponowanie, aby bezprawnie uzyskać osobistą korzyść.
Berdhan [1997, s. 1321]	Korzystanie z funkcji publicznej dla prywatnych zysków, gdzie urzędnik, któremu powierzono przeprowadzanie zadań publicznych angażuje się w jakiegoś rodzaju wykroczenie w celu prywatnego wzbogacenia się będącego trudne do monitorowania przez zwierzchnika.
Dylus [1994, s. 147] cytat za [Stachowicz-Stanusch, Sworowska, 2012, s. 102]	Podejmowany z interesownych motywów ukryty kontrakt między korumpującymi i korumpowanymi, będący albo wyraźnym przekroczeniem obowiązujących norm, albo wykorzystaniem luk prawnych, w wyniku czego jego podmioty osiągają kosztem innych nadzwyczajne, niezasłużone korzyści i wywierają przez to na nich nacisk, skłaniający do naśladowania.

⁹⁴ The World Bank: <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/cor02.htm#note1>, [dostęp 02.08.2017 r.].

⁹⁵ Transparency International: <https://www.transparency.org/what-is-corruption/#define>, [dostęp 02.08.2017 r.].

Mishra [2006, s. 349]	Czynami korupcyjnymi są odchylenia od bezwzględnych lub wyraźnych norm zachowań (z lub bez konotacji prawnych i etycznych).
Amundsen [1999, s. 2]	Akt przyjęcia przez osobę odpowiadającą pieniędzy lub innej formy wynagrodzenia, a następnie przejście przez nią do nadużywania swoich uprawnień służbowych poprzez wykonywanie nieuzasadnionych przysług.
Colombatto [2003, s. 363]	Transakcja, której przedmiotem jest powierzona władza pewnej osobie przez zwierzchnika, lecz tą władzę nadużywa do uzyskania pewnych korzyści, mimo że nie jest jej bezpośrednim właścicielem.
Begović [2007, s. 51] cytat za [Danon, 2011, s. 254]	Zachowanie, które odstaje od określonej normy, gdzie norma jest definiowana jako zbiór przepisów prawa dotyczących aspektu interesu publicznego lub kryterium opinii publicznej.

Źródło: opracowanie własne.

Wspólną cechą powyższych definicji jest wskazanie pewnego rodzaju nadużycia, którego dokonują osoby posiadające władzę lub podejmujące decyzje, co jest determinujące do powstania korupcji. Nadużycie to powinno być jednoznacznie określone w prawodawstwie analizowanego państwa.

Na potrzeby niniejszej pracy wykorzystywana będzie definicja podana przez Pope⁹⁶: korupcją jest wykorzystanie stanowiska publicznego do prywatnego celu. Definicję tę wykorzystują takie instytucje jak Bank Światowy czy Transparency International, do tworzenia wskaźników korupcji, które są powszechnie wykorzystywane w analizach. Wybór tej definicji korupcji, mimo iż nie jest pełna i nie oddaje całkowicie istoty korupcji, ułatwia stosowanie odpowiedniego miernika przekupstwa. Jednocześnie jest ona na tyle ogólna, iż dość kompleksowo oddaje czym przekupstwo jest i kiedy można wskazać na działanie korupcjogenne. Wykorzystanie powszechnie stosowanej przez badaczy definicji umożliwi porównanie wyników analiz przeprowadzonych w dysertacji z wynikami prezentowanymi w literaturze.

⁹⁶ Pope J., op. cit., s. 34.

2.2.2. Typologia korupcji

Ze względu na brak ogólnie przyjętej definicji korupcji, która dotyczyłaby wszystkich jej typów, podejmowana jest próba opisanie korupcji przez szczegółowe definicje jej rodzajów. Sprowadzają się one do opisu i charakterystyki takich czynności, które są uważane za korupcjogenne, przykładowo jest to nepotyzm, płatna protekcja, łapownictwo. Definiowanie każdego z wariantów korupcji wydaje się ułatwiać kwestię zrozumienia czym jest korupcja, lecz i te definicje są dopasowywane do zwyczajów kulturowych panujących w danej społeczności.

Biorąc pod uwagę wyłącznie aspekt publiczny korupcji możliwy jest podział przekupstwa ze względu na funkcje pełnione przez urzędników. Morris⁹⁷ wyróżnił dwa typy korupcji: niskiego i wysokiego szczebla. Podział ten odnosi się do funkcji publicznej sprawowanej przez osobę skorumpowaną. Zatem korupcja wysokiego szczebla będzie związana z osobami pełniącymi najważniejsze stanowiska publiczne w państwie: prezydent, rząd, posłowie, senatorowie, sędziowie, prokuratorzy itd. Korupcja niskiego szczebla władzy dotyczyć będzie osób piastujących stanowiska publiczne w jednostkach władzy lokalnej: samorządach, lokalnych delegaturach urzędów itp.

Należy zwrócić uwagę na dwa rodzaje korupcji wymienione przez Pope⁹⁸ przy zawieraniu kontraktów korupcyjnych, są to umowy zawierane „zgodnie z prawem” i niezgodnie z prawem”. Pierwszy rodzaj nawiązuje do korupcyjnych urzędników, którzy za łapówkę wykonują legalne czynności urzędnicze. Zatem otrzymują nielegalne wynagrodzenie za świadczenia, które winni wykonać zgodnie z zakresem swoich obowiązków za pensję urzędniczą. Zaś drugi rodzaj nawiązuje do nielegalnych czynności urzędniczych. Dochodzi tu do przekroczenia swoich uprawnień przez urzędnika i podjęcia decyzji urzędniczej, do której namawia osoba korumpująca. W obydwu przypadkach sam akt przekupstwa pozostaje bezprawnym działaniem.

Heidenheimer⁹⁹ zaproponował klasyfikację korupcji opierającą się na jej ocenie przez społeczeństwo. Jest to:

- korupcja biała,
- korupcja szara,
- korupcja czarna.

⁹⁷ Morris S. 2011, Forms of corruption. CESifo DICE Report, nr 2, s. 10-11.

⁹⁸ Pope J., op. cit., s. 34.

⁹⁹ Heidenheimer A. 1989, Perspectives on the Perception of Corruption, [w:] Political Corruption. A Handbook. New Brunswick, red. Heidenheimer A., Johnston M., Le Vine V., s. 855-869.

Korupcja biała jest uznawana przez społeczeństwo za dopuszczalne zachowanie, które może nawet nie być utożsamiane z korupcją. To cecha systemów społecznych opierających się na więzi rodzinnej tworzącej amoralny familizm czy płatną protekcję. Korupcja szara cechuje się postrzeganiem przekupstwa jako zachowania wstydliwego i haniebnego, uznawana jest powszechnie za amoralną, a osoby dokonujące takich czynów często nie ponoszą żadnej odpowiedzialności za swoje postępowanie. Występuje ona najczęściej w państwach zmieniających ustrój na demokratyczny. Korupcja czarna dotyczy postrzegania zachowań korupcyjnych jako drastycznie przekraczających przyjęte normy moralne i przepisy prawa. Występuje przede wszystkim w państwach demokratycznych.

W literaturze pojawił się podział korupcji ze względu na funkcje pełnione przez osoby ulegające przekupstwu, czyli korupcję urzędniczą, gospodarczą oraz polityczną¹⁰⁰. Jest to podział wyróżniający grupy osób, które z przekupstwa czerpią korzyści. Korupcja urzędnicza, nazywana również administracyjną, związana jest z nadużywaniem swojego stanowiska w urzędzie lub instytucji państwowej do prywatnych celów. Polega na pozyskiwaniu nienależnych zysków z tytułu powierzonej władzy. Korupcja gospodarcza związana jest z czerpaniem zysków przez osobę zatrudnioną w danej firmie, przy czym konsekwencją jej nielegalnego działania jest zaniedbanie lub działanie wbrew interesowi tego przedsiębiorstwa. Skutkować ona może obniżeniem zysku przedsiębiorstwa. Ten typ przekupstwa dotyczy grupy pracowników firm.

Korupcja polityczna dotyczy grupy polityków i związana jest ze sprawowaniem władzy na najwyższych szczeblach, np. rząd, parlamentarzyści. Korupcja polityczna sprowadza się do bezprawnego powiększania prywatnego bogactwa lub zwiększania swojej władzy politycznej poprzez bezprawne wykorzystanie władzy. Powierzona władza polityczna jest wykorzystywana dla prywatnego interesu polityka¹⁰¹. Bezprawne powiększanie prywatnego bogactwa polityka w tej definicji wiąże się z wręczaniem korzyści majątkowych lub obietnic tych korzyści w zamian za określone działanie. Natomiast zwiększanie swojej władzy w wyniku przekupstwa polega m.in. na szczególnym sprzyjaniu niektórym politykom lub sprowadza się do handlu wpływami między politykami (handel stanowiskami).

¹⁰⁰ Kojder A., op. cit., s. 235.

¹⁰¹ Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A. 2012, Oblicza korupcji: formy i typy zachowań, Organizacja i Zarządzanie, nr 1, s. 118.

Korupcję rozróżnia się również w zależności od postaci jaką przyjmie. Do podstawowych i najczęściej omawianych form korupcji należy zaliczyć:

- łapownictwo¹⁰²,
- nepotyzm¹⁰³,
- kumoterstwo¹⁰⁴.

Podstawową formą korupcji jest łapownictwo, które nawiązuje do składnika działań korupcyjnych, jakim jest łapówka. Elementem tego rodzaju korupcji jest jej cena, która dyktuje m.in. wielkość popytu i podaży na daną usługę korupcyjną. Sugerują taką zależność również Goel i Nelson¹⁰⁵, którzy wskazali na uwzględnianie przy kalkulacji korzyści z przekupstwa również popytu i podaży na łapownictwo. W społeczeństwie istnieje pewien taryfikator dla aktów przekupstwa. „Wiadomo, ile kosztuje „pozytywny” stosunek nauczyciela do ucznia, otrzymanie prawa jazdy, mimo niesprostania urzędowym wymaganiom, jazda bez biletu kolejami państwowymi lub autobusem czy zwolnienie lekarskie”¹⁰⁶. Łapownictwo polega na uzyskaniu lub oferowaniu nienależnego profitu w zamian za jakąś korzyść lub przysługę. Motywacją w tym przypadku jest chęć osiągnięcia „lukratywnych zysków oraz innych form przynoszących korzyści w wyniku wpływu niektórych działań lub decyzji strony przynoszącej łapówkę lub korzystającej z niej”¹⁰⁷. Łapownictwo wynika z chciwości pewnych osób, które chcą uzyskać dodatkowe korzyści w wyniku nielegalnego działania. Łapownictwo może być inicjowane przez obydwie strony transakcji, zarówno przez dającego łapówkę jak i przez jej biorcę.

Kodeks karny w Polsce rozróżnia dwie odmiany łapownictwa: bierne i czynne. Podział ten uzależniony jest od stanowiska osób uczestniczących w transakcji korupcyjnej. Łapownictwo bierne jest nazywane inaczej sprzedajnością i stanowi przestępstwo w myśl art. 228 Kodeksu Karnego (ustawa z 06.06.1997 r.) i polega na przyjmowaniu korzyści majątkowych lub osobistych albo ich obietnicę przez osoby pełniące funkcje publiczne. Łapownictwo bierne dotyczy zatem funkcjonariuszy publicznych, którzy przyjmują lub żądają łapówek. Łapownictwo czynne dotyczy oferowania korzyści majątkowych funkcjonariuszowi

¹⁰² Berndhan P. 1997, Corruption and development: a review of issues, *Journal of Economic Literature*, vol. 35, s. 1320-1346.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Arasli H., Tumer M. 2008, Nepotism, Favoritism and Cronyism: A study of their effects on job stress and job satisfaction in the banking industry of north Cyprus, *Social Behavior And Personality*, vol. 36, nr 9, s. 1237-1250.

¹⁰⁵ Goel R., Nelson, M. 1998, Corruption and government size: A disaggregated analysis, *Public Choice*, vol. 97, nr 1-2, s. 117.

¹⁰⁶ Borusowski J., op. cit., s. 14.

¹⁰⁷ Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A. 2012, *Oblicza korupcji...*, op. cit., s. 119.

publicznemu w zamian za usługę lub inną korzyść i jest w Polsce karane zgodnie z art. 229 Kodeksu Karnego. Polega ono na przekupywaniu urzędników państwowych.

Kolejną odmianą korupcji jest nepotyzm, który wiąże się z obejmowaniem stanowisk ze względu na pokrewieństwo z osobą zatrudniającą, przy czym kompetencje tej osoby nie są istotne¹⁰⁸. Nepotyzm wiąże się z „nadużywaniem zajmowanego stanowiska przez faworyzowanie, protegowanie krewnych”¹⁰⁹. Zatem wykorzystując swoją władzę zatrudnia się członków rodziny bez merytorycznych podstaw tej decyzji. Nepotyzm związany jest z osiąganiem przez protegowanych członków rodziny korzyści majątkowych, otrzymywaniem godności lub obejmowaniem pozycji społecznych¹¹⁰.

Kumoterstwo sprowadza się do faworyzowania przyjaciół i znajomych w szczególności w obszarze decyzji personalnych, gdzie koledzy zatrudniani są przez wzgląd na posiadane znajomości, a nie dzięki kompetencjom. Kumoterstwo wiąże się z przynależnością do pewnej grupy, np. partii politycznej, której członków zatrudnia się poprzez nadużycie swojej władzy.

Nepotyzm i kumoterstwo są podobnymi rodzajami korupcji. Różnica między tymi pojęciami dotyczy jedynie grupy, która jest faworyzowana. Należy zauważyć, że kumoterstwo jest pojęciem szerszym niż nepotyzm, ponieważ wyróżniani są członkowie pewnych grup, znajomi i rodzina, jako grupa społeczna. Oba rodzaje korupcji sprowadzają się do faworyzowania lub protegowania osób z kręgu znajomych lub rodziny.

Powyżej wskazana problematyka z tak podstawową kwestią jak ustalenie ogólnej definicji korupcji oraz określenie różnych jej typów pozwala stwierdzić, że badane zagadnienie jest różnorodne i trudne do określenia w jednoznaczny sposób. Niejednoznaczność definicji i niejednorodność typów skorumpowania wskazuje, że wpływ korupcji na gospodarkę również może być niejednolity.

¹⁰⁸ Arasli H., Tumer M., op. cit., s. 1238.

¹⁰⁹ Kopaliński W., op. cit., s. 347.

¹¹⁰ Rosicki R. 2012, Rzecz o nepotyzmie i kumoterstwie, *Przegląd Politologiczny*, vol. 17, nr 2, s. 131.

2.3.Przyczyny korupcji

2.3.1. Kulturowe przyczyny korupcji

Niewątpliwie poziom korupcji w danym kraju zależy od m.in. uwarunkowań kulturowych, które wpływają na jakość elity rządzącej. Kulturowe zwyczaje determinują także percepcję przekupstwa w lokalnym prawie, a zatem wpływają na skalę jego zwalczania. Związek kultury i łapownictwa jest silny, przy czym kultura w znacznej mierze determinuje korupcję, a nie na odwrót¹¹¹, ponieważ czynniki kulturowe korupcji uważane są za trudne do zmiany w czasie.

W kulturach niektórych krajów przyjął się zwyczaj wręczania łapówek i gratyfikowania urzędników przez petentów. Dla tych społeczności działania korupcyjne są traktowane w sposób naturalny i wykonuje się je bez skrępowania, ponieważ są to elementy powszechnego sposobu zachowania w tym społeczeństwie. Myrdal¹¹² wskazuje na kraje azjatyckie jako państwa z korupcją wplecioną w tradycję, gdzie posiadanie stanowiska urzędnika wiąże się automatycznie z osiąganiem dodatkowych dochodów. Mauro¹¹³ zauważył, że w sytuacji powszechności łapownictwa w społeczeństwie, obywatele nie mają motywacji do walki z nią, nawet jeśli wiadomo jakie szkody korupcja powoduje. Obywatele przyzwyczajeni do standardów, w których skorumpowanie jest częścią kultury i powszechnie obowiązującą normą zachowania, oddziałują tym samym na funkcjonowanie gospodarki.

W literaturze podjęto również temat związku korupcji z zaufaniem społecznym. Treisman¹¹⁴ dowodzi sprzyjaniu łapownictwu przez nieufność i podejrzliwość panującą w społeczeństwie. Autor uzasadniał częstsze zawieranie transakcji korupcyjnych z członkami rodziny lub osobami z kręgu znajomych, niepewnością wynikającą ze współpracy z osobami całkowicie obcymi. Zaufanie funkcjonuje jedynie w ograniczeniu do pewnej grupy osób, która najczęściej składa się z członków rodziny i grona kolegów. W warunkach niepewności co do

¹¹¹ Lambsdorff J. 2007, *The Institutional Economics of Corruption and Reform. Theory, Evidence and Policy*. Cambridge University Press, s. 29.

¹¹² Myrdal G. 1970, *Corruption as a Hindrance to Modernization in South Asia*, [w:] Heidenheimer A., Johnston M. (red.) *Political Corruption: Concepts and Contexts*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, s. 273.

¹¹³ Mauro P. 2002, *The persistence of corruption and slow economic growth*, International Monetary Fund Working Paper, s. 20

¹¹⁴ Treisman D. 2000, *The causes of Corruption: a cross – national study*, *Journal of Public Economics* vol. 76, nr. 3, s. 402.

zachowania funkcjonariusza publicznego, atrakcyjniejsze będzie wybranie współpracy opartej na korupcji ze znanym urzędnikiem. Jednocześnie nieufność powoduje niechęć do współpracy między biurokratami czy obywatelami w celu walki ze skorumpowaniem, zatem można stwierdzić, że w warunkach zmniejszonego zaufania społecznego działania organizacji monitorujących nadużycia w postaci korupcji będą utrudnione.

Zaufanie jest jednym z podstawowych elementów zawieranych transakcji. Chętniej zawiera się kontrakty w poczuciu, iż druga strona nie oszuka partnera i będzie działała zgodnie z zapisem umowy. Zaufanie, mimo iż jest trudno mierzalne, jest czynnikiem rozwoju gospodarczego, ponieważ umożliwia nawiązywanie nowej współpracy gospodarczej. W warunkach braku zaufania, kontrahenci będą uciekać się do dodatkowych obwarowań dotyczących układu biznesowego, co może wiązać się z podniesieniem kosztów operacji lub koniecznością zapłaty łapówki. Z drugiej strony poczucie zaufania wobec kontrahenta oznacza wiarę w uczciwość jego i instytucji, które mają chronić i zapewniać bezpieczeństwo wymiany handlowej.

Uslaner¹¹⁵ badał związek korupcji z zaufaniem. Wyniki jego badań umożliwiają wskazanie istotnej zależności między przekupstwem a ufnością. Autor zweryfikował również przyczynowość między tymi dwiema wielkościami, z których wynika, że zaufanie silnie i pozytywnie wpływa na ograniczenie korupcji, lecz zmiana przekupstwa (wzrost lub spadek) nie wpływa już tak znacząco na zaufanie. Zaufanie w badaniu okazało się istotniejszym czynnikiem wpływającym na łapownictwo niż takie mierniki jak: poziom płac w sektorze publicznym, różnorodność etniczna społeczeństwa, stabilność polityczna czy PKB. Zatem wzrost zaufania jest istotnym czynnikiem determinującym zwalczanie korupcji w społeczeństwie¹¹⁶.

Zaufanie panujące w obrębie tylko części społeczności doprowadza do wypaczeń przejawiających się nepotyzmem czy amoralnym familizmem. Pojęcie amoralnego familizmu zostało wprowadzone przez Banfield'a, który przeprowadzał badania na południu Włoch. W tym regionie zauważył silne zależności klanowe, polegające na wyróżnianiu i przychylniejszym traktowaniu członków rodziny, przyjaciół czy współników¹¹⁷. Z kolei nepotystyczne zachowania mają na celu czerpanie korzyści dla członków rodziny, co odbywa się najczęściej kosztem reszty społeczeństwa. Doprowadza to do powstania nieufności

¹¹⁵ Uslaner E. 2004, Trust and corruption, [w:] Lambsdorf J., Taube M., Schramm M. (red.), Corruption and the New Institutional Economics, Routledge, Londyn, s. 83.

¹¹⁶ Ibidem, s. 86.

¹¹⁷ Banfield E. 1958, The Moral Basis of a Backward Society, Free Press, Nowy Jork, s. 10.

i wzajemnych wrogich stosunków między grupami interesu. Transakcje w takich warunkach są oparte na korupcji, a więc są obciążone większymi kosztami oraz wyższym ryzykiem wynikającym z kary za nielegalne działania.

Jedną z determinant korupcji jest obecność w jednym państwie przedstawicieli różnych grup etnicznych. Badania Mauro¹¹⁸ wskazują na występowanie istotnego związku między wielkością korupcji a skalą podziałów państwa na grupy o odmiennych kulturach lub językach. Mauro uzasadniał wyniki swoich badań sugerując, iż konflikty na tle etnicznym mogą doprowadzać do destabilizacji politycznej państwa i tym samym powiększać korupcję, która może stać się elementem walki między różnymi grupami narodowymi. Przykładowo w urzędach będą faworyzowani przedstawiciele głównej grupy kulturowej przez urzędników, którzy w tym celu mogą nadużywać powierzonej im władzy¹¹⁹. Grupa etniczna niefaworyzowana będzie skłonna do działań korupcyjnych, by uzyskać w ten sposób odpowiednie decyzje urzędnicze. Poprzez łapownictwo ominięte zostaną uwarunkowania kulturowe rozporządzeń administracyjnych.

W literaturze podjęto również problem związku korupcji z religią dominującą w danym kraju. Wysunięto teorię, iż kraje z przeważającą liczbą wiernych wyznania protestanckiego są mniej skorumpowane od innych państw, co powiązano z teorią wskazującą na znaczne kształtowanie się kultury kraju przez religię¹²⁰. Badania empiryczne przeprowadzone przez La Porta i innych¹²¹ wykazały, że państwa o dominującej religii hierarchicznej (np. katolickiej, prawosławnej czy muzułmańskiej) cechują się większą skalą korupcji. Autorzy uzasadniali wyniki szkodliwością wpływu hierarchicznej struktury w religii na postawy obywatelskie w społeczności, ponieważ występowanie wielu warstw w strukturze wyznania sprzyja łapownictwu. Paldam¹²² wskazał także na najniższe poziomy korupcji w państwach protestanckich i anglikańskich, ale również stwierdził występowanie mniejszej skali przekupstwa w państwach bardziej podzielonych religijnie w porównaniu do państw z jedną religią dominującą.

W literaturze omówiono również problem wpływu płci na skalę skorumpowania społeczeństwa. Dollar, Fisman i Gatti¹²³ badali wpływ udziału kobiet w rządach na poziom

¹¹⁸ Mauro P. 1995, Corruption and Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, vol 110, nr. 3, s. 693.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Pellegrini L., Gerlagh R. 2008, Causes of corruption, *Economics of Governance*, vol. 9, nr 3, s. 250-254.

¹²¹ La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A., Vishny R. 1997, Trust in Large Organizations, *American Economic Review Papers and Proceedings* vol.87 nr 2, s. 337.

¹²² Paldam M. 2001, Corruption and religion adding to the economic model, *Kyklos*, vol. 54, nr 2-3, s. 383-413.

¹²³ Dollar D., Fisman R., Gatti R. 1999, Are women really the „fairer” sex? Corruption and women in government, *Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series*, World Bank, nr 4, s. 3.

korupcji w państwie. Postawili hipotezę o istnieniu pozytywnej korelacji między większym odsetkiem kobiet w parlamencie a mniejszą skalą przekupstwa w społeczeństwie. Uzasadnieniem postawionej hipotezy jest postrzeganie kobiet jako bardziej zorientowanych na dobro ogółu od mężczyzn, którzy częściej przekładają egoistyczny interes nad korzyści dla całego społeczeństwa¹²⁴. Badania autorów udowodniły istotny związek między większym odsetkiem kobiet w rządzie a mniejszym stopniem korupcji. Badania Sundstrom i Wangnerud¹²⁵ przeprowadzone na próbie państw europejskich również potwierdzają, że większej korupcji towarzyszy mniejszy udział kobiet we władzy. Badanie jednak (w odróżnieniu od większości analiz) dotyczyło danych dla samorządów lokalnych w poszczególnych państwach, co pozwala rozszerzyć dotychczasowe wnioski z literatury na obszar sprawowania władzy w regionie.

Wspólną cechą kulturowych przyczyn korupcji jest ich silna jednostronna zależność z przekupstwem, która przebiega od czynników kulturowych do łapownictwa. Lambsdorff¹²⁶ zwrócił uwagę na niezmiennosc czynników kulturowych w czasie, co automatycznie pozwoliło mu przypuszczać, iż związek przyczynowo skutkowy przechodzi od czynników kulturowych, które determinują korupcję. Potwierdza tę tezę analiza literatury, gdzie wskazano na brak lub mały wpływ łapownictwa na kształtowanie się zmiennych kulturowych. Badania, w których analizowano wpływ czynników kulturowych na kształtowanie się korupcji, wskazują na występowanie silnej zależności między kulturą a łapownictwem, np. w obszarze Europy Zachodniej. Zagadnienie to analizował Paldam¹²⁷, który wskazał na występowanie podobnych poziomów korupcji w Europie Zachodniej, czy państwach afrykańskich. Paldam wskazał na ogólnie podobny poziom przekupstwa, więc wśród państw Europy Zachodniej (regionu uważanego za mniej skorumpowany) nie znajdzie się aktualnie państwa postrzeganego za całkowicie ogarnięte korupcją. Dodał tym samym, że głównie może to wynikać z podobnego poziomu rozwoju gospodarczego tych państw, a poziom PKB per capita jest czynnikiem determinującym skalę przekupstwa w życiu gospodarczym. Ten podobny poziom skorumpowania społeczeństw (lub zbliżony stopień niechęci do łapownictwa) wynika ze ścisłej integracji gospodarczej w danym regionie i przenikania się wzorców kulturowych. Zatem

¹²⁴ Dollar D., Fisman R., Gatti R., op. cit., s. 3.

¹²⁵ Sundstrom A., Wangnerud L. 2014, Corruption as an Obstacle to Women's Political Representation Evidence from Local Councils in 18 European Countries, Party Politics, s. 1.

¹²⁶ Lambsdorff J. 2007, The Institutional Economics..., op. cit., s. 28.

¹²⁷ Paldam M. 2002, The cross-country pattern of corruption: economics, culture and the seesaw dynamics, European Journal of Political Economy, vol. 18, nr 2, s. 215-240.

w danym regionie (lub kontynencie) ogólny stosunek do korupcji będzie podobny, co za tym idzie, definicja i społeczne postrzeganie przekupstwa będzie na zbliżonym poziomie.

2.3.2. Polityczne przyczyny korupcji

Obowiązujący system władzy panujący w danym państwie determinuje skalę korupcji. Porównuje się tu percepcję przekupstwa w państwach o ustroju demokratycznym z państwami autokratycznymi i komunistycznymi. W literaturze istnieje zgodny pogląd, iż systemy demokratyczne są mniej obciążone skorumpowaniem niż reżimy autokratyczne¹²⁸. Główny powód takiej relacji leży w możliwości weryfikowania jakości sprawowania władzy przez obywateli. W państwach autokratycznych nie ma takiej weryfikacji, zatem realna władza sprawowana jest najczęściej przez jedną dynastię, gdzie władza należy do członków danego rodu. Stwarza to większe możliwości w kreowaniu korupcji w sektorze publicznym, ponieważ władca i jego elita dążą do gromadzenia osobistego bogactwa¹²⁹. Budżety państwowe w krajach komunistycznych są centralnie planowane przez biurokratów, którzy mają bezpośredni wpływ na decyzje dotyczące funkcjonowania gospodarki. Sposób sprawowania władzy przez nich ze względu na brak demokratycznych wyborów, nie jest kontrolowany przez społeczeństwo. Ich subiektywne decyzje dotyczące skali produkcji w danym sektorze gospodarki mogą być uzależnione od otrzymania łapówki. Natomiast w ustroju demokratycznym władza jest sprawowana przez osoby wybrane spośród obywateli w wolnych wyborach. Zachęca to rządzących do walki z korupcją, m.in. ze względu na to, że zostanie to odebrane przez społeczeństwo pozytywnie, co może zdecydować o wygranej w kolejnych wyborach. Państwa demokratyczne nie są w pełni wolne od korupcji, jednakże jest w nich mniej łapownictwa niż w reżimach autokratycznych czy komunistycznych¹³⁰.

Demokracja umożliwia funkcjonowanie gospodarki rynkowej, czyli zapewnia wolność gospodarczą, która jest rozumiana jako możliwość zawierania kontraktów w oparciu o dobrowolność stron w warunkach sprawnego funkcjonowania stabilnego i przewidywalnego prawa¹³¹. Regulacje prawne funkcjonujące w każdym państwie determinują stopień wolności rynku i są to głównie przepisy prawa dotyczące handlu oraz własności prywatnej. Wskazać

¹²⁸ Nur-tegin K., Czap H. 2012, Corruption: Democracy, Autocracy, and Political Stability, *Economic Analysis and Policy*, vol. 42 nr 1, s. 52.

¹²⁹ Colomatto E. 2003, Why is corruption tolerated? *The Review of Austrian Economics*, vol. 16, nr 4, s. 371.

¹³⁰ Nur-tegin K., Czap H., op. cit., s. 52.

¹³¹ Berggren N. 2003, The Benefits of Economic Freedom, *The Independent Review*, vol. 8, nr 2, s. 194.

również można na zasady przeprowadzania interwencji instytucji państwowych w działanie rynku. Generalnie w literaturze istnieje przekonanie, iż zapewnienie wolności gospodarczej społeczeństwu powinno doprowadzić do zmniejszenia się skorumpowania, tak jak wskazują na to przeprowadzone badania, które wykazały związek między mniejszą skalą skorumpowania a większą wolnością gospodarczą¹³². Wolność gospodarcza ogranicza egoistyczne postawy urzędników nadużywających władzy, ponieważ praworządność wolnego społeczeństwa uniemożliwia występowanie takich cech wśród funkcjonariuszy państwowych. Wolne społeczeństwo funkcjonuje w oparciu o prawo zapewniające mu swobodę działania, ochronę praw własności czy swobód obywatelskich. Co więcej „wolne społeczeństwo ma większy potencjał w wykorzystywaniu wiedzy niż pojedynczy człowiek”¹³³, ponieważ działanie w zorganizowanej grupie przynosi więcej korzyści ekonomicznych. Poprawa ekonomicznych warunków życia społeczeństwa doprowadza do wzrostu dobrobytu i bogacenia się narodu, co w konsekwencji może doprowadzić do obniżenia się korupcji, która przestanie być dla części osób opłacalna.

Interesujące jest badane zagadnienie przez Heckelman’a i Powell’a¹³⁴, którzy analizowali współdziałanie wolności gospodarczej z korupcją. W warunkach niskiego poziomu wolności gospodarczej łapownictwo może poprawić funkcjonowanie procesów gospodarczych¹³⁵, gdy przepisy prawa są zbyt uciążliwe dla przedsiębiorców. Dopuszczenie pewnych nieprawidłowości w funkcjonowaniu aparatu państwowego w postaci korupcji, może w takich warunkach okazać się korzystne dla gospodarki. Wraz ze zwiększaniem wolności gospodarczej korzyści wynikające z działań korupcyjnych zanikają. Zdaniem Heckelman’a i Powell’a szczególnie istotne w walce z przekupstwem są dwa czynniki powiększające swobody gospodarcze: kurczące się rozmiary administracji oraz ograniczanie skali regulacji państwowych na rynku.

Stabilność polityczna może wpływać pozytywnie na wielkość korupcji. W literaturze wykształcił się zgodny pogląd, iż generalnie wzrost niestabilności politycznej powoduje zwiększenie korupcji¹³⁶. Niestabilność polityczna oznacza częste rotacje na stanowiskach urzędniczych, co może powodować zachęty do osiągnięcia dodatkowego zysku w czasie

¹³² Pieroni L., d’Agostino G. 2012, Corruption and the effects of economic freedom, *European Journal of Political Economy*, nr 29, s. 54-72.

¹³³ Von Hayek F. 1960, *Konstytucja wolności*, PWN, Warszawa, s. 44.

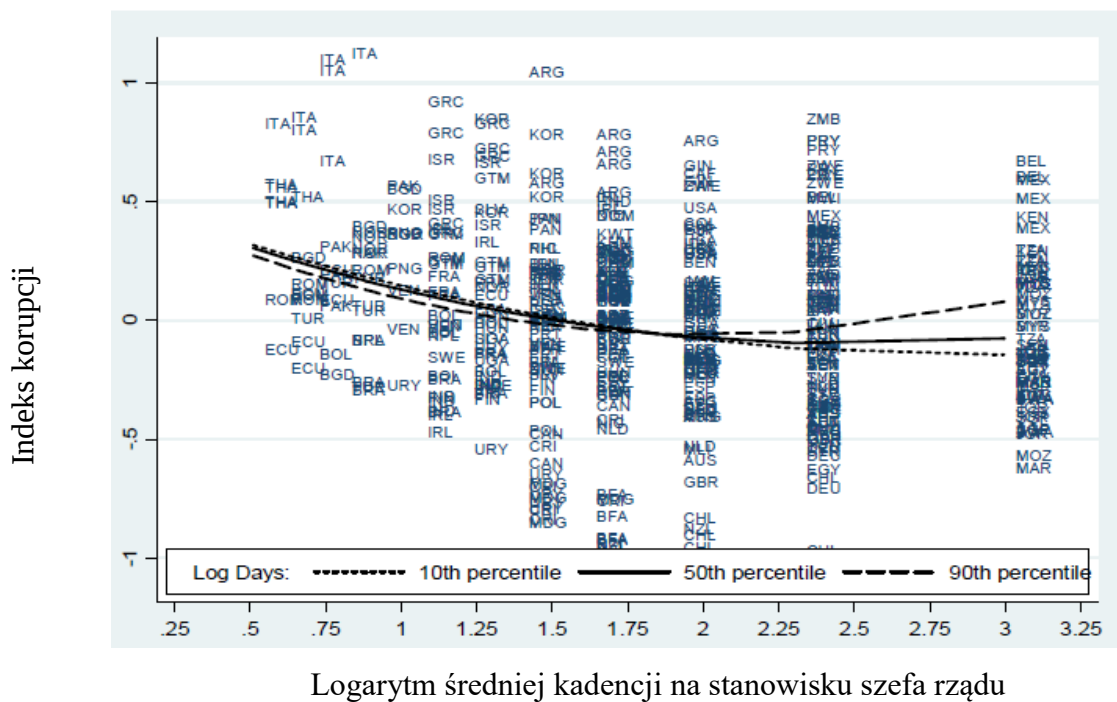
¹³⁴ Heckelman i Powell użyli indeksu wolności gospodarczej publikowanego w „*Economic Freedom of the World Annual Report*” Gwartney i Lawson’a. Aktualny raport jest dostępny na stronie: <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2017-annual-report> [dostęp 16.08.2018]

¹³⁵ Heckelman J., Powell B. 2010, Corruption and the institutional environment for growth, *Comparative Economic Studies*, vol. 52, nr 3, s. 351-378.

¹³⁶ Nur-tegin K., Czap H., op. cit., s. 54.

Rysunek 4. Zależność między długością kadencji szefa rządu a indeksem korupcji.

9. *Journal of the American Statistical Association*, 1997, 92, 1003-1010.

Campante i inni¹³⁸ na podstawie modelu ekonometrycznego wyznaczyli optymalną długość kadencji rządu na około 8 lat, co odpowiada dwóm czteroletnim okresom sprawowania władzy. Wyznaczenie optymalnej długości sprawowania rządu przez jedną partię łączy ze sobą dwa poglądy, iż zbyt krótkie sprawowanie rządów i jednocześnie za długie rządzenie państwem przez jedną partię działa korupcjogennie. Do niestabilności politycznej często dochodzi w momencie transformacji ustrojowej w danym państwie, gdzie w czasie przejmowania rządów przez demokratycznie wybrane władze może dojść do zwiększenia przekupstwa.

¹³⁷ Campante F., Chor D., Do Q-A. 2009, *Instability and the Incentives for Corruption*, *Economics & Politics*; vol. 21, nr 1, s. 85.

¹³⁸ Ibidem, s. 92.

Istotnym czynnikiem determinującym korupcję są przepisy prawa mające ją kontrolować¹³⁹, stanowią one wypadkową historycznych, a więc i kulturowych uwarunkowań systemu prawnego danego kraju. Część przepisów uznaje się za szczególnie korupcjogenne. Kojder¹⁴⁰ wskazuje na prawo dające urzędnikom władzę nad dysponowaniem środkami publicznymi w sposób uznaniowy, np. celowe dotacje, ulgi, koncesje, zwolnienia. Wszelkie prawa umożliwiające subiektywne dysponowanie środkami publicznymi przez jednego urzędnika, który może udowodnić prawo do podjęcia określonej decyzji w zakresie tych środków, może tworzyć możliwość nadużyć korupcyjnych. Nadmierna ilość wszelkiego rodzaju przepisów normujących warunki handlu w danym państwie również sprzyja możliwości nadużyć korupcyjnych. Zostało to jasno wyjaśnione przez Svensson'a¹⁴¹, który wskazuje na wpływ przepisów regulujących handel poprzez wprowadzenie taryf w imporcie. Przedsiębiorstwa mogą omijać te regulacje poprzez przekupienie urzędnika. Svensson podkreślił, że przedsiębiorstwa mogą również lobbować w parlamencie za zniesieniem nałożonej taryfy. Lobbying mógłby wpłynąć na zmianę regulacji handlowych na czym skorzystałyby wszystkie przedsiębiorstwa, a nie tylko te płacące łapówki.

Jednocześnie należy podkreślić, iż poza kwestią prawa istotna jest jakość działania instytucji publicznych¹⁴², które mają strzec i nadzorować przestrzeganie prawa przez społeczeństwo. Jeśli funkcjonuje w nich działalność korupcyjna, instytucje nie będą w pełni działać w imieniu i na korzyść społeczeństwa. Jakość funkcjonowania instytucji państwowych jest determinowana m.in. przez poziom dochodów danego kraju, gdzie w państwach zamożniejszych oczekuje się instytucji oferujących usługi na wyższym poziomie w porównaniu do biedniejszych państw¹⁴³. Wynika to ze wzrostu stabilności prawa, które zwiększa ochronę transakcji i własności prywatnej, ponieważ w społeczeństwie wzrasta poczucie nieuchronności kary za popełnione przestępstwo (także to o charakterze korupcyjnym). Wprowadzenie dodatkowych ograniczeń prawnych, które regulowałyby przepływ dóbr i usług, daje możliwości omijania tych barier poprzez korumpowanie urzędników państwowych. Zatem poprzez tworzenie odpowiednio skonstruowanych przepisów prawa regulujących funkcjonowanie instytucji w państwie możliwe jest stymulowanie poziomu korupcji.

¹³⁹ Pellegrini L., Gerlagh R. 2008, *Causes of corruption...*, op. cit., s. 249.

¹⁴⁰ Kojder A., op. cit., s. 237.

¹⁴¹ Svensson J. 2005, *Eight questions about corruption*, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 19, nr 3, s. 21.

¹⁴² Jakości instytucji jest pojęciem złożonym dotyczącym prowadzenia działalności gospodarczej w otoczeniu instytucjonalnym. Może być określana przez poziom skorumpowania urzędników administracji państwowej oraz stopień zbiurokratyzowania państwa.

¹⁴³ Pellegrini L., Gerlagh R. 2008, *Causes of corruption...*, op. cit., s. 250.

Nadmierna biurokracja również może wpływać na zwiększenie się przekupstwa. Zbyt duża ilość procedur w wyniku skomplikowanego systemu prawnego wpływa na wzrost możliwości wręczenia łapówki urzędnikowi za skrócenie czasu podjęcia decyzji lub pominięcie części obowiązków przy wydaniu licencji czy zezwolenia. Jak wskazuje Treisman¹⁴⁴ wpływ biurokracji na korupcję jest uzależniony od procedur i przepisów regulujących zakres pracy urzędnika, a także od merytorycznych aspektów zatrudniania na stanowiska urzędnicze i możliwości budowania kariery na tych etatach w długim okresie. Większa częstotliwość kontaktów obywateli z urzędnikami może powodować zwiększenie skali korupcji¹⁴⁵, zatem uproszczenie procedur urzędniczych powinno przynieść skutek odwrotny.

Sung¹⁴⁶ zwraca uwagę również na aspekt wolności słowa, który powinien działać odstraszająco w stosunku do korupcji. Dziennikarze w państwach cechujących się wolnością słowa pokazują opinii publicznej działania korupcyjne, w szczególności dotyczące urzędników zajmujących wysokie stanowiska publiczne. Publiczne potępienie działań korupcyjnych wykrytych za rządów danej partii może wpływać na obniżenie liczby wyborców głosujących na tę partię. Z pewnością może to zostać wykorzystane przez partie opozycyjne do dyskredytowania swojego przeciwnika w oczach opinii publicznej. Badania wskazują, że wpływ demokratycznych wyborów motywuje urzędników państwowych do zaniechania działań korupcyjnych, a nawet podjęcia działań mających na celu obniżenie poziomu korupcji¹⁴⁷. Motywacja polityków uwarunkowana jest przez zakres wolności słowa panujący w danym państwie. Można zatem stwierdzić, że wszelkie niedoskonałości w przepływie informacji mogą wywoływać poczucie bezkarności urzędników i w ten sposób zachęcać ich do korupcji¹⁴⁸.

W analizach wskazuje się również na istotny wpływ struktur w państwowych urzędach na korupcję. Władzę państwową rozdziela się na scentralizowaną i zdecentralizowaną. Fisman i Gatti¹⁴⁹ badali wpływ decentralizacji fiskalnej państwa na korupcję i ich badania wskazały występowanie mniejszej skali łapownictwa w państwach zdecentralizowanych, gdzie organy regionalne są niezależne od rządu. Za korzystnym wpływem decentralizacji władzy

¹⁴⁴ Treisman D., op. cit., s. 405.

¹⁴⁵ Mocan N. 2004, What determines corruption? International evidence from micro data, NBER Working Paper, nr 10460, Cambridge, s. 8.

¹⁴⁶ Sung H. E. 2004, Democracy and political corruption: A cross-national comparison, *Crime, Law and Social Change*, vol. 41, nr 2, s. 179.

¹⁴⁷ Persson T., Tabellini G., Trebbi F. 2003, Electoral Rules and Corruption, *Journal of the European Economic Association*, vol. 1, nr 4, s. 983.

¹⁴⁸ Nur-tegin K., Czap H., op. cit., s. 52.

¹⁴⁹ Fisman R., Gatti R. 2002, Decentralization and corruption: evidence across countries, *Journal of Public Economics*, vol. 83, s. 339.

w regionach, na zmniejszenie korupcji w państwie przemawia kilka aspektów omawianych w literaturze. Fisman i Gatti¹⁵⁰ wymienili następujące czynniki: konkurencję prawną między samorządami, a także przerzucenie kompetencji decyzyjnych na lokalny rząd. Konkurencja legislacyjna między samorządami sprowadza się do uchwalania prawa zachęcającego do osiedlania się na danym terenie. Samorządy zachęcają i konkurują między sobą również w aspekcie interwencjonizmu, którego ograniczenie będzie zachęcało do osiedlania się obywateli na tym terenie, a wzrost ludności to zwiększone przychody z tytułu podatków dla samorządu. Ograniczenie regulacji samorządowych w gospodarce regionalnej będzie pociągać za sobą inwestycje, ale można je pobudzić również poprzez stosowanie ulg w podatkach lokalnych, które będą kreować dodatkowe regulacje prawne¹⁵¹. Zwiększenie kompetencji decyzyjnych samorządu powoduje wzrost jakości biurokracji w regionie¹⁵². Urzędnicy mają świadomość, że ich decyzje przekładają się bezpośrednio na funkcjonowanie gospodarki regionalnej a ich praca zostanie oceniona w nadchodzących wyborach. Zachęca to polityków samorządowych do efektywnego działania, ponieważ bezpośrednio będą oni odpowiadać za sytuację gospodarczą w regionie. Aspekty przemawiające za decentralizacją kompetencji rządowych wykluczają możliwość funkcjonowania amoralnego familizmu lub grupy osób skorumpowanych, które przejmując władzę będą dbały wyłącznie o powiększenie własnego majątku.

W literaturze pojawiła się również teoria o wpływie wielkości budżetu państwa na korupcję. Tanzi i Davoodi¹⁵³ wskazali na istotną interakcję między łapownictwem a wielkością wydatków rządowych, która skutkuje nieefektywnym wykorzystaniem zasobów rządowych. Większe wydatki rządowe mogą być powiązane z większą skalą korupcji, a w szczególności dotyczy to środków na projekty inwestycyjne. Wybór wykonawców danej inwestycji państwowej może być podyktowany przez arbitralną decyzję przekupionego urzędnika, który podejmie decyzję w oparciu o kalkulację prywatnych korzyści, a nie mając na uwadze interes państwa i obywateli¹⁵⁴. W warunkach skorumpowania społeczeństwa koszty inwestycji rządowych mogą być znacznie większe niż gdyby korupcji w państwie nie było.

¹⁵⁰ Fisman R., Gatti R., op. cit., s. 327-328.

¹⁵¹ Jin H., Qian Y., Weingast B. 1999, Regional decentralization and fiscal incentives: federalism, Chinese style. Working Paper, Hoover Institution, Stanford, s. 2.

¹⁵² Fisman R., Gatti R., op. cit., s. 327.

¹⁵³ Tanzi V., Davoodi H. 1997, Corruption, public investment and growth, IMF Working Paper nr WP/97/139, s. 5.

¹⁵⁴ Ibidem.

2.3.3. Ekonomiczne przyczyny korupcji

Ekonomiczne determinanty korupcji są związane przede wszystkim z aspektem poziomu dochodów społeczeństwa w danym państwie. Jest on rozpatrywany w dwóch kontekstach, gdzie pierwszy z nich dotyczy dochodów mierzonych z wykorzystaniem wskaźników makroekonomicznych, które określają stopień rozwoju gospodarczego kraju. Drugi kontekst odnosi się do dochodów osiąganych z tytułu działalności korupcyjnej, a więc otrzymywania dodatkowych środków z tytułu nadużycia powierzonego stanowiska do prywatnego celu.

Przyczyną działań korupcyjnych jednostki jest jej dążenie do osiągnięcia dodatkowych zysków (renty za korupcję¹⁵⁵) z tytułu dysponowanej władzy. Renta korupcyjna jest formą pozyskiwania środków z transferów poprzez nielegalne metody redystrybucji dóbr. Korupcja okazuje się w tym przypadku sposobem na osiągnięcie dodatkowej renty w sposób nielegalny. Klitgaard¹⁵⁶ w równaniu korupcji wskazuje, że łapownictwo determinowane jest przez wielkość renty uzyskanej z posiadanego monopolu na władzę, ale również przez stopień swobody decyzyjnej urzędnika i jego odpowiedzialność za czyny.

Rysunek 5. Równanie Klitgaarda.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Klitgaard R. 1997, Cleaning up and invigorating the civil service, Public administration and development, vol. 17, s. 500.

Powyższe równanie dotyczy tylko korupcji w sferze publicznej, jednakże można je uznać za właściwe również w obszarze przekupstwa dotyczącego sfery prywatnej. W prywatnym przedsiębiorstwie również może dojść do korupcji, która jest wypadkową

¹⁵⁵ Korzyści materialne pozyskiwane przez osoby przyjmujące ofertę korupcyjną. Pojęcie to łączy się ze zjawiskiem pogoni za rentą, jednak w tym przypadku pozyskiwanie korzyści nie funkcjonuje w ramach prawa. Więcej na ten temat w: Krueger A. 1974, The political economy of the rent-seeking society, The American economic review, vol. 64, nr 3, s. 291-303.

¹⁵⁶ Klitgaard R., op. cit., s. 500.

wielkości nienależnego zysku, posiadanej władzy nadanej przez przełożonego oraz prawdopodobieństwa ukarania za nadużycie swojego stanowiska dla prywatnej korzyści. Bez względu na fakt czy jest to sfera publiczna czy prywatna, „częstotliwość korupcyjnych interakcji jest tym większa, im bardziej wartość korupcyjnych transakcji przewyższa spodziewane koszty”¹⁵⁷. Można zatem oczekiwać pojawienia się korupcji, gdy wielkość renty korupcyjnej będzie większa niż prawdopodobieństwo ujawnienia przestępstwa i związane z tym koszty. Jednocześnie stworzenie możliwości pojawienia się przekupstwa jest uzależnione od stopnia swobody decyzyjnej pozostawionej urzędnikowi czy pracownikowi przedsiębiorstwa. Korupcja wynikać może z behawioralnych aspektów jak chciwość jednostki, która dąży do zgromadzenia większej ilości dóbr. „Zamiast używać zasobów do celów produkcyjnych, osoby te koncentrują się na działalności zapewniającej im maksymalny udział w dochodach z realizowanych projektów, programów czy szeroko pojętej działalności publicznej”¹⁵⁸. Poprzez przyjmowanie łapówek lub innych korzyści majątkowych osiąga się dodatkową rentę z tytułu posiadanego stanowiska, co powoduje szybsze bogacenie się osób skorumpowanych. Zgodnie z równaniem Klitgaarda¹⁵⁹ korupcja stanie się nieopłacalna, gdy jej koszty wynikające przykładowo z utraty posady będą wyższe od korzyści np. w postaci łapówki. Zatem łapownictwa powinno być mniej w państwach o wysokich średnich zarobkach niż w państwach o niższych średnich pensjach. Acemoglu i Verdier¹⁶⁰ wskazali, iż wzrost płac w sektorze publicznym może doprowadzić do zwiększenia inwestycji i poprawy alokacji dostępnych zasobów, ponieważ będzie ograniczać korupcję. Poprzez regulowanie wartości wynagrodzeń dla stanowisk podatnych na łapownictwo możliwe jest w pewnej części ograniczenie skali skorumpowania pracowników instytucji publicznych jak i prywatnych. Jednocześnie sugeruje to związek przekupstwa z rozwojem gospodarczym kraju, ponieważ wyższe przeciętne wynagrodzenia osiągane są w państwach wysoko rozwiniętych. Goczek¹⁶¹ wskazuje, iż redukcja renty monopolistycznej następuje w wyniku wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw w gospodarce, która powinna obniżyć skłonność uczestników rynku do zawierania transakcji opartych na korupcji.

Rozwój gospodarczy danego kraju związany jest z wielkością przekupstwa, a państwa rozwinięte gospodarczo postrzega się jako mniej skorumpowane, ponieważ jakość

¹⁵⁷ Kojder A., op. cit., s. 235.

¹⁵⁸ Borusowski J., op. cit., s. 10.

¹⁵⁹ Klitgaard R., op. cit., s. 500.

¹⁶⁰ Acemoglu D., Verdier T. 1998, Property rights, corruption and the allocation of talent: a general equilibrium approach, *Economic Journal*, vol. 108, s. 1399.

¹⁶¹ Goczek Ł. 2007, Skuteczność strategii antykorupcyjnych i przyczyny korupcji, *Gospodarka Narodowa*, nr 4, s. 41.

funkcjonowania instytucji i systemy prawne działają w nich sprawniej¹⁶². Niewątpliwie korupcja dotyczy państwa na każdym poziomie rozwoju. Wysoki poziom rozwoju gospodarczego (np. mierzony PNB na osobę lub PKB na osobę) nie gwarantuje całkowitego wyeliminowania transakcji korupcyjnych, co można zaobserwować na przykładzie Niemiec lub Francji. Jednakże państwa rozwijające się i słabo rozwinięte cechują się większą skalą skorumpowania niż państwa wysoko rozwinięte. Związane jest to z wpływem czynników determinujących rozwój gospodarczy kraju. Pellegrini i Gerlagh¹⁶³ wymieniają poziom skolaryzacji, zurbanizowania i dostęp do środków masowego przekazu jako czynniki warunkujące mniejszą skłonność społeczeństwa do korupcji. Autorzy dodali, iż wzrost konkurencyjności krajowej gospodarki powinien zmniejszać łapownictwo poprzez zwiększenie dwóch czynników: podaży produktów zagranicznych i otwartości handlu. Zwiększenie konkurencyjności gospodarki poprzez te dwie determinanty wymusza zazwyczaj tworzenie przejrzystych reguł wejścia na rynek krajowy przez zagranicznych przedsiębiorców.

Poziom rozwoju gospodarczego determinuje wpływ czynników oddziałujących na skalę korupcji. Państwa bogatsze dysponują sprawniejszym systemem prawnym i lepszą jakością instytucji. Powszechnie istnieje pogląd, że wykrycie i ukaranie przestępców za korupcję z większym prawdopodobieństwem nastąpi w państwach o wyższym stopniu rozwoju gospodarczego¹⁶⁴. Rozwój gospodarczy wiąże się również z większą ilością i wartością transakcji gospodarczych, co może zarówno sprzyjać jak i ograniczać łapownictwo. Zwiększanie obrotu towarami i usługami utrudnia wykrycie działań korupcyjnych w zwiększającej się liczbie transakcji. Jednocześnie zniechęca przedsiębiorców do podjęcia transakcji opartych na korupcji, gdy mają do wyboru legalną działalność gospodarczą. Łapownictwo w takim przypadku okazuje się nieopłacalne, ponieważ zbyt znacznie podnosi koszty wpływające na zwiększenie cen produktów i usług. Dodatkowe koszty transakcyjne podnoszą cenę produktów i usług. Doprowadzić to może do obniżenia poziomu produkcji lub jej zaniechania. W skali globalnej powoduje to obniżenie wzrostu gospodarczego w porównaniu do potencjału jakim dysponuje gospodarka, a zatem wielkość rozwoju gospodarczego i korupcja są zmiennymi współzależnymi, które wzajemnie na siebie wpływają. Z jednej strony rozwój gospodarczy determinuje przekupstwo, z drugiej strony korupcja wpływa na rozwój gospodarczy kraju. Goczek¹⁶⁵ wskazuje również na aspekt depersonalizacji

¹⁶² Mauro P. 1995, *Corruption and Growth...*, op. cit., s. 706.

¹⁶³ Pellegrini L., Gerlagh R. 2008, *Causes of corruption...*, op. cit., s. 250.

¹⁶⁴ Goczek Ł. 2007, *Skuteczność strategii...*, op. cit., s. 37.

¹⁶⁵ Ibidem.

decyzji podejmowanych przez uczestników rynku, co powoduje wzrost liczby transakcji i przyspieszenie podejmowania decyzji. Wzrost liczby operacji gospodarczych pozbawionych elementu osobistego poznania kontrahenta przyspiesza obrót towarami i usługami w gospodarce, ale też wpływa na ograniczenie korupcji z obawy przed karą, ale również w wyniku wysokich kosztów działań korupcyjnych. Wzrost wydawanych decyzji urzędniczych dotyczących regulacji handlu również może ograniczyć skalę korupcji, ponieważ istnieje większe ryzyko ujawnienia, że dany urzędnik przyjmuje łapówki w zamian za stosowną decyzję urzędniczą.

Zmienną wpływającą na przekupstwo i powiązaną ze stopniem rozwoju gospodarczego kraju jest stopień wyedukowania społeczeństwa. Uznaje się, że państwa o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego mają lepiej wyedukowane społeczeństwo, co wpływa na poziom korupcji w tym kraju. Badania Glaeser'a i Saks'a¹⁶⁶ przeprowadzone na danych pochodzących z USA potwierdziły wpływ wzrostu edukacji na obniżenie korupcji. Dzięki wiedzy obywatele sprawniej funkcjonują w systemie prawnym, co wpływa na dochodzenie swoich praw przed sądem oraz zwiększa prawdopodobieństwo wykrycia i ukarania przestępstw korupcyjnych. Upowszechnienie edukacji zwiększa świadomość społeczeństwa odnośnie nieefektywności i ryzyka związanego z korumpowaniem.

Wysunięto również teorię o związku posiadania zasobów naturalnych przez państwo a skalą jego skorumpowania. Państwa bogate w zasoby nieodnawialne cechują się większym poziomem korupcji¹⁶⁷. Dodatkowe przychody w budżecie państwa z tytułu renty z eksploatacji surowców mogą generować nieefektywne powiększenie zatrudnienia na stanowiskach publicznych. Badania Robinson'a, Torvik'a i Verdier'a¹⁶⁸ wykazały możliwość ponadnormatywnego generowania zatrudnienia w sektorze publicznym w wyniku eksploatacji zasobów naturalnych. Nadmierny wzrost zatrudnienia funkcjonariuszy publicznych może być nieefektywny i dodatkowo, w kontekście dyspozycji zasobami naturalnymi, powstaje możliwość żądania lub oferowania łapówek za np. wydanie licencji na wydobycie danego złoża surowca przez konkretną spółkę. Badania Bhattacharyya i Hodler'a¹⁶⁹ przeprowadzone na danych makroekonomicznych pochodzących z 124 państw wskazały, iż faktycznie

¹⁶⁶ Glaeser E., Saks R. 2006, Corruption in America, Journal of Public Economics, vol. 90, s. 1068.

¹⁶⁷ Anthonsen M., Lofgren A., Nilsson K., Westerlund J. 2012, Effects of rent dependency on quality of government, Economics of Governance, vol. 13, nr 2, s. 162.

¹⁶⁸ Robinson J., Torvik R., Verdier T. 2006, Political foundations of the resource Curse, Journal of Development Economics, vol. 79, s. 466.

¹⁶⁹ Bhattacharyya S., Hodler R. 2010, Natural resources, democracy and corruption, European Economic Review, vol. 54, nr 4, s. 619.

występowanie renty z eksploatacji surowców zwiększa korupcję, lecz tylko w państwach o niskiej jakości instytucji demokratycznych.

W literaturze badano również związek korupcji ze współpracą międzynarodowych przedsiębiorstw z rządem¹⁷⁰. Wykazano, że w środowisku bardziej skorumpowanym (w obszarze danej branży, która jest skorumpowana) przedsiębiorstwa te są mniej skłonne do podejmowania współpracy, a tym samym większej asertywności wobec pomysłów rządu. Luo wskazał również, że działania międzynarodowych przedsiębiorstw w branżach skorumpowanych są uzależnione od koncentracji przedsiębiorstwa na etyce. Firmy zwracające uwagę na etyczne aspekty biznesu będą skłonne do normowania swojej działalności gospodarczej w ramach długoterminowych aktów prawnych uzgodnionych z rządem danego państwa. Przedsiębiorstwa mniej koncentrujące się na etyce będą skłonne do wykorzystania zależności występujących w branży i chętniej na takiej zasadzie podejmą współpracę z rządem¹⁷¹. Zatem w gospodarkach z większą korupcją powinno znajdować się więcej przedsiębiorstw międzynarodowych (które na etyce się nie koncentrują), niż w przypadku gospodarek z mniejszym poziomem korupcji.

2.4. Pomiar korupcji

Korupcja jest zjawiskiem praktycznie niemożliwym do zmierzenia w sposób bezsprzecznie niepodważalny. Działania korupcyjne w większości państw są uznawane za przestępstwo, dlatego wszelkie zachowania korupcjogenne są ukrywane w obawie przed karą. Zebranie wiarygodnych danych dotyczących skali przekupstwa w danym państwie jest utrudnione również ze względu na różne rodzaje korupcji. Gdyby nie cecha przekupstwa jaką jest jej tajność, teoretycznie w prosty sposób możliwe byłoby zmierzenie wielkości łapownictwa. Należałoby zsumować wartość łapówek wręczanych w danej jednostce czasu, przy czym należy pamiętać, że korupcja nie polega jedynie na łapownictwie. Istnieją odmiany korupcji, których wartości nie sposób zmierzyć. Przykładem tego typu zachowań korupcyjnych jest nepotyzm, który nie jest związany z wręczeniem łapówki. Dlatego pomiar przekupstwa w obiektywny sposób nie jest możliwy, ponieważ nie ma miejsca w tym przypadku przekazanie jakiegś wartości lub dobra mierzonego pieniądzem, lecz wykonanie lub obietnica przysługi.

¹⁷⁰ Luo Y. 2006, Political behavior, social responsibility, and perceived corruption: A structuration perspective, *Journal of International Business Studies*, vol. 37, nr 6, s. 760-763.

¹⁷¹ Ibidem, s. 761.

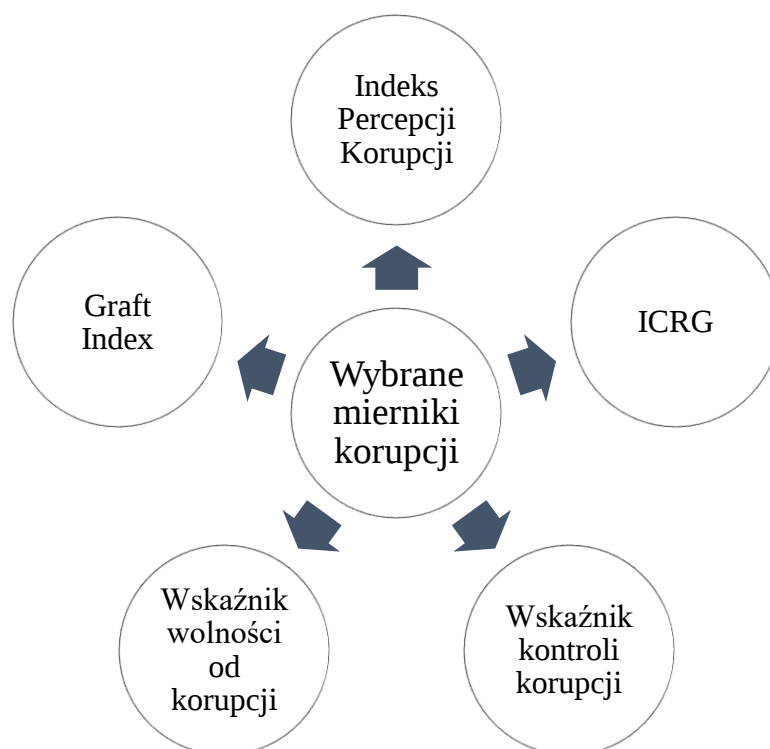
Jedyną miarą w przypadku niepieniężnych korzyści z korupcji jest liczba zdarzeń korupcyjnych, która nie pokazuje w pełni wymiernej skali skorumpowania społeczeństwa. Analizując samą kwestię łapówkarstwa należy podkreślić, iż łapówkę można pomylić z prezentem oraz otrzymanie prezentu można odebrać jako wręczenie łapówki. Porównanie zagregowanych wielkości przekupstwa między państwami również przysparza wiele problemów, ponieważ ze względów prawnych i kulturowych korupcja jest odmiennie postrzegana w różnych społeczeństwach. Dlatego zjawisko łapownictwa jest w sposób bezsprzeczny i obiektywny trudne do zmierzenia.

Dzięki pracy specjalistycznych agencji możliwe było stworzenie syntetycznych wskaźników postrzegania korupcji, co umożliwiło przeprowadzanie badań empirycznych na danych panelowych dotyczących różnych państw. Poszerzyło to wiedzę dotyczącą mechanizmów i związków przekupstwa z gospodarką czy uwarunkowaniami kulturowymi. Wskaźniki te jednak nie są pozbawione wad, ponieważ „miary, wskaźniki korupcji często bazują na subiektywnych odczuciach i przekonaniach, a dotarcie do danych ilościowych dotyczących rozmiarów korupcji ze zrozumiałych powodów jest niezmiernie trudne”¹⁷². Dlatego wszelkie badania przeprowadzane na podstawie tych mierników należy traktować z odpowiednią dozą ostrożności.

Pojawienie się mierników korupcji dla większości państw świata w latach 90-tych XX wieku umożliwiło empiryczną weryfikację postulatów przemawiających za wpływem korupcji na gospodarkę. Wzrost przekonania naukowców co do wagi zjawiska korupcji w gospodarce stworzył potrzebę pomiaru tego zjawiska za pomocą ujednoliconej miary dla wszystkich państw. Powstanie wiarygodnych i syntetycznych indeksów korupcji stworzyło badaczom nowe możliwości, a literatura dotycząca wzajemnego oddziaływania korupcji i gospodarki znacznie rozkwitła. Mierniki korupcji, które zaczęły pojawiać się od 1995 roku umożliwiły prowadzenie badań przekrojowych jak i panelowych nad analizowanym zagadnieniem. Nastąpił rozwój literatury i teorii dotyczących współoddziaływania korupcji i gospodarki. Ocenie i analizie nieustannie poddawane są również same syntetyczne miary korupcji, co też ułatwia wybór odpowiedniego miernika do badań. Aktualnie literatura przedstawia różnorodne zagadnienia i ich analizy przeprowadzane w wielu państwach z wykorzystaniem zróżnicowanych zmiennych ekonomicznych i finansowych.

¹⁷² Walczak-Duraj D., op. cit., s. 264.

Rysunek 6. Schemat wybranych mierników korupcji.

Źródło: opracowanie własne.

Indeks Percepcji Korupcji (*Corruption Perception Index* -CPI) jest indeksem korupcji publikowanym przez Transparency International, który mierzy postrzeganie korupcji w sferze publicznej w danym kraju. Został stworzony przez Lambsdorffa i jest publikowany corocznie od 1995 roku, a jego edycja w 2015 roku objęła 168 państw na świecie. Wskaźnik przyjmuje wartości od 0 do 100 punktów przydzielanych danemu państwu, przy czym otrzymanie 0 punktów oznacza, że państwo jest bardzo skorumpowane, natomiast 100 punktów otrzymuje państwo wolne od korupcji¹⁷³. Aktualnie nie ma państwa, które otrzymałoby 0 lub 100 punktów w indeksie percepcji korupcji. Jest to przykład indeksu złożonego, ponieważ jest obliczany na podstawie danych uzyskanych z co najmniej trzech różnych źródeł spośród kilkunastu dostępnych. „Warunkiem uwzględnienia danego źródła w przygotowaniu indeksu jest, oprócz weryfikacji wiarygodności, dostarczenie rankingu dużej liczby narodów oraz ujęcie ogólnego poziomu korupcji”¹⁷⁴. Zebrane dane są przedstawione w różnych skalach, dlatego przed ich połączeniem następuje proces standaryzacji.

¹⁷³ Źródło: www.transparency.org/cpi2013/in_detail, [dostęp: 05.04.2018 r.].

¹⁷⁴ Borusowski J., op. cit., s. 64.

Transparency International publikuje również inne wskaźniki mierzące korupcję¹⁷⁵. Są to:

- Globalny Barometr Korupcji (*Global Corruption Barometer*) – badanie opinii publicznej na temat korupcji przeprowadzane na grupie wybranych osób z każdego analizowanego kraju. Ankietowani dostarczają cennych informacji na temat swojego doświadczenia z korupcją i ich percepcji korupcji w kluczowych instytucjach publicznych w danym państwie.
- Indeks Płatników Łapówek (*Bribe Payers Index*) – prezentuje dane ankietowe dotyczące kwestii płacenia łapówek przy prowadzeniu biznesu za granicą. Ankietowanymi są przedstawiciele kadry kierowniczej przedsiębiorstw funkcjonujących w analizowanym kraju, dlatego indeks dotyczy głównie łapówek płaconych przez sektor prywatny. Biznesmeni wskazują swoje spostrzeżenia dotyczące płacenia łapówek przez zagraniczne przedsiębiorstwa w danym kraju.
- Globalny Raport Korupcji (*Global Corruption Report*) – tematyczny raport dotyczący korupcji w różnych sektorach, np. sądownictwie, edukacji, ochronie zdrowia. Dostarcza wiedzy na temat korupcji w danej dziedzinie, ale również wskazuje na rozwiązania ograniczające wielkość korupcji w danym sektorze.
- Ocena krajowego systemu uczciwości (*National Integrity System assessments*) – raport wskazujący na mocne i słabe strony najważniejszych instytucji w kontekście jakości zarządzania i zapobiegania korupcji. Ocenia on czynności podjęte w celu ograniczania skali korupcji w danym kraju.
- Przejrzystość korporacji w raportowaniu (*Transparency In Corporate Reporting*) – badanie przejrzystości raportowania na temat podjętych działań antykorupcyjnych wśród największych giełdowych korporacji międzynarodowych. Analiza dotyczy programów antykorupcyjnych największych spółek, ale też informacji o publikowaniu najważniejszych danych finansowych.

International Country Risk Guide (ICRG) jest indeksem opierającym się na danych sondażowych publikowanym przez The PRS Group. Jest publikowany od 1980 roku co miesiąc, przez co dostarcza długoletnich informacji na temat kształtowania się wskaźników mierzących ryzyko polityczne, finansowe i gospodarcze w danym kraju¹⁷⁶. Dla każdej z tych trzech kategorii tworzony jest osobny indeks. Ocena ryzyka politycznego sumarycznie przyjmuje

¹⁷⁵ Transparency International: www.transparency.org/cpi2014; [dostęp: 30.03.2018 r.].

¹⁷⁶ The PRS Group: www.prsgroup.com/about-us/our-two-methodologies/icrg; [dostęp: 30.03.2018 r.].

wartości od 0 do 100. Wartość zbliżone do 0 oznaczają bardzo wysokie ryzyko, zaś punktację zbliżoną do 100 otrzymują państwa obarczone najmniejszym ryzykiem. Oceny ryzyka politycznego dokonuje się na podstawie 12 zmiennych, których udział ważony jest ilością punktów jakie może otrzymać dane państwo dla tej zmiennej.

Tabela 4. Zmienne wschodzące w skład wskaźnika oceniającego ryzyko polityczne.

LP	Zmienna	Maksymalna liczba punktów
1	Stabilność polityczna	12
2	Warunki społeczno-ekonomiczne	12
3	Profil inwestycyjny	12
4	Konflikty wewnętrzne	12
5	Konflikty zewnętrzne	12
6	Korupcja	6
7	Wpływ wojska na politykę	6
8	Napięcia religijne	6
9	Prawo i praworządność	6
10	Napięcia etniczne	6
11	Odpowiedzialna demokracja	6
12	Jakość biurokracji	4
SUMA:		100

Źródło: The PRS Group: www.prsgroup.com/about-us/our-two-methodologies/icrg, [dostęp: 2.05.2020 r.].

Jedną ze zmiennych jest korupcja przyjmująca maksymalną wartość 6 punktów, czyli 6 pkt. otrzyma państwo najbardziej wolne od korupcji. PRS Group podaje, iż ocenia on jedynie korupcję polityczną, ponieważ stanowi ona czynnik zniechęcający inwestorów zagranicznych do podjęcia działań biznesowych w danym kraju. PRS argumentuje to niestabilnością środowiska finansowego i biznesowego danego kraju oraz obniżonym potencjałem rządu i biznesu¹⁷⁷. Korupcja w sektorze publicznym podnosi koszty i ryzyko związane z działalnością gospodarczą i inwestycyjną. Indeks ICRG opiera się na badaniach opinii ekspertów

¹⁷⁷ Howell L. 2012, International Country Risk Guide Methodology, www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf, s. 4, [dostęp: 30.03.2018 r.].

pochodzących z analizowanych krajów. ICRG jest jednym z popularniejszych wskaźników wykorzystywanych do badań empirycznych (np. Tanzi, Davoodi¹⁷⁸).

Wskaźnik kontroli korupcji (*Control of Corruption* - CC) jest wskaźnikiem korupcji publikowanym przez Bank Światowy w grupie wskaźników oceniających jakość zarządzania na świecie. Miernik budowany jest na podstawie danych pozyskanych z badań ankietowych przeprowadzonych wśród przedsiębiorców, obywateli i wybranych ekspertów z danego państwa, wzorując się na rozwiązaniach stosowanych dla Indeksu Percepcji Korupcji. Dane są pozyskiwane z instytucji badawczych, ośrodków analitycznych, organizacji pozarządowych, organizacji międzynarodowych oraz przedsiębiorstw z sektora prywatnego¹⁷⁹. Mierzy on korupcję w sektorze publicznym oraz prywatnym, ze szczególnym uwzględnieniem korupcji wśród urzędników państwowych i jej oddziaływaniem na środowisko biznesowe¹⁸⁰. Przyjmuje on wartości od -2,5 do 2,5 punktów, przy czym im wyższy wynik tym korupcji jest mniej w państwie. Wskaźnik kontroli korupcji (w odróżnieniu od CPI) obliczany jest przy użyciu błędu standardowego jako miernika niepewności wynikającej z przydzielanej punktacji danemu państwu¹⁸¹. Wskaźnik budowany jest na podstawie danych pochodzących z kilkudziesięciu różnych źródeł (16 źródeł określanych jako reprezentatywne i 27 źródeł określanych jako niereprezentatywne dla 2015 roku), które dostarcza kilkadziesiąt różnych organizacji (31 organizacji w 2015 roku).

Wskaźnik wolności od korupcji (*Freedom from corruption* - FFC) to indeks publikowany przez Fundację Heritage i Wall Street Journal od 1995 roku. W 2016 roku opublikowano indeks dla 186 gospodarek. Indeks należy do grupy indeksów mierzących praworządność wraz z indeksem praw własności. Przyjmuje wartości od 0 (całkowicie skorumpowane państwo) do 100 (państwo wolne od korupcji). Indeks opiera się na danych pochodzących głównie z Indeksu Percepcji Korupcji oraz US Department of Commerce, Economist Intelligence Unit, Biuro Przedstawiciela Handlu USA i oficjalnych publikacji rządowych analizowanego kraju¹⁸². Zatem indeks opiera się na danych jakościowych zebranych od instytucji rządowych i pozarządowych.

¹⁷⁸ Tanzi V., Davoodi H., op. cit., s. 11.

¹⁷⁹ The World Bank: www.info.worldbank.org/governance/wgi, [dostęp: 05.04.2018 r.].

¹⁸⁰ Apaza C. R., 2009, Measuring Governance and Corruption through the Worldwide Governance Indicators: Critiques, Responses, and Ongoing Scholarly Discussion, *Political Science and Politics*, vol. 42, s. 140.

¹⁸¹ Rohwer A. 2009, Measuring corruption: a comparison between the transparency international's corruption perceptions index and the World Bank's worldwide governance indicators, *CESifo DICE Report*, vol. 7, nr 3, s. 47.

¹⁸² The Heritage Foundation: www.heritage.org/index/freedom-from-corruption, [dostęp: 05.04.2018 r.].

Graft Index (GI) jest indeksem percepcji korupcji publikowanym przez Bank Światowy odzwierciedlającym prawdopodobieństwo, że firma w danym kraju zostanie poproszona o łapówkę przy składaniu podania o dostęp do usług infrastrukturalnych czy zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej¹⁸³. Wskaźnik opiera się na badaniach opinii ekspertów z firm, które doświadczyły działań korupcyjnych w urzędach w danym państwie. GI jest miernikiem percepcji korupcji podobnie skonstruowanym jak Indeks Percepcji Korupcji, ponieważ oba te wskaźniki bazują na tych samych danych źródłowych. Jednak GI w inny sposób waży informacje pochodzące z tych źródeł. W GI brana jest pod uwagę korelacja między danymi pochodzącymi ze źródeł, przez co większą wagę nadaje się tym informacjom, które są najbardziej ze sobą skorelowane, zaś mniejszą wagę otrzymują te dane, które najbardziej odbiegają od pozostałych¹⁸⁴. Indeks przyjmuje wartości od -2,5 do 2,5 pkt. Wartości ujemne wskazują na większą percepcję korupcji w kraju, zaś dodatnie oznaczają mniejsze postrzeganie korupcji.

Dostępne wskaźniki korupcji cechują się czterema ograniczeniami, które wymienił Danon¹⁸⁵:

- Percepcja – najważniejsze zastrzeżenie dotyczące mierników korupcji, które dotyczy subiektywizmu w sposobie obserwacji korupcji w danym kraju. Czynniki kulturowe powodują, że percepcja korupcji może być mylnie określona dla danego państwa.
- Standaryzacja – wykorzystując tę samą zestandaryzowaną metodę do pomiaru korupcji w różnych państwach pomijane są pewne specyficzne uwarunkowania kulturowe korupcji. Jest to niewątpliwie przeszkoda w tworzeniu obiektywnych i dokładnych wskaźników mierzących korupcję w państwach o różnych uwarunkowaniach kulturowych dotyczących korupcji.
- Ilość wskaźników bazowych – wskaźniki korupcji zwykle są budowane na podstawie innych obiektywnych mierników, zaś ich dobór jest na ogół obarczony wadą subiektywności. Zwiększenie ilości wskaźników bazowych ma podnosić wiarygodność danego indeksu.
- Przejrzystość – budowa indeksów korupcji na podstawie wskaźników bazowych zwykle jest przejrzysta i klarowna, lecz sam skład oraz sposób tworzenia wskazanych mierników bazowych może być skomplikowany.

¹⁸³ Gonzalez A., Lopez-Cordova E., Valladares E. 2007, The Incidence of Graft on Developing-Country Firms, World Bank Policy Research Working Paper Series, vol. 4394, s. 5

¹⁸⁴ Serra D. 2006, Empirical determinants of corruption: A sensitivity analysis, Public Choice, vol. 126, s. 232.

¹⁸⁵ Danon M. 2011, Contemporary economic research of corruption, Contemporary Legal and Economic Issues, vol. 3, s. 258.

Dostępne mierniki przekupstwa nie mierzą w sposób niepodważalny skali korupcji w danym państwie, ponieważ nie ma możliwości zmierzenia korupcji w sposób obiektywny ze względu na jej cechy. Jednakże część wskaźników jest uznawana za dobre mierniki skorumpowania, które pozwalają na przeprowadzanie analiz i wyciąganie wniosków. Badania przeprowadzane w kolejnych częściach pracy będą uwzględniały tylko ten miernik, który jest postrzegany jako najbardziej wiarygodny, czyli wskaźnik kontroli korupcji Banku Światowego.

2.5.Podsumowanie

Powyższa próba charakterystyki pojęcia korupcji wskazuje na wieloaspektowość tego zjawiska. Przedstawiona typologia korupcji, opis czynników ją determinujących i ich wpływu na wielkość przekupstwa, a także opis wybranych mierników zjawiska ujawniają przyczyny problemów ujęcia korupcji zarówno w sposób definicyjny jak i w postaci miernika. Istnieją pewne różnice w postrzeganiu przekupstwa w różnych państwach, które wynikają głównie z czynników kulturowych, dlatego część badaczy rozpatruje kwestię wpływu przekupstwa na gospodarkę uwzględniając przyczyny jej powstania. Sprowadza się to do analizowania korupcji z uwzględnieniem podziału terytorialnego danych (na regiony i kontynenty), osobnego analizowania państw o różnych systemach politycznych lub uwzględnieniu stopnia zbiurokratyzowania państwa. Właściwe rozpoznanie korupcji poprzez wskazanie ujednoliconej definicji odpowiedniej dla wszystkich państw na świecie jest niezwykle trudne. Prostsze okazuje się wytypowanie grup państw nacechowanych podobnymi przyczynami istnienia łapownictwa i analizowanie jej skutków osobno dla tych grup. Podejście to jednak nie spowoduje uproszczenia metod pomiarowych, ponieważ one powinny być jednakowe dla wszystkich analizowanych grup, by wyniki były porównywalne.

Obecnie dla większości państw dostępne są mierniki przekupstwa opierające się głównie na badaniach sondażowych. Należy podkreślić, iż aktualnie badania empiryczne dotyczące wpływu korupcji na gospodarkę opierają się często na kilku miernikach, z których najczęściej wybierane są następujące: wskaźnik kontroli korupcji, International Country Risk Guide, Indeks Percepcji Korupcji. Zabieg ten jest tłumaczony tym, iż otrzymanie podobnych wyników w badaniach dla różnych mierników korupcji jest traktowane jako wystarczające potwierdzenie, że wnioski płynące z prawidłowo wykonanych badań są poprawne, mimo

dostrzegalnych mankamentów wskaźników korupcji. Należy jednak zwrócić uwagę, że mierniki korupcji są zazwyczaj ze sobą wysoko skorelowane, więc wyniki badań przeprowadzonych na różnych miarach łapownictwa powinny dawać te same rezultaty.

Rozdział 3. Wpływ korupcji na gospodarkę

3.1 Wstęp

Niejednoznaczność wyników badań dotycząca wpływu korupcji na wzrost gospodarczy czy inwestycje, skłania do postrzegania przekupstwa nie tylko w kategoriach moralnych, lecz również finansowych czy ekonomicznych. W sferze moralności łapownictwo pozostaje zachowaniem nagannym, w aspekcie finansów czy ekonomii możliwe jest wskazanie jej pozytywnych i negatywnych skutków dla gospodarki, dlatego w literaturze pojawiły się liczne argumenty za korzystnym jak i niekorzystnym wpływem korupcji na gospodarkę. Mimo wielu badań z zastosowaniem różnych mierników przekupstwa, naukowcy nie są zgodni co do kierunku wpływu przekupstwa na gospodarkę. W ciągu ostatnich kilkunastu lat powstała teoria łącząca obydwie zależności (pozytywną i negatywną) poprzez krzywoliniowy wpływ korupcji na gospodarkę. Zgodnie z tą teorią wpływ łapownictwa na wielkości makroekonomiczne (głównie wskazywano na wzrost gospodarczy) miałyby ulegać zmianie wraz ze zmieniającą się wielkością korupcji. Szczególnym przypadkiem nieliniowego wpływu łapownictwa na gospodarkę jest zależność przybierająca kształt paraboli z ramionami skierowanymi do dołu, która umożliwia wyznaczenie maksymalnego poziomu przekupstwa. Zgodnie z badaniami naukowymi możliwe jest występowanie pewnej wielkości korupcji optymalizującej wzrost gospodarczy i ta wartość może być różna od zera¹⁸⁶. W takim przypadku utrzymywanie (zazwyczaj pewnej niskiej wartości przekupstwa) będzie sprzyjało osiągnięciu wyższego poziomu wzrostu gospodarczego. Należy tu jednak zaznaczyć, że taka zależność może zaistnieć między innymi, gdy w gospodarce występuje zjawisko szkodzące wzrostowi gospodarczemu, a łapownictwo umożliwia przeciwdziałanie temu szkodzącemu zjawisku, np. nadmiernej biurokracji.

Wzrost gospodarczy jest jedną z kluczowych wielkości makroekonomicznych, która kompleksowo opisuje sytuację danej gospodarki. W literaturze analizującej korelację między korupcją a wzrostem gospodarczym podkreślony jest ich silny dodatni związek mierzony współczynnikiem korelacji. Oznacza to zwiększenie wzrostu gospodarczego powiązanego ze zmniejszaniem się (wzrostem wartości wskaźników) poziomu korupcji. Zazwyczaj te badania

¹⁸⁶ M. in. w: Dzhumashev R. 2014, Corruption and growth: The role of governance, public spending and economic development, *Economic Modelling*, nr 37, s. 202-215.

dotyczą analizy panelowej lub przekrojowej dla wszystkich państw, dla których zgromadzono odpowiednie dane i w tym kontekście część badaczy jest zgodna, że niższy poziom przekupstwa jest odnotowywany w państwach rozwiniętych, zaś najwięcej korupcji jest w państwach najmniej rozwiniętych gospodarczo. Jednak w literaturze pojawiły się głosy, iż powyższe uogólnienie nie oddaje w pełni zależności jaka faktycznie występuje między przekupstwem a poziomem rozwoju gospodarczego państwa, co zostało wskazane, np. u Heckelman i Powell¹⁸⁷ lub Wright i Craigwell¹⁸⁸.

Państwa rozwinięte gospodarczo mimo zaostrożenia procedur antykorupcyjnych nie osiągnęły statusu krajów wolnych od korupcji, ponieważ całkowite wyeliminowanie łapownictwa czy kumoterstwa nie jest możliwe przy aktualnym stopniu integracji gospodarczej. W warunkach gospodarki otwartej, przy narastającej migracji ludności o różnej narodowości i kulturze dochodzi do przenikania pewnych zwyczajów i sposobów postępowania, także tych korupcjogennych. Napływ ludności z obszarów, gdzie łapownictwo jest akceptowane społecznie, będzie powodować przeniesienie tych zwyczajów przekupstwa na tereny aktualnie zasiedlone przez tą ludność.

W poniższym rozdziale zaprezentowano najważniejsze aspekty wzrostu gospodarczego, a także kompleksowy przegląd teorii dotyczących wpływu korupcji na wzrost gospodarczy, inwestycje i przedsiębiorczość. Omówione zostały argumenty za negatywnym oddziaływaniem przekupstwa na gospodarkę jak i te wskazujące na jej pozytywny wpływ. Następnie przedstawiono uzasadnienia dla nieliniowej zależności między korupcją a wybranymi miernikami makroekonomicznymi. Dotychczasowe badania naukowe dotyczą głównie analizy zależności liniowej między łapownictwem a zmiennymi opisującymi stan gospodarki, która zdaniem części naukowców (np. Jain, Kuvvet, Pagano¹⁸⁹ lub Anokhin, Schulze¹⁹⁰) nie jest poprawna. Badania nad tym nieliniowym związkiem mogą pomóc w wyjaśnieniu powodu, dlaczego analizy liniowej zależności nie wyjaśniły w pełni tego związku. Zaprezentowano również postulaty podniesione w literaturze za możliwością występowania sprzyjającego wzrostowi gospodarczemu poziomu korupcji oraz przedstawiono warunki, dla możliwości występowania pewnego maksymalizującego poziomu korupcji. Nie jest to jednoznaczne z tym, że łapownictwo jest zjawiskiem pożądanym dla zwiększenia rozwoju gospodarki, ponieważ ten

¹⁸⁷ Heckelman J., Powell B., op. cit., s. 351-378.

¹⁸⁸ Wright A., Craigwell R. 2013, Economic growth and corruption in developing economies: Evidence from linear and non-linear panel causality tests, *Journal of Business, Finance and Economics in Emerging Economies* vol. 8, nr 2, s. 23-43.

¹⁸⁹ Jain P., Kuvvet E., Pagano, M. 2017, Corruption's impact on foreign portfolio investment, *International Business Review*, vol. 26, nr 1, s. 23-35.

¹⁹⁰ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 465-476.

maksymalizujący wzrost poziomu skorumpowania nie jest optymalny dla gospodarki. Rozdział kończy zwięzłe podsumowanie z wymienionymi kluczowymi elementami tej części pracy.

3.2 Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy

Analizy wpływu korupcji na gospodarkę opierają się na zależnościach przedstawionych za pomocą funkcji produkcji modelu Solowa, który stanowi punkt wyjścia do dalszych rozważań. Funkcja produkcji stanowi fundament analiz w zakresie determinant produkcji. Na jej podstawie możliwe jest wskazanie, że zmiana wzrostu gospodarczego wynika ze zmiany dostępności czynników produkcji (stopy wzrostu kapitału i pracy) oraz zmian społecznych i technologicznych. W literaturze wskazano na wiele czynników wpływających na wzrost gospodarczy, przykładowo Mo¹⁹¹ zaproponował model wzrostu produktywności oparty o trzy determinanty: indeks korupcji¹⁹², początkowy poziom PKB per capita oraz indeks kapitału ludzkiego. W przypadku tego typu modeli opisujących zależności ekonomiczne istotny jest znak stojący przy współczynniku oraz sama wartość współczynnika dla danej zmiennej. Oczekiwany znak stojący przy zmiennej charakteryzującej początkową wartość PKB p.c. powinien być ujemny ze względu na efekt konwergencji między gospodarkami państw. Kraje o wyższym poziomie początkowym PKB p.c. mają mniejszą zdolność do osiągnięcia wzrostu gospodarczego niż państwa o niskim poziomie PKB p.c., które mają potencjał do szybszego wzrostu gospodarki poprzez naśladowanie bardziej rozwiniętych państw (efekt doganiania). Znak stojący przy zmiennej „kapitał ludzki” powinien być dodatni, ponieważ państwa charakteryzujące się wyższym wykształceniem społeczeństwa wprowadzają znacznie szybciej nowe technologie i biorą udział w ich kreowaniu, co podnosi konkurencyjność takiej gospodarki. Natomiast oczekiwania wobec kierunku oddziaływania korupcji już nie są jednoznaczne, ponieważ istnieją skutki korupcji, które zarówno szkodzą jak i sprzyjają rozwojowi gospodarczemu.

Wpływ korupcji na rozwój gospodarczy jest szeroko omawianą zależnością w literaturze i został on wielokrotnie potwierdzony w badaniach empirycznych. Powszechnie są akceptowane argumenty przemawiające zarówno za negatywnym jak i pozytywnym oddziaływaniem przekupstwa na rozwój gospodarczy. Liczne badania wykazały, że występuje

¹⁹¹ Mo P., op. cit., s. 68.

¹⁹² Mo zaliczył korupcję do czynników rozwoju, ponieważ wiąże się ona z kapitałem ludzkim, który oznacza zdolność człowieka do wykonywania pracy.

silna zależność między korupcją a otoczeniem makroekonomicznym (mierzonym np. stopą wzrostu PKB, stopą inwestycji). Ogólna zależność jest taka, że z wyższym poziomem rozwoju gospodarczego wiąże się mniejszy poziom skorumpowania społeczeństwa, zaś więcej korupcji zauważa się w państwach słabiej rozwiniętych gospodarczo [np. Ulman, Bujanca¹⁹³]. Łapownictwo jest na tyle złożonym zjawiskiem, że konsekwencji jego wpływu na gospodarkę jest wiele. Analiza badań przeprowadzonych w literaturze dotycząca relacji przekupstwa i wzrostu gospodarczego wskazuje występowanie między tymi wielkościami wzajemnej zależności. Zatem większy wzrost gospodarczy powinien sprzyjać mniejszej korupcji, a mniejsze skorumpowanie obywateli wpłynie na zwiększenie rozwoju gospodarczego.

W literaturze podjęto również temat pośredniego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy, poprzez m.in. kanał inwestycji [np. Mo¹⁹⁴]. Udowodniono, że przekupstwo oddziałuje na wzrost gospodarczy bezpośrednio i pośrednio poprzez czynniki takie jak inwestycje, wydatki rządowe, inflację, niestabilność polityczną czy kapitał ludzki¹⁹⁵. Korupcja wpływa na wzrost gospodarczy wieloaspektowo, przez co w literaturze analizowano wiele kanałów oddziaływania przekupstwa na gospodarkę. Najważniejsze kanały wpływu łapownictwa na gospodarkę w sposób graficzny zobrazowali Shera, Dosti, Grabova¹⁹⁶. Autorzy dzielą oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy na pośredni i bezpośredni, przy czym wyjaśnili, że efekt tego wpływu może być pozytywny lub negatywny. W sposób graficzny przedstawiono ten wpływ na rysunku 7, gdzie zobrazowano bezpośredni wpływ korupcji na wzrost gospodarczy oraz jej pośrednie oddziaływanie poprzez inwestycje i wydatki publiczne, inwestycje prywatne, kapitał ludzki oraz jakość rządzenia.

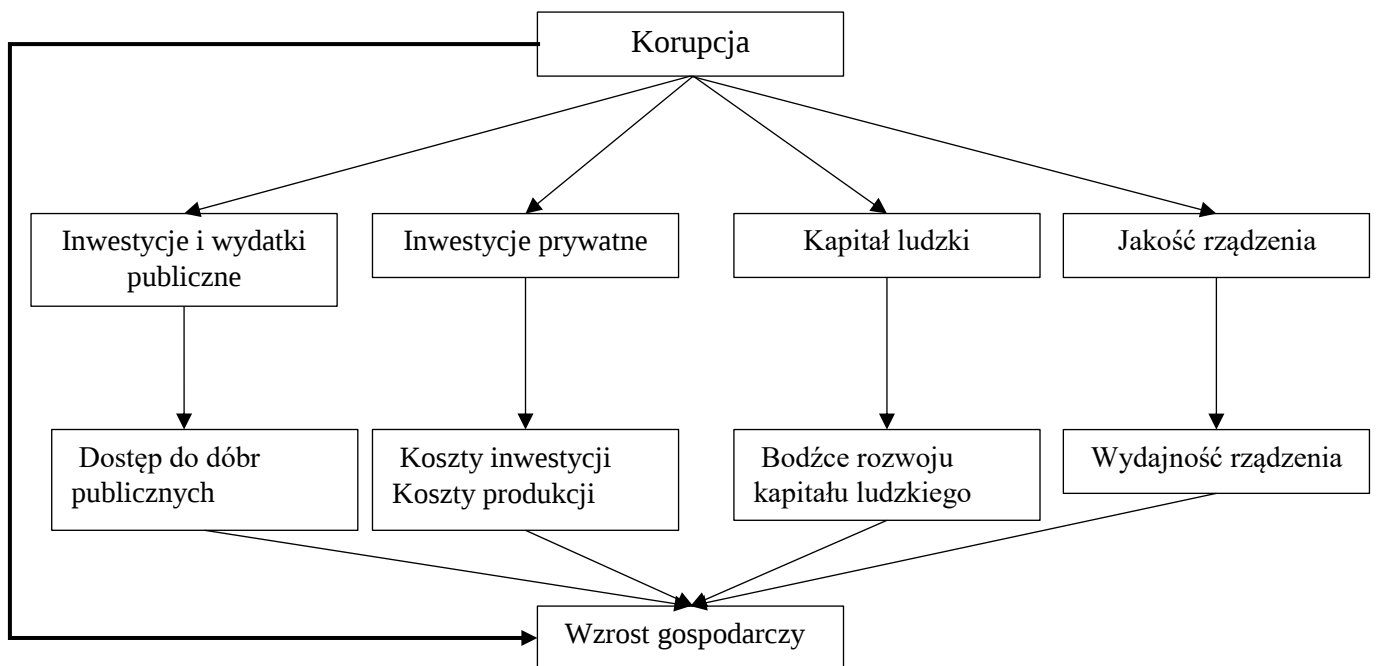
¹⁹³ Ulman S., Bujanca G. 2014, The Corruption Influence on the Macroeconomic Environment. Empirical Analysis on Countries Development Stages, *Procedia Economics and Finance*, vol. 16, s. 436.

¹⁹⁴ Mo P., op. cit., s. 75.

¹⁹⁵ Dridi M. 2013 Corruption and Economic Growth: The Transmission Channels, *Journal of Business Studies Quarterly*, vol. 4, nr 4, s. 138.

¹⁹⁶ Shera A., Dosti B., Grabova P., op. cit., s. 63.

Rysunek 7. Bezpośredni i pośredni wpływ korupcji na wzrost gospodarczy.

Źródło: Shera A., Dosti B., Grabova P. 2014, Corruption impact on Economic Growth: An empirical analysis, Journal of Economic Development, Management, IT, Finance and Marketing, vol. 6, nr 2, s. 63.

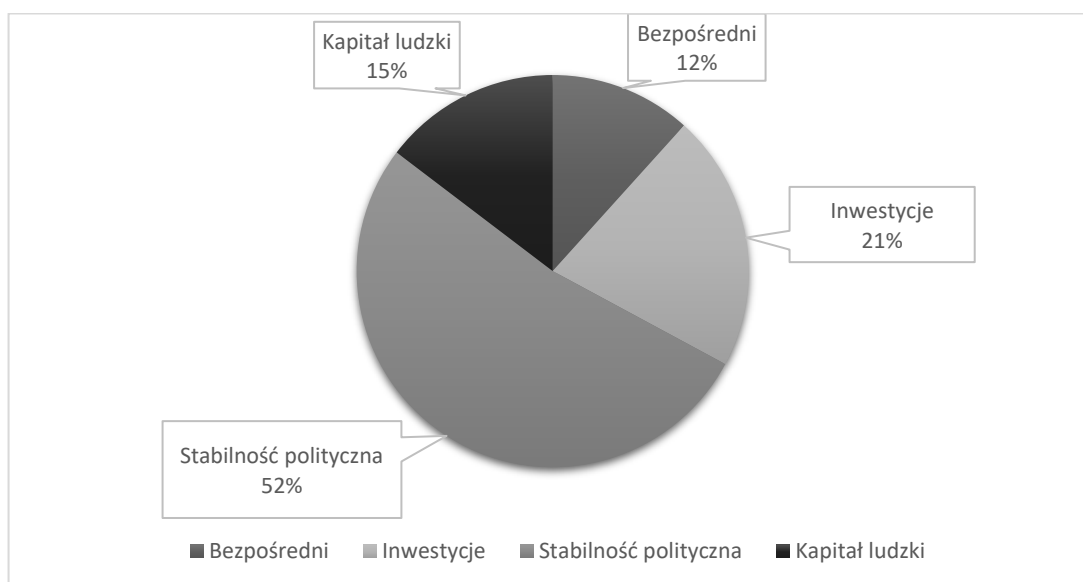
Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy dotyczy także pośredniej relacji poprzez kanały transmisji, jednakże nie można wskazać, które czynniki w najistotniejszym stopniu determinują pośredni wpływ przekupstwa. Mo¹⁹⁷ badał relację między korupcją a wzrostem gospodarczym w sposób bezpośredni i pośredni przez takie wielkości makroekonomiczne jak inwestycje, niestabilność polityczną i kapitał ludzki. Podejście to umożliwia wskazanie, czy przekupstwo oddziałuje w przeważającej mierze bezpośrednio na wzrost gospodarczy, czy ten wpływ ma charakter głównie pośredni. Badania Mo umożliwiły wskazanie, że bezpośredni wpływ skorumpowania na wzrost gospodarczy wynosi 11,8% (wzrost rozwoju gospodarczego był związany ze spadkiem poziomu korupcji), a pozostałej 88,2% wpływu stanowiło oddziaływanie poprzez kanał inwestycji, stabilności politycznej i kapitału ludzkiego¹⁹⁸. Aż 53% całkowitego efektu wynikało z interakcji łapownictwa z poziomem stabilności politycznej. Interakcja łapownictwa i stabilności politycznej miała charakter negatywny, przez co wzrost przekupstwa wiązał się ze spadkiem stabilności politycznej, która sprzyja rozwojowi gospodarczemu. W konsekwencji korupcja powoduje spadek wzrostu gospodarczego poprzez obniżenie stabilności politycznej. 21,4% całkowitego wpływu przekupstwa na wzrost

¹⁹⁷ Mo P., op. cit., s. 66-79.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 76.

gospodarczy wynikała z interakcji inwestycji z korupcją. Łapownictwo zmniejsza stopę inwestycji w gospodarce, co prowadzi do obniżenia wzrostu gospodarczego. Trzecim kanałem transmisji badanym przez Mo¹⁹⁹ był kapitał ludzki, który to stanowił 14,8% całkowitego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy. Również w tym przypadku relacja ta miała charakter negatywny, przez co wzrost przekupstwa wiązał się ze spadkiem jakości kapitału ludzkiego, co prowadziło do obniżenia się stopy wzrostu. Zobrazowano podział poszczególnych kanałów transmisji wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy wg powyższych wyników na wykresie kołowym poniżej, na którym można dostrzec, że bezpośredni wpływ korupcji na stopę wzrostu stanowi najmniejszą część całości.

Rysunek 8. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Mo (2001).

Źródło: Mo P. 2001, Corruption and Economic Growth, Journal of Comparative Economics, vol. 29, s. 76.

Powyższe wnioski umożliwiają stwierdzenie, iż najistotniejszym pośrednim kanałem wpływu korupcji na wzrost gospodarczy jest niestabilność polityczna, a w drugiej kolejności są to inwestycje. W najmniejszym stopniu przekupstwo oddziałuje przez kanał kapitału ludzkiego. Ograniczenie korupcji wpływa na zwiększenie stabilności politycznej, inwestycji i jakości kapitału ludzkiego, co przekłada się na większy wzrost gospodarczy, jednakże oddziaływanie przekupstwa poprzez kanały pośrednie jest znacznie istotniejsze niż wpływ bezpośredni. Oznacza to, że poziom skorumpowania społeczeństwa kształtuje poziom rozwoju

¹⁹⁹ Mo P., op. cit., s. 76.

gospodarki w przeważającej mierze poprzez zmianę wartości innych wielkości makroekonomicznych.

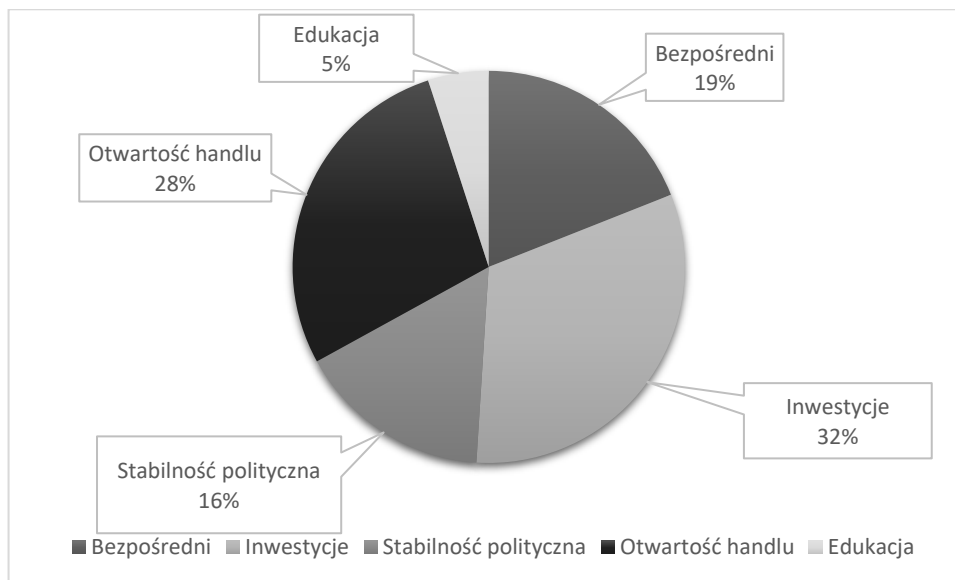
Katalog kanałów pośredniego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy jest znacznie szerszy i możliwe jest wymienienie poza inwestycjami, stabilnością polityczną oraz kapitałem ludzkim również takich determinant jak poziom edukacji, otwartość handlu lub inflacja. Szerszy katalog determinant został przeanalizowany przez Pellegrini i Gerlagh²⁰⁰, którzy wykazali, że bezpośrednie oddziaływanie przekupstwa na wzrost gospodarczy stanowił 19% całkowitego oddziaływania. Natomiast przekupstwo oddziaływało negatywnie również na inwestycje dokonywane w gospodarce, a całkowity wpływ korupcji na stopę wzrostu poprzez kanał inwestycji był na poziomie 32% ogólnego wpływu. Wzrost łapownictwa wiązał się ze spadkiem stopy inwestycji, co przekładało się na spadek wzrostu gospodarczego. Negatywne oddziaływanie korupcji na inwestycje pogłębiało bezpośredni negatywny wpływ łapownictwa na rozwój gospodarki. Poziom edukacji również był negatywnie związany z przekupstwem, a całkowite oddziaływanie łapownictwa na wzrost gospodarczy poprzez zmianę poziomu edukacji wynosiło 5%. Łapownictwo także ogranicza otwartość handlu, a całkowity wpływ korupcji na stopę wzrostu przez kanał otwartości wymiany dóbr i usług wyniósł 28%. Pozostałe 16% całkowitego wpływu przekupstwa na wzrost wynikał z relacji przekupstwa z niestabilnością polityczną. Łapownictwo powoduje wzrost niestabilności politycznej, która to ogranicza rozwój gospodarczy, przez co pośredni wpływ korupcji na stopę wzrostu gospodarczego jest negatywny. Zależności wykazane w badaniu Pellegrini i Gerlagh²⁰¹ przedstawiono na rysunku 9 umieszczonym poniżej, na podstawie którego można dostrzec, że bezpośredni wpływ korupcji na stopę wzrostu jest prawie dwukrotnie większy niż w przypadku wyników uzyskanych przez Mo²⁰².

²⁰⁰ Pellegrini L., Gerlagh R. 2004, Corruption's Effect on Growth and Its Transmission Channels, *Kyklos*, vol. 57, nr 3, s. 429-456.

²⁰¹ Ibidem, s. 442-443.

²⁰² Mo P., op. cit., s. 76.

Rysunek 9. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Pellegrini i Gerlagh (2004).

Źródło: Pellegrini L., Gerlagh R. 2004, Corruption's Effect on Growth and Its Transmission Channels, *Kyklos*, vol. 57, nr 3, s. 429-456.

Pellegrini²⁰³ powtórzył badanie wpływu korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni oraz pośredni poprzez cztery kanały wpływu: inwestycje, edukację, otwartość handlu i niestabilność polityczną. Wyniki nieco odbiegały od poprzednich badań²⁰⁴, a w szczególności uległ zmianie poziom bezpośredniego oddziaływania przekupstwa na stopę wzrostu, ponieważ wyniósł on aż 39%²⁰⁵ i był to wzrost o 20 p.p. w stosunku do badania Pellegrini i Gerlagh²⁰⁶. Korupcja oddziaływała również w sposób pośredni na wzrost gospodarczy poprzez wpływ na: inwestycje na poziomie 33% całkowitego oddziaływania, poziom edukacji w 13% w stosunku do całkowitego efektu, stopień otwartości handlu na poziomie 11% całkowitego wpływu i stabilność polityczną w 4% wobec całkowitego oddziaływania przekupstwa na wzrost. Zależność tą zobrazowano na wykresie kołowym zamieszczonym na rysunku 10 poniżej.

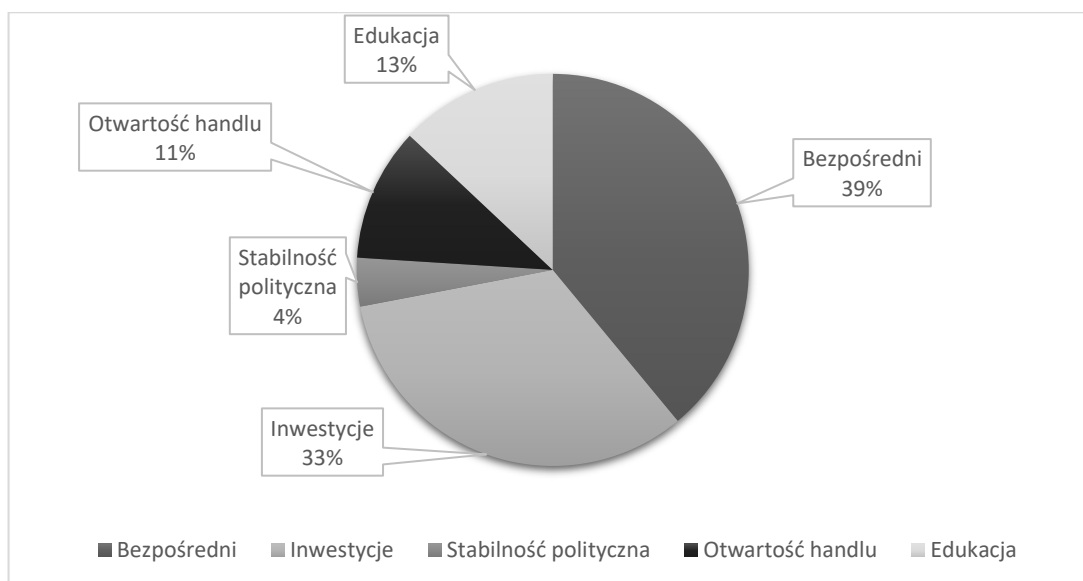
²⁰³ Pellegrini L. 2011, The Effect of Corruption on Growth and its Transmission Channels, [w:] (red.) Pellegrini L., Corruption, Development and the Environment, Springer, s. 53-74.

²⁰⁴ Pellegrini L., Gerlagh R. 2004, Corruption's Effect..., op. cit., s. 429-456.

²⁰⁵ Pellegrini L., op. cit., s. 65.

²⁰⁶ Pellegrini L., Gerlagh R. 2004, Corruption's Effect..., op. cit., s. 429-456.

Rysunek 10. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Pellegrini (2011).

Źródło: Pellegrini L. 2011, *The Effect of Corruption on Growth and its Transmission Channels*, [w:] (red.) Pellegrini L., *Corruption, Development and the Environment*, Springer, s. 53-74.

Badanie przeprowadzone przez Pellegrini²⁰⁷ umożliwiło potwierdzenie najważniejszych wniosków z badania Pellegrini i Gerlagh²⁰⁸, jednak można dostrzec, że zmianie uległ procentowy wpływ korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni poprzez wybrane cztery wielkości makroekonomiczne. Możliwe, iż zmiana wyników jest spowodowana procesami globalizacyjnymi, które zaszły w analizowanym okresie. Jednakże powyżej przytoczone przykłady pozwalają wskazać, że rozwój gospodarczy jest bezpośrednio zależny od poziomu skorumpowania oraz ta interakcja ma charakter pośredni poprzez wybrane determinanty wzrostu gospodarczego.

W literaturze można znaleźć również takie poglądy, które sugerują, że przekupstwo nie oddziałuje w sposób bezpośredni na wzrost gospodarczy, lecz ten wpływ ma charakter wyłącznie pośredni. Taki pogląd przedstawił m.in. Dridi²⁰⁹, który badał pośredni wpływ korupcji przez kanał niestabilności politycznej, inwestycji, kapitału ludzkiego, inflacji, wydatków rządowych. Największy poziom oddziaływania skorumpowania na wzrost odnotowano poprzez kanał kapitału ludzkiego. Przekupstwo powodowało obniżenie się jakości kapitału ludzkiego co prowadziło do spadku stopy wzrostu, zaś reakcja ta stanowiła 36,8% całkowitego efektu. 33,8% całkowitego wpływu korupcji na wzrost wynika z interakcji

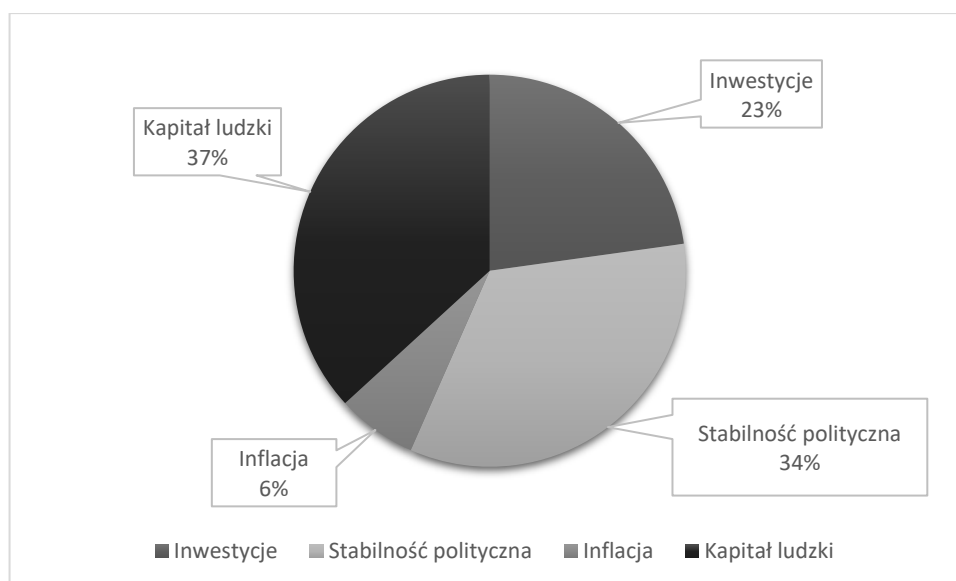
²⁰⁷ Pellegrini L., op. cit., s. 65.

²⁰⁸ Pellegrini L., Gerlagh R. 2004, *Corruption's Effect...*, op. cit., s. 429-456.

²⁰⁹ Dridi M., op. cit., s. 121-152.

stabilności politycznej z przekupstwem. Łapownictwo zmniejsza poziom stabilności politycznej w państwie, co prowadzi do obniżenia wzrostu gospodarczego. Natomiast 22,8% całkowitego wpływu było spowodowane oddziaływaniem łapownictwa na poziom inwestycji. Interakcja łapownictwa i inwestycji miała charakter negatywny, przez co wzrost przekupstwa wiązał się ze spadkiem inwestycji w gospodarce, które sprzyjają rozwojowi gospodarczemu. W konsekwencji łapownictwo powoduje spadek wzrostu gospodarczego poprzez ograniczenie inwestycji. Pozostałe oddziaływanie na poziomie 6,6% związane było z wpływem przekupstwa na poziom inflacji. Wzrost łapownictwa wiązał się ze wzrostem przeciętnego poziomu cen w gospodarce, co też przekładało się na spadek stopy wzrostu gospodarczego. Opisane powyżej zależności przedstawiono w sposób graficzny na wykresie kołowym, który umieszczono na rysunku 11. Zgodnie z wynikami największy wpływ na wzrost gospodarczy ma korupcja poprzez oddziaływanie na jakość kapitału ludzkiego oraz poziom stabilności politycznej.

Rysunek 11. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób pośredni na podstawie badania Dridi (2013).

Źródło: Dridi M. 2013, Corruption and Economic Growth: The Transmission Channels, Journal of Business Studies Quarterly, vol. 4, nr 4, s. 121-152.

Badania wymienione powyżej nie umożliwiają wskazania, który kanał transmisji wpływu korupcji na wzrost gospodarczy jest najistotniejszy. Można jednak wymienić trzy główne wielkości makroekonomiczne, które są zależne od poziomu łapownictwa a jednocześnie są ważnymi determinantami wzrostu gospodarczego: inwestycje, stabilność polityczna i kapitał ludzki.

Przytoczone powyżej rozważania umożliwiają stwierdzenie, że łapownictwo oddziałuje na wzrost gospodarczy w dwojaki sposób: bezpośrednio i pośrednio poprzez reakcję innych wielkości makroekonomicznych wpływających na wzrost gospodarczy w wyniku zmiany poziomu korupcji. Rozważając zatem relację między skorumpowaniem społeczeństwa a zdolnością gospodarki do zwiększania produkcji dóbr i usług należy także rozważyć, jak przekupstwo wpływa na inne wielkości makroekonomiczne, które mają bezpośredni wpływ na kształtowanie się wzrostu gospodarczego.

Osobną kwestią poruszaną w literaturze badającej bezpośredni i pośredni wpływ przekupstwa na rozwój gospodarczy jest zależność między korupcją a wzrostem gospodarczym. Wzrost kontroli nad przekupstwem umożliwia większy rozwój gospodarczy, ale jednocześnie większy rozwój gospodarczy dostarcza rządowi większych środków m.in. na walkę z korupcją. Lambsdorff²¹⁰ wskazuje, że wzrost gospodarczy jest lepiej objaśniany, gdy do modelu wprowadzona jest zmienna niezależna opisująca zmianę poziomu łapownictwa, czyli korupcja w sposób istotny wpływa na wzrost gospodarczy. Lambsdorff²¹¹ jednocześnie podkreśla, iż biedniejsze państwa nie mają wystarczających środków na skuteczną walkę z przekupstwem, dlatego najwięcej korupcji jest właśnie w państwach najmniej rozwiniętych gospodarczo.

3.2.1 Negatywny wpływ korupcji na wzrost gospodarczy

Najczęściej w literaturze omawianą interakcją między korupcją a wzrostem gospodarczym jest zależność ujemna, gdzie wykazywane jest zmniejszenie wzrostu gospodarczego spowodowane zwiększeniem poziomu przekupstwa. Negatywny wpływ łapownictwa na wzrost gospodarczy został w 2006 roku uznany za szczególnie istotną zależność przez takie instytucje jak Bank Światowy, który wskazał „korupcję za jedyną największą przeszkodę w rozwoju gospodarczym i społecznym”²¹², a także Międzynarodowy Fundusz Walutowy, który stwierdził, że „niewłaściwe zarządzanie wyraźnie szkodzi działalności gospodarczej i dobrobytowi”²¹³. Jest to teoria zgodna z ogólnie spotykaną moralną

²¹⁰ Lambsdorff J. 1999, Corruption in Empirical Research - A Review, Transparency International Working Paper, s. 8.

²¹¹ Ibidem, s. 7.

²¹² Ahmad E., Ullah M., Arfeen M. 2012, Does corruption affect economic growth? Latin American Journal of Economics, vol. 49, nr 2, s. 278.

²¹³ Ibidem.

oceną korupcji, dlatego ta negatywna zależność jest podkreślana w literaturze i jednocześnie prosta do uzasadnienia. Część naukowców opisuje korupcję jako „piasek na kołach długofalowego wzrostu gospodarczego” [np. Meon, Weill²¹⁴]. Jednakże część naukowców nie zgadza się w pełni z tą teorią, dlatego toczony jest wciąż spór o kierunek wpływu przekupstwa na gospodarkę przy użyciu szeregu badań i przykładów.

Podstawowym argumentem potwierdzającym negatywne oddziaływanie korupcji na rozwój gospodarczy jest wskazanie na zwiększenie kosztów działalności gospodarczej [na ten powód zwracają uwagę m.in. O'Toole, Tarp²¹⁵]. Płacenie łapówek obniża rentowność działalności, ponieważ koszty są większe w warunkach skorumpowania urzędników. Dodatkowe koszty mogą się pojawić w momencie utajnienia lub zafałszowania w sprawozdaniach finansowych przyczyn wypływu z przedsiębiorstwa pieniędzy przekazanych jako łapówki. Korupcja komplikuje działalność gospodarczą i może obniżać jej opłacalność, ponieważ koszty łapówek będą wkalkulowane w cenę produktu lub usługi, której dotyczą. Zwiększenie ceny produktu bądź usługi następuje w wyniku powiększenia kosztów transakcyjnych wskutek działań korupcyjnych (wręczenia łapówki), ale także z powodu innych determinant spośród których można wymienić m.in. limity dostępu do informacji, oportunizm lub nieuczciwość w realizacji wewnętrznych celów, niepewność i złożoność rzeczywistości (gospodarczej) lub asymetria informacji oraz specyfika zasobów²¹⁶. Koszty transakcyjne w tym przypadku należy rozumieć jako wydatki związane z gromadzeniem informacji, pertraktowaniem umów oraz ich weryfikacją i nadzorem. North²¹⁷ wskazał, że aż 45% dochodu narodowego stanowią koszty transakcyjne.

Przekupstwo może okazać się formą dodatkowej opłaty za pozwolenie na rozpoczęcie działalności gospodarczej na terenie danego kraju, co będzie stanowić kolejną barierę wejścia na rynek dla przedsiębiorstw zarówno krajowych jak i zagranicznych. Ograniczenie to może powstać w wyniku zbyt wysokich kosztów łapówek lub braku informacji o konieczności zapłacenia łapówki niezbędnej do wydania stosownej decyzji urzędniczej. Zatem zwiększenie kontroli nad korupcją w państwie powinno kreować większe możliwości rozwoju gospodarczego.

²¹⁴ Méon P-G, Weill L. 2010, Is corruption an efficient grease? *World Development* vol. 38, nr 3, s. 245.

²¹⁵ O'Toole C., Tarp F. 2014, Corruption and the efficiency of capital investment in developing countries, *Journal of International Development*, vol. 26, nr 5, s. 568.

²¹⁶ Nowakowski K. 1996, Korupcja jako problem teoretyczny i społeczno-ekonomiczny, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, z. 2, s. 82.

²¹⁷ North D. 1990, *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge University Press. New York, s. 3.

W literaturze można spotkać porównanie korupcji do pewnego rodzaju podatku. Różnica między podatkiem a łapówką różni się m.in. tym, że środki będące przedmiotem transakcji nie stanowią dochodu publicznego²¹⁸. Jednak w przypadku stworzenia w sposób zwyczajowy pewnego obowiązku uiszczania opłat korupcyjnych, które obowiązują dla każdego petenta, łapownictwo przyjmuje raczej cechy dodatkowej opłaty skarbowej, czyli odpłatności za wykonanie czynności przez funkcjonariuszy państwowych. Zagadnienie to również było poruszane w pracy Li, Xu i Zou²¹⁹, którzy za Murphy, Shleifer i Vishny²²⁰ wskazali, że korupcja jest traktowana jak podatek od zysków w grupie przedsiębiorstw produkcyjnych i w związku z tym będzie negatywnie wpływała na wzrost gospodarczy. Autorzy wprost stwierdzili, że wzrost korupcji będzie powodował spadek wzrostu gospodarczego.

Negatywną konsekwencją wpływu przekupstwa na inwestycje jest pogorszenie alokacji zasobów. Środki przeznaczone na rozwój gospodarczy są przesuwane na pokrycie kosztów korupcji²²¹ w postaci łapówek. Dotyczy to zarówno zasobów w postaci środków pieniężnych jak i czasu poświęconego na zawarcie transakcji korupcyjnej, co oddziałuje negatywnie na wzrost gospodarczy. Nieoptymalna alokacja zasobów ma miejsce zarówno w sferze działalności prywatnej jak i w sferze finansów publicznych, gdzie dochodzi do pogorszenia efektywności wydatkowania środków publicznych²²².

Nieefektywność alokacji zasobów wiąże się również ze zmniejszeniem efektywności wykorzystania kapitału ludzkiego jako jednego z podstawowych czynników produkcji. Praca w środowisku skorumpowanym jest poświęcana również na negocjacje warunków zawarcia kontraktu korupcyjnego, w wyniku, którego następuje wymiana pewnych korzyści. Ten czas, który pracownicy poświęcają na przeprowadzenie transakcji korupcyjnej mógł być wykorzystany do standardowych produktywnych działań biznesowych, które są zgodne z prawem i generują korzyści finansowe lub inne. Negatywny skutek dla wzrostu gospodarczego nastąpi, gdy w wyniku korupcji wartość pracy kapitału ludzkiego w jednostce czasu będzie niższa niż w gospodarce wolnej od korupcji. Należy się zatem spodziewać

²¹⁸ Fisman R., Svensson J. 2007, Are corruption and taxation really harmful to growth? Firm level evidence, *Journal of Development Economics*, vol. 83, nr 1, s. 64.

²¹⁹ Li H., Xu L. C., Zou H. F. 2000, Corruption, income distribution, and growth, *Economics & Politics*, vol. 12, nr 2, s. 162-163.

²²⁰ Murphy K., Shleifer A., Vishny R. 1991, The allocation of talent: Implications for growth, *The quarterly journal of economics*, vol. 106, nr 2, s. 503-530.

²²¹ Drury C., Krieckhaus J., Lusztig M. 2006, Corruption, Democracy, and Economic Growth, *International Political Science Review*, vol. 27, nr 2, s. 123.

²²² Cooray A., Dzhumashev R., Schneider F. 2017, How Does Corruption Affect Public Debt? An Empirical Analysis, *World Development*, vol. 90, s. 117.

w państwach cechujących się łapownictwem, że efektywność kapitału ludzkiego będzie niższa w porównaniu z państwami wolnymi od korupcji. Zmniejszenie efektywności wykorzystania kapitału ludzkiego wynika również z większego zaangażowania służb publicznych w zwalczanie przekupstwa. Tworzenie i wdrażanie programów antykorupcyjnych wymaga od państwa nakładów w postaci pieniędzy czy pracy ludzi, które mogłyby przynieść większe korzyści finansowe dla budżetu państwa, gdyby je wykorzystano na działalność gospodarczą. Nowakowski dodaje, że proceder będzie generował zyski, dopóki „oczekiwana użyteczność człowieka popełniającego przestępstwo jest wyższa od użyteczności, którą mógłby osiągnąć poświęcając swój czas i zasoby na inne rodzaje działalności”²²³.

Korupcja powoduje nieefektywność działania instytucji państwowych, co obniża wzrost gospodarczy i doprowadza do ubóstwa²²⁴. Sprawność funkcjonowania urzędów determinuje przedsiębiorczość w kraju, inwestycje i poziom życia obywateli. Złe funkcjonowanie instytucji państwowych w wyniku korupcji oddziałuje na produktywność przedsiębiorstw, a więc i kapitałów pozostających do dyspozycji przedsiębiorców. Skorumpowana gospodarka staje się mniej konkurencyjna wobec gospodarek wolnych od przekupstwa. Nieefektywność działań funkcjonariuszy publicznych przekłada się na przesunięcie finansowania państwowego z obszarów najbardziej istotnych dla społeczeństwa i gospodarki w obszary, które przynoszą większe korzyści finansowe decydentom. Środki publiczne mogą być wtedy przekierowane na projekty o niskiej istotności dla społeczeństwa i gospodarki, co będzie implementowało niższy rozwój gospodarczy. Wpływ łapownictwa na jakość biurokracji został wykazany m.in. przez Mauro, który na podstawie analizy danych wskazał, że korupcja²²⁵ jest ściśle związana z efektywnością funkcjonowania instytucji państwowych, co przekłada się bezpośrednio na poziom rozwoju gospodarczego, a oddziaływanie to ma charakter negatywny. Mauro również rozważał jak przekupstwo może wpływać pośrednio na stopę wzrostu poprzez kanały transmisji wpływu. W szczególności podkreślił znaczenie kanału inwestycji w tym procesie. Zwrócił także uwagę, że wnioskować można o znacznie silniejszym wpływie bezpośrednim korupcji na inwestycje w porównaniu do bezpośredniego oddziaływania łapownictwa na wzrost gospodarczy. Mauro²²⁶ wskazywał na pośredni wpływ korupcji na rozwój gospodarczy

²²³ Nowakowski K., op. cit., s. 83.

²²⁴ Mauro P. 1995, *Corruption and Growth...*, op. cit., s. 706.

²²⁵ Mauro badał wpływ korupcji na wzrost gospodarczy, przy czym w modelach ekonometrycznych używał zamiennie zmiennej mierzącej poziom korupcji i zmiennej mierzącej efektywność biurokratyczną. Jest to podejście spójne, ponieważ jakość instytucji wiąże się bezpośrednio z poziomem korupcji, a wymienialność wskazanych zmiennych jest podejściem słusznym, gdy ich korelacja jest bardzo wysoka.

²²⁶ Mauro P. 1995, *Corruption and Growth...*, op. cit., s. 704.

w wyniku błędnej alokacji inwestycji między sektorami gospodarki i błędnej alokacji produkcji między sektorami.

W literaturze zwrócono również uwagę, iż korupcja zwiększa koszty działań (interwencji) rządowych²²⁷. Można przytoczyć przykład dużego indonezyjskiego programu walki z ubóstwem, który pomagał biednym gospodarstwom domowym poprzez rozprawianie dla nich ryżu. Olken i Pande oszacowali, że około 18% ryżu zniknęło w niewyjaśnionych okolicznościach z tego programu, co zdecydowało o jego nieopłacalności. Przykład ten obrazuje jak znacznie obniża się efektywność wydawanych środków pieniężnych przez państwo w warunkach skorumpowania urzędników państwowych. Konsekwencją tego jest mniejsza efektywność wydatków na rozwój społeczeństwa (jak w przykładzie powyżej) oraz obniżona efektywność wydatków rządowych na rozwój gospodarki i poprawę sytuacji ekonomicznej ludności, w tym również ulepszeń dla przedsiębiorstw i inwestorów.

Olken i Pande poruszyli również temat udzielania kredytów preferencyjnych przez banki państwowe firmom, które mają powiązania polityczne. Przedsiębiorstwa te są traktowane preferencyjnie w stosunku do pozostałych firm, co skutkuje otrzymaniem przez nie wyższych kredytów. Khwaja i Mian²²⁸ oszacowali na podstawie badań, że przedsiębiorstwa związane politycznie z rządem otrzymują o 45% wyższe kredyty. Khwaja i Mian podkreślili fakt niespłacania w terminie tychże kredytów w około 50% przypadków i wywnioskowali na tej podstawie, że inwestycje dokonywane przez te firmy są mniej efektywne niż inwestycje pozostałych przedsiębiorstw. Podjęto próbę oszacowania strat dla gospodarki z powodu udzielania kredytów na preferencyjnych warunkach firmom związanym z polityką. Badania wskazały, że strata wynosi nawet 1,6% PKB w przypadku Pakistanu²²⁹.

W literaturze weryfikowano także wpływ korupcji na inflację jako jeden z czynników determinujących wzrost gospodarczy. W wyniku badań empirycznych w literaturze przeważa teza o negatywnym wpływie przekupstwa na inflację, ponieważ łapownictwo powoduje wzrost poziomu cen. Argumentuje się to zwiększaniem kosztów operacyjnych funkcjonowania przedsiębiorstwa w państwie z problemem korupcji. Wzrost kosztów wytworzenia produktów i usług powoduje wzrost ich cen, ponieważ przedsiębiorca chcąc zarobić na produkcji będzie dążył do uzyskania zwrotu poniesionych nakładów finansowych i uzyskania ustalonego zysku. Ahmad, Ullah, Arfeen wskazują wprost: „korupcja zmienia względne ceny towarów i usług

²²⁷ Olken B., Pande R. 2012, Corruption in developing countries, *Annual Review of Economics*, vol. 4, nr 1, s. 495.

²²⁸ Khwaja A., Mian A. 2005, Do lenders favor politically connected firms? Rent provision in an emerging financial market, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 120, nr 4, s. 1371-1411.

²²⁹ Olken B., Pande R., op. cit., s. 499.

oraz zasobów i czynników produkcji”²³⁰. Przekupstwo wpływa na inflację również poprzez decyzje urzędników państwowych dotyczące podaży pieniądza²³¹. Decydenci w rządach mogą być zainteresowani pozyskaniem renty emisyjnej w wyniku emisji pieniądza, która to powoduje inflację. Środki te są niezbędne do sfinansowania wydatków budżetowych państwa w wyniku niższych wpływów z podatków i opłat. Niższe dochody budżetowe są wynikiem m.in. negatywnego wpływu korupcji na rozwój gospodarczy kraju.

W wyniku skorumpowania następuje obniżenie wpływów z tytułu podatków i opłat do skarbu państwa. Najczęściej w literaturze pojawiają się trzy argumenty za wpływem przekupstwa na inflację poprzez skłonienie rządzących do emisji pieniądza, które wymieniają m.in. Ben Ali i Sassi²³²:

- 1) Rząd może doprowadzić do dodatkowej emisji pieniądza w celu pokrycia kosztów funkcjonowania państwa, co wywoła wzrost inflacji, która będzie pełnić rolę podatku od konsumpcji i inwestycji. Wpływ korupcji na inflację może mieć miejsce w wyniku skorumpowania urzędników, w konsekwencji czego społeczeństwo będzie uchylać się od opodatkowania. Mniejsze wpływy do budżetu skłonią polityków do konieczności zapelnienia powstałej luki poprzez emisję pieniądza. Jest to opcja alternatywna wobec nakładania na obywateli dodatkowych podatków w celu zapelnienia budżetu państwa.
- 2) W wyniku korupcji może nastąpić odpływ kapitału za granicę państwa, co również doprowadzi do mniejszych przychodów z tytułu podatków do budżetu państwa. Autorzy wskazują, że jest to kolejny powód skłaniający rządzących do emisji pieniądza, co powoduje wzrost inflacji.
- 3) Korupcja umożliwi przedsiębiorstwom, które chcą uniknąć opodatkowania, funkcjonowanie w części nierejestrowanej gospodarki państwowej, czyli w szarej strefie. Jak wskazują autorzy, wtedy dla tych firm jedynym podatkiem będzie inflacja.

Korupcja może wpływać negatywnie na handel, a w szczególności na handel między państwami²³³, jednocześnie należy podkreślić, że problem ten dotyczy państw o niskich stawkach taryfowych wejścia z danym produktem lub usługą na rynek. Dodatkowe koszty związane z korupcją tworzą bariery wejścia na rynek państwa chronionego oraz eksportu towarów z zagranicy. Dla przedsiębiorstw funkcjonujących w państwie z istotnym poziomem

²³⁰ Ahmad E., Ullah M., Arfeen M., op. cit., s. 278.

²³¹ Ben Ali M., Sassi S. 2016, The Corruption-Inflation Nexus: Evidence from Developed and Developing Countries, B.E. Journal of Macroeconomics, De Gruyter, Vol. 16, nr 1, s. 125-144.

²³² Ibidem, s. 126.

²³³ Dutt P., Traca D. 2010, Corruption and bilateral trade flows: Extortion or evasion? Review of Economics and Statistics, vol. 92, nr 4, s. 857.

łapownictwa, które oferują produkty z niską marżą, koszty przekupstwa będą skutecznie uniemożliwiały handel międzynarodowy.

„Korupcja ma tendencję do uszkodzenia nowych działań innowacyjnych”²³⁴, ponieważ to urzędnicy państwowi decydują o możliwości eksportu i importu produktów. Władza państwowa narzuca poprzez regulacje prawne ograniczenia dotyczące handlu, a jej przedstawiciele weryfikują stosowanie się obywateli do obowiązującego prawa. Jeśli urzędnicy dysponują zbyt dużą władzą w tym zakresie, mogą żądać łapówek od przedsiębiorców za pozwolenie na obrót dobrami innowacyjnymi, które nie są uwzględnione w przepisach prawa. Innowacje stanowią istotny czynnik wzrostu gospodarczego. Ograniczenie innowacyjności w gospodarce w wyniku korupcji doprowadzi do obniżenia wzrostu gospodarczego.

Korupcja ogranicza innowacyjność gospodarki poprzez opóźnianie wydania urzędowych zgód na licencje²³⁵. Uczciwi obywatele w takiej sytuacji są zmuszeni do długiego oczekiwania na odpowiednią decyzję urzędniczą, zaś za wręczenie łapówki decyzja ta jest wydawana bez zbędnej zwłoki. Opieszałość urzędników lub konieczność wręczenia im łapówki za otrzymanie patentu zniechęca przedsiębiorców do podjęcia innowacyjnych przedsięwzięć. Korupcja utrudnia innowacyjność przedsiębiorców poprzez ograniczenie zaufania do instytucji państwowych²³⁶. Brak zaufania do systemu prawnego powoduje niepewność w egzekwowaniu praw własności. Przedsiębiorca działając w skorumpowanym państwie będzie ograniczał działalność innowacyjną, ponieważ działa w warunkach zwiększonych kosztów transakcyjnych (łapówki) i niepewności, co do prognozowanych przyszłych korzyści finansowych.

Korupcja wpływa na nierówność dochodów, która determinuje wzrost gospodarczy. Gupta, Davoodi i Alonso-Terme²³⁷ wskazali na analizy, które potwierdziły negatywny wpływ nierówności dochodów na stopę wzrostu, natomiast przekupstwo zwiększało nierówności dochodów obywateli. Autorzy wskazali następujące przyczyny tej zależności między korupcją a zróżnicowaniem dochodów²³⁸:

- 1) uchylanie się przed opodatkowaniem w wyniku zapłacenia łapówki. Osoby korumpujące urzędników kontroli skarbowej mogą uzyskiwać większe dochody z tytułu niepłacenia podatków;

²³⁴ Shera A., Dosti B., Grabova P., op. cit., s. 58.

²³⁵ Lau C.K., Yang F. S., Zhang Z., Leung, V. 2015, Determinants of innovative activities: Evidence from Europe and central Asia region, *The Singapore Economic Review*, vol. 60 nr 1, s. 1550004-2.

²³⁶ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 474.

²³⁷ Gupta S., Davoodi H., Alonso-Terme R. 2002, Does corruption affect income inequality and poverty? *Economics and Governance*, vol. 3, nr 1, s. 40.

²³⁸ Ibidem, s. 25-27.

- 2) alokacji środków pomocy społecznej w celu rozszerzenia korzyści czerpanych przez osoby zamożne. W wyniku skorumpowania decydentów następuje przesunięcie środków pomocy społecznej na cele, z których będą czerpać korzyści osoby korumpujące;
- 3) koncentracji własności aktywów w grupie najbardziej zamożnych obywateli, którzy mogą skutecznie korumpować rząd w celu ustanawiania korzystnych dla nich przepisów regulujących handel.

Powyższe argumenty istnienia zależności między nierównością dochodów a korupcją przyczyniają się do obniżenia wzrostu gospodarczego. Kwestia nierówności dochodów w państwie z problemem przekupstwa dotyczy również sfery firm, gdzie małe i średnie przedsiębiorstwa dysponujące mniejszymi budżetami w porównaniu do dużych przedsiębiorstw, nie będą w stanie skutecznie walczyć z korupcją²³⁹.

Oddziaływanie przekupstwa na gospodarkę jest zależne od ustroju danego państwa. Badania Drury, Kriekhaus i Lusztig²⁴⁰ nad wpływem przekupstwa na wzrost gospodarczy w państwach demokratycznych i niedemokratycznych umożliwiły wyciągnięcie wniosku, że łapownictwo głównie oddziałuje na wzrost gospodarczy w państwach niedemokratycznych, zaś jej wpływ w państwach demokratycznych jest znacznie mniejszy. W modelu ekonometrycznym zbudowanym przez autorów wpływ korupcji na wzrost gospodarczy w państwach demokratycznych był nieistotny statystycznie. Skłoniło to badaczy do wydania rekomendacji dla państw skorumpowanych, że wprowadzenie zasad demokratycznych w państwie powinno znacznie złagodzić negatywne skutki przekupstwa. Badania te stanowią interesujący głos w dyskusji nad wpływem korupcji na gospodarkę, lecz należy zauważyć, że modele, na podstawie których wnioskowano, mają niski współczynnik determinacji (od 0,1 do 0,17, co wskazuje na niski stopień objaśnienia zmienności wzrostu gospodarczego). Badanie Drury, Kriekhaus i Lusztig było przeprowadzone na bazie panelowej dla 100 państw w latach 1982-1997, a zmienną mierzącą korupcję był indeks ICRG.

Teoretyczne argumenty postulujące negatywny wpływ przekupstwa na wzrost gospodarczy zostały poparte badaniami empirycznymi dotyczącymi większości gospodarek świata. Przeprowadzone analizy pozwoliły potwierdzić występowanie zależności przebiegającej od korupcji do wzrostu gospodarczego. Cieślik i Goczek stwierdzili, iż przekupstwo oddziałuje jednoznacznie negatywnie na wzrost gospodarczy²⁴¹. Główny powód

²³⁹ Bodislav D., Rotaru C., Georgescu R., op. cit., s. 171.

²⁴⁰ Drury C., Kriekhaus J., Lusztig M., op. cit., s. 129.

²⁴¹ Cieślik A., Goczek Ł. 2016, Korupcja, jakość rządzenia a wzrost gospodarczy w krajach transformacji, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, zeszyt 15, s. 91-119.

tego negatywnego oddziaływania wynika z ograniczenia inwestycji w wyniku istnienia korupcji. Niepewność wywołana łapownictwem zniechęca inwestorów do podejmowania działań w państwach skorumpowanych, co ogranicza inwestycje prywatne i tym samym oddziałuje na wzrost gospodarczy.

3.2.2 Ujęcie pozytywnego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy

Pierwsze publikacje wskazujące na pozytywny wpływ korupcji na rozwój gospodarczy pojawiły się w 1965 roku, kiedy Leys²⁴² wskazał na możliwość wystąpienia pozytywnych skutków występowania przekupstwa w pewnych warunkach. Wskazał w nim, że „jeśli biurokracja jest zarówno skomplikowana i nieefektywna, zapewnienie silnych zachęt osobistych dla biurokratów może być jedynym sposobem na przyspieszenie utworzenia nowej firmy”²⁴³. Większość argumentów przemawiających za pozytywnym oddziaływaniem łapownictwa na gospodarkę dotyczy tych państw, które głównie cechują się niską efektywnością pracy urzędników państwowych. Korupcja w takich warunkach sprzyja przyspieszaniu procesów gospodarczych, zatem stanowi natychmiastowe rozwiązanie problemu zbytniego zbiurokratyzowania państwa i opieszałości urzędników.

Korupcja w pewnych sytuacjach może zwiększać efektywność funkcjonowania gospodarki. Podstawowym argumentem przemawiającym za tym postulatem jest przyspieszenie podejmowania decyzji urzędniczej w wyniku wręczenia łapówki²⁴⁴. Korupcja w tym przypadku stanowi rozwiązanie problemu opieszałości urzędniczej. Dzięki łapówkom przedsiębiorcy mogą skrócić czas oczekiwania na decyzje czy zezwolenia urzędnicze. Argument ten jest racjonalny w warunkach, gdy działania urzędników nie podlegają należytej kontroli. W takiej sytuacji to urzędnik decyduje o czasie, który poświęci na wykonywanie powierzonych mu obowiązków, przy czym za powolną pracę nie ponosi żadnej odpowiedzialności. Dlatego ten korzystny wpływ korupcji na biznes będzie dotyczył m.in. państw o niskiej jakości usług administracyjnych. Skrócenie czasu zapadania decyzji poprzez przekupienie odpowiedniego urzędnika skutkować będzie przyspieszeniem procesów gospodarczych, co wpłynie pozytywnie na rozwój gospodarczy. Przekupstwo skutecznie będzie

²⁴² Leys C. 1965, What is the Problem about Corruption? The Journal of Modern African Studies, vol. 3, nr 2, s. 215-230.

²⁴³ Ibidem, s. 223.

²⁴⁴ Mo P., op. cit., s. 66.

motywowało do szybszej pracy skorumpowanych funkcjonariuszy publicznych. Przekupieni urzędnicy będą pracowali więcej niż pozostali funkcjonariusze publiczni, ponieważ będą zmotywowani do pracy poprzez dodatkowy przychód²⁴⁵. Taki pozytywny wpływ przyspieszenia procesów gospodarczych może wystąpić w warunkach nieprawidłowego funkcjonowania lub korupcyjnej organizacji pracy urzędów.

Leff²⁴⁶ podkreślił, że łapownictwo może wspomóc funkcjonowanie administracji państwowej, poprzez ominięcie procedur wynikających z prawa, które ograniczają przedsiębiorczość. W tym przypadku to obowiązujące prawo w danym państwie wpływa na obniżenie wzrostu gospodarczego. Firmy poprzez łapownictwo mają możliwość skrócenia czasu oraz uproszczenia czynności biurokratycznych. Przekupienie urzędnika, by ten nie zastosował się do prawa, skutkować będzie uwolnieniem przedsiębiorczości ograniczonej przez nadmierne zbiurokratyzowanie urzędów. Argument ten może mieć słuszość w przypadku państw o skomplikowanej procedurze zakładania i prowadzenia przedsiębiorstwa, które tworzą barierę otwarcia firmy dla przeciętnego obywatela. Dridi²⁴⁷ zasugerował, że urzędnicy mogą celowo doprowadzać do opóźnień w procesie podejmowania decyzji urzędniczych lub tworzyć kłopotliwe regulacje w celu czerpania korzyści z łapówek. Sugeruje to możliwość tworzenia sztucznych barier administracyjnych dla przedsiębiorczości. Pomijając kwestię przyczyn zaistnienia tych barier, jednoznacznie należy wskazać, że przekupstwo je rozwiązuje i przez stymulowanie przedsiębiorczości wpływa pozytywnie na wzrost gospodarczy. Dzieje się tak, ponieważ mimo podwyższonych kosztów działalności gospodarczej, nadal przynosi ona przychody dla swoich właścicieli, a korupcja umożliwia jej rozpoczęcie lub dalsze jej funkcjonowanie. Argument ten wskazuje na możliwość wystąpienia pozytywnych skutków korupcji i jest on racjonalny dla państw o niskim poziomie przekupstwa, ponieważ w ich przypadku ta niewielka korupcja umożliwia zapobieganie negatywnym skutkom biurokracji. Łapownictwo może doprowadzić do powstania procesów gospodarczych, które bez niej nigdy by nie doszły do skutku, dlatego w dłuższej perspektywie może ona przyczynić się do zwiększenia wzrostu gospodarczego.

Porównując koszty łapownictwa z potencjalnymi do uzyskania przychodami lub możliwymi do pominięcia kosztami, może się okazać, że korupcja w pewnych warunkach jest opłacalna dla przedsiębiorstw. Cuervo-Cazurra²⁴⁸ wskazuje na alternatywną koncepcję

²⁴⁵ Mauro P. 1995, *Corruption and Growth...*, op. cit., s. 681.

²⁴⁶ Leff N. 1964, *Economic Development through Bureaucratic Corruption*, *American Behavioral Scientist*, s. 10.

²⁴⁷ Dridi M., op. cit., s. 123.

²⁴⁸ Cuervo-Cazurra A. 2016, *Corruption in international business*, *Journal of World Business*, vol. 51, nr 1, s. 44.

traktowania kosztów korupcyjnych jako wydatku umożliwiającego obniżenie kosztów transakcyjnych. W wyniku kalkulacji kosztów transakcyjnych prowadzenia działalności gospodarczej może się okazać, że tańsze dla budżetu firmy jest zapłacenie łapówki niż procedowanie transakcji zgodnie z prawem. Przedsiębiorstwa mogą wybrać przekupienie urzędnika w celu uzyskania koncesji lub pozytywnego zakończenia kontroli, ponieważ będzie to rozwiązaniem prostszym. Cuervo-Cazurra²⁴⁹ przytacza przykład stosowania łapownictwa w sytuacji, gdy przedsiębiorstwo działa w ramach przepisów prawa, które są niejasne lub zbyt skomplikowane. Korupcja w tym przypadku może powodować minimalizację kosztów, nawet jeśli jest to proceder nielegalny.

Łapownictwo umożliwia również funkcjonowanie przedsiębiorstwa w gospodarce nieformalnej²⁵⁰. Badania Dreher i Schneider²⁵¹ nad relacją przekupstwa i szarej strefy gospodarki umożliwiły wskazanie następujących zależności:

- korupcja i gospodarka nieformalna w państwach rozwijających się są wobec siebie komplementarne,
- korupcja i gospodarka nieformalna w państwach rozwiniętych są wobec siebie substytucyjne.

W biedniejszych państwach korupcja ułatwia funkcjonowanie przedsiębiorstw w szarej strefie gospodarki, ponieważ łapownictwo ułatwia ukrycie niezalegalizowanej lub nielegalnej działalności gospodarczej. By zrozumieć, dlaczego autorzy w przypadku państw rozwiniętych wskazują na uzupełniającą się zależność między przekupstwem a gospodarką nieformalną, należy zwrócić uwagę, gdzie korupcja występuje w tych państwach. Dreher i Schneider²⁵² tłumaczą, że przekupstwo w państwach rozwiniętych jest głównie wykorzystywane do osiągnięcia korzyści w oficjalnej sferze gospodarki przez najczęściej małe przedsiębiorstwa do świadczenia dodatkowej i okazjonalnej działalności. Choi i Thum²⁵³ argumentowali substytucyjność obu zjawisk poprzez większą możliwość opuszczenia niezalegalizowanej sfery gospodarki przez przedsiębiorców w państwach rozwiniętych, co ma ograniczyć możliwość żądania łapówek ze strony urzędników. Korupcji zatem będzie mniej, jeśli w gospodarce występuje szara strefa, ponieważ niezarejestrowana sfera gospodarki będzie ograniczała

²⁴⁹ Cuervo-Cazurra A. 2016, Corruption in international..., op. cit., s. 44.

²⁵⁰ Tzw. „szara strefa”, rozumiana jako działalność gospodarcza przyczyniająca się do wytworzenia Produktu Krajowego Brutto, lecz niezarejestrowana oficjalnie. Za Schneider F., Enste D. 2000, Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences, Journal of Economic Literature, vol. 38, nr 1, s. 77-114.

²⁵¹ Dreher A., Schneider F. 2010, Corruption and the Shadow Economy: An Empirical Analysis, Public Choice, vol. 144, s. 215-238.

²⁵² Ibidem, s. 218.

²⁵³ Choi J., Thum M. 2005, Corruption and the shadow economy, International Economic Review, vol. 46, nr 3, s. 817-836.

korupcyjne żądania biurokratów. Gospodarki rozwinięte również cechują się niższym poziomem przekupstwa i szarej strefy gospodarki [wskazują na to badania np. Buehn, Schneider²⁵⁴].

Dutt i Traca²⁵⁵ wskazują na możliwość pozytywnego wpływu przekupstwa na handel międzynarodowy, który może sprzyjać rozwojowi gospodarczemu. Autorzy dowodzą, że w warunkach wysokich taryf łapownictwo może stymulować handel międzynarodowy. Przedsiębiorcom zagranicznym opłacać się będzie wręczenie łapówki zamiast ponieść wysokie opłaty taryfowe. Zależność ta będzie występowała, dopóki koszty korupcji nie będą większe od kosztów taryf. W państwach o wysokiej ochronie rynku wewnętrznego poprzez taryfy, zwalczanie przekupstwa może przynieść efekt w postaci ograniczenia handlu. Walka z korupcją w tych państwach musiałaby wiązać się z obniżeniem taryf na handlu z państwami zagranicznymi, by nie oddziaływało to negatywnie na wzrost gospodarczy.

Pozytywny wpływ korupcji na wzrost gospodarczy znacznie częściej jest rozważany na podstawie teoretycznych argumentów niż analiz empirycznych, zaś badania potwierdzające jednoznacznie pozytywny wpływ przekupstwa na funkcjonowanie gospodarki są w zdecydowanej mniejszości w stosunku do liczby badań potwierdzających negatywne oddziaływanie łapownictwa na gospodarkę. Wyniki wskazujące na pozytywny wpływ korupcji na gospodarkę zazwyczaj są powiązane z analizą dodatkowych zmiennych, np. poziomu biurokracji, poziomu demokracji czy wolności gospodarczych. Aktualnie badacze wykazują możliwość istnienia pozytywnych skutków korupcji poprzez nieliniowe modelowanie oddziaływania przekupstwa na zmienne makroekonomiczne.

Heckelman i Powell²⁵⁶ badali wpływ łapownictwa na wzrost gospodarczy przy różnych poziomach wolności gospodarczej. Wnioski jakie wskazano przez Heckelman i Powell są następujące:

- 1) Korupcja jest korzystna dla wzrostu gospodarczego, gdy inne instytucje i polityka hamują ekonomiczną wolność,
- 2) Wraz z poprawą uwarunkowań instytucjonalnych i wolności gospodarczej, korupcja staje się coraz mniej korzystna dla wzrostu gospodarczego,
- 3) Dla państw o wysokim poziomie wolności gospodarczej i jakości instytucji, korupcja jest jednoznacznie szkodliwa.

²⁵⁴ Buehn A., Schneider F. 2012, Corruption and the Shadow Economy: Like Oil and Vinegar, Like Water and Fire? *International Tax and Public Finance*, vol. 19, s. 174.

²⁵⁵ Dutt P., Traca D., op. cit., s. 857.

²⁵⁶ Heckelman J., Powell B., op. cit., s. 351-378.

Badacze wskazali jednoznacznie, że państwa wysoce skorumpowane cechują się większym wzrostem gospodarczym, niż państwa z małym poziomem przekupstwa. Wynik ten wskazuje, że państwa nisko skorumpowane są państwami rozwiniętymi gospodarczo i nie mają takiego potencjału do wzrostu gospodarczego jak państwa ubogie, które mają bardzo wysoki poziom łapownictwa. W państwach ubogich poziom korupcji jest wysoki, ponieważ instytucje są w małym stopniu kontrolowane przez rząd, a nieefektywność biurokracji jest „usprawniana” poprzez działania korupcyjne. Przedstawione pozytywne oddziaływanie przekupstwa na gospodarkę wystąpiło w warunkach zbiurokratyzowania państwa w sposób szkodzący rozwojowi gospodarczemu. Łapownictwo okazało się rozwiązaniem na ograniczający wzrost gospodarczy poziom biurokracji.

Artykuł Heckelmana i Powella²⁵⁷ stanowi kompleksową analizę łącznego wpływu korupcji i wolności gospodarczych oraz łapownictwa i poziomu demokracji na wzrost gospodarczy, a badanie to nadal jest uważane za przełomowe. Wyniki ich pracy zainspirowały do dalszych rozważań nad hipotezą, że łapownictwo nie zawsze jest zjawiskiem szkodzącym rozwojowi gospodarczemu. Carden i Verdon²⁵⁸ rozważali, czy istnieje możliwość by korupcja i wolność gospodarcza były wobec siebie substytucyjne. Analizując korupcję w różnych obszarach gospodarczych, możliwe jest zweryfikowanie jak poszczególne rodzaje przekupstwa oddziałują na wzrost gospodarczy. Autorzy już na wstępie zwracają uwagę, że związek między korupcją a wzrostem gospodarczym jest skomplikowany z różnych powodów, m.in. ze względu na bariery instytucjonalne, niestabilność instytucji państwowych, które wiążą się z poziomem wolności gospodarczej danego kraju.

W pracy Carden’a i Verdon’a²⁵⁹ zaprezentowano model wzrostu gospodarczego, na podstawie którego analizowano relację między przekupstwem a wolnością gospodarczą. Poza ogólnym poziomem skorumpowania, analizowano wpływ poszczególnych typów korupcji²⁶⁰ na wzrost gospodarczy. Były to następujące obszary: korupcja w biznesie, korupcja w systemie edukacji, korupcja w systemie prawnym, korupcja w wojsku, korupcja w policji i korupcja podatkowa. Za pomocą odpowiednich zmiennych²⁶¹ zweryfikowana została hipoteza o substytucyjności przekupstwa i wolności gospodarczej. Hipotezę tą w badaniu zweryfikowano pozytywnie dla wolności gospodarczej i łapownictwa w biznesie. Oznacza to,

²⁵⁷ Heckelman J., Powell B., op. cit., s. 351-378.

²⁵⁸ Carden A., Verdon L. 2010, When is corruption a substitute for economic freedom? The Law and Development Review, vol. 3, nr 1, s. 40-63.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Dane dotyczące typów korupcji autorzy pobrali z raportu Globalnego Barometru Korupcji publikowanego przez Transparency International.

²⁶¹ Iloczyn miary wolności gospodarczej z poszczególnymi zmiennymi objaśniającymi typy korupcji.

że w środowisku gospodarczym, w którym brakuje wolności gospodarczej, przekupstwo jest jej substytutem i sprzyja rozwojowi gospodarczemu państwa. Można zatem wskazać, że ograniczenie swobody gospodarczej jest omijane przez przedsiębiorców poprzez uciekanie się do takich narzędzi jak łapownictwo.

Carden i Verdon²⁶² badali również wpływ różnych typów korupcji na wzrost gospodarczy. Zgodnie z wynikami ich modelu istotny statystycznie wpływ na wzrost gospodarczy wykazywała korupcja w systemie edukacji oraz łapownictwo w wojsku, przy czym przekupstwo w systemie edukacji jest dodatnio skorelowane ze wzrostem gospodarczym, zaś łapownictwo w wojsku jest skorelowane ujemnie ze wzrostem gospodarczym. Zbadano również, że korupcja w edukacji sprzyja wzrostowi gospodarczemu. Autorzy próbują wytłumaczyć tę zależność występowaniem arbitralnych ograniczeń dotyczących edukacji w niektórych krajach, a przekupstwo może te ograniczenia niwelować. Wskazują również na możliwość płacenia nauczycielom łapówki przez rodziców, by ich dzieci uzyskały większą uwagę i troskę ze strony nauczyciela²⁶³. Natomiast przekupstwo w wojsku ma negatywny wpływ na gospodarkę. Autorzy tłumaczą tę zależność tym, że użycie siły w postaci arbitralnej decyzji wojskowej może wpływać niekorzystnie na egzekwowanie praw własności obywateli. Skorumpowani wojskowi mogą wykorzystać swoją przewagę militarną do działania na swoją korzyść, a szkodę pozostałych obywateli.

Warto zaznaczyć, że Carden i Verdon²⁶⁴ uważają, na podstawie przeprowadzonych badań i analizy literatury, że walka z korupcją powinna być ukierunkowana na te obszary przekupstwa, które jednoznacznie wpływają negatywnie na wzrost gospodarczy. W przeciwnym wypadku działania antykorupcyjne mogą doprowadzić do ograniczenia rozwoju gospodarki. Jednocześnie wnioskować można, iż polityka nastawiona na zwiększenie wolności gospodarczej może doprowadzić do zmniejszenia korupcji, ponieważ nie będzie ona już potrzebna społeczeństwu do funkcjonowania.

W pewnych warunkach korupcja może pozytywnie stymulować wzrost gospodarczy, a w szczególności dzieje się to w warunkach niesprzyjającego gospodarce otoczenia instytucjonalnego. Wszelkie argumenty postulujące pozytywne oddziaływanie przekupstwa na gospodarkę nie umożliwiają wskazania przy jakim dokładnie poziomie rozwoju gospodarczego pozytywne efekty nie mogłyby zaistnieć, dlatego też można przypuszczać, że te pozytywne

²⁶² Carden A., Verdon L., op. cit., s. 40-63.

²⁶³ Jednakże Carden i Verdon również stwierdzają, że po usunięciu z bazy danych Japonii, ten pozytywny wpływ korupcji w edukacji przestaje być istotny statystycznie, zaś zmienna oznaczająca liczbę lat edukacji staje się istotnym statystycznie czynnikiem oddziałującym na wzrost gospodarczy.

²⁶⁴ Ibidem.

efekty mogą się zdarzyć także w gospodarkach rozwiniętych z infrastrukturą instytucjonalną na ogół sprzyjającą wzrostowi gospodarczemu.

3.3 Wpływ korupcji na inwestycje

Wpływ korupcji na inwestycje jest szeroko analizowany w literaturze. Mauro²⁶⁵ wskazał, że przekupstwo wpływa na wzrost gospodarczy pośrednio, zaś najważniejszym kanałem pośredniego wpływu są inwestycje. Dlatego problem wpływu łapownictwa na inwestycje jest istotny ze względu na pośrednie oddziaływanie na wzrost gospodarczy. W literaturze nie ma jednoznacznego stanowiska badaczy, co do kwestii kierunku wpływu przekupstwa na inwestycje, ponieważ korupcja w pewnych warunkach może wpływać pozytywnie na kreowanie inwestycji, zaś w innych warunkach wpływa negatywnie. Uzależnione jest to również przez występowanie pozytywnych i negatywnych skutków oddziaływania korupcji na inwestycje.

Głównym kanałem transmisji wpływu korupcji na wzrost gospodarczy są inwestycje zagraniczne²⁶⁶. We wszystkich badaniach dotyczących wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy inwestycje są wymieniane jako jeden z podstawowych kanałów transmisji. Jednak autorzy dodają, iż w państwach wysoko skorumpowanych wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych jest mniejszy na wzrost gospodarczy, ponieważ w ich przypadku dyfuzja kapitału ludzkiego i nowych technologii jest słabsza²⁶⁷, zatem te pozytywne efekty związane z wpływem kapitału zagranicznego są słabsze w państwach z wysokim poziomem łapownictwa w porównaniu z państwami, gdzie ten problem jest istotnie niższy.

Związek korupcji i inwestycji jest zawiły i niejednorodny. W literaturze nie ustalono jednoznacznego kierunku zależności między inwestycjami a przekupstwem. Skłoniło to naukowców do badań nad dodatkowymi czynnikami warunkującymi pozytywny lub negatywny wpływ korupcji na inwestycje. Przykładem są badania Meon i Weill²⁶⁸, którzy uwarunkowali tę zależność od jakości instytucji państwowych, wskazując na występowanie negatywnych i pozytywnych skutków łapownictwa. Lambsdorff²⁶⁹ zwrócił uwagę na zależności występujące w handlu między państwami skorumpowanymi a tymi wolnymi od

²⁶⁵ Mauro P. 1995, *Corruption and Growth...*, op. cit., s. 681-712.

²⁶⁶ Delgado M., McCloud N., Kumbhakar S., op. cit., s. 314.

²⁶⁷ Ibidem, s. 299.

²⁶⁸ Méon P-G, Weill L., op. cit., s. 244-259.

²⁶⁹ Lambsdorff J. 1999, *Corruption in Empirical Research...*, op. cit., s. 10.

przekupstwa. Eksportując swoje produkty do krajów o wysokim poziomie korupcji firmy mogą się liczyć z oczekiwaniem dodatkowej zapłaty od importera, przez co gotowość do zapłaty łapówki przez eksportera determinuje jego wejście na rynek wewnętrzny państwa z wysokim poziomem łapownictwa. Dodatkowo Lambsdorff dodał, że kraje eksportujące są również odpowiedzialne za poziom łapownictwa w handlu międzynarodowym, ze względu na ich współudział w korupcji.

W warunkach dużego poziomu korupcji jej negatywny wpływ na inwestycje może być ograniczony przez zwiększoną przewidywalność transakcji łapówkowych²⁷⁰. Przekupstwo ogranicza wielkość inwestycji, lecz te negatywne konsekwencje maleją wraz ze wzrostem przewidywalności skutków łapownictwa. Przewidywalność ta sprowadza się do pewności uzyskania oczekiwanej korzyści w wyniku skorumpowania. W warunkach wysokiej przewidywalności skutków korupcji nie przeszkadza ona w uzyskaniu wysokiego poziomu inwestycji i wzrostu gospodarczego. W ten sposób Campos, Lien i Pradhan²⁷¹ wytłumaczyli wzrost inwestycji i rozwój gospodarczy w państwach Azji Wschodniej, gdzie stopień przewidywalności jest bardzo wysoki. Zatem wpływ przekupstwa na inwestycje jest dwojaki i może być zarówno pozytywny jak i negatywny.

3.3.1 Ujęcie negatywnego wpływu korupcji na inwestycje

Negatywne oddziaływanie przekupstwa na stopę inwestycji jest często akcentowane w literaturze, m.in. przez to, że korupcja podnosi koszty operacyjne inwestycji²⁷². Związane jest to zarówno z ponoszeniem dodatkowych bezpośrednich kosztów przekupstwa w postaci łapówek oraz pośrednich kosztów następujących po transakcji korupcyjnej. Powoduje to, że inwestycja staje się mniej rentowna. Należy pamiętać również o zależności jaka występuje między stronami przekupstwa. Istnieje ryzyko wykrycia tego przestępstwa w wyniku kontroli inspekcji państwowej lub ujawnienia korupcji przez jedną ze stron transakcji, co generuje kolejne koszty związane z procesami sądowymi, karami finansowymi lub kolejnymi łapówkami. W wyniku wykrycia łapownictwa może nawet dojść do wstrzymania podjętych procesów inwestycyjnych, mimo poniesionych już kosztów z nią związanych. Jednocześnie

²⁷⁰ Campos J. E., Lien D., Pradhan S. 1999, The impact of corruption on investment: Predictability matters, World Development, vol. 27, nr 6, s. 1065.

²⁷¹ Ibidem.

²⁷² Shleifer A., Vishny R., op. cit., s. 599.

istnieje drugi rodzaj ryzyka związany z transakcją korupcyjną zwiększającą koszty, czyli wysunięcie kolejnych żądań łapówek lub innych niezasadnych korzyści ekonomicznych. Kolejne żądania wręczania korzyści majątkowych lub osobistych w tej sytuacji skutkuje dalszym obniżeniem rentowności inwestycji i tym samym wzrostem ryzyka związanego z podjętymi działaniami.

Korupcja wiąże się ze wzrostem ryzyka przeprowadzonych transakcji²⁷³. Niepewność uzyskania zwrotu z inwestycji w takich warunkach jest większa, co więcej, wzrastają obawy inwestorów przed całkowitą utratą zainwestowanych środków²⁷⁴. Ryzyko wynika również ze specyfiki samej transakcji korupcyjnej, w której przedsiębiorca wręczający łapówkę nie ma całkowitej gwarancji, że skorumpowany urzędnik wykona rzeczywiście czynność będącą przedmiotem korupcji. Część z inwestorów, dla których ryzyko to jest zbyt duże, nie podejmuje próby lokowania swojego kapitału w państwie z problemem przekupstwa. Ze względu na ten czynnik, korupcja będzie ograniczała inwestycje w danym kraju przez przedsiębiorców o niskiej tolerancji ryzyka. Jednocześnie może zaistnieć przyciąganie inwestorów, którzy mają wysoką tolerancję ryzyka związaną z lokowaniem kapitału. Niepewność determinuje otoczenie inwestycji i może wpływać negatywnie na globalną wielkość projektów inwestycyjnych i tym samym determinuje wzrost gospodarczy państwa²⁷⁵.

Niepewność pojawiająca się przy inwestowaniu w państwach skorumpowanych wynika z ryzyka, że koszty tej działalności mogą być znacznie wyższe od założonych na wstępie²⁷⁶. Osoby skorumpowane mogą żądać kolejnych nienależnych świadczeń na swoją rzecz w zamian za umożliwienie dalszej działalności inwestycyjnej lub w zamian za zachowanie poufności transakcji korupcyjnej (może to dotyczyć państw, gdzie korumpowanemu i korumpującemu grożą inne kary za to przestępstwo, zatem ryzyko między stronami transakcji jest nierównomiernie rozłożone). Skutkiem korupcji jest wzrost niepewności przedsiębiorcy co do zrealizowania tylko założonych kosztów przeprowadzanej inwestycji, a więc zakładane przepływy pieniężne mogą się znacznie różnić od tych zaplanowanych przy podejmowaniu decyzji o inwestycji.

Inwestycje podejmowane w otoczeniu korupcji i wymagające prawnego egzekwowania zapisów umowy mogą być ograniczane²⁷⁷, gdyż działania korupcyjne mogą powodować, że

²⁷³ Gruszewska E. 2006, Instytucje nieformalne a tworzenie kapitału w Polsce, [w:] Problemy wzrostu gospodarczego we współczesnych gospodarkach, red. D. Kopycińska, Szczecin. s. 85.

²⁷⁴ Bodislav D., Rotaru C., Georgescu R., op. cit., s. 171.

²⁷⁵ Ibidem.

²⁷⁶ Ibidem.

²⁷⁷ Acemoglu D., Verdier T., op. cit., s. 1398.

umowy zawarte między kontrahentami nie będą przestrzegane prawnie, ponieważ możliwe jest przekupienie sędziego lub innego urzędnika, który będzie decydował o ważności umowy w danych warunkach. Skorumpowani urzędnicy „mogą sprzyjać lub przedłużyć okres takich procesów, aby łatwiej zebrać łapówki w zamian za przyspieszenie procesów lub zmianę ich wyników”²⁷⁸. Łapownictwo może powodować ograniczenie inwestycji, ze względu na ryzyko podjęcia bezprawnych działań, którego koszty poniesie inwestor.

Korupcja może zniechęcać inwestorów do podjęcia działalności w skorumpowanym kraju z powodu nieprawidłowego działania instytucji państwowych²⁷⁹. Temat ten podnosiła już Rose-Ackerman²⁸⁰ wskazując na istotne znaczenie uwarunkowań instytucjonalnych, w których funkcjonują przedsiębiorstwa na ich wydajność. Rose-Ackerman sugeruje wprost, że zniesienie przepisów prawa tworzących ograniczenia dla przedsiębiorczości zwiększy wydajność przedsiębiorstw. Przy czym to uproszczenie aktów prawa nie powinno przebiegać w sposób niekontrolowany i też nie ma polegać na totalnej wolności gospodarczej bez jakichkolwiek ram prawnych. Działania te powinny być skupione na usunięciu barier rozwoju gospodarczego wynikających z przepisów prawa, które w większym lub mniejszym stopniu kreują łapownictwo. Poprawa regulacji, którym podlega otoczenie instytucjonalne przedsiębiorców lub inwestorów, powinno się przekładać na zwiększenie wzrostu gospodarczego²⁸¹.

Nieefektywne działanie instytucji państwowych oddziałuje negatywnie również na inwestycje jakie są podejmowane przez rząd. W wyniku korupcji decydenci mogą kierować się prywatnym interesem przy wyborze wykonawców projektów inwestycji publicznych. Inwestycje publiczne są projektami o dużych budżetach, przy realizacji których podpisywane są kontrakty na wykonywanie prac przez przedsiębiorstwa prywatne. Dla prywatnych przedsiębiorstw realizowanie kontraktu z rządem, często jest bardzo dochodowe i prestiżowe, dlatego konkurencja w ubieganiu się o realizację tych kontraktów jest duża. Może to skłonić właścicieli firm do korumpowania urzędników państwowych, którzy decydują o wyborze przedsiębiorstwa jako zwycięzcy przetargu²⁸².

Za szczególny przykład projektów inwestycyjnych zagrożonych działaniami korupcyjnymi można uznać projekty robót drogowych²⁸³, których budżety stanowią znaczną

²⁷⁸ Bodislav D., Rotaru C., Georgescu R., op. cit., s. 164.

²⁷⁹ Abotsi A., Iyavarakul T. 2015, Tolerable Level of Corruption for Foreign Direct Investment in Africa, *Contemporary Economics*, vol. 9, nr 3, s. 252.

²⁸⁰ Rose-Ackerman S. 2005, The challenge of poor governance and corruption, *Especial 1 DIREITO GV L. Rev.*, vol. 207, s. 241.

²⁸¹ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 466.

²⁸² Tanzi V., Davoodi H., op. cit., s. 6.

²⁸³ Drury C., Kriekhaus J., Lusztig M., op. cit., s. 123.

część wydatków inwestycyjnych państwa. Skorumpowani urzędnicy mogą wybierać projekty inwestycyjne kierując się maksymalizacją swoich przychodów, a nie dobrem publicznym. Zatem nastąpi przesunięcie środków publicznych z inwestycji niezbędnych społeczeństwu na inwestycje dokonywane z powodów korupcyjnych, np. mogą powstawać drogi w mniej strategicznych gospodarczo rejonach kraju.

Nieefektywność wyborów dotyczących inwestycji państwowych może polegać również na wyborze wykonawcy, który nie spełnia wymogów postawionych w ofercie przetargowej lub z pominięciem porównania jakości oferowanych prac w stosunku do ceny. Inwestycje państwowe to obszar narażony na korupcję, a ze względu na ich wartość, również w istotny sposób oddziałują na inwestycje prowadzone przez prywatne przedsiębiorstwa i instytucje. Inwestycje państwowe oddziałują na wzrost gospodarczy państwa, ponieważ mogą zachęcać do przedsiębiorczości społeczeństwa. Łapownictwo występujące przy podejmowaniu decyzji o tych inwestycjach może powodować powstanie nieuzasadnionych ekonomicznie wydatków. Wszelkie nieprawidłowości w zakresie inwestycji państwowych wpływają negatywnie na funkcjonowanie sektora prywatnego gospodarki i obniżają rozwój gospodarczy państwa.

Korupcja obniża poziom zaufania wzajemnego obywateli w procesach biznesowych lub w kontaktach z przedstawicielami państwowymi²⁸⁴. Wysoka skala przekupstwa będzie utrudniała nawiązanie relacji biznesowych, czy zawarcie nowych inwestycji z firmami, z którymi się nie współpracowało dotychczas. Zatem relacje biznesowe będą budowane między przedsiębiorstwami, które już współpracowały ze sobą. W literaturze wskazuje się, że korupcja będzie doprowadzała do pogłębienia zaufania wśród pewnych grup, np. etnicznych, rodzinnych lub religijnych i w ramach tych grup będzie się dokonywać inwestycji i rozwoju biznesowego²⁸⁵. Tworzenie przedsięwzięć inwestycyjnych jedynie w ograniczonym kręgu powoduje, że koszty takiej inwestycji mogą nie być optymalne (mogą być zawyżone). Jednocześnie niechęć urzędników, którzy będą wymagać łapówek za wykonanie czynności urzędniczej od przedstawicieli odmiennej grupy etnicznej czy narodowościowej, doprowadzi do podwyższenia kosztów, bądź zaniechania inwestycji, co może oddziaływać negatywnie na inwestycje i tym samym na wzrost gospodarczy.

Negatywny wpływ łapownictwa na inwestycje można oszacować i będzie to koszt jaki ponosi cała gospodarka w związku z istnieniem przekupstwa. Płoskonka²⁸⁶ przytacza analizy

²⁸⁴ Bodislav D., Rotaru C., Georgescu R., op. cit., s. 164.

²⁸⁵ Ibidem, s. 165.

²⁸⁶ Płoskonka J. 2003, Korupcja – zagrożenia i metody jej zwalczania. Empiryczne badania nad poziomem korupcji, Służba Cywilna, nr 6, s. 122.

wskazujące, że uśredniony poziom inwestycji krajowych brutto jest o 20% niższy w państwach z wysokim poziomem łapownictwa w porównaniu do państw o niskim poziomie przekupstwa. Przyczyn takiego stanu doszukuje się we wzroście niepewności wynikającej z istnienia korupcji, która to determinuje efektywność inwestycji i zwiększa jej koszty.

Anokhin i Schulze²⁸⁷ badając wpływ korupcji na bezpośrednie inwestycje zagraniczne stwierdzili, że przekupstwo ogranicza napływ inwestycji z państw wysoko rozwiniętych. Korupcja podnosząc koszty inwestycji, będzie zniechęcała inwestorów zagranicznych do lokowania swoich filii w państwach skorumpowanych, ponieważ inwestycja ta może nie przynieść oczekiwanych zysków. Konsekwencją tego jest nie tylko mniejszy od potencjalnego napływ kapitału do państwa z wysokim poziomem przekupstwa, ale również ograniczony napływ nowych technologii, rozwiązań organizacyjnych, tworzenia nowych miejsc pracy i nowych firm współpracujących z inwestorem zagranicznym. Korupcja tworzy blokadę wejścia na rynek inwestycji zagranicznych, ale konsekwencje tego są znacznie większe dla gospodarki. Można dodatkowo wskazać, że ilość realizowanych innowacji w gospodarce jest istotnie wyższa, gdy korupcja jest dobrze kontrolowana a jednocześnie występuje duży napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych²⁸⁸.

Analizę nad wpływem korupcji na inwestycje przeprowadził Swaleheen²⁸⁹, który badał jak przekupstwo wpływa na efektywność inwestycji. Praca poświęcona jest w całości analizie jak znacząca jest wielkość korupcji w kraju z punktu widzenia podejmowanych w nim inwestycji. Swaleheen badanie empiryczne poprzedza analizą teoretycznych aspektów oddziaływania przekupstwa na inwestycje, gdzie zauważył różny poziom efektywności inwestycji w państwach, uzależniony od określonego stopnia przekupstwa. Wyniki²⁹⁰ umożliwiły stwierdzenie, że ograniczenie łapownictwa zwiększa efektywność inwestycji. Autorzy jednak poszerzyli swoje badania stosując w modelu również wskaźnik korupcji podniesiony do kwadratu, co powoduje, że korupcja ma objaśnić efektywność inwestycji w sposób nieliniowy. Wykazano relację między przekupstwem a efektywnością inwestycji o charakterze krzywoliniowym, a uzyskany wykres funkcji był wklęsły, co pozwala wskazać, że państwa słabo rozwinięte będą osiągały korzyści znacznie większe w wyniku redukcji przekupstwa, niż państwa bardziej rozwinięte gospodarczo, wśród których poziom

²⁸⁷ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 467.

²⁸⁸ Ibidem, s. 475-476.

²⁸⁹ Swaleheen M. 2007, Corruption and Investment Choices: A Panel Data Study, KYKLOS, vol. 60, nr 4, s. 601-616.

²⁹⁰ Analiza modeli zaprojektowanych na wzór pracy Arellano i Bond'a pozwoliły wnioskować o występowaniu silnej zależności między korupcją a efektywnością inwestycji.

łapownictwa jest znacznie mniejszy. Swaleheen dokonał porównania uzyskanych wyników dla państwa uważanego za skorumpowane z rezultatami badania Mauro²⁹¹, który analizował wpływ korupcji na podstawie liniowej zależności. Analizowanym państwem był Bangladesz i jego poziom CPI w 2003 roku (ranking 1,3 pkt w 10 punktowej skali). Badania Mauro wskazywały na wzrost inwestycji w Bangladeszu o 5% w wyniku wzrostu indeksu korupcji (zmniejszenia się przekupstwa), zaś badania Swaleheena wskazują na 7,7% wzrostu inwestycji w wyniku identycznego wzrostu indeksu CPI²⁹². Pozytywne skutki w postaci wzrostu inwestycji w Bangladeszu w wyniku redukcji łapownictwa mają być początkowo znacznie większe niż wskazywałyby na to badania Mauro, a ta różnica związana jest głównie z użyciem w badaniu nieliniowej funkcji korupcji przez Swaleheen.

Swaleheen²⁹³ dodatkowo analizował, jak łapownictwo oddziałuje na inwestycje, gdy jest na wysokim lub niskim poziomie²⁹⁴. Podstawowy wniosek z przeprowadzonych badań pozwolił na wskazanie, że w przypadku państw z dużym problemem korupcji, jej ograniczenie (zmniejszenie poziomu przekupstwa o 1 punkt mierzony indeksem) przynosi znaczące korzyści w postaci wzrostu inwestycji, natomiast to samo ograniczenie łapownictwa w państwach o stosunkowo mniejszym problemie ze skorumpowaniem, nie powoduje już istotnego efektu w postaci zwiększenia stopy inwestycji.

Negatywne oddziaływanie przekupstwa na jedną z najważniejszych wielkości makroekonomicznych jakimi są inwestycje zostało poparte nie tylko teoretycznymi argumentami, lecz także badaniami empirycznymi. Jednakże nie zawsze korupcja jest traktowana jako coś jednoznacznie złego dla inwestycji i tym samym dla gospodarki, bowiem relacja między przekupstwem a inwestycjami okazuje się być niejednoznaczna, a wręcz w pewnych warunkach, zależność ta może mieć pozytywne skutki ekonomiczne.

3.3.2 Ujęcie pozytywne wpływu korupcji na inwestycje

Pozytywne oddziaływanie korupcji na inwestycje zazwyczaj wynika z pewnych nieprawidłowości i patologii, które funkcjonują w danej gospodarce. Głównym argumentem

²⁹¹ Mauro P. 1995, *Corruption and Growth...*, op. cit., s. 702-703.

²⁹² Swaleheen posługiwał się jednostką wzrostu wskaźnika korupcji w postaci jednego odchylenia standardowego, które dla pełnej próby wynosiło 2,5 w 10 punktowej skali.

²⁹³ Swaleheen M., op. cit., s. 601-616.

²⁹⁴ Swaleheen wykonał badanie, gdzie podzielił dostępną bazę danych na dwie grupy wg wartości wskaźnika korupcji (wskaźnik przyjmował wartości od 0 do 10, gdzie 10 oznacza państwo całkowicie wolne od korupcji).

przemawiającym za pozytywnym oddziaływaniem przekupstwa na inwestycje jest możliwość ominięcia ograniczających inwestycje przepisów prawa. Korupcja staje się rozwiązaniem na nieoptymalne dla inwestycji regulacje prawne. O pozytywnym wpływie przekupstwa zatem można mówić, gdy to przestępstwo powoduje mniejsze negatywne skutki dla inwestycji od negatywnych skutków, które powodują kłopotliwe w praktyce akty prawne.

Łapownictwo pozwala ominąć przepisy prawa, które ograniczają inwestycje. „W krajach, w których przepisy administracyjne są kłopotliwe, korupcja może być środkiem do osiągnięcia pewnych korzyści przez inwestorów, w ten sposób (potencjalne zyski) motywują do inwestowania w tych krajach”²⁹⁵. W przypadku tak nieefektywnego lub zawilego prawa możliwe jest pozytywne stymulowanie inwestycji przez korupcję, ponieważ dzięki niej dochodzi do zawarcia nowych inwestycji. Poprzez łapownictwo przedsiębiorca może zwiększyć swoją swobodę działalności gospodarczej. Trafnie tę sytuację ujął Huntington²⁹⁶ stwierdzając, iż od nieuczciwej i nadmiernej biurokracji gorsza jest jedynie uczciwa i nadmierna biurokracja. Zgodnie z tym stwierdzeniem, można przypuszczać, że korupcja w państwach zbiurokratyzowanych może przyspieszać lub usprawnić podjęcie decyzji urzędniczej, co sprzyjać będzie inwestowaniu. Należy zatem uznać, że w tym przypadku problemem rozwoju gospodarczego jest nadmierna biurokracja, zaś łapownictwo pozwala zmniejszyć negatywne skutki biurokracji. Jest to kluczowy argument przemawiający za możliwością występowania pozytywnych skutków korupcji. Pominiecie procedur prawnych w inwestowaniu, może okazać się opłacalne w sytuacji, gdy łapownictwo znacznie przyspiesza rozpoczęcie inwestycji i osiągnięcie z niej przychodów. Zbytnie zbiurokratyzowanie państwa może powodować nadmierne wydłużenie procesów legalizacji inwestycji i przesunięcie w czasie generowania przychodów. To wydłużenie się rozpoczęcia inwestycji może zwiększać koszty, co jest powiązane ze wzrostem kosztów stałych wynikających z podjętej inwestycji, np. zatrudnienia personelu. Obniżenie zysków następuje przykładowo dla inwestycji w nowe technologie, które po pewnym czasie nie są już unikalne, ponieważ w przypadku inwestycji w nowe technologie istotny jest czas jej przeprowadzenia, gdyż najwięcej zarobią przedsiębiorstwa wprowadzające innowacyjny produkt na rynek jako pierwsze.

Korupcja umożliwia ominięcie pewnych barier prawnych inwestowania dotyczących kwestii ideologicznych lub barier inwestycyjnych stworzonych dla grup mniejszościowych²⁹⁷.

²⁹⁵ Abotsi A., Iyavarakul T., op. cit., s. 252.

²⁹⁶ Huntington S. 1968, *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London, Yale University Press, s. 69.

²⁹⁷ Méon P-G, Weill L., op. cit., s. 245.

Jeżeli łapownictwo ułatwia zawarcie inwestycji (nawet zgodnej z prawem) to powoduje to globalnie w państwie wzrost inwestycji i przedsiębiorczości, przy czym efekt ten może dotyczyć zarówno legalnej, rejestrowanej działalności gospodarczej jak i szarej strefy. Inwestor dzięki przekupstwu ma możliwość zwiększenia swoich zysków, czego nie mógłby dokonać legalnymi środkami. W tym aspekcie przekupstwo wpływa pozytywnie na wzrost inwestycji.

Dodatkowy argument za pozytywnym wpływem korupcji na inwestycje dostarczyli Beck i Maher²⁹⁸ sugerując, że w warunkach niewystarczającej informacji urzędnicy mogą podejmować decyzje o wyborze firmy wykonującej daną inwestycję na podstawie wartości oferowanych łapówek. Na podstawie kwot łapówek tworzy się pewien ranking firm, który może aproksymować ranking konkurencyjności²⁹⁹, ponieważ największe oferty korupcyjne będą składane przez przedsiębiorstwa najefektywniejsze w prowadzeniu biznesu. Autorzy założyli, że firmy oferujące największe łapówki są bardziej wydajne, ponieważ mimo poniesienia dodatkowych kosztów przedsięwzięcie nadal jest dla nich opłacalne. Jednakże przy realizowaniu kontraktu rządowego przez przedsiębiorcę oferującego największą łapówkę rośnie obawa, że jakość usług i produktów może nie spełniać wymagań postawionych na początku inwestycji.

Korupcja może korzystanie oddziaływać na bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Cuervo-Cazurra³⁰⁰ wykazał, że państwa skorumpowane przyciągają inwestycje z państw, które również cechują się znacznym poziomem łapownictwa. Inwestorzy doświadczając korupcji w rodzimym kraju nie obawiają się podjąć podobnych działań zagranicą, jeśli przekupstwo jest tam akceptowane. Korupcja zatem nie będzie ograniczać napływu inwestycji zagranicznych z państw również skorumpowanych. Zdaniem Lau, Yang, Zhang, Leung³⁰¹ przedsiębiorstwa dysponujące wysokimi technologiami przez bezpośrednie inwestycje zagraniczne transferują innowacyjne rozwiązania z państw rozwiniętych do państw rozwijających się. Przekupstwo może jednak ograniczyć transfer zaawansowanych technologii z państw rozwiniętych o niskim poziomie łapownictwa do państw rozwijających się o wyższym poziomie skorumpowania społeczeństwa.

Powyższe argumenty wskazują na możliwość wystąpienia pozytywnych skutków łapownictwa w pewnych warunkach w jakich muszą funkcjonować przedsiębiorcy. Te

²⁹⁸ Beck P., Maher M. 1986, A comparison of bribery and bidding in thin markets, *Economics Letters* vol. 20, s. 5.

²⁹⁹ Méon P-G, Weill L., op. cit., s. 246.

³⁰⁰ Cuervo-Cazurra A. 2006, Who cares about corruption? *Journal of International Business Studies*, vol. 37, nr 6, s. 807–822.

³⁰¹ Lau C.K., Yang F. S., Zhang Z., Leung, V., op. cit., s. 1550004-6.

postulaty o korzystnym wpływie korupcji na inwestycje są często kwestionowane poprzez podawanie kontrargumentów. Można przytoczyć przykład, że łapówki nie będą sprzyjać przyspieszaniu procedur, lecz będą bodźcem do mnożenia procedur i ich przedłużania by możliwe było uzyskanie jeszcze większych wpływów z łapówek przez urzędników. Jednakże, jeśli urzędnicy nie mają bezpośredniego wpływu na procedury, które wykonują i muszą działać według odgórnego schematu ustalonego centralnie i jego przebieg jest kontrolowany przez zwierzchnika, to ten kontrargument nie będzie miał już zastosowania. Zatem te pozytywne skutki korupcji faktycznie mogą występować tak jak i jej negatywne konsekwencje.

3.4 Wpływ korupcji na działalność gospodarczą i przedsiębiorczość

Zrozumienie wpływu korupcji na działalność gospodarczą jest kluczową kwestią dla ustalenia skutecznej polityki antykorupcyjnej dla przedsiębiorstw. Jak wskazuje Dzhumashev³⁰² jest to zagadnienie istotne dla sformułowania efektywnej polityki rozwoju państwa. Polityka rozwoju państwa ma bezpośrednie przełożenie na wyniki gospodarcze uzyskiwane przez jednostki funkcjonujące w danym państwie.

Avnimelech, Zelekha i Sarabi³⁰³ wskazali dwie ścieżki naukowe podejścia do przedsiębiorczości: pierwsza dotyczy zagadnień psychologicznych i sprowadza się do wyjaśnienia determinant przedsiębiorczości leżących w psychice przedsiębiorcy, zaś druga ścieżka dotyczy wyjaśnienia różnic występujących w procesie tworzenia i funkcjonowania przedsiębiorstwa w różnych regionach. Łapownictwo wpływa na przedsiębiorczość zarówno poprzez psychologiczny aspekt funkcjonowania przedsiębiorstw jak i przez oddziaływanie na warunki prowadzenia działalności gospodarczej w poszczególnych regionach.

Zagadnienie związku korupcji z przedsiębiorczością jest często rozpatrywane z punktu widzenia przedsiębiorczości produktywnej i bezproduktywnej. Teorię przedsiębiorczości produktywnej i bezproduktywnej wprowadził Baumol³⁰⁴. Baumol wskazał, że przedsiębiorcy mogą wybierać między produktywnym tworzeniem możliwości na prowadzenie działalności gospodarczej a poszukiwaniem koneksji na arenie prawnej i politycznej w tym samym celu. Przedsiębiorczość bezproduktywna sprowadza się głównie do poszukiwania renty przez

³⁰² Dzhumashev R., op. cit., s. 203.

³⁰³ Avnimelech G., Zelekha Y., Sharabi E. 2014, The effect of corruption on entrepreneurship in developed vs non-developed countries. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, vol. 20, nr 3, s. 242.

³⁰⁴ Baumol W. J., op. cit., s. 894.

przedsiębiorcę, lecz w wyniku zabiegania o preferencyjne traktowanie w sferze podejmowania decyzji przez urzędników. Autor wskazał również, że na wybór przedsiębiorców ma wpływ jakość instytucji w danym kraju. Avnimelech, Zelekha i Sarabi³⁰⁵ połączyli teorię Baumola z funkcjonowaniem korupcji w gospodarce, wskazując bezpośrednie powiązanie przekupstwa i obydwu typów przedsiębiorczości. Łapownictwo ogranicza produktywność, ponieważ w państwach o wysokim stopniu skorumpowania „stopy zwrotu z działalności produktywnej zmniejszają się w stosunku do zysków poszukiwanych za pomocą środków nieprodukcyjnych (np. nie obejmuje poszukiwania zysków w oparciu o innowacje)”³⁰⁶. Zgodnie z tą koncepcją w państwach o wyższym poziomie skorumpowania produktywność będzie na niższym poziomie niż w państwach o mniejszym jej poziomie. Skutkuje to bezpośrednim przełożeniem skali przekupstwa na poziom rozwoju gospodarczego państwa: państwa z niskim poziomem korupcji będą cechowały się wyższym poziomem rozwoju gospodarczego. Badania autorów wskazują na potwierdzenie zależności pomiędzy skorumpowaniem społeczeństwa a przedsiębiorczością, która to ma charakter negatywny. Postawiono również wniosek na podstawie badań, iż uściślenie przepisów, które mają ograniczyć łapownictwo, będzie prowadziło do wzrostu przedsiębiorczości³⁰⁷. Przekupstwo jest tu prezentowane jednoznacznie jako zjawisko ograniczające prowadzenie działalności gospodarczej.

Podstawowy wpływ korupcji na działalność gospodarczą wynika z omówionej już kwestii zwiększenia kosztów działalności (konieczność zapłaty łapówki) oraz wzrostu niepewności funkcjonowania przedsiębiorstwa. Z drugiej strony jednak łapownictwo może ułatwić prowadzenie działalności gospodarczej i skrócić bezproduktywny czas oczekiwania na decyzję urzędniczą. Niewątpliwie skorumpowanie społeczeństwa w kraju determinuje działalność gospodarczą na wiele sposobów, a konsekwencje jej mogą dla jednych przedsiębiorstw być korzystne, zaś dla innych całkowicie negatywne.

3.4.1 Negatywny wpływ korupcji na działalność gospodarczą i przedsiębiorczość

Przedsiębiorczość jest jednym z istotnych kanałów transmisji wpływu korupcji na wzrost gospodarczy. Oddziaływanie łapownictwa na produktywność było przedmiotem licznych badań w literaturze. Obecność korupcji w instytucjach państwowych będzie

³⁰⁵ Avnimelech G., Zelekha Y., Sharabi E., op. cit., s. 242.

³⁰⁶ Ibidem.

³⁰⁷ Ibidem, s. 255.

powodowała, że otoczenie instytucjonalne przedsiębiorczości będzie działało nieefektywnie, a przedsiębiorcy mogą stracić zaufanie do panującego ładu instytucjonalnego. Anokhin i Schulze³⁰⁸ słusznie zauważyli, że brak zaufania do instytucji wynika z asymetrii informacji gospodarczych w skorumpowanym środowisku i powoduje to powstanie alternatywnych form uporządkowania relacji gospodarczych. Autorzy wymieniają następujące formy zastępcze dla obowiązującego ładu instytucjonalnego: wpływy, pokrewieństwo, tożsamość etniczną i jednocześnie dodają, że jest to z punktu widzenia kalkulacji ekonomicznej gorsze rozwiązanie od zapewnienia przez państwo przejrzystego ładu instytucjonalnego wolnego od łapownictwa.

Przekupstwo obniża nie tylko jakość świadczonych usług przez sektor publiczny, ale także efektywność działań rządowych skierowanych do przedsiębiorców. Korupcja oddziałując na funkcjonowanie urzędów „może zwiększać prawdopodobieństwo arbitralnych działań rządu, które obniżają zyski i pozostawiają firmę niezdolną do spłaty swoich zobowiązań”³⁰⁹.

Interesujące wnioski na podstawie analizy wpływu przekupstwa na funkcjonowanie przedsiębiorstw wskazali Fisman i Svensson³¹⁰. Autorzy zwrócili uwagę, że biurokraci mogą również dążyć do optymalizacji swoich dochodów z tytułu korupcji. Racjonalny urzędnik państwowy skłonny do korumpowania może rozważać wielkość łapówki w zależności od możliwości finansowych danej firmy. Dlatego od przedsiębiorstw rozwiniętych cechujących się wzrostem popytu na produkowane dobra, ten urzędnik państwowy będzie żądał większej łapówki niż od firmy o mniejszej perspektywie wzrostu. Fisman i Svensson³¹¹ zauważyli pozytywny związek między wielkością indeksu łapownictwa a wzrostem rozwoju firm, który przekłada się na inwestycje w gospodarce, co skutkuje większym wzrostem gospodarczym. Zależność ta może mieć również rację bytu w przypadku kalkulacji wartości projektów inwestycyjnych przeprowadzanych w danym przedsiębiorstwie. Zgodnie z badaniami autorów, wzrost miernika korupcji o 1 punkt procentowy (zwiększenie się poziomu łapownictwa) powodował obniżenie o 3 punkty procentowe wzrostu przedsiębiorstw w gospodarce, co powoduje około 3 krotnie większy efekt w porównaniu do wpływu opodatkowania na wzrost przedsiębiorstw³¹². Na podobne wnioski wskazali również inni badacze, podkreślając, że przekupstwo zwiększa koszty transakcyjne nie tylko przez koszt łapówki, lecz również przez utrzymanie w tajemnicy samej korupcji [np. Shleifer, Vishny³¹³]. Zgodnie z tymi argumentami

³⁰⁸ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 466.

³⁰⁹ Ciocchini F., Durbin E., Ng, D. 2003, Does corruption increase emerging market bond spreads? *Journal of Economics and Business*, vol. 55, nr 5, s. 504.

³¹⁰ Fisman R., Svensson J., op. cit., s. 63-75.

³¹¹ Ibidem, s. 65.

³¹² Ibidem, s. 63.

³¹³ Shleifer A., Vishny R., op. cit., s. 599-617.

przekupstwo opóźnia i ogranicza rozwój przedsiębiorstw. Niewątpliwie pozostaje to w kontrze do argumentów postulujących dobroczynny wpływ korupcji na funkcjonowanie przedsiębiorstwa i przedsiębiorczość. Przedstawione powyżej teorie zaczerpnięte z literatury nie wskazują jednoznacznie, czy łapownictwo wpływa na funkcjonowanie przedsiębiorstw w sposób pozytywny czy też negatywny.

Jedną z pierwszych prac poruszających to zagadnienie w badaniach empirycznych była praca Lambsdorffa³¹⁴. Lambsdorff przeanalizował wpływ różnych czynników korupcji (oraz samej miary łapownictwa) na miernik produktywności kapitału. Produktywność kapitału została obliczona jako stosunek PKB do kapitału akcyjnego, a im większy jest ten stosunek, tym gospodarka do osiągnięcia danego wyniku w postaci PKB potrzebuje mniejszej wartości kapitału. Lambsdorff wykazał, iż zmniejszenie się miernika korupcji o 1 punkt powoduje wzrost produktywności kapitału o 2%³¹⁵. Zatem ograniczenie łapownictwa będzie się przekładać na znaczne korzyści w postaci wzrostu produktywności kapitału.

Powyższe zastrzeżenia Lambsdorff próbował rozwiązać poprzez znalezienie zmiennych objaśnianych, które są mocno skorelowane z przekupstwem. Pierwszą zmienną silnie skorelowaną z korupcją jest udział protestantów w kraju, ponieważ w dotychczasowych badaniach stwierdzono, że wysoki udział protestantów w państwie jest skorelowany z niższą korupcją (m.in. wskazywał na to Treisman³¹⁶). Lambsdorff argumentuje tę zależność poprzez wskazanie na mniej zhierarchizowaną strukturę kościoła protestanckiego, gdzie brak umieszczenia jednostki w ściśle określonym miejscu w hierarchii, będzie wpływał na mentalność jej członków i skłaniał do działania na rzecz ogólnego dobra wspólnoty. W przypadku religii ściśle zhierarchizowanych dochodzi do przypadków wykorzystania tej struktury do prywatnego celu, który będzie niekorzystny dla społeczności jako całości. Badania Lambsdorffa wskazują, że zmienna mierząca udział protestantów w populacji kraju wpływa istotnie na produktywność i wynika to głównie z dużego wpływu tej zmiennej (udział protestantów) na poziom łapownictwa.

Kolejnymi zmiennymi, które istotnie korelują ze wskaźnikami korupcji są mierniki związane z zarządzaniem państwem: swobody obywatelskie, stabilność rządu, prawo i porządek oraz jakość instytucji państwowych³¹⁷. Występowanie korupcji w organach administracji publicznej będzie powodowało tworzenie sztucznych barier w świadczeniach

³¹⁴ Lambsdorff J. 2003, How corruption affects productivity, *Kyklos*, vol. 56, nr 4, s. 457-474.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Treisman D., op. cit., s. 419.

³¹⁷ Lambsdorff J. 2003, How corruption..., op. cit., s. 463.

publicznych, by osiągnąć większy dochód z korupcji. Łapownictwo będzie związane z biurokratyczną opieszałością, lecz zarówno może być wynikiem nieefektywności biurokracji jak i może być jej przyczyną. Poziom biurokracji ma swoje odzwierciedlenie we wszystkich wskaźnikach mierzących jakość zarządzania państwem i będzie je silnie determinować. Swobody obywatelskie są uzależnione od prawa, które stanowią rządy. Rząd może być zainteresowany nie tylko sterowaniem sytuacją gospodarczą, lecz również wpływaniem na wolność obywateli do informacji. Ta ingerencja w przepływ informacji może stworzyć okazje do korupcji. Stabilność rządu oznacza zdolność do utrzymywania władzy w czasie i realizowania zamierzeń zadeklarowanych w programie wyborczym. Dążenie polityków do osiągania dochodów z łapownictwa najczęściej jest zaprzeczeniem postulatów wskazanych w kampanii wyborczej, które dotyczyły dbania o interesy ogółu. Częsta rotacja we władzy państwowej również może sprzyjać skorumpowaniu urzędników, ponieważ będą oni dążyć do osiągania jak największych dochodów w krótkim czasie piastowania stanowisk państwowych. Przez korupcję może dochodzić do wydawania ustaw korzystnych dla korumpującego, a kreowanie prawa opartego na przekupstwie będzie niekorzystnie oddziaływać na praworządność i ład w państwie. Prawo i porządek gwarantują odpowiedniej jakości instytucje państwowe i stabilny oraz sprawiedliwy system sądownictwa. Słabej jakości instytucje państwowe, o zbyt dużym poziomie zbiurokratyzowania przykładowo w obszarze sądownictwa, będą bardziej narażone na korupcję. Możliwość sterowania wyrokami sądowymi w skorumpowanym państwie bezpośrednio będzie przekładać się na nieakceptowanie podstawowych praw, np. prawa własności, co będzie negatywnie wpływać na funkcjonowanie przedsiębiorstw i całą gospodarkę. Wiąże się to również z poziomem wolności obywatelskich, ponieważ rząd ingerujący w prawo własności obywateli lub swobodę wypowiedzi będzie tworzył szanse do powstania łapownictwa. Wszystkie cztery powyższe zmienne (swobody obywatelskie, stabilność rządu, prawo i porządek oraz jakość instytucji państwowych) związane z jakością zarządzania państwem wpływają istotnie na poziom korupcji³¹⁸.

Dobra jakość instytucji państwowych wpływa istotnie i pozytywnie na produktywność. Jej uwzględnienie w modelu objaśniającym produktywność powoduje, że miernik korupcji przestaje istotnie statystycznie wpływać na produktywność. Lambsdorff³¹⁹ wnioskuje, że jakość instytucji państwowych bezpośrednio oddziałuje na produktywność. Również wzrost stabilności rządów będzie wpływał na wzrost produktywności zgodnie z wynikami modelu Lambsdorffa, ale jest to głównie wynikiem wpływu stabilności politycznej na przekupstwo.

³¹⁸ Lambsdorff J. 2003, *How corruption...*, op. cit., s. 457-474.

³¹⁹ Ibidem.

Prawo i porządek nie wykazują istotnego statystycznie wpływu na produktywność, mimo że nadmierne regulacje mogą utrudniać funkcjonowanie podmiotów na rynku krajowym. Brak swobód obywatelskich ma negatywny wpływ na produktywność, co jest zgodne z oczekiwaniami. Włączenie tej zmiennej do modelu nie powoduje zmniejszenia istotnego wpływu korupcji na produktywność, dlatego Lambsdorff stwierdził, że prawo i porządek bezpośrednio oddziałują na produktywne działania w gospodarce.

Łapownictwo umożliwia unikanie opodatkowania przez przedsiębiorstwa, czego konsekwencją są niższe wpływy do budżetu państwa³²⁰. W wyniku niższych dochodów budżetowych rządy są skłonne podnosić opodatkowanie, by wyrównać kwotę otrzymywaną z podatków z wartością, którą oczekiwali. Konsekwencją występowania korupcji jest wzrost opodatkowania, który będzie determinował funkcjonowanie przedsiębiorstw w całej gospodarce (a nie tylko firm płacących łapówki). Dodatkowo porównując łapownictwo z podatkami, można wskazać, że ze względu na specyfikę zależności między stronami transakcji korupcyjnej (niepewność i tajemnica), korupcja powoduje większe koszty transakcyjne niż wzrost opodatkowania³²¹. W omówionym powyżej argumentie przemawiającym za negatywnym wpływem łapownictwa na działalność gospodarczą, oddziaływanie korupcji ma charakter pośredni poprzez kanał transmisji wpływu jakim są podatki.

Ciocchini, Durbin i Ng³²² analizowali oddziaływanie korupcji na koszty finansowania zewnętrznego przedsiębiorstw i państw. Głównym przedmiotem ich badań były obligacje emitowane na rynkach wschodzących. Badacze wykazali, że przedsiębiorstwa w państwach uważanych za bardziej skorumpowane muszą oferować wyższe zyski z emitowanych obligacji, ponieważ ryzyko dla tych operacji finansowych jest wyższe. Autorzy wskazali na przekupstwo jako jedną z głównych przyczyn większych kosztów pozyskania środków poprzez emisję obligacji. Podali również, że „obniżenie korupcji z poziomu Litwy do poziomu Republiki Czeskiej³²³ obniża zysk z obligacji o około 1/5”³²⁴, co dla inwestora oznacza znaczne ograniczenie przychodów z tytułu posiadania obligacji. Badanie potwierdza istnienie zależności, gdzie zmiana poziomu łapownictwa powoduje zmianę kosztów obligacji, przy uwzględnieniu zmiennych makroekonomicznych wpływających na koszty emisji obligacji.

³²⁰ Besley T., McLaren J. 1993, Taxes and bribery: the role of wage incentives. *The Economic Journal*, vol. 103, nr 416, s. 119-120.

³²¹ Svensson J., op. cit., s. 20.

³²² Ciocchini F., Durbin E., Ng, D., op. cit., s. 503-528.

³²³ Średni poziom korupcji dla Litwy wynosił 3,8, natomiast średni poziom korupcji dla Czech wynosił 4,8, przy czym miarą korupcji było CPI w skali od 0 do 10, gdzie 10 otrzymało państwo wolne od łapownictwa.

³²⁴ Ibidem, s. 503.

Del Mar Salinas-Jiménez i Salinas-Jiménez³²⁵ na przykładzie państw OECD analizowali bezpośredni wpływ korupcji na różne miary produktywności. Autorzy na podstawie trzech wskaźników przekupstwa (CPI, ICRG i BI) badali wpływ łapownictwa na produktywność. Jest to podejście często stosowane do zbadania stabilności uzyskiwanych wyników dla różnych miar korupcji. Autorzy wybrali również trzy miary produktywności:

- produktywność całkowita (TFP) – miara produktywności Banku Światowego; w badaniu użyto stopy wzrostu miary produktywności całkowitej;
- produkcja na godzinę pracy (GDP/L) – miara obliczona jako PKB (ceny stałe na 1995 rok) podzielone przez liczbę godzin pracy, którą oszacowano przez GGDC;
- względna efektywność – szacowana za pomocą indeksu produktywności Malmquista³²⁶, którą dekomponuje się na zmianę relatywnej efektywności oraz zmianę postępu technologicznego.

Badania jednoznacznie potwierdzają, że bez względu na przyjętą miarę korupcji, wpływa ona negatywnie na efektywność gospodarki. Dalsza analiza była poświęcona badaniu wpływu łapownictwa na zmianę relatywnej efektywności i zmianę postępu technologicznego. Potwierdzony został negatywny wpływ łapownictwa na produktywność (TFP), ponieważ gospodarki o niższym poziomie przekupstwa cechują się średnio szybszym tempem wzrostu wydajności. Korupcja również negatywnie wpływa na przesunięcia granic technologicznych w gospodarce, czyli na zmianę postępu technologicznego. Nie wykazano istotnego statystycznie wpływu przekupstwa na zmianę relatywnej efektywności. Korupcja przez wpływ na poziom produktywności gospodarki, wpływa także na jej wzrost gospodarczy.

Negatywny wpływ przekupstwa na działalność gospodarczą i przedsiębiorczość występuje niezależnie od warunków funkcjonowania gospodarki państw demokratycznych. Liczne rozważania dotyczące relacji łapownictwa i funkcjonowania przedsiębiorstw zostały poparte analizami empirycznymi, a na ich podstawie można wnioskować, że problem korupcji nie jest domeną wyłącznie państw rozwijających się gospodarczo, ale również tych rozwiniętych gospodarczo.

³²⁵ del Mar Salinas-Jiménez M., Salinas-Jiménez J. 2007, Corruption, efficiency and productivity in OECD countries. *Journal of Policy Modeling*, vol. 29, nr 6, s. 903-915.

³²⁶ Więcej na ten temat m.in. w: Fare R., Grosskopf S., Norris M., Zhang Z. 1994, Productivity growth, technical progress and efficiency changes in industrialised countries, *American Economic Review*, vol. 84, s. 66–83.

3.4.2 Pozytywny wpływ korupcji na działalność gospodarczą i przedsiębiorczość

Pozytywny wpływ korupcji na działalność gospodarczą może wystąpić każdorazowo, gdy łapownictwo jest rozwiązaniem na nieodpowiednią politykę rządu wobec przedsiębiorców. Piontek³²⁷ wymienia następujące błędy i ułomności polityki państwowej wobec przedsiębiorczości:

- nadmierną liczbę działalności wymagającej rejestracji i koncepcji;
- zbyt swobodna możliwość kontroli prewencyjnej przedsiębiorcy;
- nadmiernie represyjne przepisy BHP i Sanepidu.

Wręczenie łapówki urzędnikowi, mimo że jest przestępstwem finansowym, może okazać się sposobem na ominięcie wymienionych powyżej ograniczeń, bez względu na to czy są one nadmierne czy też nie.

Korupcja może usprawnić powstawanie nowych przedsięwzięć zgodnie z argumentem o „smarowaniu kół”, ponieważ tak jak smar usprawnia pracę koła, tak przekupstwo może poprawić sprawność funkcjonowania przedsiębiorstw³²⁸. W przedsiębiorczości pozytywne efekty przekupstwa można zauważyć w sytuacji nadmiernej biurokracji i przedłużających się procedur urzędniczych. Dreher i Gassebner³²⁹ wskazali, że efekt “smarowania kół” pojawia się po około 50 dniach potrzebnych do uzyskania pozwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej. Natomiast, gdy uzyskanie zezwolenia na otwarcie działalności trwa krócej, korupcja jednoznacznie wpływa negatywnie na przedsiębiorczość.

Szczególnie ten pozytywny wpływ łapownictwa na działalność gospodarczą można dostrzec na przykładzie państw z gospodarkami ściśle regulowanymi, które jednocześnie cechują się bardzo wysokimi poziomami łapownictwa³³⁰. Nieefektywne regulacje administracyjne wpływające na funkcjonowanie gospodarki będą powodować zmniejszenie tempa przedsiębiorczości, natomiast korupcja w takich warunkach będzie sprzyjać rozwojowi działalności gospodarczej, ponieważ stanie się rozwiązaniem na niekorzystny klimat biznesowy³³¹. Niesprzyjający klimat dla biznesu w szczególności występuje w gospodarkach

³²⁷ Piontek B., op. cit., s. 339.

³²⁸ Dutta N., Sobel R. 2016, Does corruption ever help entrepreneurship? *Small Business Economics*, vol.47, nr 1, s. 179-199.

³²⁹ Dreher A., Gassebner M. 2013, Greasing the wheels? The impact of regulations and corruption on firm entry, *Public Choice*, vol. 155, nr 3-4, s. 425.

³³⁰ Hellman J. S., Jones G., Kaufmann D., Schankerman M. 2000, Seize the State, Seize the Day: An Empirical Analysis of State Capture and Corruption in Transition Economies. In *Annual Congress of the ABCDE*, Washington, DC.

³³¹ Dutta N., Sobel R., op. cit., s. 180.

komunistycznych i w gospodarkach centralnie planowanych o dużej liczbie procedur oraz większych wymogach co do minimalnego wkładu kapitałowego, przekupstwo będzie sprzyjać przedsiębiorczości³³².

Przekupstwo w warunkach niekorzystnego otoczenia gospodarczego staje się rozwiązaniem tzw. „drugim najlepszym”, zgodnie z teorią postulowaną przez Lipsey’a i Lancaster’a³³³, która dowodzi, że przy barierach związanych z otwarciem działalności gospodarczej, korupcja staje się drugim³³⁴ najlepszym z możliwych rozwiązaniem umożliwiającym ominięcie tych barier i ułatwienie prowadzenia przedsiębiorstwa. Jednakże Dutta i Sobel³³⁵ są zdania, iż przekupstwo nigdy nie daje korzyści w postaci wzrostu przedsiębiorczości w niesprzyjających warunkach ekonomicznych, lecz co najwyżej może powodować mniejsze straty dla rozwoju gospodarczego.

Argumenty postulujące pozytywny wpływ korupcji na przedsiębiorczość mają swoje uzasadnienie pod pewnymi warunkami, natomiast gdy te pewne warunki nie występują okazuje się, że przekupstwo jednoznacznie oddziałuje negatywnie na działalność gospodarczą i rozwój przedsiębiorczości. Postulaty argumentujące zysk dla działalności gospodarczej wynikający z korzystania z korupcji, ściśle wiążą się z jakością otoczenia instytucjonalnego, w jakim muszą funkcjonować przedsiębiorcy.

3.5 Koncepcja nieliniowego wpływu korupcji na gospodarkę

Najczęściej spotykana zależność między korupcją a wielkościami ekonomicznymi jest zależność liniowa o charakterze negatywnym, na podstawie której tworzone są wnioski o jednoznacznie niekorzystnych skutkach przekupstwa dla gospodarki, które to zawsze przewyższają te pozytywne konsekwencje. Co więcej, przedstawiana zależność jest ściśle monotoniczna, zatem niezależnie od poziomu skorumpowania społeczeństwa, przekupstwo wpływa w ten sam negatywny sposób na gospodarkę, a korzyści dla gospodarki wynikające z redukcji poziomu łapownictwa o 1 p. mierzony miarą przekupstwa są takie same dla państw z dużym problemem łapownictwa jak i z małym problemem skorumpowania. Korupcja jest na tyle złożona, wielowątkowa, że nie można objaśniać jej wpływu na wielkości ekonomiczne

³³² Dreher A., Gassebner M., op. cit., s. 425.

³³³ Lipsey R. G., Lancaster K. 1956, The general theory of second best, The Review of Economic Studies, vol. 24, nr 1, s. 11-32.

³³⁴ W tym przypadku „pierwszym najlepszym rozwiązaniem” dla gospodarki byłby brak tych barier.

³³⁵ Dutta N., Sobel R., op. cit., s. 179.

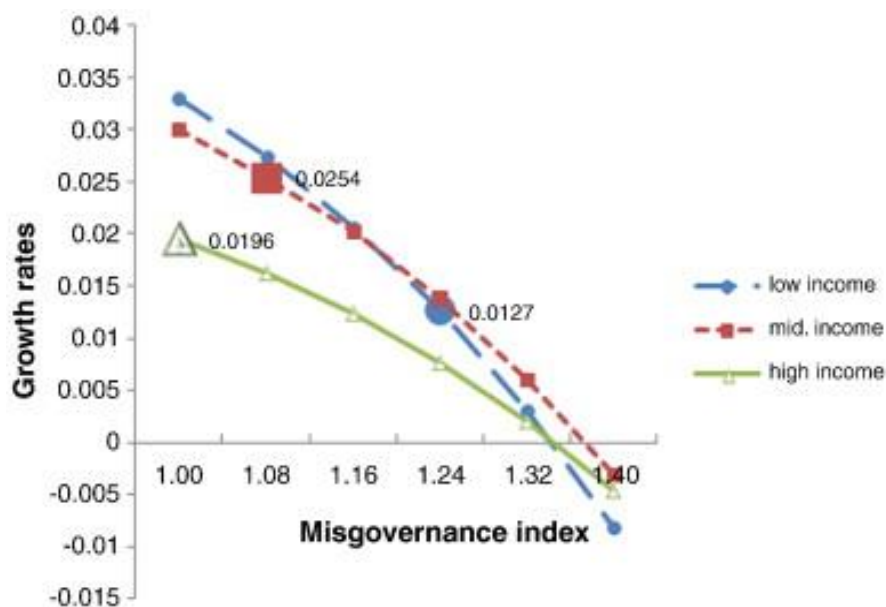
wyłącznie za pomocą monotonicznej funkcji liniowej. Szczególnie, iż korupcja z punktu widzenia rozwoju gospodarczego, czy inwestycji, nie ma jedynie negatywnych skutków.

Faktem jest, że w bogatych państwach łapownictwa jest mniej niż w biedniejszych. Jednym z podstawowych argumentów tłumaczących taką zależność jest wysoki poziom wynagrodzeń urzędników w państwach rozwiniętych gospodarczo. W państwach bogatych urzędnicy państwowi otrzymują wyższe wynagrodzenia za pracę niż urzędnicy pracujący na tych samych stanowiskach w państwach ubogich lub rozwijających się, ponieważ średni poziom dochodów w państwach rozwiniętych gospodarczo jest wyższy. Wyższa pensja powoduje, iż zabieganie o dodatkowe przychody z korupcji jest obarczone ryzykiem utraty większych dochodów³³⁶, tym samym zniechęca to urzędników do przyjmowania łapówek. Kwestię dochodowości w gospodarkach w kontekście walki z przekupstwem rozważał Dzhumashev³³⁷, który wskazał, że państwa o niskich, średnich lub wysokich dochodach mogą czerpać korzyści w wyniku ograniczenia korupcji bez względu na stopień rozwinięcia gospodarki. Zależność tę wg Dzhumashev'a przedstawiono na rysunku 12, na którym widoczna jest relacja stopy wzrostu gospodarczego i indeksu „niewłaściwego rządzenia” aproksymującego miarę korupcji, a przedstawione zależności mają charakter nieliniowy.

³³⁶ Dzhumashev R., op. cit., s. 202.

³³⁷ Ibidem, s. 212.

Rysunek 12. Zależność między poziomem dochodowości w gospodarce a indeksem „niewłaściwego rządzenia” aproksymującego miarę korupcji.

Note: The data points with values indicate the benchmark cases for high, middle, and low income economies.

Growth rates - stopa wzrostu gospodarczego, Misgovernance index - indeks niewłaściwego rządzenia. High income - państwa o wysokich dochodach, Mid. income - państwa o średnich dochodach, low income – państwa o niskich dochodach.

Źródło: Dzhumashev R. 2014, Corruption and growth: The role of governance, public spending and economic development, *Economic Modelling*, nr 37, s. 212.

Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy zmienia się wraz ze zmianą wielkości korupcji. Ehrlich i Lui³³⁸ wskazali, że w krajach o niskim poziomie wskaźnika kapitału ludzkiego i dochodów, wpływ przekupstwa na gospodarkę jest znacznie większy, niż w przypadku państw rozwiniętych gospodarczo. Jest to związane z występowaniem większego poziomu łapownictwa w państwach ubogich cechujących się niskimi wartościami mierników kapitału ludzkiego. Zasadniczo państwa dążą do redukcji łapownictwa ze względu na jej negatywny wpływ na rozwój gospodarczy i ład społeczny. Wraz ze zmniejszaniem się korupcji powinno się odnotować jej mniejszy wpływ na gospodarkę, ponieważ zjawisko zanikające powinno mieć mniejszą siłę oddziaływania na otoczenie.

Ehrlich i Lui³³⁹ wskazali, że „związek między korupcją a gospodarką jest wyjaśniony jako endogeniczny efekt konkurencji między wzrostem gospodarczym a społecznie

³³⁸ Ehrlich I., Lui F. 1999, Bureaucratic corruption and endogenous economic growth, *The Journal of Political Economy*, vol. 107, nr 6, s. 291.

³³⁹ Ibidem, s. 291.

nieproduktywnymi inwestycjami i jest reakcją na czynniki egzogeniczne, w szczególności na interwencje rządowe w prywatną działalność gospodarczą”³⁴⁰. Autorzy podkreślili, że zależność między przekupstwem a wzrostem gospodarczym oraz jakością zarządzania państwem jest nieliniowa, ponieważ korupcja jest najbardziej szkodliwa w państwach najuboższych. Oznacza to jednocześnie, że jakość rządzenia i wielkość łapownictwa nie ma już dużego znaczenia w przypadku państw rozwiniętych gospodarczo. Wskazali również, że decydenci (tutaj wskazano szczególnie na gospodarki byłego bloku sowieckiego) mogą być zainteresowani ograniczaniem korupcji w taki sposób, który zapewnia im osiągnięcie długotrwałego wzrostu potencjału czynników produkcji. Autorzy tym samym sugerują możliwość maksymalizacji poziomu przekupstwa przez decydentów w celu osiągania wysokiego wzrostu gospodarczego. Jednakże koszty walki z korupcją uzależnione są od poziomu skorumpowania społeczeństwa i kulturowych uwarunkowań łapownictwa. Państwa ograniczające korupcję ponoszą koszty jej zapobiegania, które mogą się okazać większe od uzyskanych korzyści. W początkowej fazie zwalczania dużej skali łapownictwa ponoszone nakłady finansowe mogą przynieść znaczne korzyści finansowe w postaci wzrostu PKB, co może nie być obserwowane w przypadku państw o niskim poziomie korupcji. W państwach charakteryzujących się kulturą akceptującą łapownictwo całkowite usunięcie działań korupcyjnych może okazać się niemożliwe ze względu na wielkość budżetu państwa, w którym nie ma dodatkowych środków na zatrudnienie kolejnych funkcjonariuszy publicznych badających funkcjonowanie państwa pod kątem występowania korupcji. Rząd może akceptować pewien poziom łapownictwa, ponieważ nie ma środków na jej całkowite zwalczenie.

Anokhin i Schulze³⁴¹ wskazują argumenty za występowaniem nieliniowej zależności między korupcją a działalnością gospodarczą. Autorzy przeprowadzili rozważania nad tematem rozwoju gospodarczego, łapownictwa i zaufania wobec instytucji państwowych, wysuwając hipotezę o nieliniowej (wklęsłej³⁴²) zależności między przekupstwem a działalnością przedsiębiorstw krajowych, przy czym wskazują na teoretyczne argumenty za zaprzeczeniem lub potwierdzeniem tej tezy. Z jednej strony, logicznym wydaje się, iż korupcja ma większy wpływ na działalność gospodarczą, gdy jest wysoka i wraz z obniżaniem się jej poziomu wpływ ten maleje. Argument ten przemawia za relacją nieliniową między tymi zmiennymi, lecz

³⁴⁰ Ehrlich I., Lui F., op. cit., s. 291.

³⁴¹ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 465-476.

³⁴² Zależność nieliniowa w postaci funkcji parabolicznej wklęsłej często w literaturze jest opisywana jako relacja o kształcie odwróconej litery U, natomiast funkcja wypukła – o kształcie litery U.

o kształcie wypukłym. Konsekwencją tego byłaby malejąca korzyść w postaci zwiększenia działalności gospodarczej wraz ze zwalczaniem przekupstwa o kolejny stopień. Zależność ta byłaby pozytywna, ponieważ obniżenie się korupcji powodowałoby wzrost przedsiębiorczości, lecz ten wzrost byłby coraz mniejszy. Z drugiej strony, autorzy powołują się na argument Rose-Ackerman's ³⁴³ sugerując, że zaufanie do instytucji państwowych może w początkowej fazie zwalczania łapownictwa rosnać wolniej, ponieważ przedsiębiorcy będą z przezornością podchodzić do wprowadzonych zmian. Wraz ze wzrostem zaufania do instytucji wynikającego ze zwalczania korupcji następuje początkowo powolne zwiększenie przedsiębiorczości, która będzie coraz bardziej wzrastać razem ze zmniejszaniem się przekupstwa. Taki efekt skutkować będzie zależnością dodatnią, lecz wklęsłą między korupcją a gospodarką.

W literaturze podjęto również temat związany z nieliniową relacją między korupcją a inwestycjami. Anokhin i Schulze³⁴⁴ tłumaczą tę zależność poprzez koszty łapownictwa, które na pewnym wysokim poziomie mogą powodować nieopłacalność inwestycji i przez to je ograniczać. Autorzy podali przykład firm na wysokim poziomie technologicznego zaawansowania czy też z istotnym wpływem posiadanego kapitału ludzkiego na skuteczną działalność przedsiębiorstwa, które nie będą skłonne wejść na rynek skorumpowany, gdzie potencjalne zyski zostaną skompensowane przez koszty korupcji. Razem z ograniczaniem łapownictwa możliwości inwestowania powinny się powiększać. Stopniowe ograniczenie przekupstwa będzie powodowało zwiększenie się opłacalności inwestycji, począwszy od tych generujących największe profity. W ten sposób walka z przekupstwem będzie przyczyniać się do powiększania inwestycji, a zależność ta będzie przebiegała zgodnie z kształtem funkcji wypukłej. Zatem państwa o większym poziomie korupcji będą cechowały się mniejszym poziomem inwestycji i rozwoju gospodarczego, niż państwa o niskim poziomie przekupstwa.

Anokhin i Schulze³⁴⁵ zauważyli również, że bezpośrednie inwestycje zagraniczne odgrywają kluczową rolę w zwiększaniu jakości kapitału ludzkiego i gromadzeniu nowych technologii. Wzrost poziomu BIZ (Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne) będzie skutkował większym wzrostem gospodarczym. Korupcja wpływając na BIZ będzie determinowała (poprzez ten kanał transmisji wpływu) poziom rozwoju gospodarczego państwa. Dlatego rządy są zainteresowane skutecznym zwalczaniem korupcji, ponieważ stopniowe jej ograniczenie będzie otwierało gospodarkę na nowych inwestorów z zagranicy. Stopniowe uwolnienie

³⁴³ Rose-Ackerman S. 2001, Trust, honesty, and corruption: reflection of the state-building process, *European Journal of Sociology*, vol. 42, nr 3, s. 27–71.

³⁴⁴ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 468.

³⁴⁵ Ibidem, s. 470.

gospodarki od problemu przekupstwa powinno skutkować napływem inwestorów, począwszy od tych bardziej tolerancyjnych i skłonnych do łapownictwa, aż po inwestorów najmniej tolerujących przekupstwo. Zależność między korupcją a BIZ niewątpliwie jest pozytywna, czyli ograniczenie łapownictwa będzie powodowało wzrost BIZ. Charakter tej zależności można opisać w sposób nieliniowy (wklęsły czy wypukły), a dokładny kształt tej krzywoliniowej relacji będzie uzależniony od podejścia inwestorów do przekupstwa. Jeśli inwestorów całkowicie nie tolerujących korupcji jest więcej od tych akceptujących łapownictwo, to zależność ta będzie wypukła (największy przyrost BIZ odnotuje się przy całkowitym usunięciu korupcji). Gdy inwestorów tolerujących łapownictwo jest więcej, zależność ta będzie wklęsła (początkowe ograniczenie korupcji da większe przyrosty BIZ, niż całkowite usunięcie korupcji).

Kolejnym argumentem za nieliniową relacją między przekupstwem a zmiennymi makroekonomicznymi jest fakt, iż teoretycznie wraz ze zanikaniem korupcji powinna zmniejszać się ilość płaconych łapówek, a więc i kwoty tych nielegalnych opłat powinny się zmniejszać. Zakładając, że powyższe założenie faktycznie ma miejsce w gospodarce, korupcja będzie wpływała nieliniowo na efekty działania przedsiębiorczości. Zmniejszenie się skali przekupstwa wiązać się będzie z mniejszymi kosztami łapówek, zatem wzrastać będzie opłacalność prowadzonego biznesu lub powstawać będą przedsięwzięcia, które powstrzymywane były przez koszty korupcji. Ograniczanie przekupstwa będzie się wiązało z rozwojem przedsiębiorczości począwszy od tej najbardziej opłacalnej, której opłacalności łapownictwo nie usuwa, do przedsięwzięć przynoszących zyski tylko w warunkach braku korupcji. Zatem jeśli ograniczenie przekupstwa będzie skutkowało zmniejszaniem się liczby transakcji korupcyjnych, będą zmniejszać się stopniowo koszty działalności gospodarczej lub inwestycyjnej. Rozwój gospodarczy w wyniku malejącej korupcji będzie początkowo skutkiem inwestowania w przedsięwzięcia, które były zaniechane przez zbyt duże koszty łapówek (kwoty łapówek, których inwestorzy nie byli w stanie ponieść). Powyższy argument również wskazuje na nieliniową i dodatnią zależność między łapownictwem a przedsiębiorczością.

Jednoczesne występowanie racjonalnych argumentów przemawiających za możliwością występowania pozytywnych oraz negatywnych skutków korupcji, skłoniło badaczy do podjęcia próby analizowania wpływu przekupstwa na gospodarkę poprzez funkcje nieliniowe. Za pomocą tego zabiegu próbowano udowodnić możliwość występowania w pewnych przypadkach pozytywnego oraz negatywnego wpływu łapownictwa na gospodarkę.

Wright i Craigwell³⁴⁶ podkreślili, że teoretyczne modele wzrostu gospodarczego opisujące wielkość PKB na mieszkańca wskazują na nieliniowe zależności między zmiennymi objaśniającymi a wzrostem gospodarczym, co zdaniem autorów sugeruje przeprowadzenie również badań nad nieliniowym wpływem przekupstwa na wzrost gospodarczy. Badanie nad wpływem korupcji na wzrost gospodarczy potwierdziły występowanie zależności, która była znacznie silniejsza niż relacja odwrotna, czyli oddziaływanie wzrostu gospodarczego na łapownictwo. Potwierdzono zatem wzajemny wpływ tych dwóch wielkości. Jednym z interesujących wniosków wysnutych przez badaczy było, że przekupstwo w państwach rozwijających się ułatwia wzrost gospodarczy, w myśl teorii o „smarowaniu kół” gospodarki przez łapownictwo. Po włączeniu do modelu zmiennych kontrolnych, wyniki nie uległy zmianie. Potwierdzono nieliniowy wpływ wzrostu gospodarczego na łapownictwo, zaś nie stwierdzono nieliniowego wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy. Następnie przeprowadzono test Grangera weryfikujący przyczynowość w zależności nieliniowej. Test ten dał następujące wyniki: 8 państw wykazało istotny statystycznie wpływ łapownictwa na wzrost gospodarczy, 21 państw wykazało wpływ wzrostu gospodarczego na korupcję, zaś dla 13 państw takich zależności nie wykryto. Uzyskane wyniki są różne w zależności od zastosowanej metody i prowadzą do kompletnie innych wniosków. Mimo pogłębionej analizy, badacze nie odpowiadają wprost na pytanie o przyczynowość między zmiennymi. Możliwe, że takie wyniki zostały osiągnięte, ponieważ w badaniu brały udział państwa z różnych kontynentów o różnych kulturowych uwarunkowaniach korupcji. Ta różnorodność mogła powodować, że dane układały się w taki sposób, że różne testy dawały sprzeczne wnioski. Jednakże dobór różnorodnych metod analizy przyczynowości należy uznać za próbę przeprowadzenia rzetelnej analizy. Wright i Craigwell³⁴⁷ podsumowują badania ogólną konkluzją, że kraje rozwijające się muszą tworzyć właściwe instytucje, które będą ograniczać korupcję i tym samym przyczynią się do zmniejszenia niekorzystnych skutków istnienia przekupstwa w gospodarce. Wniosek ten jest kluczową rekomendacją dla państw rozwijających się, mimo iż autorzy zaznaczają tę wskazówkę jako nieuniwersalną i adekwatną wyłącznie do państw, w których łapownictwo istotnie ogranicza wzrost gospodarczy.

Kolejną nieliniową zależność między zmienną ekonomiczną a korupcją analizowali Jain, Kuvvet i Pagano³⁴⁸. Autorzy badali wpływ łapownictwa na inwestycje dokonywane przez zagranicznych inwestorów na rynku kapitałowym. Podjęto próbę weryfikacji hipotezy

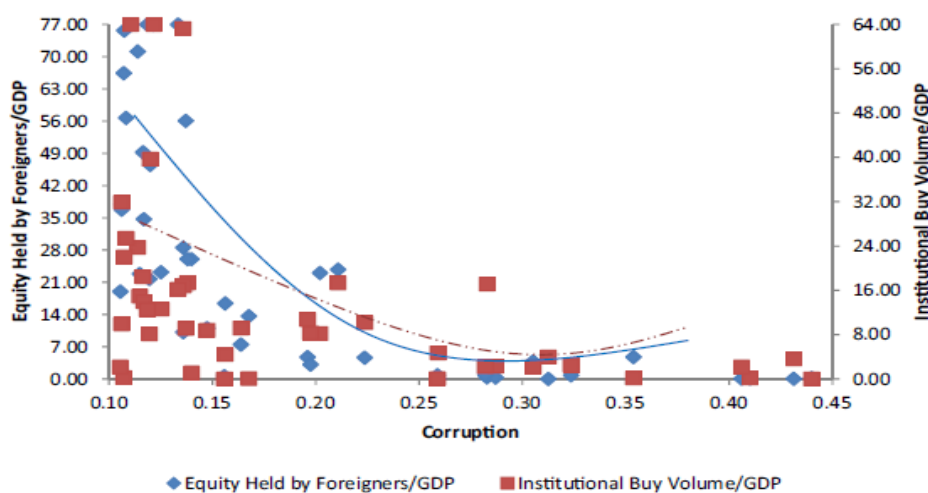
³⁴⁶ Wright A., Craigwell R., op. cit., s. 24.

³⁴⁷ Ibidem, s. 23.

³⁴⁸ Jain P., Kuvvet E., Pagano, M., op. cit., s. 23-35.

o nieliniowej³⁴⁹ zależności między tymi zmiennymi. Poniższy rysunek 13 przedstawia wyniki analizy dokonanej przez Jain, Kuvvet i Pagano. Na podstawie zależności przedstawionych na rysunku można wysnuć wniosek, że korupcja wpływa na BIZ w sposób nieliniowy. Kształt tej zależności określili jako odwróconą literę J.

Rysunek 13. Wykres korupcji i wartości akcji posiadanych przez cudzoziemców oraz wolumenu akcji kupionych.

„Equity Held by Foreigners/GDP” to stosunek średniego udziału kapitału zagranicznego w stosunku do PKB. „Corruption” to wskaźnik korupcji CPI. „Institutional Buy Volume/PKB” jest średnią całkowitej wartości akcji będących przedmiotem obrotu w stosunku do PKB.

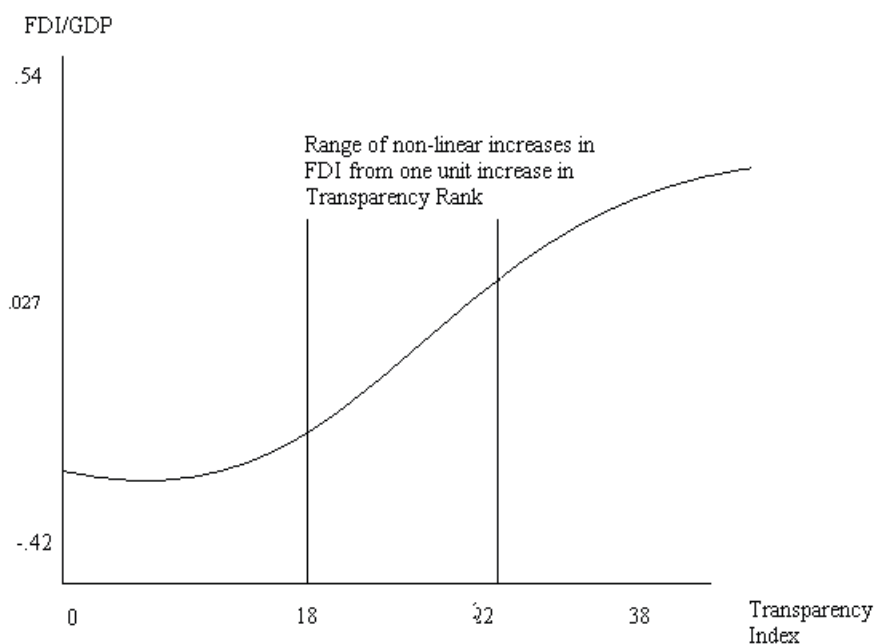
Źródło: Jain P., Kuvvet E., Pagano, M. 2017, Corruption’s impact on foreign portfolio investment, International Business Review, vol. 26, nr 1, s. 29.

Na powyższym rysunku można zauważyć, że małej skali korupcji towarzyszą duże inwestycje dokonywane przez inwestorów zagranicznych. Mając na uwadze, że przekupstwo dotyczy państw rozwiniętych gospodarczo, których poziom przejrzystości procedur jest znacznie wyższy niż w państwach rozwijających się, można mówić o większej atrakcyjności rynku kapitałowego w państwach o niskim poziomie korupcji. Zatem początkowa walka z przekupstwem będzie dawała znacznie mniejsze efekty niż dalsze ograniczenie korupcji w państwach o jej niskim poziomie. Interesujące jest, że pewien poziom korupcji, dla którego funkcja kwadratowa osiąga minimum, jest najmniej korzystny z punktu widzenia pozyskania inwestorów zagranicznych. Autorzy jednocześnie wskazali, że inwestycje nierezydentów są najwyższe w państwach praworządnych, w których nie dostrzega się asymetrii w dostępie do

³⁴⁹ Nieliniowy wpływ korupcji na wybrane miary inwestycji był badany za pomocą funkcji kwadratowej.

informacji. Nieliniową zależność między korupcją a BIZ zobrazowali Drabek i Payne³⁵⁰ na rysunku 14, gdzie zaznaczono obszar od 18 do 22 punktów indeksu CPI, dla którego to obszaru wskazano, że zależność jest nieliniowa, a korzyści (związane z ograniczeniem łapownictwa o 1 punkt) w postaci zwiększenia atrakcyjności kraju dla BIZ są znacznie większe niż w innych obszarach.

Rysunek 14. Nieliniowa zależność między BIZ a korupcją.

„FDI/GDP” - stosunek BIZ/PKB. „Transparency Index” - Indeks Percepcji Korupcji (CPI) notowany przez Transparency International.

Źródło: Drabek Z., Payne W. 2002, The impact of transparency on foreign direct investment, Journal of Economic Integration, vol. 17, nr 4, s. 800.

Pojawiające się w ostatnich latach publikacje wskazujące na nieliniowy charakter wpływu korupcji na wybrane wielkości makroekonomiczne czy finansowe są zgodne co do występowania krzywoliniowości analizowanej zależności. Pojawiły się argumenty potwierdzające nieliniową relację między wielkością łapownictwa a rozwojem gospodarczym, przy czym zarówno dla zależności o wklęsłym jak i wypukłym kształcie tej funkcji. W obydwu przypadkach badacze dochodzili do innych wniosków, dlatego ta kwestia nadal jest ważnym przedmiotem badań.

³⁵⁰ Drabek Z., Payne W. 2002, The impact of transparency on foreign direct investment, Journal of Economic Integration, vol. 17, nr 4, s. 800.

3.6 Koncepcja maksymalnego poziomu korupcji

Dualizm (występowanie pozytywnych i negatywnych skutków przekupstwa) w podejściu do kwestii wpływu korupcji na rozwój gospodarczy skłonił naukowców do rozważań na temat możliwości podważenia teorii o jednokierunkowym oddziaływaniu łapownictwa na wielkości makroekonomiczne. Teorie prezentowane w literaturze nie wskazują jednoznacznie jednego kierunku wpływu przekupstwa na rozwój gospodarczy czy inwestycje. Dlatego w literaturze pojawiły się teoretyczne a następnie empiryczne próby uzasadnienia skutków korupcji uzależnionych od dodatkowych czynników. Krzywoliniowy związek między przekupstwem a wielkościami ekonomicznymi jest sposobem wytłumaczenia zależności o jednoczesnym pozytywnym i negatywnym wpływie korupcji. Szczególnie interesujące są wnioski z badań wskazujące na wypukły kształt funkcji, który posiada ekstremum oznaczające maksymalną wartość danej zmiennej objaśnianej przy pewnym poziomie korupcji. Przy czym niekoniecznie wielkość przekupstwa maksymalizująca rozwój gospodarczy wynosi zero. Naukowcy są zgodni co do skali łapownictwa, która może w szczególny sposób sprzyjać wzrostowi gospodarczemu i wskazują, że jest to pewien niewielki poziom dopuszczalnej korupcji. Niski stopień skorumpowania społeczeństwa jest typowy dla państw rozwiniętych gospodarczo, zatem w tej grupie państw należy poszukiwać istnienia maksymalnego poziomu korupcji.

Jak wskazano, w literaturze podjęto próbę połączenia negatywnego i pozytywnego wpływu korupcji na gospodarkę w jednej teorii. Abotsi i Iyavarakul³⁵¹ argumentowali, że jeśli w gospodarce jest zbyt wiele przekupstwa przeważają jednoznacznie negatywne jej skutki. W warunkach niskiego poziomu łapownictwa możliwe jest korzystne oddziaływanie korupcji na gospodarkę czy inwestycje. Autorzy argumentują pozytywne działanie niskiej korupcji przez przeciwdziałanie szkodliwym skutkom biurokracji i niezrozumiałym przepisom obowiązującego prawa. Podkreślono pośrednio znaczenie jakości instytucji publicznych w procesie przeciwdziałania łapownictwu. Wiadomo też, że jakość instytucji uzależniona jest od poziomu bogactwa narodu, ponieważ od państw zamożniejszych oczekuje się tworzenia instytucji o lepszej jakości obsługi interesantów niż tych funkcjonujących w państwach biedniejszych³⁵². Miłaszewicz³⁵³ wskazuje wprost, że „poprawa jakości instytucji wymaga

³⁵¹ Abotsi A., Iyavarakul T. 2015, op. cit., s. 252.

³⁵² Pellegrini L., Gerlagh R. 2008, Causes of corruption..., op. cit., s. 250.

³⁵³ Miłaszewicz D. 2011, Jakość instytucji a wzrost gospodarczy, *Studia i Prace WNEiZ*, nr 19/2011, s. 24.

odpowiednio dużego wzrostu gospodarczego i wysokiego poziomu życia obywateli, aby społeczeństwo mogło bez uszczerbku dla siebie ponosić koszty związane z ich poprawą, na przykład koszty walki z korupcją i grupami nacisku czy poprawy skuteczności działania administracji”. Z powyższego wynika zatem, że korzystne efekty przekupstwa powinny być dostrzeżone w grupie państw bogatych, zaś państwa biedniejsze będą ponosiły jedynie negatywne skutki łapownictwa.

Maksymalizujący poziom korupcji można zdefiniować jako poziom przekupstwa, przy którym wybrane wskaźniki gospodarcze i finansowe mogą osiągnąć możliwie maksymalnie korzystną wartość dla gospodarki. Bez dodatkowych czynników, optymalny poziom przekupstwa powinien wynosić zero³⁵⁴, ponieważ łapownictwo tworzy bezproduktywny koszt dla prawidłowo funkcjonującej gospodarki. Przekupstwo jest przestępstwem gospodarczym i finansowym, które ze względu na swoją specyfikę, nie może oddziaływać pozytywnie na rozwój gospodarczy bez dodatkowych okoliczności. Dlatego istnienie optymalnego poziomu przekupstwa różnego od zera wynika z występowania dodatkowych czynników wpływających na relację między poziomem łapownictwa a miernikami rozwoju gospodarczego. Najczęściej w literaturze wymienia się dobroczynny wpływ przekupstwa na nadmierne zbiurokratyzowanie państwa. Korupcja nadal jest tu prezentowana jako zjawisko negatywnie oddziałujące na gospodarkę, lecz dzięki łapownictwu możliwe jest przeciwdziałanie biurokracji, która wpływa znacznie bardziej negatywnie na gospodarkę niż przekupstwo.

Acemoglu i Verdier³⁵⁵ wymienili argumenty za istnieniem pewnego niezerowego poziomu korupcji maksymalizującego rozwój gospodarczy. Autorzy rozpatrywali wpływ przekupstwa na wzrost gospodarczy z uwzględnieniem stopnia zbiurokratyzowania państwa i egzekwowania praw własności. Mniej rozwinięte gospodarki mogą czerpać korzyści w postaci większych inwestycji, poprzez akceptację pewnego poziomu łapownictwa i niższego stopnia respektowania praw własności³⁵⁶. Autorzy wskazali na kwestię kosztów zwalczania przekupstwa związanych z rozrostem zbiurokratyzowania państwa, które mogą być zbyt duże dla całkowitego ograniczenia łapownictwa. Całkowite usunięcie przekupstwa z państwa może być zbyt kosztowne, jednak podjęcie działań w celu jej ograniczenia w miarę posiadanych zasobów jest korzystne dla gospodarki. Może to spowodować wzrost inwestycji i poprawę

³⁵⁴ Dzhumashev R., op. cit., s. 212.

³⁵⁵ Acemoglu D., Verdier T., op. cit., s. 1381–1403.

³⁵⁶ Ibidem, s. 1398.

alokacji zasobów. Autorzy sugerowali zwiększenie płac w sektorze publicznym jako sposób na ograniczenie korupcji³⁵⁷.

Powyższa argumentacja związana jest również z teorią, iż całkowite usunięcie korupcji z gospodarki może okazać się zbyt kosztochłonne dla skarbu państwa. Poziom przekupstwa zależy od „kosztów i korzyści związanych z kształtowaniem optymalnych instytucji”³⁵⁸. Często ze względu na ograniczone środki jakie państwa przeznaczają na administrację publiczną, nie jest w pełni możliwe sprawdzenie poprawności pracy każdego urzędnika w danym kraju. Władze państwowe mogą wybierać między inwestycją w ograniczenie korupcji a wydatkami na inne sprawy państwowe, więc jeśli środki zostaną przeznaczone na pilniejsze wydatki niż walka z przekupstwem, państwo to godzi się na pozostanie przy większym poziomie korupcji. Państwa o kulturowym przyzwoleniu na korupcję w społeczeństwie muszą przeznaczyć więcej środków na kontrolę urzędników, ponieważ do przekupstwa będzie dochodzić częściej za sprawą społecznej zgody na nią. Koszty poniesione na ten cel mogą okazać się niewspółmiernie większe od zysku wygenerowanego ze zwalczania korupcji, np. w postaci wzrostu dochodów obywateli. Z punktu widzenia tej argumentacji możliwe staje się w tym przypadku optymalizowanie wartości produkcji krajowej przez wielkość korupcji.

Mendez i Sepulveda³⁵⁹ jako pierwsi podjęli próbę empirycznej weryfikacji koncepcji istnienia optymalnego poziomu korupcji. Badacze zauważyli niespójność w badaniach dotyczących wpływu przekupstwa na wzrost gospodarczy, gdzie wnioski z analiz umożliwiły wskazanie na koszty korupcji, zaś inne analizy posłużyły do wskazania korzyści wynikających z łapownictwa. Powołali się na badania Myrdala z 1989 roku oraz Shleifer’a i Vishny³⁶⁰ z 1993 roku, którzy wskazali na negatywny wpływ korupcji na inwestycje i wzrost gospodarczy, które zestawili z wnioskami Leff’a³⁶¹ z 1964 roku i Lui³⁶² z 1985 roku wskazującymi na występowanie korzyści dla gospodarki z przekupstwa w pewnych przypadkach³⁶³. Autorzy zauważyli, że w literaturze znajdują się tezy postulujące występowanie optymalnego poziomu przekupstwa, lecz nie ma dotychczas wiarygodnych badań weryfikujących te hipotezy. Ich badania nad nieliniowym związkiem między korupcją a wzrostem gospodarczym potwierdziły, iż w długim okresie niski poziom przekupstwa może mieć pozytywny wpływ na wzrost

³⁵⁷ Acemoglu D., Verdier T., op. cit., s. 1399.

³⁵⁸ Aidt T. 2003, Economic analysis of corruption: a survey, *The Economic Journal*, vol. 113, nr 491, s. 633.

³⁵⁹ Mendez F., Sepulveda F. 2006, Corruption, growth and political regimes: Cross country evidence. *European Journal of Political Economy*, vol. 22, nr 1, s. 82-98.

³⁶⁰ Shleifer A., Vishny R. W., op. cit., s. 599-617.

³⁶¹ Leff N., op. cit., s. 8-14.

³⁶² Lui F. T. 1985, An equilibrium queuing model of bribery. *Journal of Political Economy*, vol. 93, nr 4, s. 760-781.

³⁶³ Mendez F., Sepulveda F., op. cit., s. 82-83.

gospodarczy, lecz wskazali również jednoznacznie negatywny wpływ dużej skali korupcji na gospodarkę. Ten efekt uzyskano dla próby państw cechujących się wysokim stopniem swobód politycznych.

Pierwsze próby empirycznej weryfikacji hipotezy o maksymalizującym poziomie korupcji podjęto przez Mendez'a i Sepulveda³⁶⁴. Dostępne dane zostały podzielone na dwie podgrupy, w tym przypadku podział przebiegał na państwa „wolne” i państwa „zniewolone”. Dla 3 różnych mierników przekupstwa (tj. ICRG, IMD, CPI) zbudowano 3 różne modele ekonometryczne z wykorzystaniem powyższych zmiennych. Wpływ miernika korupcji we wszystkich przypadkach był istotny statystycznie dla badań przeprowadzanych na danych dla państw zaklasyfikowanych jako „wolne”. Współczynniki modeli dla zmiennej opisującej percepcję korupcji pozwalały na wskazanie wartości optymalnej. Dla wskaźnika ICRG³⁶⁵ wyniosła ona 8,6, 7,2 i 8,0 i oznaczała poziom przekupstwa szczególnie korzystny z punktu widzenia gospodarki. Modele dla wskaźnika IMD³⁶⁶ przyjęły następujące wartości maksymalne: 6,8, 7,2 i 6,2, zaś dla wskaźnika CPI³⁶⁷ wyniosły one odpowiednio: 8,1, 8,1 i 7,1. W przypadku państw zaklasyfikowanych jako „zniewolone”, nie ma tej prawidłowości, ponieważ wpływ wskaźnika korupcji zmieniał się wraz ze zmianą zmiennych objaśniających w modelu. Wnioski płynące z przeprowadzonych badań³⁶⁸ są następujące:

- 1) Dla państw „wolnych” istnieje poziom korupcji maksymalizujący wzrost gospodarczy, przy czym jest on różny od zera. Wpływ przekupstwa na wzrost PKB p.c. jest istotny statystycznie i nie wpływa na to włączenie do modelu innych zmiennych objaśniających. W przypadku państw sklasyfikowanych jako wolne, wpływ korupcji na rozwój gospodarczy jest nieliniowy. Zatem rodzaj ustroju politycznego kraju determinuje charakter wpływu łapownictwa na jego rozwój gospodarczy. Można zatem wskazać na taki poziom korupcji, który dla państw „wolnych” jest korzystny dla gospodarki.
- 2) Wysoki poziom korupcji jest szkodliwy dla gospodarki, lecz korupcja na niskim poziomie korzystnie wpływa na wzrost gospodarczy.

³⁶⁴ Mendez F., Sepulveda F., op. cit, s. 82-98.

³⁶⁵ Indeks korupcji publikowany przez The PRS Group.

³⁶⁶ Wskaźnik korupcji publikowany przez Institute for Management Development – IMD.

³⁶⁷ Indeks Percepcji Korupcji publikowany przez Transparency International.

³⁶⁸ Ibidem, s. 82-98.

- 3) Korupcja nie jest domeną państw rozwijających się, lecz „konsekwencją innych polityk rządowych lub okoliczności społeczno-politycznych”³⁶⁹. Przekupstwo dotyka zarówno państw biednych i wysoko rozwiniętych, zatem dążenie do całkowitego wyeliminowania korupcji może być niemożliwe z punktu widzenia rozwoju gospodarczego danego kraju.

Niewątpliwą zaletą badań Mendez i Sepulveda jest empiryczna weryfikacja hipotezy o nieliniowym wpływie łapownictwa na rozwój gospodarczy. Analiza literatury pozwoliła na podanie przyczyn korzystnego wpływu przekupstwa na funkcjonowanie gospodarki, lecz, należy zaznaczyć, że zbyt wysoki poziom łapownictwa jest szkodliwy dla rozwoju gospodarczego, ponieważ negatywne konsekwencje korupcji przewyższają możliwe do osiągnięcia korzyści.

Interesujący wątek w badaniach nad istnieniem optymalnej wielkości korupcji podjęli Ahmad, Ullah, Arfeen³⁷⁰, którzy wprost stwierdzili, że niski poziom przekupstwa będzie zwiększał wzrost gospodarczy, zaś wysoki poziom korupcji będzie jednoznacznie ograniczał wzrost gospodarczy. Autorzy zatem wskazują, że wpływ przekupstwa na wzrost gospodarczy powinien być uzależniony od poziomu tego zjawiska i na każdym poziomie skorumpowania winien być inny. Wymusza to w badaniach konieczność stosowania nieliniowej zależności między przekupstwem a poziomem rozwoju gospodarczego. Jednakże autorzy nie wskazali konkretnych teoretycznych przyczyn takiej zależności, za to przeprowadzili wnikliwe badania empiryczne potwierdzające krzywoliniową zależność między łapownictwem a wzrostem gospodarczym, na podstawie których sformułowali wnioski końcowe. Najważniejszym wnioskiem z badań Ahmad, Ullah i Arfeen było wskazanie, że między przekupstwem a poziomem rozwoju gospodarczego powinna wystąpić wartość maksymalna wzrostu gospodarczego dla pewnego małego poziomu korupcji.

Jednym z rozważań dotyczących istnienia maksymalizującego wzrost gospodarczy poziomu korupcji było badanie przeprowadzone przez Ahmad, Ullah, Arfeen³⁷¹, którzy analizowali³⁷² związek między łapownictwem a wzrostem gospodarczym w państwach rozwiniętych i rozwijających się. Autorzy zauważyli wysoką korelację między miernikiem łapownictwa a miernikiem zbiurokratyzowania, dlatego w analizie bierze udział tylko jeden z mierników. Wysoka korelacja łapownictwa i biurokracji jest uzasadniona, ponieważ państwa

³⁶⁹ Mendez F., Sepulveda F., op. cit., s. 96.

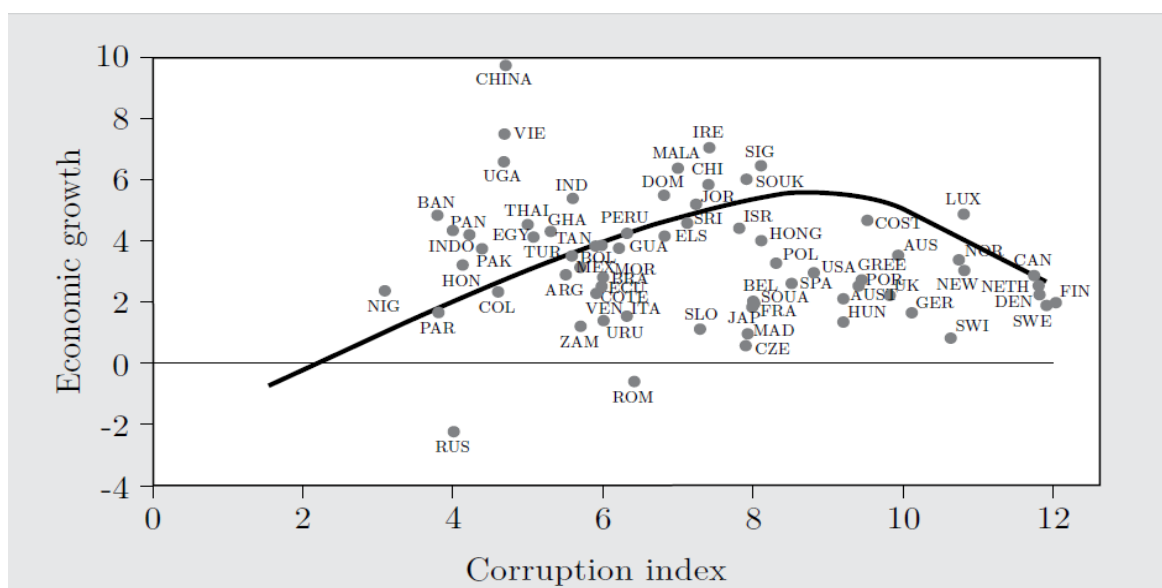
³⁷⁰ Ahmad E., Ullah M., Arfeen M., op. cit., s. 279.

³⁷¹ Ibidem, s. 277-305.

³⁷² Za pomocą modeli ekonometrycznych GMM – Uogólniona Metoda Momentów i RE – model z efektami losowymi.

bardziej zbiurokratyzowane będą cechowały się większą korupcją³⁷³. Autorzy zwracają uwagę na bardzo ważną kwestię endogeniczności w modelu wzrostu gospodarczego opisywanego m.in. przez miernik korupcji. Wzrost rozwoju gospodarczego powoduje zwiększenie dostępnych zasobów, co może oznaczać również zwiększenie kosztów łapownictwa, ale także państwo dysponuje większymi środkami na walkę z korupcją, co może ograniczać jej skalę. Wyniki badania potwierdzają słuszność zastosowania kwadratowej funkcji korupcji. Po włączeniu zmiennych kontrolnych wyniki pozwalają również na potwierdzenie krzywoliniowej zależności między korupcją a wzrostem gospodarczym, a wartości współczynników stojących przy mierniku łapownictwa nie zmieniły się znacząco (mimo znacznej poprawy istotności statystycznej wyników). Wartość współczynników potwierdza również istnienie poziomu korupcji maksymalizującego wzrost gospodarczy. Wartości współczynników wpływu łapownictwa na wzrost gospodarczy są podobne dla modelu GMM i RE. Dla modeli estymowanych GMM poziom przekupstwa maksymalizujący wzrost gospodarczy wyniósł 8,3, zaś dla modelu RE była to wartość 7,5 wskaźnika korupcji. Wyniki zobrazowali na rysunku, który zamieszczono poniżej.

Rysunek 15. Relacja między korupcją a wzrostem gospodarczym.

“Economic growth” - wzrost gospodarczy, „Corruption index” - indeks korupcji.

Źródło: Ahmad E., Ullah M., Arfeen M. 2012, Does corruption affect economic growth? Latin American Journal of Economics, vol. 49, nr 2, s. 294.

³⁷³ Ahmad E., Ullah M., Arfeen M., op. cit., s. 288.

Ahmad, Ullah i Arfeen³⁷⁴ uznali, że wielkością maksymalizującą poziom korupcji jest wartość 8,3 wskaźnika przekupstwa, czyli państwa osiągające największy wzrost gospodarczy cechowały się małym poziomem korupcji na poziomie zbliżonym do 8,3 punktów. Możliwe jest zatem wskazanie takiego poziomu korupcji, który sprzyja rozwojowi gospodarczemu i jest różny od 0.

Koncepcja wielkości przekupstwa maksymalizującej wzrost gospodarczy została wskazana również przez Dzhumashev³⁷⁵. Autor rozpoczyna rozważania od wskazania, iż interakcja między korupcją a zarządzaniem państwa determinuje efektywność wydatków publicznych, które to wpływają na wielkość łapownictwa. Stopień zbiurokratyzowania państwa można ustalić na poziomie, który zapewniłby wartość korupcji zwiększającą efektywność ekonomiczną gospodarki krajowej. Dzhumashev³⁷⁶ już we wstępie podkreśla niejednoznaczne wytłumaczenie relacji łapownictwa i biurokracji opisywane w literaturze. Przytacza choćby sprzeczne teorie dotyczące skutków korupcji w krajach o słabym poziomie administracji państwowej. Meon i Weill³⁷⁷ twierdzili, że korupcja jest mniej szkodliwa dla wzrostu gospodarczego w krajach o słabym poziomie zarządzania państwem. Mendez i Sepulveda³⁷⁸ udowodnili natomiast, że dla gospodarek o niskim poziomie korupcji jej dobre skutki przewyższają złe skutki. Dzhumashev³⁷⁹ rozpoczął od rozważenia możliwości istnienia optymalnego poziomu przekupstwa dla wydatków rządowych. Autor wyjaśnia, że obciążenia podatkowe są zniekształcane przez korupcję, która umożliwia uchylanie się od płacenia podatków. W wyniku niższych wpływów budżetowych może nastąpić podwyższenie opodatkowania, co może skutkować zwiększonym unikaniem płacenia podatków. Dlatego optymalny poziom wydatków rządowych autor uzależnił od dwóch relacji: jak łapownictwo zmienia obciążenie sektora publicznego oraz jak wpływy z podatków są wykorzystywane przez rząd do stymulowania produkcji. Ustalenie poziomu korupcji optymalizującego wydatki rządowe, które stymulują produkcję, ma skutkować osiągnięciem najwyższego możliwego poziomu rozwoju gospodarczego państwa.

Dzhumashev³⁸⁰ wskazuje następujące wnioski z analizy:

- 1) Wpływ korupcji na gospodarkę jest uzależniony od równowagi między ciężarem regulacji a efektywnością inwestycji publicznych.

³⁷⁴ Ahmad E., Ullah M., Arfeen M., op. cit., s. 294.

³⁷⁵ Dzhumashev R., op. cit., s. 211.

³⁷⁶ Ibidem, s. 202.

³⁷⁷ Méon P-G, Weill L., op. cit., s. 244–259.

³⁷⁸ Mendez F., Sepulveda F., op. cit., s. 82-98.

³⁷⁹ Dzhumashev R., op. cit., s. 209.

³⁸⁰ Ibidem, s. 203.

- 2) Korupcja może mieć pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy, jeśli dochody uzyskiwane z ograniczenia obciążeń sektora publicznego są większe niż ograniczenie publicznych wydatków stymulujących produkcję.
- 3) Koszty korupcji rosną wraz z płacą, dlatego korupcja i rozwój gospodarczy są ujemnie skorelowane.
- 4) Właściwe ukierunkowanie podatków jest skutecznym sposobem walki z korupcją i wzrostu potencjału rozwoju gospodarczego.

Pierwszy i drugi wniosek wymaga szerszego omówienia. Pierwszy wniosek zaprezentowany przez Dzhumashev'a dotyczy wpływu łapownictwa na stopień regulacji w gospodarce (w tym obciążeń fiskalnych) i efektywność wydatków państwowych na rozwój gospodarczy³⁸¹. Ograniczając korupcję można osiągnąć wyższe dochody z tytułu podatków, a sprzyja temu zmniejszenie obciążeń fiskalnych społeczeństwa. Zdaniem autora zmniejszenie regulacji może skutkować ograniczeniem przekupstwa, co będzie się przekładać na efektywniejsze wydatkowanie środków publicznych, które będą lepiej stymulowały wzrost gospodarczy. Jednak samo istnienie regulacji będzie nadal skłaniało część osób do korumpowania, dlatego całkowite usunięcie tego zjawiska może nie być możliwe. Dzhumashev proponuje stworzenie swoistego kompromisu w postaci pewnego (małego) poziomu korupcji, który byłby wynikiem ustalenia najefektywniejszego poziomu regulacji i najefektywniejszego (możliwego do osiągnięcia) poziomu wydatkowania środków publicznych. Drugi wniosek wynika z rozważań nad efektywnością wydatkowania środków prywatnych i publicznych. Jeśli efektywność wydatków prywatnych jest większa i skutkuje większym wzrostem gospodarczym niż wydatki państwowe, to korupcja ograniczająca wpływy do budżetu państwa może okazać się pozytywna dla wzrostu gospodarczego. Autor podkreśla jednak, że zależność ta dotyczy sytuacji, gdy obciążenia regulacjami są większe niż ich poziom optymalny dla danej gospodarki. Korupcja w ten sposób ogranicza zakres regulacji i zbliża ich poziom do optymalnego. Dzhumashev³⁸² jasno podkreślił, że przekupstwo nie jest czymś jednoznacznie pożądanym w gospodarce, „ponieważ badania wykazują, że korupcja maksymalizująca stopę wzrostu (gospodarczego) jest suboptymalna”. Oznacza to, że łapownictwo może sprzyjać wzrostowi gospodarczemu w warunkach, np. nadmiernej biurokracji.

Dzhumashev jednak nie wyjaśnia dokładnie, dlaczego maksymalizujący poziom skorumpowania jest większy niż zero. Można sformułować pytanie, dlaczego państwa rozwinięte gospodarczo nie osiągnęły jednocześnie zerowego lub minimalnego poziomu

³⁸¹ Dzhumashev R., op. cit., s. 203.

³⁸² Ibidem, s. 213.

korupcji, które jest jednym z najczęściej zadawanych pytań w literaturze. By odpowiedzieć na nie, należy rozważyć nie tylko skutki łapownictwa, lecz także jego determinanty. Podstawowym i kluczowym zagadnieniem w tym zakresie jest zrozumienie kulturowych przyczyn skorumpowania. Kulturowe determinanty są uważane za te, które są bardzo trudne do usunięcia bądź zmiany. Jako takie stanowią barierę dla całkowitego wyeliminowania przekupstwa z życia gospodarczego czy politycznego, dlatego istnieje pewien poziom korupcji nawet w państwach rozwiniętych gospodarczo, którego usunąć nie można, ponieważ wynika z kulturowych uwarunkowań przekupstwa, które są determinowane nie tylko przez rdzenną ludność, ale również przez cudzoziemców napływających z państw o niższym rozwoju gospodarczym i wyższym poziomie przekupstwa. Mając na uwadze, że poziom skorumpowania spada wraz z rozwojem gospodarczym, a obniżanie się przekupstwa sprzyja większemu rozwojowi gospodarczemu, można osiągnąć taki poziom korupcji, który będzie najmniejszy do osiągnięcia dla danego społeczeństwa i najkorzystniejszy dla rozwoju gospodarczego. Tak rozumiany maksymalny poziom łapownictwa jest swoistym „mniejszym złem”, które będzie gwarantowało największy, możliwy do osiągnięcia poziom wzrostu gospodarczego w warunkach, które nie są optymalne dla gospodarki.

Wnioski z badań dotyczące wpływu korupcji na zmienne makroekonomiczne (np. PKB p.c, inwestycje p.c.) są różne. Analizując badania przedstawione w literaturze można stwierdzić, iż zaprezentowane wnioski są sprzeczne ze sobą, ponieważ istnieją prace (bazujące na wiarygodnych badaniach empirycznych) wskazujące na pozytywny jak i negatywny wpływ łapownictwa na wzrost gospodarczy. Jednoznaczne stwierdzenie, iż korumpowanie wpływa jedynie korzystnie lub wyłącznie negatywnie na gospodarkę, nie jest możliwe. Badania empiryczne nad nieliniowym oddziaływaniem przekupstwa na wybrane zmienne makroekonomiczne umożliwiają postawienie hipotezy, iż istnieje taki poziom korupcji, który sprzyja osiągnięciu przez gospodarkę największego możliwego wzrostu gospodarczego.

W tej części pracy rozróżniano pojęcia jakimi są maksymalizujący poziom korupcji i optymalny poziom przekupstwa, ponieważ w pewnych warunkach może zaistnieć pewien niski poziom łapownictwa w gospodarce, który będzie sprzyjał rozwojowi gospodarczemu i w tych określonych warunkach ten poziom korupcji będzie maksymalizował wzrost gospodarczy. Jednocześnie nie można wskazać, że gospodarka z pewnym maksymalizującym poziomem łapownictwa będzie się rozwijała lepiej niż gospodarka pozbawiona korupcji, ponieważ to gospodarka wolna od przekupstwa jest na optymalnej ścieżce wzrostu gospodarczego, a nie gospodarka z choćby minimalnym stopniem korupcji.

3.7 Podsumowanie

Powyższe rozważania nad wpływem korupcji na gospodarkę miały przybliżyć teoretyczne i empiryczne analizy jakie są prowadzone aktualnie w badaniach naukowych. Wymieniono pozytywne i negatywne skutki przekupstwa dla rozwoju gospodarczego, inwestycji, prowadzenia działalności gospodarczej i przedsiębiorczości. Wśród najważniejszych argumentów postulujących negatywny wpływ korupcji na powyższe obszary można wymienić:

- Obniżenie efektywności dostępnych zasobów.
- Wzrost kosztów działalności gospodarczej i inwestycji.
- Wzrost niepewności uzyskania zamierzonych efektów gospodarczych przy inwestycji.
- Pogorszenie efektywności kapitału ludzkiego.
- Nieefektywność działań instytucji rządowych.
- Ograniczenie innowacyjności gospodarki.
- Obniżenie zaufania wzajemnego obywateli.

Do najistotniejszych pozytywnych skutków korupcji można zaliczyć:

- Przeciwdziałanie opieszałości urzędniczej.
- Pominięcie nieefektywnych procedur i przepisów prawa.
- Przyciąganie inwestycji z państw o podobnym poziomie korupcji.

Omówienie najważniejszych skutków korupcji zaprezentowane w niniejszym rozdziale pokazuje jak kompleksowo przekupstwo wpływa na gospodarkę, ponieważ łapownictwo oddziałuje na wszystkie jej obszary.

Niektóre skutki korupcji wydają się być wspólne dla różnych aspektów działalności gospodarczej, np. zwiększenie kosztów. Jeśli konieczność zapłaty łapówki występuje w operacyjnym obszarze działalności gospodarczej, np. łapówka za uniknięcie wysokiego mandatu (sam mandat również zwiększyłby koszty), to wpływa ona na wzrost kosztów prowadzenia działalności gospodarczej i obniża efektywność wykorzystania dostępnych środków. Jeśli koszty powstają przy płaceniu łapówki za wygranie przetargu umożliwiającego rozwój przedsiębiorstwa (i przeprowadzenie inwestycji) lub zapłatę za szybkie pozwolenie na budowę nowego obiektu, wtedy korupcja wpływa na działalność inwestycyjną w gospodarce poprzez zwiększenie kosztów tej działalności.

Wśród badań dokumentujących równomierny i pozytywny związek między ograniczaniem korupcji a miernikami zamożności gospodarczej, pojawiły się początkowo argumenty, a następnie badania wskazujące na zależność między tymi zmiennymi o charakterze nieliniowym lub wręcz o pozytywnym wpływie korupcji na gospodarkę czy finanse. Niektóre teorie są intrygujące i prowokują do dalszej pracy nad zagadnieniem wpływu przekupstwa na gospodarkę. Otwarte nadal pozostaje pytanie, dlaczego państwa najbardziej rozwinięte gospodarczo cechują się pewnym małym poziomem korupcji oraz dlaczego całkowite usunięcie korupcji z ich przestrzeni publicznej nie zostało uzyskane i wydaje się niemożliwe do osiągnięcia.

Argumenty przedstawione w powyższej części pracy wskazują jednoznacznie na występowanie silnej zależności między jakością instytucji publicznych (również pod względem ich skorumpowania) a rozwojem gospodarczym danego państwa. Korupcja odgrywa zasadniczą rolę w kształtowaniu jakości usług świadczonych przez funkcjonariuszy publicznych, ale również bywa sposobem na uniknięcie nieefektywnych dla gospodarki przepisów prawa.

Idea istnienia poziomu korupcji maksymalizującej rozwój gospodarczy jest kolejnym sposobem wytłumaczenia zależności między przekupstwem a wybranymi miernikami działalności gospodarczej. Koncepcja ta stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, które nurtuje badaczy od lat: czy istnieje pewien poziom korupcji sprzyjający rozwojowi gospodarczemu? Jednocześnie wyodrębnienie obszarów, w których możliwe jest wskazanie tego korzystnego poziomu łapownictwa umożliwia wyodrębnienie tych składowych gospodarki, które szczególnie wymagają podjęcia działań antykorupcyjnych. Badania i rozważania na ten temat należy prowadzić z pewną dozą ostrożności i uważności z kilku powodów:

1. Istnienie pewnego poziomu korupcji (przestępstwa gospodarczego i finansowego) korzystnego dla gospodarki jest zagadnieniem trudnym do analizy.
2. Przeprowadzone badania, których wyniki zostały zaprezentowane w literaturze dają różne, często sprzeczne ze sobą rezultaty.
3. Mierniki korupcji zwyczajowo mierzą samą percepcję korupcji w danym państwie i są miarami syntetycznymi.

Kolejny rozdział zawiera badania własne nad wpływem korupcji na wybrane wielkości makroekonomiczne. Skoncentrowano się również na metodologii reprezentowanej przez ekonometryczne narzędzia stosowane dotychczas w badaniach.

Rozdział 4. Wpływ korupcji na najważniejsze zmienne makroekonomiczne na przykładzie wybranych państw Europy

4.1 Wstęp

W niniejszym rozdziale przedstawiona jest empiryczna weryfikacja postawionych hipotez badawczych. Przeprowadzając analizę empiryczną bazowano na teorii zaprezentowanej w poprzednich rozdziałach oraz na wynikach dotychczasowych badań empirycznych, które zostały omówione w rozdziale trzecim pracy. Zasadniczym celem pracy jest ocenienie długookresowego wpływu korupcji na gospodarkę opisaną za pomocą wybranych zmiennych makroekonomicznych na przykładzie państw rozwiniętych i rozwijających się w Europie. Główna hipoteza badawcza dotyczy zagadnienia, czy korupcja wpływa w sposób nieliniowy na podstawowe zmienne makroekonomiczne. Do najważniejszych zmiennych makroekonomicznych wybrano wzrost gospodarczy, stopę inwestycji oraz miernik wczesnej przedsiębiorczości (TEA) i na podstawie tych wielkości makroekonomicznych sformułowano trzy hipotezy cząstkowe, które posłużą do weryfikacji hipotezy głównej.

Niniejszy rozdział rozpoczyna się od prezentacji metodyk wykorzystanych badań. Następnie wskazano jakie dane zostały użyte do weryfikacji hipotez badawczych wraz z ich źródłami. Zgromadzone dane poddano analizie statystycznej, a następnie ekonometrycznej. Weryfikacja hipotez badawczych nastąpiła na podstawie modeli jednorównaniowych dla wybranych zmiennych makroekonomicznych. Rozdział zakończony jest wnioskami z uzyskanych wyników analizy empirycznej oraz podsumowaniem.

4.2 Przegląd najważniejszych metod badań zależności pomiędzy korupcją a wzrostem gospodarczym w literaturze

Badania dotyczące wpływu korupcji na procesy gospodarcze opierają się najczęściej na danych panelowych lub danych przekrojowych. Jest to charakterystyczne dla rozpatrywanych badań. Ogólny ekonometryczny model panelowy dla często analizowanego w literaturze wzrostu gospodarczego można zapisać następująco³⁸³:

$$y_{i,t} = g + \beta_0 y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^k \beta_j x_{i,j,t} + \varepsilon_{i,t}$$

dla $i=1,\dots,N$ i $t = 1,\dots,T$

Gdzie:

y – wzrost gospodarczy,

x – zmienne objaśniające,

ε – błąd losowy.

Dane panelowe używane do badań ekonometrycznych często są uśredniane w pewnych okresach, np. 5 lat [np. Bond, Hoeffler, Temple³⁸⁴] lub 3 lat [np. Cieślík, Goczek³⁸⁵], by uniknąć wpływu krótkookresowych wahań koniunkturalnych, jednak konsekwencją tego zabiegu jest zmniejszenie liczby obserwacji w modelu. Użycie danych uśrednionych w okresach, np. 5-letnich jest szczególnie często spotykane w badaniach nad wzrostem gospodarczym.

Analizując badania nad determinantami wzrostu gospodarczego można zauważyć wyraźny trend dotyczący zwiększania liczby zmiennych w modelu. Początkowo badania przeprowadzane w latach 90-tych ubiegłego wieku obejmowały kilka zmiennych, obecnie ich liczba może dochodzić nawet do kilkunastu w bardzo rozbudowanych modelach bazujących najczęściej na danych przekrojowo-czasowych. Trend ten jest wynikiem rozwoju nauki i gromadzenia coraz to nowszych zmiennych, szczególnie takich, które dotyczą pomiaru zjawisk trudnych do zmierzenia, np. wielkości szarej strefy gospodarki.

Analizy były przeprowadzane za pomocą różnorodnych metod badawczych, co zostało zaprezentowane zbiorczo w poniższej tabeli 5.

³⁸³ Cieślík A., Goczek Ł., op. cit., s. 106.

³⁸⁴ Bond S., Hoeffler A., Temple J. 2001, GMM Estimation of Empirical Growth Models, „Economics Papers”, 2001-W21, s. 32.

³⁸⁵ Cieślík A., Goczek Ł., op. cit., s. 106.

Tabela 5. Przegląd metod badawczych weryfikujących wpływ korupcji na zmienne makroekonomiczne.

Autor	Zmienna objaśniana	Miernik korupcji	Metoda	Wniosek
Mauro [1995, s. 681-712]	Wzrost gospodarczy	Wskaźnik Business International	KMNK, 2MNK	Ograniczanie korupcji sprzyja gospodarce.
Cieślik, Goczek [2018, s. 323-335]	Wzrost gospodarczy	Wskaźnik Kontroli Korupcji	GMM	Ograniczanie korupcji sprzyja gospodarce.
Drury, Krieckhaus, Luszitig [2006, s. 121-136]	Wzrost gospodarczy	ICRG-International Country Risk Guide	KMNK	Korupcja wpływa negatywnie na gospodarki państw niedemokratycznych.
Mo [2001, s. 66-79]	Wzrost gospodarczy	Indeks Percepcji Korupcji	MNK	Korupcja negatywnie wpływa na tempo wzrostu gospodarczego.
Rock, Bonnetr [2004, s. 999-1017]	Wzrost gospodarczy, stopa inwestycji	Wskaźnik Business International, Indeks Percepcji Korupcji, Wskaźnik Kontroli Korupcji	MNK	Korupcja hamuje wzrost gospodarczy i stopę inwestycji w państwach rozwijających się, ale zwiększa wzrost w państwach Azji Wschodniej
Mendez, Sepulveda [2006, s. 82-98]	Wzrost gospodarczy	ICRG-International Country Risk Guide, Indeks Percepcji Korupcji, Wskaźnik korupcji publikowany przez Institute for Management Development – IMD	MNK	Korupcja sprzyja niskiemu wzrostowi gospodarczemu, istnieje pewien pozytywny poziom korupcji, który maksymalizuje wzrost w długim okresie.
Lambsdorff [2003, s. 457-474]	Produktywność kapitału	Indeks Percepcji Korupcji	MNK	Korupcja obniża produktywność kapitału.
Meon, Weill [2010, s. 244-259]	Wydajność na pracownika	Indeks Percepcji Korupcji, Wskaźnik Kontroli Korupcji	MNW	Korupcja mniej szkodzi w państwach o słabej jakości zarządzania, a nawet może pomagać w państwach o wyjątkowo nieskutecznych instytucjach.
Pellegrini, Gerlagh [2004, s. 429-56]	Wzrost gospodarczy, inwestycje, szkolnictwo, otwartość gospodarki, stabilność polityczna	Indeks Percepcji Korupcji	MNK	Korupcja negatywnie wpływa na wzrost gospodarczy, a najistotniejszymi kanałami jej wpływu są inwestycje i otwartość gospodarki.

Ugur [2014, s. 472-490]	Wzrost gospodarczy	Wskaźnik Kontroli Korupcji, Indeks Percepcji Korupcji, ICRG-International Country Risk Guide.	2MNK, WLS	Korupcja wpływa negatywnie na wzrost gospodarczy, a wpływ ten jest bardziej niekorzystny dla badań nad długoterminowym wzrostem gospodarczym.
-------------------------	--------------------	---	-----------	---

KMNK – Klasyczna Metoda Najmniejszych Kwadratów; 2MNK – Podwójna Metoda Najmniejszych Kwadratów; GMM - Uogólniona Metoda Momentów; MNK – Metoda Najmniejszych Kwadratów; WLS – Ważona Metoda Najmniejszych Kwadratów; MNW – Metoda Największej Wiarygodności.

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury.

Powyższa tabela ukazuje ewolucję jaka zaszła w obszarze badań nad wpływem korupcji na gospodarkę. Początkowo badania empiryczne wskazywały jednoznacznie, że korupcja szkodzi gospodarce (np. Mauro³⁸⁶) i jako taka musi zostać całkowicie usunięta, ponieważ będzie ograniczać wzrost gospodarczy. Następnie wywiązała się polemika między badaczami, która dotyczyła możliwości wystąpienia pozytywnych skutków korupcji. Konsekwencją tej polemiki były badania ukazujące możliwość wystąpienia pozytywnego wpływu przekupstwa na wydajność gospodarki (np. Meon, Weill³⁸⁷). Naukowcy wiązali istnienie dobrych dla gospodarki skutków korupcji z występowaniem zjawiska, które bardziej szkodzi gospodarce, a przekupstwo umożliwia przeciwdziałanie temu szkodliwemu zjawisku.

4.3 Opis danych i metodologia badania

Badanie empiryczne opiera się na danych makroekonomicznych. Wykorzystano wskaźniki rozwoju zebrane przez Bank Światowy w postaci bazy *World Development Indicators* (WDI), która stanowi zbiorcze opracowanie mierników rozwoju na podstawie powszechnie uznanych międzynarodowych źródeł.

Wykorzystano następujące zmienne dotyczące rozwoju:

- Inwestycje w środki trwałe brutto per capita (skrót: inwestycje p.c.) – jest to wartość inwestycji w środki trwałe brutto na jednego mieszkańca, np. urządzenia, maszyny, budowę

³⁸⁶ Mauro P. 1995, *Corruption and Growth...*, op. cit., s. 681-712.

³⁸⁷ Méon P-G, Weill L., op. cit., s. 244-259.

dróg, szkół itp. Należy podkreślić, iż jest to jedynie część wszystkich inwestycji dokonywanych w gospodarce. Wartości są podane w USD urealnionych³⁸⁸ na rok bazowy 2010.

- PKB p.c. – Produkt Krajowy Brutto podzielony przez liczbę mieszkańców państwa. Jest to miara rozwoju gospodarczego kraju. Wartości są podane w USD urealnionych na rok bazowy 2010.
- Współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie średniej edukacji (wyrażona w %) – współczynnik liczby studentów na poziomie edukacji średniej danego kraju w stosunku do liczby ludności w wieku kwalifikującym do uczęszczania na wskazany poziom edukacji.
- Indeks cen konsumpcyjnych (skrót: inflacja, wyrażona w %) – relacja cen reprezentatywnego zestawu dóbr konsumpcyjnych w danym roku w stosunku do roku poprzedniego.
- Otwartość (wyrażona w %) – tzw. wskaźnik otwartości handlu, który oblicza się jako stosunek handlu międzynarodowego (importu i eksportu) do wielkości PKB danego państwa.
- Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne (skrót: BIZ, wyrażony w %) – wydatki netto z tytułu inwestycji zagranicznych dokonywanych przez mieszkańców danej gospodarki na zewnętrzne gospodarki w stosunku do PKB danego kraju.

W badaniu wykorzystano następujące wskaźniki syntetyczne:

- Wskaźnik kontroli korupcji (źródło: Bank Światowy, baza WGI, skrót: CC) – miernik poziomu kontroli korupcji. Przybiera wartość w skali od -2,5 (państwo całkowicie skorumpowane) do 2,5 (państwo wolne od korupcji).
- Wskaźnik wolności finansowej (źródło: Heritage³⁸⁹) – Wskaźnik przyjmuje wartości od 0 do 100, przy czym wartość 100 oznacza państwo bez ingerencji rządu w sektor finansowy.
- Poziom wczesnej przedsiębiorczości (skrót: TEA, źródło: Global Entrepreneurship Monitor³⁹⁰) – wskaźnik liczby osób, które założyły przedsiębiorstwo lub aktywnie uczestniczą w prowadzeniu nowo powstałego przedsiębiorstwa w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym.

Wskaźnik kontroli korupcji (CC) nie był notowany w roku 1997, 1999 i 2001, dlatego dla tych lat przyjęto, że obowiązują poziomy wskaźnika z poprzedniego roku. Zatem dla roku 1997 przyjęto poziom CC z roku 1996 itd. Wskaźnik kontroli korupcji jest jedyną miarą przekupstwa (w niniejszym badaniu), który przyjmuje wartości ujemne, co przysparza

³⁸⁸ Wartości są podawane w cenach stałych na 2010 rok w celu zachowania porównywalności danych. Zatem wszystkie dane urealnione na rok bazowy 2010, będą wycenione według cen adekwatnych dla roku 2010 roku.

³⁸⁹ The Heritage Foundation: <https://www.heritage.org/index/>, [dostęp: 05.04.2018 r.].

³⁹⁰ The Global Entrepreneurship Monitor: <https://www.gemconsortium.org>, [dostęp: 05.04.2018 r.].

znaczących problemów w przypadku konieczności zlogarytmowania wartości tego wskaźnika. Zmienna ta jest publikowana w postaci miernika przyjmującego wartość minimalną -2,5, a maksymalną 2,5. Na potrzeby tego badania została ona przekształcona tak, by przyjmowała wartości od 0 do 5, co umożliwi zlogarytmowanie wskaźnika korupcji bez utraty części danych, które przyjmują wartości poniżej 0. Zatem do każdej wartości pobranej z odpowiedniej bazy danych dodano wartość 2,5, co jednocześnie nie wpłynie na wynik badania i wnioski na jego podstawie sformułowane.

Do analizy wybrano państwa europejskie, których DNB na osobę w okresie analizy od 1996 roku do 2015 roku mieściły się każdego roku w przedziale dla państw o średnim wyższym dochodzie i wyższym dochodzie wg klasyfikacji Banku Światowego³⁹¹. Przy czym warunek ten miał być spełniony w każdym roku. Ze względu na dostępność danych o zmiennych analizowanych w badaniu, do badania włączono 29 państw europejskich, a wartości wskaźnika DNB per capita w 2015 roku podano w tabeli 6. Ten przedział wybrano ze względu na techniczne podejście do możliwości zbadania wpływu korupcji na wielkości makroekonomiczne. Oznacza to, że do 1996 roku część użytych danych nie była dostępna dla państw w wybranym przedziale DNB i wybrano taki okres, w którym udostępnione są dane dla większości państw z przedziału wybranego dochodu. Badane będzie założenie o nieliniowym wpływie korupcji na wybrane wielkości makroekonomiczne. Wybrano do badania państwa o średnim wyższym dochodzie i wyższym dochodzie, czyli państwa podejmujące aktywną walkę z korupcją. W literaturze również nie poddano szczegółowej analizie tego obszaru badawczego. Do badania wybrano jedynie państwa europejskie, ponieważ cechują się one zbliżonym podejściem kulturowym do problemu korupcji. Na podstawie analizy literatury możliwe jest dostrzeżenie, że przekupstwo wpływa różnorodnie na gospodarkę w poszczególnych kontynentach, dlatego zdecydowano się na analizę na przykładzie państw z jednego obszaru. W związku z tym mierniki korupcji będą określały poziom korupcji w określonym obszarze kulturowym, a co za tym idzie możliwe będzie poprawniejsze wnioskowanie na podstawie badań z ich użyciem.

³⁹¹ The World Bank: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378831-why-use-gni-per-capita-to-classify-economies-into>, [dostęp: 25.04.2020 r.].

Tabela 6. Wykaz państw biorących udział w badaniu wraz z wartością DNB na osobę w 2015 roku.

LP	Państwo	DNB per capita w 2015 roku (ceny stałe na 2010 rok w USD)
1	Austria	47 494,81
2	Belgia	44 940,86
3	Chorwacja	13 721,87
4	Cypr	27 692,06
5	Czechy	19 810,80
6	Dania	59 593,49
7	Estonia	17 269,40
8	Finlandia	45 520,49
9	Francja	42 213,05
10	Niemcy	46 402,57
11	Grecja	22 707,64
12	Węgry	13 838,28
13	Islandia	45 435,00
14	Irlandia	51 145,32
15	Włochy	33 807,82
16	Łotwa	14 274,17
17	Litwa	14 583,32
18	Luksemburg	71 554,89
19	Holandia	51 084,43
20	Norwegia	93 791,24
21	Polska	14 132,67
22	Portugalia	21 481,75
23	Rosja	10 740,70
24	Słowacja	18 349,32
25	Słowenia	23 169,80
26	Hiszpania	30 569,03
27	Szwecja	56 449,68
28	Szwajcaria	77 380,40
29	Zjednoczone Królestwo	40 362,88

Źródło: The World Bank: <https://www.worldbank.org>, [dostęp: 30.03.2018 r.].

W badaniu uwzględniono państwa europejskie, których dane makroekonomiczne są podawane od co najmniej 1996 roku oraz dla których podawany jest wskaźnik kontroli korupcji i mierniki wolności gospodarczej Heritage. Analizie poddano 29 państw rozwiniętych i rozwijających się, dla których były dostępne wymagane dane. Często dane używane w badaniach nad wzrostem gospodarczym są uśredniane. W celu zachowania większej liczby obserwacji niż liczba obserwowanych obiektów, oblicza się średnie dla 3, 4 lub 5-letnich

podokresów np. Bond, Hoeffler, Temple³⁹². W niniejszej analizie poddano badaniu tzw. pełną bazę danych, dane uśrednione dla okresów 4-letnich i dane przekrojowe powstałe jako średnia ze wszystkich okresów.

Na podstawie zgromadzonych danych zostaną zbudowane modele ekonometryczne pozwalające na weryfikację postawionych hipotez badawczych. Badanie będzie przeprowadzone na zbiorach danych panelowych oraz przekrojowych. Dane przekrojowe to zbiór danych opisujących pewną grupę w jednej jednostce czasu. Przykładem takiego zbioru danych jest baza zawierająca wartość PKB wypracowanego w roku 2015 przez państwa należące do Unii Europejskiej, gdzie podana jest informacja, ile wyniosło PKB poszczególnych państw członkowskich. Dane panelowe to zbiór danych opisujących pewną grupę w więcej niż jednej jednostce czasu. Przykładem takiego zbioru danych jest baza danych PKB wypracowanych w poszczególnych latach od 2000 do 2015 roku przez poszczególne państwa Unii Europejskiej. Zatem dane te mają cechy danych przekrojowych (dane dla różnych, np. państw) i szeregów czasowych (dane dla jednego reprezentanta grupy w kolejnych jednostkach czasu). Dane panelowe dla analizowanych jednostek (w tym przypadku różnych państw) mogą cechować się efektami indywidualnymi: ustalonymi efektami lub efektami losowymi.

Estymacja z efektami stałymi *fixed effect* (FE) zakłada występowanie różnic stałych w czasie między jednostkami. Te ustalone efekty indywidualne są eliminowane przez uśrednienie modelu względem czasu³⁹³:

$$y_{i,t} - \bar{y}_i = (x_{i,t} - \bar{x}_i)\beta_i + (\varepsilon_{i,t} - \bar{\varepsilon}_i)$$

Gdzie:

y_i – zmienne objaśniane;

x_i – zmienne objaśniające;

ε_i – składnik losowy.

Estymator parametrów strukturalnych przyjmuje następującą postać:

$$\hat{\beta}_{FE} = (\tilde{X}^T \tilde{X})^{-1} \tilde{X}^T \tilde{y}$$

Gdzie:

$\hat{\beta}_{FE}$ – estymator parametrów strukturalnych;

$\tilde{X}^T$ – macierz przekształconych zmiennych objaśniających $\tilde{x}_{i,t}$;

$\tilde{y}$ – wektor przekształconych zmiennych objaśnianych.

³⁹² Bond S., Hoeffler A., Temple J., op. cit., s. 3.

³⁹³ Kufel T. 2007, Ekonometria. Rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem programu GRET, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 167-168.

Estymacja o zmiennych efektach *random effects* (RE) wskazuje na losowy charakter efektów indywidualnych. „Łączny błąd losowy składa się z efektu indywidualnego (efekty losowe) oraz czystego błędu losowego, charakteryzuje się korelacją w tym samym obiekcie, natomiast zakłada brak korelacji dla różnych obiektów”³⁹⁴. Estymator przyjmuje następującą postać:

$$\hat{\beta}_{RE} = (X^T \Omega^{-1} X)^{-1} X^T \Omega^{-1} y$$

Gdzie:

X – macierz zmiennych objaśniających;

y – wektor zmiennych objaśniających;

Ω – odwracalna macierz wariancji i kowariancji łącznego błędu losowego.

Możliwe jest również podjęcie próby oszacowania modeli za pomocą innych estymatorów adekwatnych do częstotliwości danych w używanej bazie danych. Przykładem takich estymatorów mogą być te zawierające się w klasie metod Uogólnionej Metody Momentów (*Generalised Method of Moments – GMM*). Jednakże metody te mogą cechować się niską jakością oszacowań, przez co mogą być nieadekwatne do tego typu badań, choćby ze względu na próbę o małej liczbie obiektów³⁹⁵.

4.4 Analiza statystyczna i analiza stacjonarności danych

Analizę statystyczną zgromadzonych danych rozpoczęto od sprawdzenia podstawowych statystyk opisowych dla zmiennych. Statystyki opisowe zamieszczono w tabeli 7 poniżej. Obejmują one pełną bazę danych, która łącznie zawiera 580 obserwacji (29 państw dla danych rocznych za lata 1996-2015).

³⁹⁴ Kufel T., op. cit., s. 169.

³⁹⁵ Baranowski P. 2008, Problem optymalnej stopy inflacji w modelowaniu wzrostu gospodarczego, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź, s. 85.

Tabela 7. Statystyki opisowe dla zmiennych analizowanych w badaniu.

Zmienna	Średnia	Mediana	Odchylenie standardowe	Minimalna wartość	Maksymalna wartość
Wzrost gospodarczy	2,5	2,7	3,6	-14,8	26,3
Stopa inwestycji	22,4	22,2	3,9	11,5	37,1
Otwartość gospodarki	101,6	86,9	53,0	37,5	391,5
PKB p.c.	10,2	10,4	0,7	8,6	11,6
Wskaźnik wolności finansowej	67,8	70,0	15,2	30,0	90,0
Stopa inflacji	3,4	2,3	5,4	-4,5	85,7
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne	5,9	2,4	14,3	-58,8	160,4
Edukacja	105,4	102,0	14,0	81,7	164,8
TEA-Poziom wczesnej przedsiębiorczości	6,6	6,2	2,4	1,6	14,3
Wskaźnik kontroli korupcji	3,7	3,8	0,9	1,4	5,0

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETl.

Państwa biorące udział w badaniu, mimo że są państwami zakwalifikowanymi jako państwa o dużym dochodzie i dochodzie średnim powyżej przeciętnej³⁹⁶, cechowały się różnorodnymi poziomami wzrostu gospodarczego. Średni wzrost gospodarczy wyniósł 2,5 %, zaś minimalna wartość była ujemna i wynosiła -14,8%, zaś maksymalna to 26,3%. Średnia stopa inwestycji wyniosła 22,4%. Wartość minimalna wskaźnika kontroli korupcji na poziomie 1,4 oznacza, że w badaniu nie ma państw najbardziej skorumpowanych, dla których wskaźnik korupcji mieści się w przedziale od 0 do 1, ponieważ takich państw w obszarze badawczym nie ma. Kraje o dochodach ponadprzeciętnych podejmują aktywną walkę z przekupstwem, dlatego też nie odnotowuje się w grupie tych państw jednostek o bardzo wysokim poziomie korupcji.

Następnie przeanalizowano współczynniki korelacji liniowej Pearsona dla zmiennych użytych w badaniu. W szczególności analizie poddano korelacje wskaźnika kontroli korupcji i wybranych zmiennych.

³⁹⁶ Kategoryzacja państw według Banku światowego na 1 lipca 2016 roku jest następująca:

- Państwa o niskim dochodzie: do 1 025 USD na osobę;
- Państwa o średnim dochodzie poniżej przeciętnej: od 1 026 USD do 4 035 USD na osobę;
- Państwa o średnim dochodzie powyżej przeciętnej: od 4 036 USD do 12 475 USD na osobę;
- Państwa o wysokim dochodzie: od 12 475 USD na osobę.

Tabela 8. Korelacja Pearsona

	Stopa inwestycji	Wzrost gospodarczy	PKB p.c.	Otwartość gospodarki	Wskaźnik kontroli korupcji	Wskaźnik wolności finansowej	Inflacja	BIZ	Edukacja
Stopa inwestycji	1,000	0,330 ***	-0,184 ***	0,065	-0,069	0,158 ***	0,046	0,002	-0,155 ***
Wzrost gospodarczy	0,330 ***	1,000	-0,171 ***	0,122 ***	-0,059	-0,030	0,112 ***	0,052	-0,125 ***
PKB p.c.	-0,184 ***	-0,171 ***	1,000	0,204 ***	0,840 ***	0,316 ***	-0,444 ***	0,309 ***	0,441 ***
Otwartość gospodarki	0,065	0,122 ***	0,204 ***	1,000	0,120 ***	0,371 ***	-0,083 *	0,405 ***	-0,022
Wskaźnik kontroli korupcji	-0,069	-0,059	0,840 ***	0,120 ***	1,000	0,381 ***	-0,393 ***	0,254 ***	0,520 ***
Wskaźnik wolności finansowej	0,158 ***	-0,030	0,316 ***	0,371 ***	0,381 ***	1,000	-0,185 ***	0,218 ***	0,197 ***
Inflacja	0,046	0,112 ***	-0,444 ***	-0,083 *	-0,393 ***	-0,185 ***	1,000	-0,075 *	-0,263 ***
BIZ	0,002	0,052	0,309 ***	0,405 ***	0,254 ***	0,218 ***	-0,075 *	1,000	0,142 ***
Edukacja	-0,155 ***	-0,125 ***	0,441 ***	-0,022	0,520 ***	0,197 ***	-0,263 ***	0,142 ***	1,000
TEA	-0,0460	0,0684	-0,1339 **	0,2991 ***	-0,031	0,0722	0,000	0,0691	-0,0391

Gdzie: BIZ – bezpośrednie inwestycje zagraniczne, TEA- poziom wczesnej przedsiębiorczości. W tabeli podano poziomy istotności: *** - $p < 0,01$, ** - $p < 0,05$, * - $p < 0,1$.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu STATISTICA.

Korelacja między miarą korupcji a stopą inwestycji i wzrostem gospodarczym jest bardzo niska, a wartość p dla tej statystyki przekracza dopuszczalną wartość 0,1, co oznacza brak wymaganej istotności statystycznej dla tych korelacji. Korelacja między miernikiem korupcji a zmienną TEA mierzącą poziom wczesnej przedsiębiorczości również jest bardzo niska. Ta niska korelacja Pearsona dla wskaźnika kontroli korupcji i wybranych zmiennych makroekonomicznych może wynikać z faktu, iż wybrany współczynnik korelacji Pearsona ma zastosowanie dla zmiennych ilościowych, między którymi zachodzi związek liniowy. W przypadku analizowanych głównych trzech par zmiennych³⁹⁷ istnieje możliwość, że zależność między zmiennymi ma charakter nieliniowy, dlatego należy również przeanalizować

³⁹⁷ Wskazanymi trzema parami zmiennych są: współczynnik kontroli korupcji i wzrost gospodarczy, współczynnik kontroli korupcji i stopa inwestycji, współczynnik kontroli korupcji i poziom wczesnej przedsiębiorczości.

nieparametryczne współczynniki korelacji, które mogą być adekwatne dla niektórych zależności nieliniowych³⁹⁸ między zmiennymi ilościowymi.

Obliczono współczynniki korelacji rho Spearmana, a wyniki zamieszczono w tabeli 9. Należy nadmienić, że współczynnik korelacji rho Spearmana jest nieparametryczną miarą współzależności między zmiennymi, jednakże w tym przypadku nie są nałożone restrykcje dotyczące współczynnika korelacji Pearsona, czyli nie muszą to być zmienne ilościowe o rozkładzie normalnym. Również w tym przypadku korelacja wskaźnika kontroli korupcji ze stopą inwestycji i zmienną TEA mierzącą poziom wczesnej przedsiębiorczości jest bardzo niska. Jedyne korelacja między wskaźnikiem kontroli korupcji a wzrostem gospodarczym okazała się być istotna statycznie, lecz jej wartość była niska.

Tabela 9. Współczynniki korelacji rho Spearmana.

	Stopa inwestycji	Otwartość gospodarki	PKB p.c.	Wskaźnik kontroli korupcji	Wskaźnik wolności finansowej	Inflacja	BIZ	Edukacja	Wzrost gospodarczy
Stopa inwestycji	1,000	0,198 ***	-0,138 ***	-0,044	0,136 ***	0,275 ***	0,037	-0,178 ***	0,321 ***
Otwartość gospodarki	0,19***	1,000	0,100 **	0,040	0,415 ***	-0,035	0,127 ***	-0,042	0,147 ***
PKB p.c.	-0,138 ***	0,100	1,000	0,844 ***	0,347 ***	-0,428 ***	0,511 ***	0,493 ***	-0,231 ***
Wskaźnik kontroli korupcji	-0,044	0,040	0,844 ***	1,000	0,347 ***	-0,351 ***	0,479 ***	0,555 ***	-0,096 **
Wskaźnik wolności finansowej	0,136 ***	0,415 ***	0,347 ***	0,347 ***	1,000	-0,176 ***	0,276 ***	0,146 ***	-0,023
Inflacja	0,275 ***	-0,035	-0,428 ***	-0,351 ***	-0,176 ***	1,000	-0,141 ***	-0,380 ***	0,239 ***
BIZ	0,037	0,127 ***	0,511 ***	0,479 ***	0,276 ***	-0,141 ***	1,000	0,326 ***	0,032
Edukacja	-0,178 ***	-0,042	0,493 ***	0,555 ***	0,146 ***	-0,380 ***	0,326 ***	1,000	-0,207 ***
Wzrost gospodarczy	0,321 ***	0,147 ***	-0,231 ***	-0,096 **	-0,023	0,239 ***	0,032	-0,207 ***	1,000
TEA	-0,008	0,293 ***	-0,053	-0,040	0,089 **	0,045	-0,053	0,012	0,035

Gdzie: BIZ – bezpośrednie inwestycje zagraniczne, TEA- poziom wczesnej przedsiębiorczości. W tabeli podano poziomy istotności: *** - $p < 0,01$, ** - $p < 0,05$, * - $p < 0,1$.

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu STATISTICA.

Następnie przeprowadzono analizę stacjonarności szeregów czasowych. Analizę stacjonarności wykonuje się w celu wykluczenia możliwości wystąpienia regresji pozornej.

³⁹⁸ Lieberman S. 1964, Limitations in the Application of Non-Parametric Coefficients of Correlation, American Sociological Review, vol. 29, nr 5, s. 744.

Analiza stacjonarności i kointegracji szeregów czasowych pojawiła się w latach 80-tych XX wieku. „Proces stochastyczny jest stacjonarny (lub dokładniej stacjonarny w ścisłym sensie lub silnie stacjonarny), jeśli łączne i warunkowe rozkłady prawdopodobieństwa procesu nie zmieniają się przy przesunięciach w czasie. W praktyce częściej mamy do czynienia ze słabą stacjonarnością, ograniczoną do średnich, wariancji i kowariancji procesu”³⁹⁹. Można te warunki zachodzenia procesu stochastycznego zapisać następująco:

$$E(X_t) = cons = \mu$$

$$Var(X_t) = cons = \sigma^2$$

$$Cov(X_t X_{t+j}) = \sigma_j$$

Badania przeprowadzone m.in. przez Strzałę⁴⁰⁰ potwierdzają, że testy panelowe są efektywne i skuteczne. Stacjonarność szeregów czasowych jest istotnym problemem, ponieważ brak stacjonarności może powodować występowanie regresji pozornych. W przypadku regresji pozornej zmienne objaśniające wykazują istotny statystycznie wpływ na zmienną objaśnianą, lecz relacja ta jest przypadkowa i nie wynika z faktycznej zależności między zmiennymi.

Welfe⁴⁰¹ również podaje, że zmienne niestacjonarne mogą stać się stacjonarnymi najczęściej poprzez różnicowanie. Zwykle już przy pierwszych różnicach zmiennych osiągana jest ich stacjonarność, lecz mogą wystąpić zmienne wymagające kilkukrotnego różnicowania w celu osiągnięcia ich stacjonarności. Wyniki czterech testów stacjonarności zmiennych przedstawiono w tabeli 10. Analizę stacjonarności przeprowadzono na podstawie testu: Levin, Lin i Chu⁴⁰², Im, Pesaran i Shin⁴⁰³, ADF – panelowego⁴⁰⁴ oraz Phillipsa–Perrona (w skrócie PP)⁴⁰⁵.

³⁹⁹ Charemza W., Deadman F. 1997, Nowa ekonometria, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 104.

⁴⁰⁰ Strzałę K. 2009, Panelowe testy stacjonarności-możliwości i ograniczenia. Przegląd Statystyczny, vol. 56, z. 1, s. 71.

⁴⁰¹ Welfe A. 2009, Ekonometria: metody i ich zastosowanie. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 360.

⁴⁰² Levin A., Lin C. 1993, Unit root tests in panel data: new results. University of California at San Diego, Economics Working Paper Series.

⁴⁰³ Im K., Pesaran M., Shin Y. 2003, Testing for unit roots in heterogeneous panels, Journal of Econometrics, vol. 115, nr 1, s. 53-74.

⁴⁰⁴ Maddala G., Wu S. 1999, A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, vol. 61, nr S1, s. 631-652.

⁴⁰⁵ Ibidem.

Tabela 10. Wyniki testów na stacjonarność zmiennych (poziomy danych).

	Levin, Lin i Chu	Im, Pesaran i Shin	ADF Fisher Chi-kwadrat	PP- Fisher Chi-kwadrat
Wzrost gospodarczy	-10,3332	-7,8194	163,6030	161,8090
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
PKB p.c.	-8,7251	-4,5799	116,5970	221,0190
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Wskaźnik kontroli korupcji	-3,2044	-2,2480	86,6840	72,3231
	0,0007	0,0123	0,0087	0,0977
Stopa inwestycji	-1,4938	-1,8834	80,3152	47,0677
	0,0676	0,0298	0,0278	0,8471
Otwartość gospodarki	-2,9122	0,7502	45,3124	43,8990
	0,0018	0,7734	0,8876	0,9147
Edukacja	-1,9264	-0,6707	62,9487	63,1018
	0,0270	0,2512	0,3055	0,3008
Wskaźnik wolności finansowej	-1,5996	-1,1901	57,4108	60,5564
	0,0548	0,1170	0,2197	0,1457
Inflacja	-9,4550	-7,3646	166,9090	188,4510
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
BIZ	-5,3255	-7,2906	163,1390	205,1850
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
TEA	-5,0260	-4,3500	75,0502	73,1048
	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000

Gdzie: BIZ – bezpośrednie inwestycje zagraniczne, TEA- poziom wczesnej przedsiębiorczości.

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu EVIEWS.

Na podstawie powyższych wyników można wskazać, że potwierdzona została stacjonarność większości zmiennych na poziomach danych (na poziomie istotności 10%), choć w niektórych przypadkach konkluzja nie jest jednoznaczna (np. wskaźnik wolności finansowej). Przeprowadzając tę samą analizę dla pierwszych różnic danych już wszystkie zmienne wykazują stacjonarność w każdym z czterech wybranych testów stacjonarności. W kontekście uzyskanych wyników należy zwrócić uwagę na zależność opisaną przez m.in. Baranowskiego⁴⁰⁶, który wskazał, że w sytuacji różnego stopnia zintegrowania zmiennych w analizowanych państwach wyniki testów będą prowadzić do sprzecznych wniosków, np. wynik testu Im, Pesaran i Shin będzie sugerował stacjonarność, a wartość testu Levin, Lin i Chu będzie przypadkowa.

⁴⁰⁶ Baranowski P., 2008, Problem optymalnej stopy inflacji..., op. cit., s. 83.

Niestacjonarne zmienne mogą dać liniową kombinację, która jest już stacjonarna. Mówi się wtedy, że zmienne są skointegrowane, a jedną z metod badania kointegracji opisali Engle i Granger⁴⁰⁷. Metoda ta sprowadza się do wyznaczenia reszt z modelu estymowanego za pomocą KMNK i sprawdzenia czy reszty z regresji są stacjonarne. Jeśli reszty są stacjonarne to mówi się o skointegrowaniu zmiennych w modelu⁴⁰⁸.

Analiza stacjonarności i kointegracji jest elementem często zaniedbywanym w trakcie analizy szeregów czasowych. Należy pamiętać o minimalnej długości szeregów czasowych, by móc wykonać analizę stacjonarności. Większość badań makroekonometrycznych dokonywana jest na danych panelowych uśrednionych w np. 3-letnich lub 4-letnich okresach, co drastycznie skraca ilość okresów w badaniu, ale również jest przydatnym zabiegiem, po to by wyniki analizy nie były uzależnione od aktualnego cyklu gospodarczego. Zabieg ten ma wśród naukowców swoich zwolenników jak i krytyków. W kwestii wad uśredniania danych makroekonomicznych można wskazać, że proces ten powoduje obniżenie jakości informacji zawartych w szeregach czasowych, jednak jest to metoda powszechnie stosowana w badaniach m.in. na danych makroekonomicznych.

4.5 Empiryczna weryfikacja postawionych hipotez

Zmienne makroekonomiczne (zmienne objaśniane przez modele) zostały tak dobrane do badania, by możliwe było porównanie wyników uzyskanych w poniższej analizie z wynikami opublikowanymi w literaturze. Ze względu na niewielką liczbę publikacji omawiających problem nieliniowego wpływu korupcji na gospodarkę wybrano zmienne, które zdaniem autorki będą umożliwiały weryfikację hipotez badawczych. Są to:

- Wzrost gospodarczy.
- Stopa inwestycji.
- TEA - poziom wczesnej przedsiębiorczości.

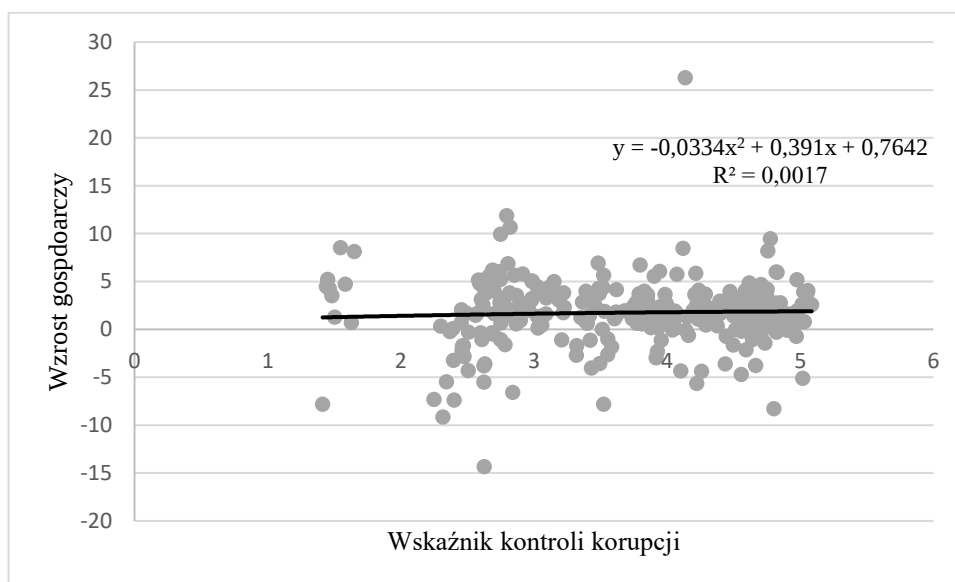
⁴⁰⁷ Marona B., Bieniek A. 2013, Wykorzystanie modelu VECM do analizy wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na gospodarkę Polski w latach 1996–2010. *Acta Universitatis Nicolai Copernici Oeconomia*, vol. 44, nr 2, s. 339.

⁴⁰⁸ Granger C., Engle R. 1987, Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, *Econometrica*, vol. 55, nr 2, s. 251–276.

4.5.1 Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy – analiza empiryczna

Wybrane dane panelowe zestawiono dla wzrostu gospodarczego i wskaźnika kontroli korupcji na wykresie poniżej, by sprawdzić czy możliwe jest wskazanie relacji między zmiennymi na podstawie wykresu. Zamieszczono również na tym wykresie (rysunek 16) linię trendu wraz z wartością współczynnika determinacji. Linia trendu dla wielomianu stopnia drugiego cechuje się bardzo niskim współczynnikiem determinacji. Analizując tę linię trendu trudno dostrzec znaczącą nieliniową zależność między tymi miarami. Sam wykres również nie umożliwia dostrzeżenia konkretnej zależności między korupcją a wzrostem gospodarczym. Podobne wnioski uzyskano analizując współczynnik korelacji między tymi zmiennymi.

Rysunek 16. Zależność między wzrostem gospodarczym a kontrolą korupcji.

Źródło: opracowanie własne.

Badanie rozpoczęto od ustalenia metodologii modelowania. Wybrano strategię od modelu ogólnego do modelu szczegółowego, gdzie początkowo estymowano model o najbardziej rozbudowanej strukturze, a następnie w wyniku weryfikacji wpływu poszczególnych zmiennych objaśniających na wzrost gospodarczy, powstaje uproszczona struktura modelu ekonometrycznego.

Estymację danych panelowych rozpoczęto od modelowania ekonometrycznego zmiennej „wzrost gospodarczy”. Zmienne do modelu wybrano na podstawie analizy literatury. Wpływ korupcji na zmienną objaśnianą wprowadzono do modelu w postaci funkcji

kwadratowej i logarytmicznej w celu weryfikacji hipotezy głównej. Ostatecznie estymowany wzór dla danych panelowych przyjął następującą postać:

$$\begin{aligned} \text{wzrost gospodarczy}_{i,t} = & \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{stopa inwestycji}_{i,t} + \beta_2 \ln \text{PKBpc}_{i,t-1} + \\ & \beta_3 \text{otwartość gospodarki}_{i,t} + \beta_4 \text{kor}_{i,t} + \beta_5 \text{kor}_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t} \\ & \beta_4 > 0, \beta_5 < 0 \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} \text{wzrost gospodarczy}_{i,t} = & \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{stopa inwestycji}_{i,t} + \beta_2 \ln \text{PKBpc}_{i,t-1} + \\ & \beta_3 \text{otwartość gospodarki}_{i,t} + \beta_4 \text{kor}_{i,t} + \beta_5 \ln \text{kor}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \\ & \beta_4 < 0, \beta_5 > 0 \end{aligned} \quad (2)$$

gdzie:

- Wzrost gospodarczy – przyrost PKB (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010).
- Stopa inwestycji - inwestycje w środki trwałe brutto w stosunku do PKB danego kraju (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010).
- $\ln$ PKB p.c. t-1 – PKB per capita (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010).
- Otwartość gospodarki – wartość handlu w stosunku do PKB danego kraju (USD, kwoty urealnione: rok bazowy 2010).
- Kor –Wskaźnik kontroli korupcji.

Wyniki zamieszczono w tabeli 11 poniżej. W nawiasach pod współczynnikiem wpływu danej zmiennej na wzrost gospodarczy znajduje się statystyka t-Studenta, zaś obok umieszczono odpowiadające jej gwiazdki oznaczające poziom istotności zmiennej:

*** $p < 0,01$,

** $p < 0,05$,

* $p < 0,1$.

Modele opisane w tabeli 11 ($N=29$, $T=20$)⁴⁰⁹ oraz 12 ($N=29$, $T=5$) zostały poddane weryfikacji statystycznej czy możliwe jest zweryfikowanie lub odrzucenie hipotezy o nieliniowym wpływie korupcji na wzrost gospodarczy na ich podstawie. Porównane zostały wyniki modeli panelowych z liniową i nieliniową funkcją korupcji. Zweryfikowano precyzyjność oszacowań parametrów strukturalnych modeli za pomocą testu t-Studenta. Przyjęto, że oszacowanie będzie istotne statystycznie, jeśli poziom istotności nie przekroczy wartości 0,1. W takim przypadku uzyskane oceny parametrów istotnie będą różnić się od zera przy dwustronnym obszarze odrzucenia. Zasada ta ma zastosowanie do wszystkich modeli prezentowanych w pracy.

⁴⁰⁹ N oznacza liczbę badanych państw w panelu, zaś T oznacza liczbę lat.

Tabela 11. Modele panelowe efekty stałe dla wzrostu gospodarczego – pełna baza danych.

	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	104,83 (11,14) ***	111,78 (11,93) ***	108,72 (11,69) ***
Stopa inwestycji	0,52 (11,13) ***	0,52 (11,13) ***	0,52 (11,01) ***
Otwartość gospodarki	0,09 (9,67) ***	0,09 (9,622) ***	0,08 (9,506) ***
lnPKB p.c. t-1	-13,19 (-13,52) ***	-13,12 (-13,50) ***	-12,67 (-13,28) ***
Wskaźnik kontroli korupcji	6,68 (2,55) **	-4,56 (-1,843) *	0,73 (1,11)
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	-0,89 (-2,351) **		
ln (Wskaźnik kontroli korupcji)		16,41 (2,214) **	
LSDV R-kwadrat	0,43	0,43	0,42
Within R-kwadrat	0,35	0,35	0,35
Kryt. inform. Akaike'a	2736,82	2737,47	2740,68
Kryt. bayes. Schwarza	2883,42	2884,07	2882,97
Stat. Durbina-Watsona	1,17	1,17	1,16
Test na normalność rozkładu reszt	333,94 (0,00)	335,25 (0,00)	316,48 (0,00)
Test Hausmana	156,67 (0,00)	154,98 (0,00)	152,84 (0,00)
Test na stacjonarność reszt (test Levina–Lina–Chu)	-9,96 (0,00)	-9,44 (0,00)	-9,32 (0,00)
Liczba obserwacji	551	551	551
Maksimum funkcji	3,75	3,60	-

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Międzygrupowy R-kwadrat i wewnątrzgrupowy R-kwadrat przyjmują mniejsze wartości dla modeli z tabeli 11, zaś wysokie wartości dla modeli z tabeli 12 na danych uśrednionych. Dla obydwu tabel można zauważyć, że wyższe współczynniki obserwowane są w modelach z nieliniową funkcją korupcji. Współczynniki determinacji są do siebie zbliżone, co pozwala wnioskować, że modele w porównywalnym stopniu wyjaśniają kształtowanie się zjawiska w czasie jak i różnicowanie zjawiska między obiektami.

Kryterium informacyjne Akaike'a i kryterium bayesowskie Schwarza umożliwia porównanie modeli o różnych zmiennych objaśniających. Porównując wartości tych kryteriów

dla modeli z paraboliczną funkcją korupcji i z liniową funkcją korupcji, można wnioskować, który model zwraca poprawniejsze wyniki. Modele wzrostu gospodarczego z nieliniową funkcją korupcji dają lepsze wyniki niż model z liniową funkcją korupcji.

Statystyka testu Durбина-Watsona dla 5% poziomu istotności umożliwia wyznaczenie tzw. dolnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,53) i górnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,77). Na podstawie tych granic ocenie podlega występowanie autokorelacji reszt w modelu. Mając to na uwadze należy wskazać, że reszty w modelach z tabeli 11 cechują się autokorelacją reszt, zaś dla modeli z tabeli 12 nie można jednoznacznie wskazać, czy autokorelacja reszt występuje czy też nie.

Test na normalność rozkładu reszt przyjmują wartości, które umożliwiają postawienie założenia o normalności rozkładu reszt. W przypadku modeli z tabeli 11 wyniki testu nie przekraczają wartości p równego 0,05, dlatego na podstawie tego testu należy stwierdzić brak rozkładu normalnego składnika losowego, co uniemożliwia testowanie hipotez badawczych.

Test Hausmana umożliwia zweryfikowanie czy modele panelowe należy estymować za pomocą estymatora efektów stałych (FE), czy też estymatora efektów losowych (RE). Jeśli wartość p dla testu Hausmana przyjmuje wartość poniżej 0,05, to oznacza obciążenie estymatora RE i należy stosować estymator FE (np. Wosiek⁴¹⁰). Dlatego też w poniższych modelach każdorazowo podano wartość testu Hausmana, na podstawie których ustalono, że efekty stałe występują w analizowanej zbiorowości. Występowanie różnic we wzroście gospodarczym między krajami jest uzasadnione, ponieważ wynikają one m.in. z różnych uwarunkowań gospodarczych, politycznych czy społecznych bądź kulturowych, które można zaobserwować na dużym rozrzucie danych dla wskaźników korupcji (w badaniu biorą udział państwa ze znacznym problemem przekupstwa jak i prawie wolne od korupcji).

Zbadano stacjonarność reszt analizowanych modeli na danych panelowych (pełna baza danych) z tabeli 11 za pomocą testu Levina–Lina–Chu⁴¹¹. Wyniki wskazują na stacjonarność reszt tych modeli. Wykorzystano ten test ze względu na jego dostosowanie do testowania stacjonarności danych panelowych⁴¹².

Uzyskane wyniki są zgodne z teorią ekonomii. Współczynniki dla zmiennych objaśniających w modelach przyjmują podobne wartości dla poszczególnych funkcji korupcji. Jedynie wskaźnik korupcji ma różne współczynniki wpływu na wzrost gospodarczy, ponieważ

⁴¹⁰ Wosiek M. 2017, Kapitał społeczny i jego relacje z czynnikami wytwórczymi, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 52, s. 84-85.

⁴¹¹ Strzała K., op. cit., s. 59.

⁴¹² Baranowski P. 2008, Problem optymalnej stopy inflacji..., op. cit., s. 82.

przyjmuje różne postacie funkcyjne, co sprawia pewne problemy interpretacyjne (wartości tych współczynników nie są interpretowane wprost jak w przypadku pozostałych zmiennych) i wymaga głębszej analizy. Jedynie dla modeli przekrojowych zamieszczonych w załączniku uzyskano różne wartości współczynników, co wskazuje na możliwość błędnego wnioskowania na podstawie tych modeli.

Ze względu na wartość testu na normalność rozkładu reszt, która nie pozwala na stwierdzenie normalności rozkładu składnika losowego, interpretacji poddano współczynniki dla modeli z tabeli 12 uzyskanych na podstawie danych uśrednionych w 4-letnich okresach.

Pierwszą zmienną analizowaną w modelu jest stopa inwestycji. Zwiększenie stopy inwestycji o 1 p.p. w okresie t powodowało zwiększenie wzrostu gospodarczego średnio o 0,46 p.p. (tabela 12), przy pozostałych warunkach niezmiennych. Wzrost miary otwartości gospodarki w modelach wpływa pozytywnie na wzrost gospodarczy. Zwiększenie otwartości gospodarki o 1 p.p. w roku t powodowało wzrost zmiennej wzrostu gospodarczego o około 0,09 p.p. w tym samym okresie. Analogiczna zależność została potwierdzona w modelach wzrostu gospodarczego, m.in. przez Goczek⁴¹³.

Opóźniony o jeden okres $\ln$ PKB p.c. każdorazowo wpływał na wzrost gospodarczy w sposób istotny statystycznie, a współczynnik stojący przy tej zmiennej był ujemny. Zaobserwowano zatem warunkową konwergencję poziomu PKB p.c. Konwergencja dochodowa jest związana z wyrównywaniem się poziomu dochodów między państwami o niższym i wyższym stopniu rozwoju gospodarczego⁴¹⁴. Do podobnych wyników doszedł m.in. Goczek⁴¹⁵, który dodał, że „rozwój każdej gospodarki wykazuje zbieżność do stanu stacjonarnego, a stopa wzrostu jest pozytywnie skorelowana z odległością, jaka dzieli gospodarkę od jej długookresowego stanu stacjonarnego uwarunkowanego pozostałymi zmiennymi”.

Zrozumienie wpływu miernika korupcji na wzrost gospodarczy wymaga szerszej analizy, ponieważ w modelach z kwadratową funkcją korupcji zmienna ta występuje dwukrotnie, tak jak w przypadku funkcji logarytmicznej. Wartości współczynników dla funkcji korupcji potwierdzają występowanie parabolicznej zależności między korupcją a wzrostem gospodarczym. Możliwe jest obliczenie wartości maksymalnej dla tej funkcji, która wyniosła 3,42 p. (dla wskaźnika kontroli korupcji w skali od 0 do 5). Ograniczanie przekupstwa

⁴¹³ Goczek Ł. 2013, Regulacje, wolność gospodarcza i wzrost gospodarczy, Collegium of Economic Analysis Annals, nr 30, s. 164.

⁴¹⁴ Głodowska A. 2013, Konwergencja dochodowa i technologiczna państw Unii Europejskiej w latach 2000–2011, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 30, s. 41.

⁴¹⁵ Goczek Ł. 2013, Regulacje, wolność gospodarcza..., op. cit., s. 164.

w gospodarce, której poziom kontroli korupcji nie przekracza 3,42 p. daje coraz mniejsze korzyści w postaci wzrostu gospodarczego, lecz nadal te pozytywne skutki są dostrzegane. Po osiągnięciu poziomu maksymalnego dla funkcji korupcji, państwa przestają odnotowywać korzyści wynikające z ograniczania przekupstwa w postaci zwiększania się wzrostu gospodarczego. Jest to wynik analogiczny do uzyskanego w literaturze przez Mendezę i Sepulvedę⁴¹⁶ dla grupy tzw. „wolnych” państw, którzy również uzyskali paraboliczną zależność między korupcją a wzrostem gospodarczym umożliwiającą obliczenie maksimum tej funkcji korupcji.

Tabela 12. Modele panelowe efekty stałe dla wzrostu gospodarczego – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach.

	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	114,54 (7,67) ***	123,15 (8,88) ***	128,32 (9,14) ***
Stopa inwestycji	0,46 (6,52) ***	0,47 (6,65) ***	0,48 (6,61) ***
Otwartość gospodarki	0,09 (6,15) ***	0,09 (6,07) ***	0,09 (6,24) ***
lnPKB p.c. t-1	-14,49 (-10,86) ***	-14,21 (-10,65) ***	-14,33 (-10,47) ***
Wskaźnik kontroli korupcji	9,80 (2,19) **	-9,54 (-2,282) **	-0,20 (-0,19)
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	-1,43 (-2,31) **		
ln (Wskaźnik kontroli korupcji)		30,68 (2,311) **	
LSDV R-kwadrat	0,78	0,78	0,78
Within R-kwadrat	0,72	0,72	0,70
Kryt. inform. Akaike'a	453,37	453,36	458,67
Kryt. bayes. Schwarza	546,99	546,98	549,55
Stat. Durбина-Watsona	2,30	2,29	2,33
Test na normalność rozkładu reszt	0,95 (0,62)	1,36 (0,51)	0,87 (0,65)
Test Hausmana	130,98 (0,00)	131,53 (0,00)	115,74 (0,00)
Liczba obserwacji	116	116	116
Maksimum funkcji	3,42	3,22	-

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETl.

⁴¹⁶ Mendez F., Sepulveda F., op. cit., s. 82-98.

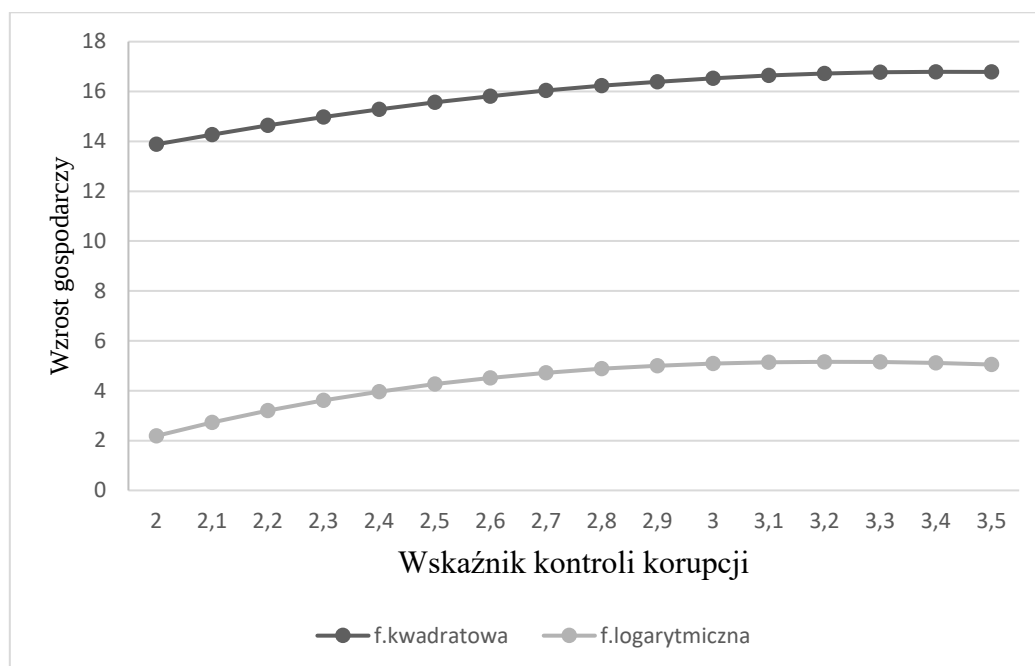
Zarówno w tabeli 11 jak i w tabeli 12, korupcja w postaci funkcji liniowej przestaje mieć istotny statystycznie współczynnik wpływu na wzrost gospodarczy, zatem nie można wskazać, że relacja między przekupstwem a wzrostem ma charakter liniowy – kolejnym przyrostom wskaźnika kontroli korupcji towarzyszy taki sam przyrost wzrostu gospodarczego. Dla modeli z liniową funkcją korupcji w tabeli 11 i 12 zauważono również pogorszenie się wartości analizowanych testów (kryterium informacyjnego Akaike'a i Schwarza). Współczynnik determinacji i statystyka Durbina-Watsona mają mniejsze wartości niż w przypadku modeli z funkcją kwadratową i logarytmiczną korupcji. Natomiast kryteria informacyjne odnotowały wzrost wartości, co również jest mniej korzystne dla modelu z liniową funkcją korupcji. Jest to wynik, na który zwracali inni badacze w literaturze, m.in. Mendez i Sepulveda⁴¹⁷, Mauro⁴¹⁸.

Na podstawie wyników badań uzyskanych z wykorzystaniem analizy panelowej zamieszczonych w tabeli 12 objaśniających zmienność wzrostu gospodarczego możliwe jest potwierdzenie nieliniowego wpływu korupcji na wzrost gospodarczy. Na wykresie zamieszczonym poniżej (rysunek 17) przedstawiono graficzną prezentację oszacowania zależności między wzrostem gospodarczym (oś pionowa) a przekupstwem (oś pozioma) na podstawie modeli dla funkcji kwadratowej i logarytmicznej korupcji z tabeli 12. Krzywe widoczne na rysunku mogą przesuwać się w górę i w dół wykresu przy zmianie pozostałych zmiennych kontrolnych użytych w modelu lub w wyniku efektów grupowych. Przed osiągnięciem maksimum funkcji, kolejne przyrosty kontroli korupcji dawały coraz mniejsze przyrosty wzrostu gospodarczego.

⁴¹⁷ Mendez F., Sepulveda F., op. cit., s. 82-98.

⁴¹⁸ Mauro P. 1995, Corruption and Growth..., op. cit., s. 681-712.

Rysunek 17. Oszacowana zależność między wzrostem gospodarczym a korupcją na podstawie modeli z tabeli 12

Źródło: opracowanie własne.

Zarówno model z funkcją kwadratową korupcji jak i z logarytmiczną funkcją umożliwiają potwierdzenie tej samej zależności nieliniowej między korupcją a wzrostem gospodarczym, zatem pierwsza hipoteza częściowa została zweryfikowana. Również kryteria informacyjne i statystyki zaprezentowane w tabeli 12 są dla tych modeli bardzo zbliżone, wyższe (mniej korzystne) wartości kryterium informacyjnego Akaike'a i Schwarza odnotowano dla modelu z funkcją liniową korupcji. Uzyskane maksima funkcji korupcji dla obu równań są do siebie zbliżone, ponieważ różnią się zaledwie o 0,2 pkt. Wyniki uzyskane za pomocą obydwu modeli są zgodne z neoklasycznymi teoriami wzrostu gospodarczego. Możliwe jest zatem wskazanie, że uzyskanie przez państwa poziomu łapownictwa już na poziomie 3,22 mierzonego wskaźnikiem kontroli korupcji nie będzie powodować niekorzystnych efektów dla wzrostu gospodarczego danego kraju.

Na podstawie uzyskanych wyników estymacji dla modeli zamieszczonych w tabeli 12 można wskazać⁴¹⁹, że państwa o zbyt wysokim poziomie korupcji będą uzyskiwały mniejszy od potencjalnego wzrost gospodarczy. Możliwe jest więc zarekomendowanie dla państw borykających się z problemem przekupstwa, by ograniczyły poziom łapownictwa do wartości

⁴¹⁹ Obszerny opis wniosków wyciągniętych z badania znajduje się w części 4.6 niniejszej pracy.

3,22 (mierzonego wskaźnikiem kontroli korupcji⁴²⁰), co będzie korzystnie wpływało na wielkość wzrostu gospodarczego. Natomiast niewyjaśnionym obszarem (rzadko analizowanym w literaturze) pozostaje obszar wskaźnika kontroli korupcji od poziomu maksymalizującego wzrost gospodarczy do poziomu całkowitego braku przekupstwa. Można w tym przypadku powołać się na rozważania Dzhumashev⁴²¹, który wskazał, że poziom przekupstwa maksymalizujący funkcję wzrostu gospodarczego nie jest optymalny dla gospodarki, więc nie można wskazać poziomu korupcji pożądanego z punktu widzenia wzrostu gospodarczego. Pożądanym poziomem przekupstwa jest całkowity jej brak, który w aktualnych warunkach, wśród analizowanych państw europejskich, nie jest możliwy do osiągnięcia, co jest wynikiem m.in. występowania silnych barier kulturowych wskutek migracji ludności z obszarów o większej tolerancji dla łapownictwa.

4.5.2 Wpływ korupcji na stopę inwestycji – analiza empiryczna

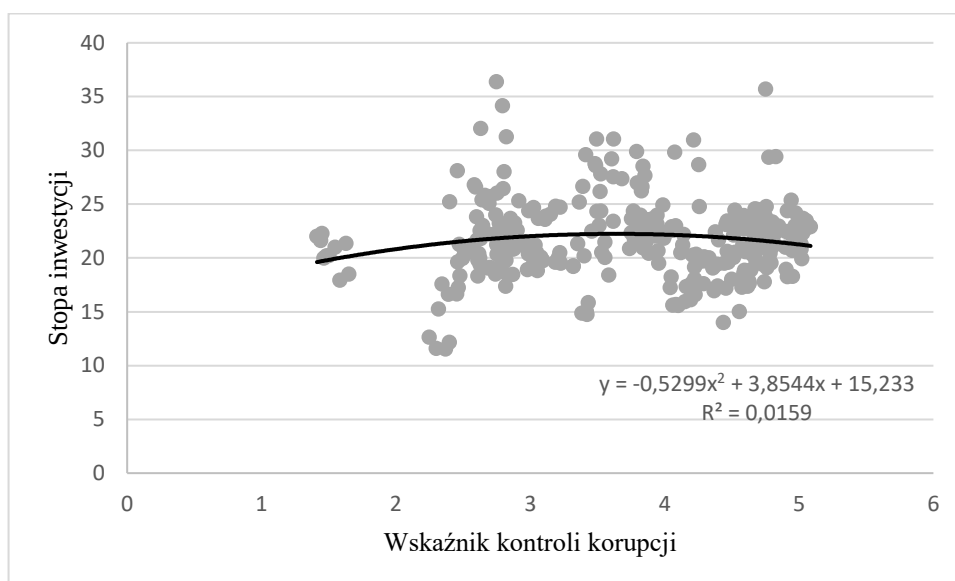
W niniejszej części pracy weryfikacji poddano hipotezę cząstkową o nieliniowym wpływie korupcji na stopę inwestycji. Analizę wpływu przekupstwa na stopę inwestycji rozpoczęto od sprawdzenia zależności między tymi zmiennymi na wykresie. Poniższy rysunek 18 zawiera linię trendu dla wielomianu drugiego stopnia. Linia ta przyjmuje kształt paraboli, jednak współczynnik determinacji dla równania opisującego ten trend jest bardzo mały. Również podobne wyniki uzyskano analizując korelację między tymi zmiennymi, która była bardzo niska (korelacja nie wykazywała wymaganej istotności statystycznej). Na podobne rezultaty wskazywano w literaturze, m.in. Dridi⁴²².

⁴²⁰ Gdzie wartość 0 oznacza całkowite skorumpowanie państwa, zaś wartość 5 oznacza brak korupcji.

⁴²¹ Dzhumashev R., op. cit., s. 213.

⁴²² Dridi M., op. cit., s. 121-152.

Rysunek 18. Zależność między stopą inwestycjami a wskaźnikiem kontroli korupcji.

Źródło: opracowanie własne.

Ostatecznie estymowany model regresji dla danych panelowych przyjął następującą postać:

$$\begin{aligned} stopa\ inwestycji_{i,t} = & \alpha_{i,t} + \beta_1 wolność\ finansowa_{i,t} + \beta_2 \Delta inflacja_{i,t} + \beta_3 BIZ_{i,t} + \\ & \beta_4 \ln PKBp.c._{i,t-1} + \beta_5 otwartość\ gospodarki_{i,t} + \beta_6 kor_{i,t} + \beta_7 kor_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t} \\ & \beta_6 < 0, \beta_7 > 0 \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} stopa\ inwestycji_{i,t} = & \alpha_{i,t} + \beta_1 wolność\ finansowa_{i,t} + \beta_2 \Delta inflacja_{i,t} + \beta_3 BIZ_{i,t} + \\ & \beta_4 \ln PKBp.c._{i,t-1} + \beta_5 otwartość\ gospodarki_{i,t} + \beta_6 kor_{i,t} + \beta_7 kor_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t} \\ & \beta_6 < 0, \beta_7 > 0 \end{aligned} \quad (2)$$

Gdzie:

- Wolność finansowa – syntetyczny wskaźnik mierzący swobody.
- Inflacja – indeks wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych.
- BIZ – poziom Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych w stosunku do PKB danego kraju.

Wyniki estymacji modeli stóp inwestycji zamieszczono w tabeli 13 dla pełnej bazy danych oraz w tabeli 14 dla uśrednionych danych w 4-letnich okresach. Dokonano analizy wybranych statystyk dla modeli w obydwu tabelach.

Tabela 13. Modele panelowe efekty stałe dla stopy inwestycji – pełna baza danych.

	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	-10,52 (-1,21)	-11,66 (-1,35)	-11,03 (-1,29)
Wskaźnik wolności finansowej	0,03 (2,03) **	0,03 (2,01) **	0,03 (2,05) **
Δ Inflacja	0,05 (1,88) *	0,05 (1,90) *	0,05 (1,89) **
BIZ	0,03 (3,41) ***	0,03 (3,401) ***	0,03 (3,46) ***
lnPKB p.c. t-1	2,33 (2,56) **	2,35 (2,60) ***	2,26 (2,56) **
Otwartość gospodarki	-0,08 (-10,11) ***	-0,08 (-10,11) ***	-0,08 (-10,11) ***
Wskaźnik kontroli korupcji	3,73 (1,55)	5,59 (2,46) **	4,51 (8,02) ***
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	0,11 (0,33)		
ln (Wskaźnik kontroli korupcji)		-3,35 (-0,49)	
LSDV R-kwadrat	0,59	0,59	0,59
Within R-kwadrat	0,29	0,29	0,29
Kryt. inform. Akaike'a	2643,62	2643,48	2641,73
Kryt. bayes. Schwarza	2798,84	2798,70	2792,65
Stat. Durbina-Watsona	0,61	0,61	0,61
Test na normalność rozkładu reszt	57,25 (0,00)	57,64 (0,00)	57,33 (0,00)
Test Hausmana	102,70 (0,00)	103,11 (0,00)	110,58 (0,00)
Test na stacjonarność reszt (test Levina–Lina–Chu)	-4,61 (0,00)	-4,60 (0,00)	-4,64 (0,00)
Liczba obserwacji	522	522	522
Maksimum funkcji	brak	brak	-

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRET.

Dla modeli z tabeli 13 międzygrupowy R-kwadrat i wewnątrzgrupowy R-kwadrat przyjmują różne wartości w analizowanych modelach, co oznacza dużo lepsze wyjaśnienie efektów międzygrupowych. Znacznie wyższe współczynniki determinacji odnotowano dla modeli uśrednionych w 4-letnich okresach. Nieznacznie wyższe współczynniki R-kwadrat obserwowane są w modelach z nieliniową funkcją korupcji. Współczynniki determinacji przyjmują nieco większe wartości dla efektów międzygrupowych, co oznacza, że modele w lepszym stopniu wyjaśniają kształtowanie się zjawiska w czasie, niż zróżnicowanie zjawiska

między obiektami. Kryterium informacyjne Akaike'a ma mniejsze wartości dla modeli z nieliniową funkcją korupcji. Natomiast dla kryterium bayesowskie Schwarza niższe wartości odnotowano dla modeli z liniową funkcją korupcji. Statystyka testu Durбина-Watsona dla 5% poziomu istotności umożliwia wyznaczenie dolnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,57) i górnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,82). Dla wartości tej statystyki z modeli z tabeli 13 należy wskazać, że występuje autokorelacja reszt, natomiast dla modeli z tabeli 14 nie jest możliwe stwierdzenie czy autokorelacja reszt występuje, czy też nie występuje. Test na normalność rozkładu reszt w przypadku modeli z tabeli 13 przyjmuje wartości p bliskie zeru, dlatego należy stwierdzić brak rozkładu normalnego składnika losowego, co w praktyce uniemożliwia testowanie hipotez. Na podstawie testu Hausmana ustalono, że w analizowanej zbiorowości występują efekty stałe. Wyniki testu Levina–Lina–Chu wskazują na stacjonarność reszt tych modeli.

Współczynniki dla zmiennych objaśniających w modelach przyjmują podobne wartości dla poszczególnych funkcji korupcji, jedynie wskaźnik korupcji ma różne współczynniki wpływu dla modeli stóp inwestycji, ponieważ przyjmuje różne postacie funkcyjne. Współczynniki regresji zostały zinterpretowane dla modeli zawartych w tabeli 13, ponieważ na podstawie tych modeli możliwa jest weryfikacja postawionych hipotez. Zakładając, iż możliwe byłoby wnioskowanie na podstawie modeli z tabeli 13, to modele te nie zweryfikowałyby postawionych hipotez.

Zinterpretowane zostaną współczynniki modelu dla kwadratowej funkcji korupcji, ponieważ modele te pozwalają zweryfikować hipotezę badawczą. Wzrost wskaźnika wolności finansowej o 1 jednostkę powodował w roku t wzrost stopy inwestycji o około 0,11 p.p. w tym samym okresie.

Kolejną zmienną użytą w modelu jest przyrost inflacji. Wzrost przyrostu inflacji o 1 p.p. w okresie t powodowało zwiększenie wzrostu gospodarczego średnio o 0,26 p.p. (tabela 14), przy pozostałych warunkach niezmiennych. Analogiczna zależność została potwierdzona m.in. przez Asiedu i Freemana⁴²³ dla modeli z miernikiem korupcji pochodzącym od Kaufmanna (przyjmował wartości od 0 do 5).

Wzrost stopy Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych o 1 p.p. w bieżącym roku powodował wzrost stopy inwestycji o 0,06 p.p. w tym samym roku, przy pozostałych warunkach niezmiennych. Badanie te potwierdziły, że BIZ stymulują inwestycje lokalne, co

⁴²³ Asiedu E., Freeman J. 2009, The effect of corruption on investment growth: Evidence from firms in Latin America, Sub-Saharan Africa, and transition countries, *Review of Development Economics*, vol. 13, nr 2, s. 211.

jest zgodne z badaniami m.in. Driffielda i Hughesa⁴²⁴. Jednak wpływ BIZ na inwestycje jest przedmiotem sporów w literaturze. Główne spory dotyczą możliwości zmniejszania się działalności inwestycyjnej krajowych podmiotów w wyniku napływu konkurencji z zagranicy⁴²⁵.

Opóźniony o jeden okres ln PKB p.c. każdorazowo wpływał na stopę inwestycji w sposób istotny statystycznie, a współczynnik stojący przy tej zmiennej był ujemny. Zaobserwowano zatem warunkową konwergencję poziomu PKB p.c. Państwa o wyższym poziomie PKB p.c. w poprzednim okresie mają niższą stopę inwestycji w bieżącym okresie. Jest to tzw. efekt doganiania państw najbogatszych przez państwa biedniejsze.

Wzrost otwartości gospodarki o 1 p.p. powodował spadek stopy inwestycji o 0,07 p.p. Podobne wyniki uzyskał Swaleheen⁴²⁶ dla wpływu stopy importu na stopę inwestycji. Jednakże w literaturze spotyka się również potwierdzenie odwrotnej zależności. Na podstawie zależności wskazanej w tabeli 14 można wnioskować, że wzrost stopy otwartości gospodarki był większy dla państw o niższej stopie inwestycji, zaś państwa o wyższej stopie inwestycji cechowały się mniejszą stopą otwartości gospodarki.

Tabela 14. Modele panelowe efekty stałe dla stopy inwestycji – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach.

	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	30,25 (1,42) ***	40,57 (2,01) **	42,8313 (2,108) **
Wskaźnik wolności finansowej	0,11 (3,14) ***	0,11 (3,18) ***	0,11 (3,20) ***
Δ inflacja	0,26 (3,34) ***	0,26 (3,34) ***	0,23 (3,04) ***
BIZ	0,06 (2,03) **	0,06 (1,98) *	0,05 (1,78) *
ln PKB p.c. t-1	-4,50 (-2,26) **	-4,27 (-2,15) **	-4,15 (-2,07) **
Otwartość	-0,07 (-3,40) ***	-0,07 (-3,42) ***	-0,07 (-3,29) ***
Wskaźnik kontroli korupcji	16,26 (2,71) ***	-3,08 (-0,52)	5,82 (4,32) ***
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	-1,52 (-1,78) *		
ln (Wskaźnik		28,86	

⁴²⁴ Driffield N., Hughes D. 2003, Foreign and Domestic Investment: Regional Development or Crowding Out? Regional Studies, vol. 37, nr 3, s. 277-288.

⁴²⁵ Stawska J., op. cit., s. 92.

⁴²⁶ Swaleheen M., op. cit., s. 609.

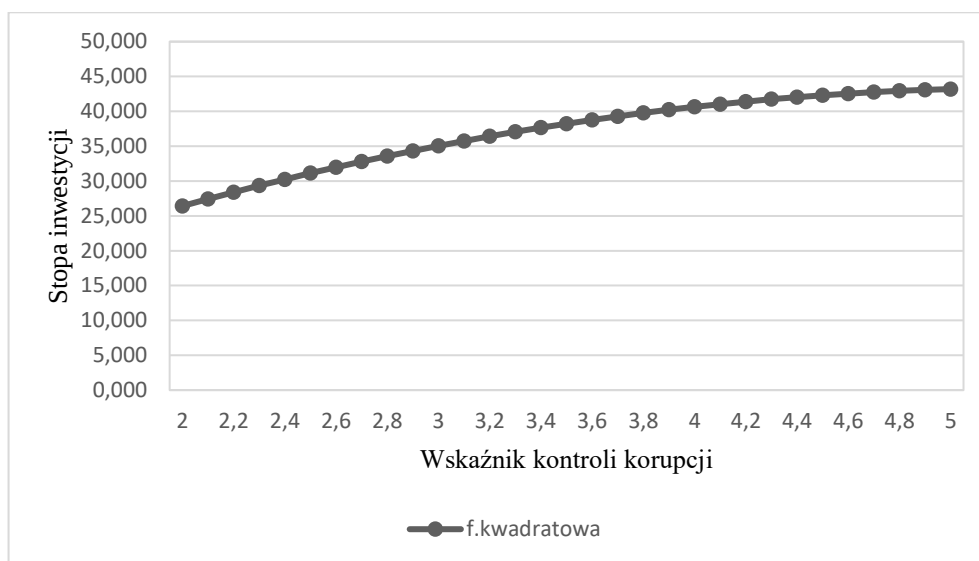
kontroli korupcji)		(1,56)	
LSDV R-kwadrat	0,78	0,78	0,78
Within R-kwadrat	0,55	0,55	0,54
Kryt. inform. Akaike'a	523,09	524,15	525,61
Kryt. bayes. Schwarza	622,22	623,28	621,9853
Stat. Durbina-Watsona	1,739827	1,747339	1,70
Test na normalność rozkładu reszt	6,26 (0,04)	5,94 (0,05)	5,53 (0,06)
Test Hausmana	40,08 (0,00)	39,95 (0,00)	38,53 (0,00)
Liczba obserwacji	116	116	116
Maksimum funkcji	5,33	brak	-

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRET.

Na podstawie wyników estymacji modelu panelowego zawartego w tabeli 14 objaśniającego zmienność stopy inwestycji możliwe jest zweryfikowanie hipotezy cząstkowej o nieliniowym wpływie korupcji na stopę inwestycji. Na wykresie zamieszczonym poniżej przedstawiono graficzną prezentację oszacowania zależności między stopą inwestycji (oś pionowa) a korupcją (oś pozioma) z modeli dla funkcji kwadratowej korupcji z tabeli 14. Ze względu na to, że maksimum wyznaczonej funkcji korupcji jest poza skalą przyjętego wskaźnika korupcji, na rynku widoczny jest tylko wzrost tej funkcji, gdzie z przyrostami miernika kontroli korupcji wiązały się malejące (coraz mniejsze) przyrosty stopy inwestycji. Podobne rezultaty uzyskał Swaleheen⁴²⁷, jednak w przypadku badań tego autora uzyskano poziom optymalny funkcji korupcji dla wartości 6 wskaźnika percepcji korupcji, który prezentowano w skali od 0 do 10. Należy jednak zaznaczyć, że uzyskane wyniki dla modeli stóp inwestycji dają słabe możliwości weryfikacji postawionych hipotez. Testy dla modeli z kwadratową funkcją korupcji dają minimalnie lepsze wyniki niż dla modeli z liniową funkcją korupcji. Zastosowanie logarytmicznej funkcji korupcji nie przyniosło pożądanych rezultatów w przypadku modelowania stóp inwestycji. Również w przypadku funkcji korupcji w postaci kwadratowej należy zauważyć, że współczynnik stojący przy kontroli korupcji podniesionej do kwadratu jest istotny statystycznie dla p równego 0,1.

⁴²⁷ Swaleheen M., op. cit., s. 609.

Rysunek 19. Oszacowana zależność między korupcją a stopą inwestycji na podstawie modelu z tabeli 14.

Źródło: opracowanie własne.

Według wyliczeń przedstawionych w tabeli 14 można wskazać, że jedynie na podstawie modelu z kwadratową funkcją korupcji możliwe jest wyznaczenie maksimum funkcji, które w tym przypadku wynosi 5,33. Oznacza to, że w tym przypadku maksimum funkcji korupcji przypada poza skalę wskaźnika kontroli korupcji, który na potrzeby przeprowadzanych badań przyjmuje wartości od 0 do 5. Zatem z punktu widzenia stopy inwestycji ograniczanie przekupstwa zawsze będzie przynosić pozytywne rezultaty w postaci wzrostu stopy inwestycji, niezależnie od danego poziomu wskaźnika kontroli korupcji w danym kraju. Właściwości funkcji kwadratowej przekupstwa z tabeli 14 pozwalają wskazać na malejące korzyści wynikające z ograniczenia łapownictwa, lecz te korzyści w postaci większej stopy inwestycji występują aż do osiągnięcia przez dany kraj całkowitej wolności od przekupstwa (wskaźnik kontroli korupcji w tym przypadku o wartości maksymalnej równej 5).

4.5.3 Oddziaływanie kontroli korupcji na przedsiębiorczości – analiza empiryczna

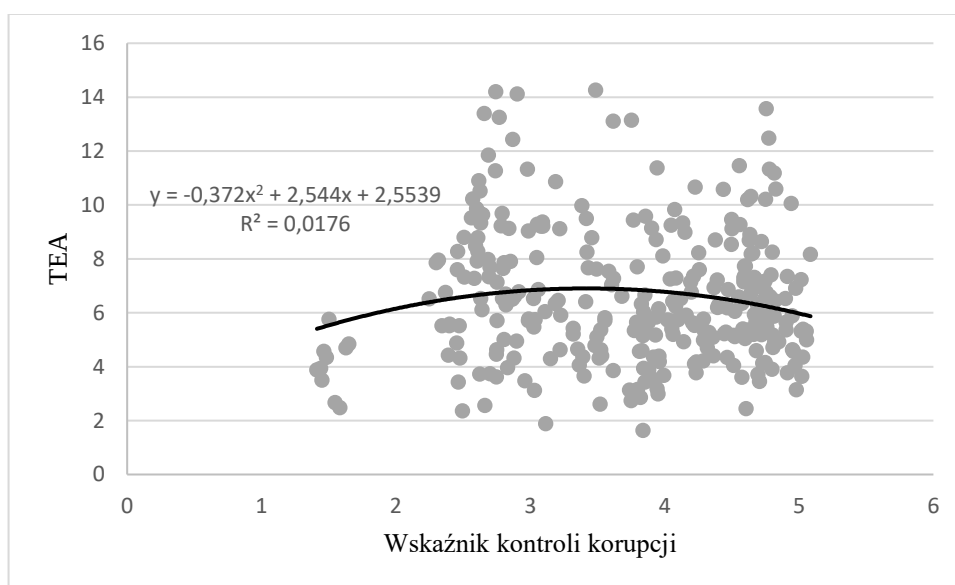
Ostatnia hipoteza cząstkowa dotyczy możliwości występowania nieliniowego wpływu korupcji na miarę wczesnej przedsiębiorczości - TEA. Sugerowano się przy tym wynikami badania przeprowadzonymi przez Anokhina i Schulze'a⁴²⁸, którzy wykorzystali do analiz miarę

⁴²⁸ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 465–476.

tzw. wczesnej przedsiębiorczości (TEA). Wykres zależności między korupcją a wybraną stopą przedsiębiorczości społeczeństwa zamieszczono poniżej na rysunku 20 wraz z wyznaczoną linią trendu w postaci wielomianu stopnia drugiego. Na rysunku znajduje się również funkcja opisująca linię trendu oraz odpowiadający jej współczynnik determinacji. Na podstawie linii trendu można przypuszczać, że zależność między korupcją a miarą wczesnej przedsiębiorczości (TEA) przyjmuje kształt odwróconej litery U. Współczynnik determinacji dla linii trendu jest bardzo niski.

Wartości zmiennej TEA nie są dostępne dla wszystkich państw w wybranym okresie od 1996 r. do 2015 r. Dlatego liczba obserwacji w pełnej bazie danych jest znacznie mniejsza w porównaniu do analiz przeprowadzonych powyżej.

Rysunek 20. Zależność między zmienną mierzącą przedsiębiorczość a wskaźnikiem kontroli korupcji.

Źródło: opracowanie własne.

Ostatecznie estymowany wzór dla danych panelowych przyjął następującą postać:

$$TEA_{i,t} = \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{współczynnik skolaryzacji}_{i,t} + \beta_2 \text{otworność gospodarki}_{i,t} + \beta_3 \Delta \ln PKB p. c._{i,t} + \beta_4 kor_{i,t} + \beta_5 kor_{i,t}^2 + \varepsilon_{i,t}$$

$$\beta_4 > 0, \beta_5 < 0 \quad (1)$$

$$TEA_{i,t} = \alpha_{i,t} + \beta_1 \text{współczynnik skolaryzacji}_{i,t} + \beta_2 \text{otwertość gospodarki}_{i,t} + \beta_3 \Delta \ln PKB p. c._{i,t} + \beta_4 kor_{i,t} + \beta_5 \ln kor_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

$$\beta_4 < 0, \beta_5 > 0 \quad (2)$$

gdzie:

- Współczynnik skolaryzacji – odsetek społeczeństwa, który kończył edukację na drugim etapie (szkoła średnia).

Wyniki estymacji powyższych modeli zamieszczono w tabeli 15 dla pełnej bazy danych oraz w tabeli 16 dla danych uśrednionych w całym okresie analizy. Modele zbudowane na danych uśrednionych w 4-letnich okresach nie dały współczynników dla większości zmiennych, które istotnie statystycznie różniłyby się od zera. Modele zbudowane na danych uśrednionych w 4-letnich okresach zawarto w załączniku nr 4 do niniejszej pracy. Tabele analizowane poniżej zawierają wybrane testy statystyczne pozwalające ocenić poprawność estymacji. Międzygrupowy R-kwadrat przyjmuje bardzo wysokie wartości w analizowanych modelach, zaś wewnątrzgrupowy R-kwadrat ma bardzo małą wartość. Modele wyjaśniają w dużo większym stopniu kształtowanie się zjawiska w czasie niż zróżnicowanie zjawiska między obiektami.

Kryterium informacyjne Akaike'a i kryterium bayesowskie Schwarz'a dla modeli z tabeli 15 i 16 z kwadratową i logarytmiczną funkcją korupcji przyjmują mniejsze wartości, dlatego na podstawie tych kryteriów możliwe jest stwierdzenie, że modele z kwadratową i logarytmiczną funkcją korupcji dają lepsze efekty niż model z liniową funkcją korupcji. Statystyka testu Durbina-Watsona dla 5% poziomu istotności umożliwia wyznaczenie dolnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,78) i górnej granicy (która wynosi w tym przypadku 1,85). Dla wartości tej statystyki dla modeli z tabeli 15 należy stwierdzić występowanie autokorelacji reszt. Test na normalność rozkładu reszt w przypadku modeli z tabeli 15 przyjmuje wartości przekraczające $p=0,05$, dlatego należy stwierdzić występowanie rozkładu normalnego składnika losowego. Na podstawie testu Hausmana ustalono, że w analizowanej zbiorowości występują efekty stałe⁴²⁹.

Współczynniki przy zmiennych w modelach są zgodne z teorią ekonomii i przyjmują podobne wartości dla poszczególnych funkcji korupcji, jedynie wskaźnik korupcji ma różne

⁴²⁹ Nie przedstawiano wyników testu Levina–Lina–Chu na stacjonarność reszt modeli, ponieważ występowały braki danych dla tych modeli.

współczynniki wpływu, ponieważ przyjmuje różne postacie funkcyjne. Współczynniki regresji zostały zinterpretowane dla modeli zawartych w tabeli 15.

Zinterpretowane zostaną współczynniki modelu dla kwadratowej funkcji korupcji z tabeli 15, ponieważ one weryfikują hipotezę badawczą. Zmienna opisująca wzrost gospodarczy ($\Delta \ln$ PKB p.c.) ma współczynnik ujemny. Podobne rezultaty uzyskali Anokhina i Schulze'a⁴³⁰. Wzrost wskaźnika otwartości gospodarki powodował wzrost miernika przedsiębiorczości, przy pozostałych warunkach niezmiennych. Wzrost miary edukacji społeczeństwa również korzystnie oddziaływał na wczesną przedsiębiorczość. Analiza wpływu korupcji dla funkcji kwadratowej nie jest tak oczywista, ponieważ parametry funkcji nieliniowej wymagają głębszej analizy.

Tabela 15. Modele panelowe efekty stałe dla miernika przedsiębiorczości – pełna baza danych

	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	-7,66 (-1,47)	-2,79 (-0,88)	-0,19 (-0,07)
Otwartość gospodarki	0,04 (4,94) ***	0,04 (4,93) ***	0,04 (4,91) ***
Edukacja	0,02 (2,06) **	0,02 (2,04) **	0,02 (1,89) *
$\Delta \ln$ PKB p.c.	-62,34 (-2,12) **	-64,26 (-2,17) ***	-55,60 (-1,90) *
Wskaźnik kontroli korupcji	4,54 (1,703) *	-3,91 (-1,58)	0,16 (0,25)
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	-0,61 (-1,69) *		
$\ln$ (Wskaźnik kontroli korupcji)		13,74 (1,69) *	
LSDV R-kwadrat	0,65	0,65	0,65
Within R-kwadrat	0,12	0,12	0,11
Kryt. inform. Akaike'a	1162,56	1162,55	1163,74
Kryt. bayes. Schwarza	1285,55	1285,53	1283,00
Stat. Durbina-Watsona	1,21	1,21	1,20
Test na normalność rozkładu reszt	5,87 (0,05)	6,09 (0,05)	8,25 (0,02)
Test Hausmana	17,40 (0,00)	18,45 (0,00)	14,75 (0,01)
Liczba obserwacji	307	307	307
Maksimum funkcji	3,7	brak	-

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETl.

⁴³⁰ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 471.

Modele przekrojowe dla danych uśrednionych również wskazują na występowanie nieliniowego wpływu korupcji na zmienną objaśnianą.

Tabela 16. Modele przekrojowe OLS dla miernika przedsiębiorczości – dane przekrojowe.

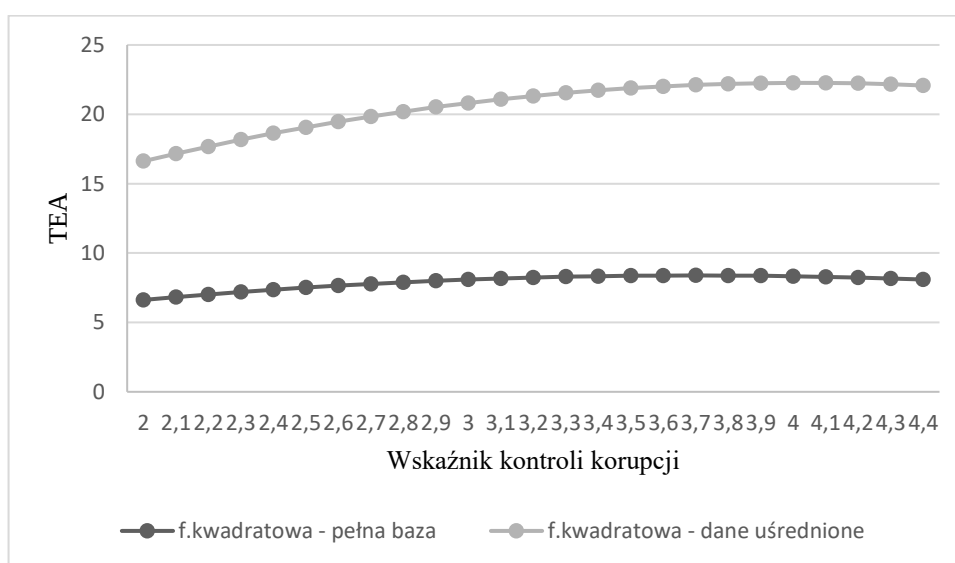
	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	-1,04 (-0,19)	5,17 (1,53)	7,59 (2,18) **
Otwartość gospodarki	0,002 (0,33)	0,002 (0,34)	0,005 (0,70)
Edukacja	-0,07 (-1,98) *	-0,07 (-2,01) *	-0,07 (-1,79) *
$\Delta \ln$ PKB p.c.	1064,37 (4,18) ***	1054,32 (4,27) ***	1002,99 (3,75) ***
Wskaźnik kontroli korupcji	6,51 (2,31) **	-3,44 (-1,68)	1,08 (1,97) *
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	-0,76 (-1,96) *		
$\ln$ (Wskaźnik kontroli korupcji)		15,38 (2,28) **	
Skorygowany R-kwadrat	0,50	0,53	0,44
Kryt. inform. Akaike'a	110,59	109,15	113,07
Kryt. bayes. Schwarza	118,58	117,15	119,73
Test na normalność rozkładu reszt	3,39 (0,18)	4,49 (0,11)	1,88 (0,39)
Liczba obserwacji	28	28	28
Maksimum funkcji	4,3	brak	-

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Na podstawie modelu panelowego dla kwadratowej funkcji korupcji zamieszczonego w tabeli 15 możliwe jest potwierdzenie nieliniowego wpływu korupcji na TEA. Na wykresie zamieszczonym poniżej przedstawiono graficzną prezentację oszacowania zależności między miarą wczesnej przedsiębiorczości (oś pionowa) a korupcją (oś pozioma) z modeli dla funkcji kwadratowej korupcji z tabeli 15 i 16. Do osiągnięcia wartości maksymalnej (w tym przypadku 4,3), kolejne przyrosty kontroli korupcji dawały coraz mniejsze przyrosty TEA. Po osiągnięciu maksymalnej wartości funkcji, kolejne przyrosty kontroli korupcji wiążą się z mniejszą

wartością TEA. Wyniki te stoją w opozycji do rezultatów badania Anokhina i Schulze'a⁴³¹, którzy wykazali wpływ nieliniowy korupcji na TEA tylko dla państw o największym stopniu wczesnej przedsiębiorczości, a zależność ta przyjmował kształt litery U. Zastosowanie funkcji logarytmicznej korupcji w tym przypadku nie dało pożądanych efektów, ponieważ współczynnik modelu dla wskaźnika korupcji nie różnił się statystycznie od zera.

Rysunek 21. Oszacowana zależność między korupcją a TEA na podstawie modeli dla funkcji kwadratowej z tabeli 15 i 16.

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z wyliczeniami przedstawionymi w tabeli 16 maksimum funkcji korupcji jest wyznaczone na poziomie 4,3 (dla wskaźnika kontroli korupcji w skali od 0 do 5), zatem wymierne korzyści wynikające ze zwalczania przekupstwa w postaci wzrostu przedsiębiorczości, będą dostrzegane, póki poziom wskaźnika kontroli korupcji nie osiągnie wartości 4,3. Po osiągnięciu wskazanej wartości maksymalizującej dla funkcji przekupstwa nie zauważalne będą korzyści dla gospodarki wynikające ze zwalczania korupcji. Można na podstawie tego wnioskować, że korupcja będzie na tak niskim poziomie, że nie będzie to stanowiło istotnego ograniczenia funkcjonowania gospodarki, a w tym przypadku w szczególności nie będzie istotnie ograniczać przedsiębiorczości.

⁴³¹ Anokhin S., Schulze W., op. cit., s. 471.

4.6 Wnioski z przeprowadzonych badań nad wpływem korupcji na podstawowe zmienne makroekonomiczne

Na podstawie przeprowadzonej analizy badawczej możliwe jest sformułowanie następujących wniosków.

Wniosek 1:

Nieliniowy wpływ korupcji na zmienne makroekonomiczne może być opisany przez funkcje, które dla pewnego poziomu miernika korupcji osiągają wartość maksymalną (przy istnieniu korupcji w gospodarce). Oznacza to, że wraz ze wzrostem wskaźnika korupcji (zmniejszaniem się przekupstwa) następuje coraz mniejszy przyrost korzyści w skali makroekonomicznej dla gospodarki w wyniku zwalczania łapownictwa. Wniosek ten stoi w opozycji do konkluzji wyciąganych na podstawie funkcji liniowej korupcji, gdzie kolejnemu ograniczeniu przekupstwa (np. o 1 punkt) towarzyszył taki sam wzrost wartości zmiennych makroekonomicznych. Należy podkreślić, że ograniczanie korupcji będzie coraz mniej odczuwalne dla gospodarki w postaci wzrostu gospodarczego, aż osiągnie tak małą wartość, iż przestanie istotnie wpływać na gospodarki państw o średnim dochodzie powyżej przeciętnej i wysokim DNB.

Modele liniowe korupcji objaśniają wybrane zmienne makroekonomiczne w sposób znacznie mniej poprawny pod względem statystycznym niż modele nieliniowe. Opisywanie tych zmiennych za pomocą nieliniowej funkcji korupcji okazało się słusznym podejściem. Dzięki temu zabiegowi uzyskano trafniejsze oszacowania parametrów. Analizowane testy statystyczne dawały porównywalne lub korzystniejsze wartości dla nieliniowych funkcji korupcji niż dla liniowego wpływu korupcji na zmienną objaśnianą.

Badania nad nieliniowym wpływem przekupstwa na wybrane zmienne, które potwierdziły występowanie zależności w kształcie paraboli, również każdorazowo wskazywały na występowanie tej maksymalnej wartości funkcji dla pewnego małego poziomu korupcji, np. Mendez i Sepulveda⁴³². Zatem empiryczna weryfikacja hipotez o nieliniowym wpływie korupcji na gospodarkę została potwierdzona zgodnie z założeniami modelu matematycznego prezentowanego przez Dzhumashev'a⁴³³.

Najistotniejsze wnioski, z punktu widzenia przeprowadzonych analiz i teorii zawartej w poprzednich rozdziałach dysertacji, są stawiane na podstawie modeli objaśniających nieliniową zależność między korupcją a wzrostem gospodarczym, stopą inwestycji oraz

⁴³² Mendez F., Sepulveda F., op. cit., s. 82-98.

⁴³³ Dzhumashev R., op. cit., s. 202-215.

miernikiem wczesnej przedsiębiorczości. Z punktu widzenia zarządzania gospodarką istotniejsze są zmiany pewnych miar ekonomicznych niż ich poziomy. Poniżej zamieszczono sumaryczne zestawienie wyników badania empirycznego w postaci tabelarycznej. Dla wzrostu gospodarczego i stopy inwestycji analizy przeprowadzone tylko na danych uśrednionych w 4-letnich okresach pozwoliły na zbudowanie poprawnych modeli ekonometrycznych pod względem statystycznym i na zweryfikowanie głównej hipotezy badawczej. Dla zmiennej mierzącej poziom wczesnej przedsiębiorczości hipoteza została zweryfikowana dla pełnej bazy danych panelowych oraz dla bazy danych przekrojowych (dla danych uśrednionych w całym okresie analizy). Można tu jedynie podkreślić, że nie są dostępne wartości zmiennej TEA w całym okresie próby i baza danych panelowych dla zmiennej TEA miała znacznie mniej rekordów w porównaniu do baz dla pozostałych zmiennych. Wyniki nie są odporne na zastosowany poziom agregacji danych. Najczęściej nieliniowy wpływ korupcji potwierdzono na danych makroekonomicznych uśrednionych w 4-letnich okresach.

Tabela 17. Zestawienie wyników badania empirycznego.

Typ bazy danych	Wzrost gospodarczy	Stopa inwestycji	TEA
Pełna	-	-	Tak
Średnie 4-letnie	Tak	Tak	-
Dane przekrojowe	Nie	Nie	Tak

Tak – oznacza zweryfikowanie głównej hipotezy badawczej. Nie – oznacza odrzucenie głównej hipotezy badawczej. Brak wniosku oznacza, że na podstawie modeli nie jest możliwe przeprowadzenie weryfikacji.

Źródło: opracowanie własne.

Następnie przedstawiono zbiorcze zestawienie oszacowanych wartości maksimum funkcji korupcji dla poszczególnych wielkości makroekonomicznych. Można zauważyć, że wartości maksymalizujące funkcję korupcji dla wzrostu gospodarczego są do siebie zbliżone, w tym przypadku nie miało również znaczenia zastosowanie nieliniowej funkcji korupcji w postaci funkcji kwadratowej lub logarytmicznej, ponieważ obydwa podejścia pozwalały uzyskać wyniki o porównywalnej jakości (testy statystyczne pozwalające zweryfikować poprawność modeli miały podobne wartości). Dla stopy inwestycji uzyskano wartość maksymalizującą funkcję przekupstwa bliską wartości maksymalnej wskaźnika kontroli korupcji (w tym przypadku wartość maksymalna wskaźnika łapownictwa wynosi 5). Można więc wnioskować, że ograniczenie przekupstwa każdorazowo będzie korzystnie wpływać na stopę inwestycji w państwie. Natomiast dla zmiennej mierzącej poziom wczesnej

przedsiębiorczości uzyskano wartości maksymalizujące funkcję korupcji różne od poziomu wskaźnika oznaczającego pełną kontrolę nad tym zjawiskiem, podobnie jak w przypadku wyników dla modeli wzrostu gospodarczego.

Tabela 18. Zestawienie wartości maksymalizujących funkcję korupcji na podstawie modeli z badania.

	Wzrost gospodarczy		Stopa inwestycji	TEA	
	f. kwadrat.	f. logarytm.	f. kwadrat.	f. kwadrat. (pełna baza)	f. kwadrat. (dane uśrednione)
Maksimum funkcji	3,42	3,22	5,33	3,7	4,3

Źródło: opracowanie własne.

Wykazanie zależności nieliniowej między korupcją a wybranymi zmiennymi makroekonomicznymi pozwala stwierdzić, że korupcja do pewnego poziomu stanowi poważny problem dla gospodarki. Można łąpownictwo porównać do swoistego podatku od prowadzonej działalności gospodarczej lub inwestycyjnej, który ogranicza produktywność gospodarki i obniża zwroty z inwestycji. Rządy, podejmując walkę z tym przestępstwem, powinny dążyć do ograniczenia przekupstwa do takiego poziomu, który nie będzie wpływał istotnie na wzrost gospodarczy. Mając na uwadze, że całkowite usunięcie przekupstwa z życia gospodarczego nie jest możliwe, chociażby ze względu na czynniki kulturowe, intensywne ograniczanie korupcji trwa do osiągnięcia takiego poziomu kontroli korupcji, który jest akceptowany przez decydentów, a dalsza walka z łąpownictwem prowadziłaby do wygenerowania uciążliwych biurokratycznych procedur lub nadmiernych kosztów dla państwa. Stanowi to odpowiedź na pytanie, dlaczego państwa najbogatsze nie cechują się całkowitą wolnością od korupcji.

Wniosek 2:

Państwa europejskie, które brały udział w badaniu empirycznym, prowadzą politykę nastawioną na ograniczenie korupcji. Zauważyć należy, że państwa o średnim wyższym dochodzie na osobę cechują się większym poziomem korupcji niż państwa o wysokim dochodzie na osobę.

Na podstawie determinant korupcji zawartych w rozdziale drugim możliwe jest wskazanie, że wzrost bogactwa narodu korzystnie wpływa na ograniczenie przekupstwa.

Bogate państwa mają większe możliwości opłacenia skutecznej polityki antykorupcyjnej. Jednak w państwach bogatych poziom korupcji w każdym roku jest na podobnym poziomie. W tabeli 19 poniżej zamieszczono zestawienie wskaźników kontroli korupcji w latach 1996-2015 dla wybranych państw z grupy państw o wysokim dochodzie na osobę. Można zauważyć, że poziom kontroli korupcji w ciągu 20 lat analizy nie zmienił się znacząco.

Tabela 19. Zestawienie wskaźników kontroli korupcji (w skali od 0 do 5, gdzie 0 oznacza całkowite skorumpowanie, a 5 oznacza wolność od korupcji) dla wybranych państw o wysokim dochodzie.

Rok	Dania	Francja	Niemcy	Luksemburg	Norwegia	Wielka Brytania
1996	4,87	3,76	4,49	4,55	4,78	4,62
1997	4,87	3,76	4,49	4,55	4,78	4,62
1998	4,86	3,90	4,66	4,48	4,82	4,73
1999	4,86	3,90	4,66	4,48	4,82	4,73
2000	5,02	3,86	4,40	4,59	4,79	4,74
2001	5,02	3,86	4,40	4,59	4,79	4,74
2002	4,90	3,74	4,51	4,57	4,72	4,63
2003	4,95	3,84	4,44	4,21	4,60	4,57
2004	5,01	3,84	4,36	4,40	4,47	4,46
2005	4,81	3,85	4,36	4,16	4,50	4,39
2006	5,05	3,96	4,29	4,41	4,63	4,29
2007	5,03	3,94	4,20	4,51	4,47	4,22
2008	4,97	3,88	4,23	4,52	4,38	4,16
2009	5,02	3,92	4,22	4,49	4,50	4,10
2010	4,91	3,94	4,24	4,56	4,60	4,06
2011	4,95	4,02	4,21	4,67	4,67	4,08
2012	4,90	3,93	4,29	4,64	4,76	4,15
2013	4,93	3,81	4,29	4,63	4,80	4,19
2014	4,76	3,77	4,33	4,59	4,73	4,23
2015	4,73	3,78	4,32	4,62	4,76	4,37
Średnia:	4,92	3,86	4,37	4,51	4,67	4,41

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy WDI Banku Światowego.

Powstaje zatem pytanie o powód występowania korupcji na zbliżonym poziomie, mimo posiadania przez państwa bogate znacznych środków na zwalczanie korupcji. Podejmując próbę odpowiedzi na to pytanie, należy zauważyć, że państwa te cechują się wysokim poziomem kontroli przekupstwa, zatem korupcji jest w nich znacznie mniej niż w państwach o średnim dochodzie. Możliwe jest, że występowanie niskiego poziomu korupcji nie stanowi problemu w prowadzeniu polityki gospodarczej państwa dla decydentów, co by oznaczało występowanie pewnego poziomu korupcji akceptowalnego przez polityków. Można również

wskazać, że przekupstwo (także w krajach bogatych) zależy od czynników kulturowych, które są uważane za trudne do zmienienia. Ze względu na występowanie w społeczeństwie osób o różnych poglądach, w każdym państwie znajdzie się taka grupa, która będzie skłonna do korupcji niezależnie od wielkości kary jaka za to grozi. W konsekwencji dążenie władz do całkowitego wyeliminowania przekupstwa nie daje pożądanych efektów. Problem oscylowania poziomu korupcji wokół pewnej średniej wartości w długim okresie dotyczy również części państw o średnim wyższym dochodzie, których gospodarka funkcjonowałaby lepiej, gdyby korupcja była efektywnie ograniczana. W tabeli 20 przedstawiono wartości wskaźnika kontroli korupcji w okresie analizy dla państw o średnim wyższym dochodzie na obywatela, gdzie również można dostrzec problem z ograniczeniem przekupstwa, co można by zmierzyć w postaci trwałego wzrostu wskaźnika kontroli korupcji, np. Polska, Rosja i Słowacja. Natomiast możliwe jest wymienienie państw, które istotnie ograniczyły łapownictwo w tym okresie, np. Łotwa i Litwa. Państwa wymienione w tabeli 20 są krajami postkomunistycznymi, które zmuszone były to przeprowadzenia głębokich reform przekształcających gospodarki centralnie planowane w gospodarki wolnorynkowe. Przyczyn problemów ze skutecznym i znacznym ograniczeniem korupcji wśród państw postkomunistycznych można doszukiwać się choćby w dynamicznie zmieniającym się prawie wymuszającym zmiany m.in. w systemie administracyjnym kraju.

Tabela 20. Zestawienie wskaźników kontroli korupcji (w skali od 0 do 5, gdzie 0 oznacza całkowite skorumpowanie, a 5 oznacza wolność od korupcji) dla wybranych państw o średnim wyższym dochodzie.

Rok	Łotwa	Litwa	Polska	Rosja	Słowacja
1996	1,68	2,44	3,04	1,48	2,86
1997	1,68	2,44	3,04	1,48	2,86
1998	2,47	2,53	3,17	1,56	2,75
1999	2,47	2,53	3,17	1,56	2,75
2000	2,21	2,69	3,05	1,58	2,65
2001	2,21	2,69	3,05	1,58	2,65
2002	2,38	2,54	2,83	1,58	2,40
2003	2,68	2,76	2,88	1,79	2,81
2004	2,64	2,82	2,61	1,76	2,89
2005	2,82	2,72	2,72	1,72	2,99
2006	2,79	2,58	2,67	1,65	2,90
2007	2,75	2,53	2,69	1,55	2,80
2008	2,63	2,54	2,85	1,45	2,80
2009	2,63	2,62	2,87	1,41	2,73
2010	2,63	2,77	2,91	1,44	2,74
2011	2,69	2,74	2,99	1,46	2,74

2012	2,66	2,82	3,09	1,48	2,57
2013	2,77	2,87	3,05	1,50	2,56
2014	2,84	2,98	3,09	1,63	2,62
2015	2,90	3,06	3,08	1,64	2,65
Średnia:	2,53	2,68	2,94	1,57	2,74

Źródło: opracowanie własne.

Wniosek 3:

Na podstawie przeprowadzonych badań możliwe jest oszacowanie kosztów jakie są ponoszone w postaci mniejszego wzrostu gospodarczego, stopy inwestycji i poziomu przedsiębiorczości. W wyniku utrzymywania poziomu łapownictwa niższego od wysokości korupcji maksymalizującej daną wielkość makroekonomiczną gospodarka będzie traciła potencjalny rozwój ekonomiczny, który mogłaby osiągnąć poprzez zmniejszenie przekupstwa.

Na podstawie modeli ekonometrycznych potwierdzających nieliniowy wpływ korupcji na wybraną zmienną makroekonomiczną możliwe jest oszacowanie krańcowej zmiany wybranej wielkości ekonomicznej w wyniku odejścia od wartości wyznaczonej jako maksimum funkcji korupcji. Tabela 21 zawiera oszacowania tych krańcowych efektów⁴³⁴. Zawarto w nim obliczenia krańcowych efektów przy zmianach wskaźnika kontroli korupcji od poziomu 1 do 5. Przedstawiono wyniki dla modeli potwierdzających nieliniową zależność między korupcją a wybraną zmienną makroekonomiczną. Tylko dla modeli wzrostu gospodarczego wyniki były odporne na zastosowaną postać funkcyjną funkcji korupcji.

Tabela 21. Krańcowe efekty zmiany wskaźnika kontroli korupcji na przykładzie wzrostu gospodarczego i stopy inwestycji.

	Modele wzrostu gospodarczego		Stopa inwestycji	TEA	
Zmiana wskaźnika kontroli korupcji	f. kwadratowa	f. logarytmiczna	f. kwadratowa	f. kwadratowa – pełna baza	f. kwadratowa – dane uśrednione
1 – 1,1	0,68	1,97	1,31	0,32	0,49
1,1 – 1,2	0,65	1,72	1,28	0,31	0,48
1,2 – 1,3	0,62	1,50	1,24	0,30	0,46
1,3 – 1,4	0,59	1,32	1,21	0,29	0,45
1,4 – 1,5	0,57	1,16	1,18	0,28	0,43
1,5 – 1,6	0,54	1,03	1,15	0,26	0,42

⁴³⁴ Przykładowo wzrost wskaźnika kontroli korupcji z 1,0 pkt do 1,1 pkt. będzie skutkował zwiększeniem się wzrostu gospodarczego o 0,68 p.p. ceteris paribus (na podstawie analizy funkcji kwadratowej korupcji dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach – tabela 12).

1,6 – 1,7	0,51	0,91	1,12	0,25	0,40
1,7 – 1,8	0,48	0,80	1,09	0,24	0,39
1,8 – 1,9	0,45	0,70	1,06	0,23	0,37
1,9 – 2	0,42	0,62	1,03	0,21	0,36
2 – 2,1	0,39	0,54	1,00	0,20	0,34
2,1 – 2,2	0,37	0,47	0,97	0,19	0,33
2,2 – 2,3	0,34	0,41	0,94	0,18	0,31
2,3 – 2,4	0,31	0,35	0,91	0,17	0,30
2,4 – 2,5	0,28	0,30	0,88	0,15	0,28
2,5 – 2,6	0,25	0,25	0,85	0,14	0,27
2,6 – 2,7	0,22	0,20	0,82	0,13	0,25
2,7 – 2,8	0,19	0,16	0,79	0,12	0,23
2,8 – 2,9	0,16	0,12	0,76	0,10	0,22
2,9 – 3	0,14	0,09	0,73	0,09	0,20
3 – 3,1	0,11	0,05	0,70	0,08	0,19
3,1 – 3,2	0,08	0,02	0,67	0,07	0,17
3,2 – 3,3	0,05	-0,01	0,64	0,05	0,16
3,3 – 3,4	0,02	-0,04	0,60	0,04	0,14
3,4 – 3,5	-0,01	-0,06	0,57	0,03	0,13
3,5 – 3,6	-0,04	-0,09	0,54	0,02	0,11
3,6 – 3,7	-0,06	-0,11	0,51	0,01	0,10
3,7 – 3,8	-0,09	-0,14	0,48	-0,01	0,08
3,8 – 3,9	-0,12	-0,16	0,45	-0,02	0,07
3,9 – 4	-0,15	-0,18	0,42	-0,03	0,05
4 – 4,1	-0,18	-0,20	0,39	-0,04	0,04
4,1 – 4,2	-0,21	-0,21	0,36	-0,06	0,02
4,2 – 4,3	-0,24	-0,23	0,33	-0,07	0,01
4,3 – 4,4	-0,26	-0,25	0,30	-0,08	-0,01
4,4 – 4,5	-0,29	-0,26	0,27	-0,09	-0,02
4,5 – 4,6	-0,32	-0,28	0,24	-0,10	-0,04
4,6 – 4,7	-0,35	-0,29	0,21	-0,12	-0,05
4,7 – 4,8	-0,38	-0,31	0,18	-0,13	-0,07
4,8 – 4,9	-0,41	-0,32	0,15	-0,14	-0,08
4,9 – 5	-0,44	-0,33	0,12	-0,15	-0,10

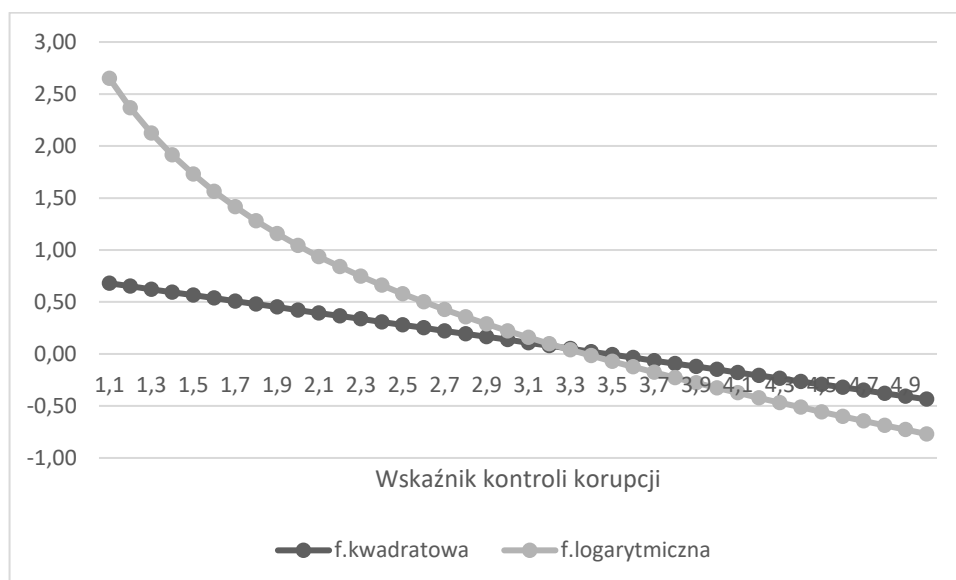
Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie powyższych efektów krańcowych można wskazać, że wzrost wskaźnika kontroli korupcji z poziomu 2 pkt do 3 pkt (skala wskaźnika od 0 do 5), będzie skutkowało zwiększeniem wzrostu gospodarczego średnio o 2,77 p.p. (o 2,65 p.p. dla funkcji kwadratowej i 2,90 dla funkcji logarytmicznej). W przypadku funkcji korupcji dla stopy inwestycji zwiększenie wskaźnika korupcji z 2 pkt do 3 pkt skutkowało wzrostem stopy inwestycji o 8,64 p.p., natomiast wzrost miary wczesnej przedsiębiorczości TEA nastąpi średnio o 2,10 p.p.

(o 1,47 p.p. na podstawie funkcji dla pełnej bazy danych i o 2,73 p.p. na podstawie funkcji dla danych uśrednionych). Dlatego też zwiększenie kontroli korupcji w przypadku państw borykających się z problemem przekupstwa, będzie wiązało się z wymiernymi efektami w postaci zwiększenia zarówno wzrostu gospodarczego jak i stopy inwestycji oraz przedsiębiorczości.

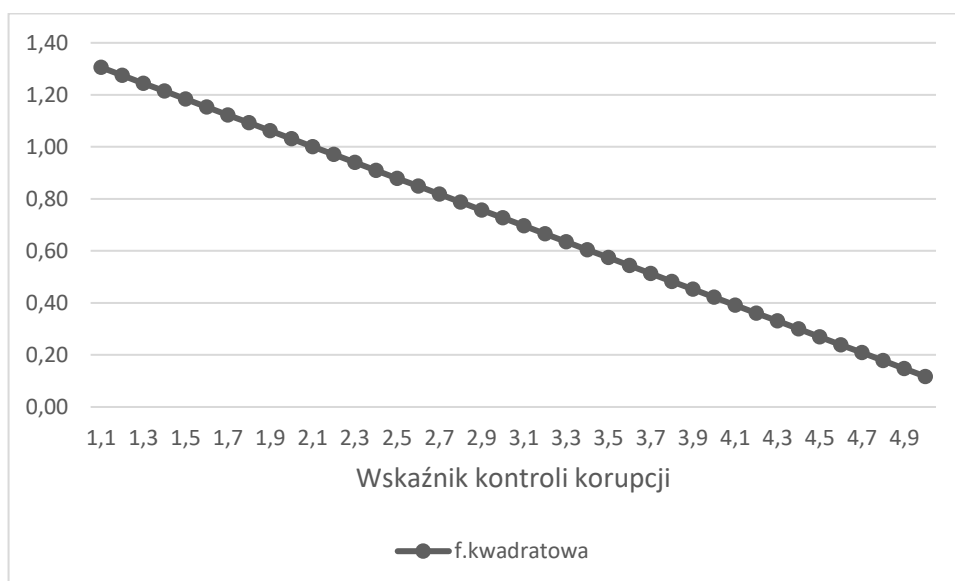
Poniżej na rysunkach od 22 do 24 przedstawiono w formie wykresu krańcowe efekty dla poszczególnych zmiennych makroekonomicznych. Na podstawie poniższych wykresów oraz tabel 21-22 można zauważyć, że po przekroczeniu poziomu wskaźnika korupcji 3,2 efekty krańcowe dla wszystkich analizowanych funkcji są bardzo niskie.

Rysunek 22. Krańcowe efekty dla wzrostu gospodarczego.

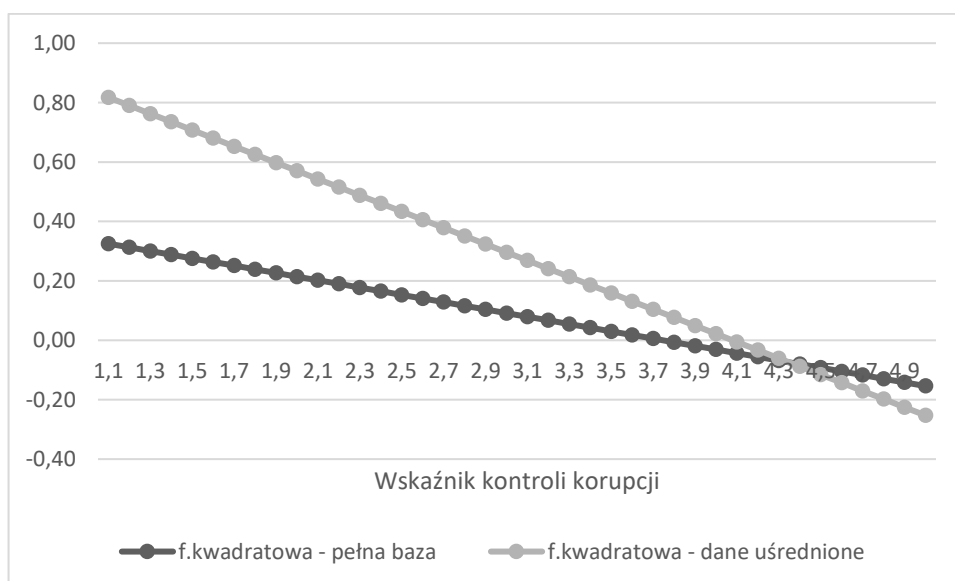
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 23. Krańcowe efekty dla stopy inwestycji.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 24. Krańcowe efekty dla wskaźnika wczesnej przedsiębiorczości TEA.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe badanie nie jest wolne od wad. Podstawową wątpliwość budzi dobór miary korupcji. Mimo, iż wskaźnik kontroli korupcji jest miarą powszechnie używaną do przeprowadzanych analiz wpływu łapownictwa na wybrane zmienne, to jednak nie wskazuje on pełnego poziomu korupcji w państwie. Jakość mierników przekupstwa jest podstawowym problemem badawczym związanym z każdym empirycznym badaniem nad oddziaływaniem przekupstwa na inną zmienną.

4.7 Podsumowanie

Rozdział czwarty niniejszej dysertacji zawiera opis badań i wyniki pozwalające zweryfikować postawioną hipotezę główną. Na podstawie dotychczasowych badań prezentowanych w literaturze przedmiotu zawężono obszar badawczy do państw europejskich a następnie spośród nich wybrano państwa o poziomie DNB średnim powyżej przeciętnej i wysokim na osobę w okresie analizy (1996-2015). Na podstawie badań zweryfikowano główną hipotezę badawczą oraz hipotezy cząstkowe i wskazano na zależność między korupcją a wybranymi zmiennymi makroekonomicznymi, którą można opisać za pomocą funkcji nieliniowych. Oznacza to, że wpływ przekupstwa na gospodarkę nie jest jednakowy dla różnego poziomu przekupstwa i kolejne ograniczenia korupcji do poziomu 3,22 (mierzonego wskaźnikiem kontroli korupcji na podstawie funkcji kwadratowej z tabeli 12) wśród analizowanych państw będą skutkowały coraz mniejszymi przyrostami wzrostu gospodarczego. Państwa cechujące się większymi poziomami wskaźnika kontroli korupcji niż 3,22 nie będą odczuwać znaczących zmian w postaci istotnego wzrostu gospodarczego. W przypadku inwestycji należy wskazać, że korzystne jest całkowite wyeliminowanie korupcji i kolejne ograniczenia łapownictwa będą skutkować wzrostem stopy inwestycji. Natomiast wpływ korupcji na przedsiębiorczość jest znaczący, aż do osiągnięcia poziomu 3,70 (na podstawie wyników dla funkcji kwadratowej przekupstwa z tabeli 15) wskaźnika kontroli korupcji.

W dotychczasowych częściach rozprawy doktorskiej podkreślano, że zjawisko korupcji jest problematyczne do zmierzenia. Wynika to z utajnienia przekupstwa przez osoby popełniające to przestępstwo. Dostępne miary korupcji nie są wolne od wad, ponieważ nie oddają w sposób dokładny skali tego zjawiska, ponieważ (jak już wcześniej zauważono) korupcja jest bardzo trudna do zmierzenia ze względu na jej podstawowe cechy, jak chociażby tajność. Może to podawać w wątpliwość zasadność przeprowadzania analiz empirycznych w oparciu o te miary korupcji. Jednakże problem korupcji i jej oddziaływanie na gospodarkę jest na tyle ważnym zagadnieniem, iż badania pozwalające choć trochę przybliżyć badacza do poznania tego zjawiska są potrzebne i stanowią istotny głos w dyskusji. Większość autorów tego typu badań przeprowadzanych dotychczas jest zgodna co do kwestii konieczności dalszej empirycznej weryfikacji oddziaływania korupcji na gospodarkę przy użyciu dostępnych miar korupcji. Należy przy tym pamiętać o ostrożności przy formułowaniu ostatecznych wniosków z przeprowadzanych badań.

Zakończenie

Niniejsza praca została poświęcona analizie wpływu korupcji na gospodarkę poprzez kompleksowe opisanie teorii, które pojawiły się w literaturze oraz analizę empiryczną odpowiednich danych. Należy tu wskazać na nieco trywialne stwierdzenie, ale oddające faktyczną i aktualną wiedzę na temat korupcji, a mianowicie, że przekupstwo jest zjawiskiem złożonym i wieloaspektowym, a także przybiera różne formy i występuje w różnorodnych kontekstach. Można wymienić wiele przyczyn korupcji, a samo jej istnienie powoduje różne jej skutki, od nielegalnych przepływów pieniężnych po uszkodzenie funkcjonowania systemu gospodarczego. Dlatego definicje korupcji nie opisują w pełny sposób całości zjawiska. Również dostępne miary przekupstwa opierają się zasadniczo na danych sondażowych, co może skłonić do wniosku, że nie mierzą obiektywnie łapownictwa, lecz jedynie jego postrzeganie.

W rozdziale pierwszym zostało przedstawione wprowadzenie do zagadnienia wzrostu gospodarczego państw, gdzie wskazano najważniejsze czynniki wzrostu gospodarczego. Omówiono następnie determinanty wzrostu gospodarczego wraz ze szczególnym uwzględnieniem inwestycji, działalności gospodarczej i przedsiębiorczości. Rozdział stanowi wprowadzenie do rozważań nad wpływem korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne: wzrost gospodarczy, stopę inwestycji i przedsiębiorczość.

W rozdziale drugim zaprezentowano i omówiono definicje korupcji. Przedstawiono dokładną analizę najważniejszych definicji korupcji wraz z ich krytyczną oceną. Następnie wskazano najistotniejsze przyczyny występowania tego zjawiska. Rozdział ten zakończono zwięzłą prezentacją najistotniejszych dostępnych miar łapownictwa, gdzie omówiono sposób tworzenia mierników oraz przedstawiono mankamenty w ich budowie. Celem rozdziału drugiego było przedstawienie ogólnej istoty korupcji i jej złożonego charakteru.

W rozdziale trzecim zawarto teoretyczne hipotezy i ich empiryczną weryfikację dotyczącą zagadnienia relacji między korupcją a wybranymi zmiennymi makroekonomicznymi. Przedstawiono dualizm w oddziaływaniu przekupstwa na gospodarkę. Wskazano i omówiono argumenty postulujące negatywny oraz pozytywny wpływ łapownictwa na gospodarkę, a także poddano ocenie te teoretyczne podejścia. Wskazano nie tylko teorię dotyczącą wpływu bezpośredniego przekupstwa na wzrost gospodarczy, ale również argumenty przemawiające za pośrednim oddziaływaniem poprzez wpływ korupcji na najważniejsze czynniki wzrostu gospodarczego. Następnie przedstawiono argumenty

postulujące istnienie nieliniowej zależności między korupcją a zmiennymi makroekonomicznymi (głównie wzrostem gospodarczym). Ostatnia część tego rozdziału to rozważania nad częstym tematem poruszonym w literaturze zagranicznej, czyli możliwością istnienia optymalnego poziomu korupcji i jej konsekwencji. Celem rozdziału trzeciego była prezentacja teorii postulujących różny wpływ korupcji na gospodarkę oraz obiektywna ocena tych argumentów. W rozdziale tym dokonano także przeglądu badań empirycznych nad wpływem korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne. Następnie przedstawiono badania i konkluzje z nich wyciągnięte nad wpływem przekupstwa na wzrost gospodarczy, które umożliwiały wnioskowanie zarówno o negatywnym, jak i pozytywnym wpływie korupcji na wzrost gospodarczy. W następnej kolejności omówiono nieliczne badania postulujące nieliniowy wpływ przekupstwa na gospodarkę. Przedstawiono również postacie funkcyjne modeli odpowiadających założeniom o istnieniu wpływu korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne, który to wpływ można opisać za pomocą paraboli. Wybrano funkcję kwadratową oraz kombinację funkcji liniowej i logarytmicznej. Istotne przy tym było wybranie takiej postaci funkcyjnej, która mogłaby posiadać maksimum i asymptotę poziomą w nieskończoności.

W rozdziale czwartym przedstawiono badania nad wpływem korupcji na wybrane najważniejsze zmienne makroekonomiczne mające umożliwić empiryczną weryfikację postawionej hipotezy głównej i hipotez częściowych, które brzmiały następująco:

H: Korupcja wpływa na podstawowe zmienne makroekonomiczne w sposób nieliniowy.

H1: Korupcja wpływa na wzrost gospodarczy w sposób nieliniowy.

H2: Korupcja wpływa na stopę inwestycji w sposób nieliniowy.

H3: Korupcja wpływa na przedsiębiorczość w sposób nieliniowy.

Dobór zmiennych makroekonomicznych do modelowania nastąpił na podstawie przeglądu badań. Rozdział czwarty rozpoczyna się od przedstawienia metodologii badań prezentowanej w literaturze oraz użytej w badaniu empirycznym, ze szczególnym naciskiem na opis estymatorów użytych w modelowaniu ekonometrycznym. Następnie omówiono zmienne zastosowane w analizie i ich źródła. Zaprezentowano krótką analizę statystyczną, a następnie przeprowadzono badanie ekonometryczne na danych panelowych i przekrojowych. Do analizy wybrano następujące zmienne makroekonomiczne: wzrost gospodarczy, stopę inwestycji oraz miernik tzw. wczesnej przedsiębiorczości. Dobór tych zmiennych wynika wprost z postawionych hipotez szczegółowych. Wnioski z przeprowadzonych badań wskazują, że korupcja wpływa niemonotonicznie na wybrane kategorie ekonomiczne.

Koncepcja parabolicznego wpływu korupcji na podstawowe wielkości makroekonomiczne może dobrze godzić teoretyczne argumenty postulujące negatywne oddziaływanie przekupstwa na gospodarkę oraz możliwość wystąpienia pozytywnych skutków łapownictwa w gospodarce. Z jednej strony istotny jest fakt, że kontrola łapownictwa sprzyja wzrostowi gospodarczemu, zachęca do inwestowania, przyciąga nowe technologie, a w konsekwencji prowadzi do ograniczenia ubóstwa. Z drugiej strony, faktem jest, że całkowite wyeliminowanie korupcji nie jest możliwe, a teorie o możliwości wystąpienia pozytywnych skutków pod względem ekonomicznym korupcji są racjonalne. Spór o to, czy przekupstwo szkodzi czy wspiera gospodarkę jest bodajże najistotniejszym sporem prezentowanym w literaturze dotyczącej oddziaływania korupcji. W świetle badań przeprowadzonych w niniejszej pracy nad teorią prezentowaną w literaturze oraz na podstawie badań ekonometrycznych, można wnioskować, że określenie jednoznacznie negatywnego jak i jednoznacznie pozytywnego wpływu korupcji na gospodarkę pod względem ekonomicznym jest niemożliwe.

Na wstępie pracy postawiono pytania badawcze. Dwa pierwsze pytania dotyczyły możliwości określenia kierunku i siły oddziaływania korupcji na gospodarkę oraz czy możliwe jest określenie tej zależności za pomocą funkcji niemonotonicznej. Próbę odpowiedzi na powyższe pytania zawarto w rozdziale 4, gdzie przedstawiono empiryczne badanie nad wpływem korupcji na wzrost gospodarczy, stopę inwestycji i przedsiębiorczość. Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że korupcja wpływa negatywnie na gospodarkę, lecz ten wpływ nie jest jednakowy dla różnych poziomów przekupstwa. Państwa cechujące się większym poziomem łapownictwa będą odczuwać znacznie większe tego skutki niż państwa o stosunkowo niskim poziomie korupcji. W konsekwencji możliwe jest określenie wpływu przekupstwa na gospodarkę za pomocą funkcji niemonotonicznej.

Trzecie pytanie badawcze dotyczyło możliwości pozytywnego oddziaływania korupcji na gospodarkę. Próbę odpowiedzi na to pytanie zawarto przede wszystkim w rozdziale 3, gdzie przedstawiono pozytywne i negatywne skutki korupcji dla gospodarki, które pozwoliły na potwierdzenie takiej możliwości. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na trzy główne czynniki korupcji: ekonomiczne, polityczne, kulturowe, które zostały przedstawione w rozdziale 2, gdzie wskazano, że z powodu występowania głównie determinant kulturowych korupcji nie jest możliwe całkowite zlikwidowanie przekupstwa pod wpływem zwiększenia wydatków na ten cel. Mimo znacznych nakładów na ograniczenia korupcji ponoszonych przez państwa najbogatsze oraz przepisów prawa zabraniających korupcji, ona nadal występuje, ponieważ przede wszystkim wynika to z trudnych do zmienienia determinant kulturowych. Nie można

jednak wykluczyć, że w państwach najbogatszych, gdzie poziom korupcji jest stosunkowo niski, mogą współistnieć zarówno negatywne jak i pozytywne skutki łapownictwa dla gospodarki, np. przyspieszenie pewnych procedur w wyniku wręczenia łapówki.

W świetle postawionych hipotez można wskazać, że oddziaływanie korupcji na wybrane zmienne makroekonomiczne jest różne w zależności od wartości wskaźnika korupcji, czyli kolejne przyrosty wskaźnika korupcji dają różne efekty w postaci wzrostu analizowanego wskaźnika makroekonomicznego. Ze względu na okoliczności kulturowe, polityka nastawiona na całkowite wyeliminowanie korupcji nie jest korzystna dla wzrostu gospodarczego, poziomu rozwoju gospodarczego, czy poziomu inwestycji i przedsiębiorczości w kraju, ponieważ wiązałoby się z ponoszeniem ogromnych nakładów finansowych i ich nieefektywnym wykorzystaniem z punktu widzenia wzrostu gospodarczego. Warto zauważyć, że w jednym obszarze kulturowym określone zachowanie będzie odbierane jako jednoznacznie korupcjogenne, zaś w innych uwarunkowaniach społecznych to samo postępowanie będzie aprobowane lub pożądane. Jako przykład może posłużyć wręczanie napiwku (drobnej kwoty wręczanej za usługę np. kelnerom) w Stanach Zjednoczonych, gdzie zwyczaj ten jest tak silnie przyjęty w społeczeństwie, iż pracownicy otrzymujący napiwki mają inną stawkę wynagrodzenia minimalnego w porównaniu do pozostałych pracowników⁴³⁵. Zwyczaj ten jest tak silnie akceptowany w Ameryce Północnej, że w części restauracji napiwki wliczane są do rachunku. Taki sposób podziękowania za obsługę w restauracji w Polsce jeszcze nie jest powszechny, aczkolwiek na ogół nie potraktowano by w Polsce wręczenia napiwku jako aktu korupcji. Jednakże w kulturze japońskiej taka forma gratyfikacji nie istnieje i mogłaby zostać odebrana jako próba przekupstwa. Zatem na powyższym przykładzie podejścia kulturowego do kwestii wręczenia napiwku można zobrazować skrajnie różnorodne potraktowanie wręczenia pewnej drobnej kwoty za usługę. Te przyjęte zwyczaje w kwestii traktowania napiwku w każdym z trzech obszarów kulturowych są oparte o przyjęte w społeczeństwie od wielu lat postawy wobec tej gratyfikacji. Między innymi kulturowe uwarunkowania łapownictwa powodują, że w niektórych społeczeństwach pewien (zazwyczaj niski) poziom korupcji występuje i nie zmienia tego stanu rzeczy wprowadzanie kolejnych uregulowań prawnych mających na celu ograniczenie łapownictwa. Zwyczajowe formy gratyfikacji lub podziękowania za pewną usługę mogą być na stałe przyjęte w społeczeństwie i regulacja prawna związana z potraktowaniem pieniężnego wyrazu wdzięczności jako przestępstwa

⁴³⁵ Sekulski P., Zielińska D. 2017, Instytucja wynagrodzenia minimalnego pracowników otrzymujących napiwki w związku z wykonywaną pracą w systemie prawnym Stanów Zjednoczonych. Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ, vol. 10, nr 40, s. 73.

korupcyjnego może się spotkać z ogromnym oporem społecznym. Zatem takie samo zachowanie w jednym obszarze kulturowym będzie można zaklasyfikować jako białą korupcję zgodnie z klasyfikacją Heidenheimer'a⁴³⁶, zaś w innych obszarach może być to postępowanie potraktowane jako korupcja szara lub korupcja czarna.

Państwa, które maksymalnie ograniczyły poziom korupcji w gospodarce to państwa cechujące się najwyższym poziomem wzrostu gospodarczego, stopą inwestycji i skalą przedsiębiorczości, mimo iż pewien niski poziom korupcji nadal w ich gospodarkach występuje. Trafnie sytuację z relacją między przekupstwem a wzrostem gospodarczym w świetle koncepcji maksymalizowania wzrostu gospodarczego przez poziom korupcji określił Dzhumashev⁴³⁷: „wzrost gospodarczy maksymalizowany przez korupcję nie może przekroczyć maksymalnego poziomu wzrostu gospodarczego osiąganego w środowisku bez korupcji”.

Powyższa praca z pewnością nie stanowi wyczerpania tematu wpływu korupcji na gospodarkę. Możliwe jest zadanie kolejnych pytań badawczych dotyczących oddziaływania łapownictwa na gospodarkę, na które znalezienie odpowiedzi wymagałaby dogłębnej analizy. Przede wszystkim należałoby zweryfikować oddziaływanie korupcji na gospodarkę państw najuboższych w Europie. Możliwe jest postawienie pytania badawczego o oddziaływanie korupcji w państwach postkomunistycznych. Interesującym zagadnieniem jest również kwestia ponoszenia kosztów na zwiększenie kontroli korupcji i efektywności poniesionych kosztów w postaci ograniczenia przekupstwa.

⁴³⁶ Heidenheimer A., op. cit., s. 855-869.

⁴³⁷ Dzhumashev R., op. cit., s. 211.

Bibliografia

1. Abotsi A., Iyavarakul T. 2015, Tolerable Level of Corruption for Foreign Direct Investment in Africa, *Contemporary Economics*, vol. 9, nr 3, s. 249-270.
2. Acemoglu D., Verdier T. 1998, Property rights, corruption and the allocation of talent: a general equilibrium approach, *Economic Journal*, vol. 108, s. 1381–1403.
3. Acs Z. 2006, How is entrepreneurship good for economic growth? *Innovations*, vol. 1, nr 1, s. 97-107.
4. Ahmad E., Ullah M., Arfeen M. 2012, Does corruption affect economic growth? *Latin American Journal of Economics*, vol. 49, nr 2, s. 277-305.
5. Aidt T. 2003, Economic analysis of corruption: a survey, *The Economic Journal*, vol. 113, nr 491, s. 632–652.
6. Amundsen I. 1999, *Political corruption: an introduction to the issues*, Chr. Michelsen Institute, Bergen.
7. Anokhin S., Schulze W. 2009, Entrepreneurship, innovation, and corruption, *Journal of Business Venturing*, vol. 24, nr 5, s. 465–476.
8. Anthonsen M., Lofgren A., Nilsson K., Westerlund J. 2012, Effects of rent dependency on quality of government, *Economics of Governance*, vol. 13, nr 2, s. 145-168.
9. Apaza C. R. 2009, Measuring Governance and Corruption through the Worldwide Governance Indicators: Critiques, Responses, and Ongoing Scholarly Discussion, *Political Science and Politics*, vol. 42, s. 139-143.
10. Arasli H., Tumer M. 2008, Nepotism, Favoritism and Cronyism: A study of their effects on job stress and job satisfaction in the banking industry of north Cyprus, *Social Behavior And Personality*, vol. 36, nr 9, s. 1237-1250.
11. Arellano M., Bond S. 1991, Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations, *The Review of Economic Studies*, vol. 58, nr 2, s. 277-297.
12. Asiedu E., Freeman J. 2009, The effect of corruption on investment growth: Evidence from firms in Latin America, Sub-Saharan Africa, and transition countries, *Review of Development Economics*, vol. 13, nr 2, s. 200-214.
13. Audretsch D., Keilbach M. 2004, Entrepreneurship capital and economic performance, *Regional Studies*, vol. 38, nr 8, s. 949-959.

14. Avnimelech G., Zelekha Y., Sharabi E. 2014, The effect of corruption on entrepreneurship in developed vs non-developed countries, *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, vol. 20, nr 3, s. 237-262.
15. Banfield E. 1958, *The Moral Basis of a Backward Society*, Free Press, Nowy Jork.
16. Baranowski P. 2008 Optymalna stopa inflacji – porównanie szacunków opartych na różnych klasach zależności funkcyjnej inflacja – wzrost, *Mathematical Economics*, vol. 12, nr 12, s. 41-51.
17. Baranowski P. 2008, Problem optymalnej stopy inflacji w modelowaniu wzrostu gospodarczego, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź.
18. Barro R. 1991, Economic Growth in a Cross Section of Countries, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 106, nr 2, s. 407-443.
19. Barro R., Sala-i-Martin X. 2004, *Economic Growth*, MIT Press, Second Edition, Cambridge, London.
20. Baumol W. J. 1990, Entrepreneurship: productive, unproductive and destructive, *Journal of Political Economy*, vol. 98, nr 5, s. 893–921.
21. Beck P., Maher M. 1986, A comparison of bribery and bidding in thin markets, *Economics Letters* vol. 20, s. 1–5.
22. Begović B. 2007, Ekonomska analiza korupcije, Centar za liberalno – demokratske studije.
23. Ben Ali M., Sassi S. 2016, The Corruption-Inflation Nexus: Evidence from Developed and Developing Countries, B.E., *Journal of Macroeconomics*, De Gruyter, Vol. 16, nr 1, s. 125-144.
24. Berggren N. 2003, The Benefits of Economic Freedom, *The Independent Review*, vol 8, nr 2, s. 193-211.
25. Bernard Y., Colli J-C. 1994, *Słownik ekonomiczno-finansowy*, tłum. Bogdan Nowosad, Wydawnictwo Książnica.
26. Berndhan P. 1997, Corruption and development: a review of issues, *Journal of Economic Literature*, vol. 35, s. 1320-1346.
27. Besley T., McLaren J. 1993, Taxes and bribery: the role of wage incentives, *The Economic Journal*, vol. 103, nr 416, s. 119-141.
28. Bhattacharyya S., Hodler R. 2010, Natural resources, democracy and corruption, *European Economic Review*, vol. 54, nr 4, s. 608-621.
29. Bodislav D., Rotaru C., Georgescu R. 2016, Globalization of the corruption phenomenon – human capital gone wild, *Theoretical and Applied Economics*, vol. 23, nr 3, s. 163-176.

30. Bond S., Hoeffler A., Temple J. 2001, GMM Estimation of Empirical Growth Models, *Economics Papers*, 2001-W21, s. 1-33.
31. Borusowski J. 2006, Społeczno-kulturowe uwarunkowania korupcji, Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy.
32. Buehn A., Schneider F. 2012, Corruption and the Shadow Economy: Like Oil and Vinegar, Like Water and Fire? *International Tax and Public Finance*, vol. 19, s. 172-194.
33. Campante F., Chor D., Do Q-A. 2009, Instability and the Incentives for Corruption, *Economics & Politics*; vol. 21, nr 1, s. 42-92.
34. Campos J. E., Lien D., Pradhan S. 1999, The impact of corruption on investment: Predictability matters, *World Development*, vol. 27, nr 6, s. 1059-1067.
35. Carden A., Verdon L. 2010, When is corruption a substitute for economic freedom? *The Law and Development Review*, vol. 3, nr 1, s. 40-63.
36. Charemza W., Deadman F. 1997, Nowa ekonometria, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
37. Choi J., Thum M. 2005, Corruption and the shadow economy, *International Economic Review*, vol. 46, nr 3, s. 817-836.
38. Cichy K. 2005, Kapitał ludzki w modelach i teorii wzrostu gospodarczego, *Zeszyty Studiów Doktoranckich*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Wydział Ekonomii, nr 23, s. 5-46.
39. Cieślík A., Goczek Ł. 2016, Korupcja, jakość rządzenia a wzrost gospodarczy w krajach transformacji, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, zeszyt 15, s. 91-119.
40. Cieślík A., Goczek Ł. 2018, Control of corruption, international investment, and economic growth—Evidence from panel data. *World Development*, vol. 103, s. 323-335.
41. Ciocchini F., Durbin E., Ng, D. 2003, Does corruption increase emerging market bond spreads? *Journal of Economics and Business*, vol. 55, nr 5, s. 503-528.
42. Colombatto E. 2003, Why is corruption tolerated? *The Review of Austrian Economics*, vol. 16, nr 4, s. 363-379.
43. Cooray A., Dzhumashev R., Schneider F. 2017, How Does Corruption Affect Public Debt? An Empirical Analysis, *World Development*, vol. 90, s. 115-127.
44. Cuervo-Cazurra A. 2006, Who cares about corruption? *Journal of International Business Studies*, vol. 37, nr 6, s. 807-822.
45. Cuervo-Cazurra A. 2016, Corruption in international business, *Journal of World Business*, vol. 51, nr 1, s. 35-49.
46. Danon M. 2011, Contemporary economic research of corruption, *Contemporary Legal and Economic Issues*, vol. 3, s. 252-268.

47. Delgado M., McCloud N., Kumbhakar S. 2014, A generalized empirical model of corruption, foreign direct investment, and growth, *Journal of Macroeconomics*, vol. 42, s. 298-316.
48. Dobel P. 1978, The Corruption of a State, *The American Political Science Review*, vol. 72, nr. 3, s. 958-973.
49. Dollar D., Fisman R., Gatti R. 1999, Are women really the „fairer” sex? Corruption and women in government, *Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series*, World Bank, nr 4.
50. Drabek Z., Payne W. 2002, The impact of transparency on foreign direct investment, *Journal of Economic Integration*, vol. 17, nr 4, s. 777-810.
51. Dreher A., Schneider F. 2010, Corruption and the Shadow Economy: An Empirical Analysis, *Public Choice*, vol. 144, s. 215-238.
52. Dreher A., Gassebner M. 2013, Greasing the wheels? The impact of regulations and corruption on firm entry. *Public Choice*, vol. 155, nr 3-4, s. 413-432.
53. Dridi M. 2013, Corruption and Economic Growth: The Transmission Channels, *Journal of Business Studies Quarterly*, vol. 4, nr 4, s. 121-152.
54. Driffield N., Hughes D. 2003, Foreign and Domestic Investment: Regional Development or Crowding Out? *Regional Studies*, vol. 37, nr 3, s. 277-288.
55. Drury C., Krieckhaus J., Lusztig M. 2006, Corruption, Democracy, and Economic Growth, *International Political Science Review*, vol. 27, nr 2, s. 121–36.
56. Durlauf S., Johnson P., Temple J. 2004, Growth econometrics, *Handbook of Economic Growth*, vol. 1, s. 555-677.
57. Dutta N., Sobel R. 2016, Does corruption ever help entrepreneurship? *Small Business Economics*, vol. 47, nr 1, s. 179-199.
58. Dutt P., Traca D. 2010, Corruption and bilateral trade flows: Extortion or evasion? *Review of Economics and Statistics*, vol. 92, nr 4, s. 843–860.
59. Dykas P., Tokarski T. 2013, Podażowe czynniki wzrostu gospodarczego – podstawowe modele teoretyczne, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Oeconomica*, nr 294, s. 9-43.
60. Dykas P., Misiak T. 2016, Neoklasyczny model wzrostu gospodarczego z sinusoidalnymi inwestycjami, *Przegląd Statystyczny*, nr 63, z. 1, s. 49-66.
61. Dylus A. 1994, *Gospodarka, moralność, chrześcijaństwo*, Wydawnictwo Fundacji ATK, Warszawa.
62. Dzhamashev R. 2014, Corruption and growth: The role of governance, public spending and economic development, *Economic Modelling*, nr 37, s. 202-215.

63. Economakis G., Rizopoulos Y., Sergakis D. 2010, Patterns of Corruption, *Journal of Economics and Business*, vol. 8, nr 2, s. 11-31.
64. Ehrlich I., Lui F. 1999, Bureaucratic corruption and endogenous economic growth, *The Journal of Political Economy*, vol. 107, nr 6, s. 270–293.
65. Fantom N., Serajuddin U. 2016, The World Bank's classification of countries by income, *The World Bank*, nr 7528, s. 2.
66. Fare R., Grosskopf S., Norris M., Zhang Z. 1994, Productivity growth, technical progress and efficiency changes in industrialised countries, *American Economic Review*, vol. 84, s. 66–83.
67. Fisman R., Gatti R. 2002, Decentralization and corruption: evidence across countries, *Journal of Public Economics*, vol. 83, s. 325-345.
68. Fisman R., Svensson J. 2007, Are corruption and taxation really harmful to growth? Firm level evidence, *Journal of Development Economics*, vol. 83, nr 1, s. 63-75.
69. Florczak W. 2011, Produktywność czynników wzrostu PKB, *Wiadomości Statystyczne*, vol. 597, nr 2, s. 8-26.
70. Glaeser E., Saks R. 2006, Corruption in America, *Journal of Public Economics*, vol. 90, s. 1053-1072.
71. Głodowska A. 2013, Konwergencja dochodowa i technologiczna państw Unii Europejskiej w latach 2000–2011. Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, nr 30, s. 40-52.
72. Goczek Ł. 2007, Skuteczność strategii antykorupcyjnych i przyczyny korupcji, *Gospodarka Narodowa*, nr 4, s. 33–49.
73. Goczek Ł. 2013, Regulacje, wolność gospodarcza i wzrost gospodarczy, *Collegium of Economic Analysis Annals*, nr 30, s. 155-168.
74. Goel R., Nelson M. 1998, Corruption and government size: A disaggregated analysis, *Public Choice*, vol. 97, nr 1-2, s. 107-120.
75. Gonzalez A., Lopez-Cordova E., Valladares E. 2007, The Incidence of Graft on Developing-Country Firms, *World Bank Policy Research Working Paper Series*, vol. 4394.
76. Granger C., Engle R. 1987, Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, *Econometrica*, vol. 55, nr 2, s. 251–276.
77. Gruszewska E. 2006, Instytucje nieformalne a tworzenie kapitału w Polsce, [w:] *Problemy wzrostu gospodarczego we współczesnych gospodarkach*, red. D. Kopycińska, Szczecin. s. 79-88.
78. Gupta S., Davoodi H., Alonso-Terme R. 2002, Does corruption affect income inequality and poverty? *Economics and Governance*, vol. 3, nr 1, s. 23-45.

79. Von Hayek F. 1960, *Konstytucja wolności*, PWN, Warszawa.
80. Heckelman J., Powell B. 2010, Corruption and the institutional environment for growth. *Comparative Economic Studies*, vol. 52, nr 3, s. 351-378.
81. Heidenheimer A. 1989, Perspectives on the Perception of Corruption, [w:] *Political Corruption. A Handbook*. New Brunswick, red. Heidenheimer A., Johnston M., Le Vine V., s. 855-869.
82. Hellman J. S., Jones G., Kaufmann D., Schankerman M. 2000, Seize the State, Seize the Day: An Empirical Analysis of State Capture and Corruption in Transition Economies. In *Annual Congress of the ABCDE*, Washington, DC.
83. Herodot 2008, *Dzieje*, Czytelnik, Warszawa.
84. Huntington S. 1968, *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London, Yale University Press.
85. Im K., Pesaran M., Shin Y. 2003, Testing for unit roots in heterogeneous panels, *Journal of Econometrics*, vol. 115, nr 1, s. 53-74.
86. Jain P., Kuvvet E., Pagano, M. 2017, Corruption's impact on foreign portfolio investment, *International Business Review*, vol. 26, nr 1, s. 23-35.
87. Jin H., Qian Y., Weingast B. 1999, Regional decentralization and fiscal incentives: federalism, Chinese style, Working Paper, Hoover Institution, Stanford.
88. Khwaja A., Mian A. 2005, Do lenders favor politically connected firms? Rent provision in an emerging financial market, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 120, nr 4, s. 1371-1411.
89. Klitgaard R. 1997, Cleaning up and invigorating the civil service, *Public Administration and Development*, vol. 17, s. 487-509.
90. Kojder A. 2002, Korupcja i poczucie moralne Polaków, *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego: praca zbiorowa pod red. J. Mariańskiego*, Wydawnictwo WAM, s. 233-252.
91. Kopaliński W. 2000, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Muza S.A., Warszawa.
92. Krueger A. 1974, The political economy of the rent-seeking society, *The American Economic Review*, vol. 64, nr 3, s. 291-303.
93. Kufel T. 2007, *Ekonometria. Rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem programu GRETL*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
94. Kumor P. 2008, Modelowanie wpływu nierówności płac na wzrost gospodarczy, *Gospodarka Narodowa*, nr 7-8, s. 43-61.

95. Lambsdorff J. 1999, Corruption in Empirical Research - A Review, Transparency International Working Paper.
96. Lambsdorff J. 2003, How corruption affects productivity, *Kyklos*, vol. 56, nr 4, s. 457-474.
97. Lambsdorff J. 2007, The Institutional Economics of Corruption and Reform, Theory, Evidence and Policy, Cambridge University Press.
98. Lau C.K., Yang F. S., Zhang Z., Leung, V. 2015, Determinants of innovative activities: Evidence from Europe and central Asia region, *The Singapore Economic Review*, vol. 60 nr 1, s. 1550004-1 – 1550004-18.
99. La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A., Vishny R. 1997, Trust in Large Organizations, *American Economic Review Papers and Proceedings*, vol.87 nr 2, s. 333-338.
100. Leff N. 1964, Economic Development through Bureaucratic Corruption, *American Behavioral Scientist*, s. 8-14.
101. Lewicka-Strzańska A. 2007, Korupcja i zaufanie, *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, vol. 10, nr 1, s. 211-219.
102. Levine R., Renelt D. 1992, A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions, *American Economic Review*, vol. 82, nr 4, s. 942–963.
103. Levin A., Lin C. 1993, Unit root tests in panel data: new results. University of California at San Diego, Economics Working Paper Series.
104. Leys C. 1965, What is the Problem about Corruption? *The Journal of Modern African Studies*, vol. 3, nr 2, s. 215-230.
105. Li H., Xu L. C., Zou H. F. 2000, Corruption, income distribution, and growth, *Economics & Politics*, vol. 12, nr 2, s. 155-182.
106. Lieberman S. 1964, Limitations in the Application of Non-Parametric Coefficients of Correlation. „*American Sociological Review*”, vol. 29, nr 5, s. 744-746.
107. Lipsey R. G., Lancaster K. 1956, The general theory of second best, *The Review of Economic Studies*, vol. 24, nr 1, s. 11-32.
108. Luo Y. 2006, Political behavior, social responsibility, and perceived corruption: A structuration perspective, *Journal of International Business Studies*, vol. 37, nr 6, s. 747-766.
109. Maddala G., Wu S. 1999, A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test, *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, vol. 61, nr S1, s. 631-652.

110. Malaczewski M. 2012, Postęp techniczny, zużycie zasobów naturalnych a energochłonność akumulacji kapitału i wzrost gospodarczy, [w:] Kasperkiewicz W., Madaj K. (red.) Wzrost gospodarczy – rynek pracy – innowacyjność gospodarki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 85-100.
111. Malaczewski M. 2013, Zasoby naturalne, postęp techniczny a długookresowy wzrost gospodarczy, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
112. Malaczewski M. 2015, Zasoby naturalne w procesie produkcyjnym a długookresowy wzrost gospodarczy, [w:] Jurek W. (red.) Matematyka i informatyka na usługach ekonomii. Teoria. Modele. Zastosowania, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 75-85.
113. Malaczewski M. 2017, Warunki przejścia gospodarki na odnawialne źródła energii. Gospodarka Narodowa, vol. 287, nr 1, s. 33-51.
114. Malaga K. 2009, O niektórych dylematach teorii wzrostu gospodarczego i ekonomii, PTE, Warszawa.
115. Marona B., Bieniek A. 2013, Wykorzystanie modelu VECM do analizy wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na gospodarkę Polski w latach 1996–2010. Acta Universitatis Nicolai Copernici Ekonomia, vol. 44, nr 2, s. 333-350.
116. Mauro P. 1995, Corruption and Growth, The Quarterly Journal of Economics, vol 110, nr. 3, s. 681-712.
117. Mauro P. 2002, The persistence of corruption and slow economic growth, International Monetary Fund Working Paper.
118. Mendez F., Sepulveda F. 2006, Corruption, growth and political regimes: Cross country evidence. European Journal of Political Economy, vol. 22, nr 1, s. 82-98.
119. Méon P-G., Weill L. 2010, Is corruption an efficient grease? World Development vol. 38, nr 3, s. 244–259.
120. Milewski R., Kwiatkowski E. 2005, Podstawy ekonomii, Wydawnictwo Naukowe PWN, wyd. III, Warszawa.
121. Miłaszewicz D. 2011, Jakość instytucji a wzrost gospodarczy, Studia i Prace WNEiZ, nr 19/2011, s. 5-24.
122. Mindur M. 2006, Korupcja a rola państwa w rozwoju gospodarczym, Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów, nr 74, s. 75-84.
123. Mishra A. 2006, Persistence of Corruption: Some Theoretical Perspectives, World Development, vol. 34 nr 2, s. 349-358.

124. Mo P. 2001, Corruption and Economic Growth, *Journal of Comparative Economics*, vol. 29, s. 66-79.
125. Mocan N. 2004, What determines corruption? International evidence from micro data, NBER Working Paper, nr 10460, Cambridge.
126. Morris S. 2011, Forms of corruption. CESifo DICE Report, nr 2, s. 10-14.
127. Murphy K., Shleifer A., Vishny R. 1991, The allocation of talent: Implications for growth, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 106, nr 2, s. 503-530.
128. Myrdal G. 1970, Corruption as a Hindrance to Modernization in South Asia, [w:] Heidenheimer A., Johnston M. (red.) *Political Corruption: Concepts and Contexts*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey.
129. Nelson R., Pack H. 1999, The Asian Miracle and Modern Growth Theory, *The Economic Journal*, vol. 109, nr 457, s. 416-436.
130. North D. 1990, *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge University Press. New York.
131. Nowakowski K. 1996, Korupcja jako problem teoretyczny i społeczno-ekonomiczny, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, z. 2, s. 77-94.
132. Nur-tegin K., Czap H. 2012, Corruption: Democracy, Autocracy, and Political Stability, *Economic Analysis and Policy*, vol. 42 nr 1, s. 51-66.
133. O'Toole C., Tarp F. 2014, Corruption and the efficiency of capital investment in developing countries, *Journal of International Development*, vol. 26, nr 5, s. 567-597.
134. Olken B., Pande R. 2012, Corruption in developing countries, *Annual Review of Economics*, vol. 4, nr 1, s. 479-509.
135. Paldam M. 2001, Corruption and religion adding to the economic model, *Kyklos*, vol. 54, nr 2-3, s. 383-413.
136. Paldam M. 2002, The cross-country pattern of corruption: economics, culture and the seesaw dynamics, *European Journal of Political Economy*, vol. 18, nr 2, s. 215-240.
137. Pastusiak R. 2012, Wpływ innowacji na dynamikę wzrostu gospodarczego w modelowaniu ekonomicznym na przykładzie specjalnych stref ekonomicznych, *Folia Oeconomica, Acta Universitatis Lodziensis*, nr 266, s. 341-357.
138. Persson T., Tabellini G., Trebbi F. 2003, Electoral Rules and Corruption, *Journal of the European Economic Association*, vol. 1, nr 4, s. 958-989.
139. Pironi L., d'Agostino G. 2012, Corruption and the effects of economic freedom, *European Journal of Political Economy*, nr 29, s. 54-72.

140. Piontek B. 2016, Znaczenie państwa w kształtowaniu uwarunkowań dla rozwoju przedsiębiorczości, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 47, s. 334-345.
141. Pellegrini L., Gerlagh R. 2004, Corruption's Effect on Growth and Its Transmission Channels, *Kyklos*, vol. 57, nr 3, s. 429-456.
142. Pellegrini L., Gerlagh R. 2008, Causes of corruption, *Economics of Governance*, vol. 9, nr 3, s. 245-263.
143. Pellegrini L. 2011, The Effect of Corruption on Growth and its Transmission Channels, [w:] (red.) Pellegrini L., *Corruption, Development and the Environment*, s. 53-74, Springer.
144. Płoskonka J. 2003, Korupcja – zagrożenia i metody jej zwalczania. Empiryczne badania nad poziomem korupcji, *Służba Cywilna*, nr 6, s. 109-134.
145. Pope J. 1999, *Rzetelność życia publicznego*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
146. Ravallion M. 2009, Do poorer countries have less capacity for redistribution? *The World Bank*, nr 5046.
147. Rock M. T., Bonnett H. 2004, The comparative politics of corruption: accounting for the East Asian paradox in empirical studies of corruption, growth and investment, *World Development*, vol. 32, nr 6, s. 999-1017.
148. Robinson J., Torvik R., Verdier T. 2006, Political foundations of the resource Curse, *Journal of Development Economics*, vol. 79, s. 447-468.
149. Rodrik D. 2003, Introduction: What do we learn from country narratives? [w:] Rodrik D. (red.), *In search of prosperity: Analytic narratives on economic growth*. Princeton University Press, Princeton, s. 1-19.
150. Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. 2004, Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development, *Journal of Economic Growth*, nr 9, s. 131-165.
151. Rohwer A. 2009, Measuring corruption: a comparison between the transparency international's corruption perceptions index and the World Bank's worldwide governance indicators, *CESifo DICE Report*, vol. 7, nr 3, s. 42-52.
152. Romer P. 1990, Endogenous technological change, *Journal of Political Economy*, vol. 98, s. 71-102.
153. Rose-Ackerman S. 2001, Trust, honesty, and corruption: reflection of the state-building proces, *European Journal of Sociology*, vol. 42, nr 3, s. 27-71.

154. Rose-Ackerman S. 2005, The challenge of poor governance and corruption. *Especial 1 DIREITO GV L. Rev.*, vol. 207, s. 207-266.
155. Rosicki R. 2012, Rzecz o nepotyzmie i kumoterstwie, *Przegląd Politologiczny*, vol. 17, nr 2, s. 131-146.
156. del Mar Salinas-Jiménez M., Salinas-Jiménez J. 2007, Corruption, efficiency and productivity in OECD countries, *Journal of Policy Modeling*, vol. 29, nr 6, s. 903-915.
157. Schneider F., Enste D. 2000, Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences, *Journal of Economic Literature*, vol. 38, nr 1, s. 77-114.
158. Sekulski P., Zielińska D. 2017, Instytucja wynagrodzenia minimalnego pracowników otrzymujących napiwki w związku z wykonywaną pracą w systemie prawnym Stanów Zjednoczonych, *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ*, vol. 10, nr 40, s. 71-80.
159. Serra D. 2006, Empirical determinants of corruption: A sensitivity analysis, *Public Choice*, vol. 126, s. 225-256.
160. Shera A., Dosti B., Grabova P. 2014, Corruption impact on Economic Growth: An empirical analysis, *Journal of Economic Development, Management, IT, Finance and Marketing*, vol. 6, nr 2, s. 57-77.
161. Shleifer A., Vishny R. 1993, Corruption, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 108, nr 3, s. 599-617.
162. Solow R. 1956, A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70, nr 1, s. 65-94.
163. Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A. 2012, Definiowanie korupcji w kontekście różnic kulturowych, *Organizacja i Zarządzanie*, nr 1, s. 97-115.
164. Stachowicz-Stanusch A., Sworowska A. 2012, Oblicza korupcji: formy i typy zachowań, *Organizacja i Zarządzanie*, nr 1, s. 117-133.
165. Stawska J. 2014, Inwestycje krajowe oraz bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Polsce w świetle rozwoju polskiej gospodarki, *Studia Europejskie*, nr 1, s. 91-108.
166. Strzała K. 2009, Panelowe testy stacjonarności-możliwości i ograniczenia, *Przegląd Statystyczny*, vol. 56, z. 1, s. 56-73.
167. Sułkowski Ł. 2009, „Tragedia dobra wspólnego” w świetle paradygmatu neoewolucyjnego, *Zarządzanie Publiczne*, vol. 5, nr 1, s. 9-16.

168. Sundstrom A., Wangnerud L. 2014, Corruption as an Obstacle to Women's Political Representation Evidence from Local Councils in 18 European Countries, Party Politics.
169. Sung H. E. 2004, Democracy and political corruption: A cross-national comparison, *Crime, Law and Social Change*, vol. 41, nr 2, s. 179-193.
170. Swaleheen M. 2007, Corruption and Investment Choices: A Panel Data Study, *KYKLOS*, vol. 60, nr 4, s. 601–616.
171. Svensson J. 2005, Eight questions about corruption, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 19, nr 3, s. 19-42.
172. Sztaudynger J. 2009, Rodzinny kapitał społeczny a wzrost gospodarczy w Polsce, *Ekonomista*, nr 2, s. 189-208.
173. Tanzi V., Davoodi H. 1997, Corruption, public investment and growth, IMF Working Paper nr WP/97/139.
174. Tokarski T. 2007, Efekty skali a wzrost gospodarczy, *Gospodarka Narodowa*, nr 1-2, s. 9-30.
175. Treisman D. 2000, The causes of Corruption: a cross – national study, *Journal of Public Economics* vol. 76, nr. 3, s. 399-457.
176. Ugur M. 2014, Corruption's Direct Effects on Per-Capita Income Growth: A Meta-Analysis. *Journal of Economic Surveys*, vol. 28, nr 3, s. 472-490.
177. Ulman S., Bujanca G. 2014, The Corruption Influence on the Macroeconomic Environment. Empirical Analysis on Countries Development Stages, *Procedia Economics and Finance*, vol. 16, s. 427-437.
178. Uslaner E. 2004, Trust and corruption, [w:] Lambsdorf J., Taube M., Schramm M. (red.), *Corruption and the New Institutional Economics*, Routledge, Londyn, s. 76-92.
179. Van Stel A., Carree M., Thurik R. 2005, The effect of entrepreneurial activity on national economic growth, *Small Business Economics*, vol. 24, nr 3, s. 311-321.
180. Wach K. 2015, Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego: przegląd literatury, *Przedsiębiorczość-Edukacja*, vol. 11, s. 24-36.
181. Walczak-Duraj D. 2010, *Socjologia dla ekonomistów*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

182. Welfe A. 2009, *Ekonometria: metody i ich zastosowanie*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
183. Wosiek M. 2017, Kapitał społeczny i jego relacje z czynnikami wytwórczymi. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 52, s. 80-94.
184. Wright A., Craigwell R. 2013, Economic growth and corruption in developing economies: Evidence from linear and non-linear panel causality tests, *Journal of Business, Finance and Economics in Emerging Economies* vol. 8, nr 2, s. 23-43.

Źródła internetowe:

1. Howell L. 2012, International Country Risk Guide Methodology [dostęp: www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf; data 30.03.2018 r.]
2. www.worldbank.org
3. www1.worldbank.org
4. www.transparency.org
5. www.prsgroup.com
6. www.gemconsortium.org
7. www.info.worldbank.org/governance/wgi
8. www.heritage.org/index/freedom-from-corruption
9. www.encyklopedia.pwn.pl
10. <https://data.worldbank.org/products/wdi-maps>
11. <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2017-annual-report>
12. Rachunki Narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2011-2014, Główny Urząd Statystyczny, s. 42, źródło: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rachunki-narodowe/roczne-rachunki-narodowe/rachunki-narodowe-wedlug-sektorow-i-podsektorow-instytucjonalnych-w-latach-2011-2014,4,11.html> [dostęp: 19.04.2020 r.].
13. <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-2016>
14. <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/OGHIST.xls>, [dostęp: 05.04.2018 r.]
15. <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378832-what-is-the-world-bank-atlas-method>, [dostęp: 23.04.2020 r.]
16. <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378831-why-use-gni-per-capita-to-classify-economies-into>, [dostęp: 25.04.2020 r.]
17. <https://datacatalog.worldbank.org/gross-capital-formation-gdp-2>, [dostęp: 25.04.2020 r.].
18. Broszura „Wskazówki antykorupcyjne dla przedsiębiorców”, CBA, 2015, Warszawa: https://cba.gov.pl/ftp/filmy/Broszura_przedsiębiorca_FINALNA.pdf, [dostęp: 1.05.2020 r.].

Akty prawa:

1. Cywilnoprawna konwencja o korupcji sporządzona w Strasburgu dnia 4 listopada 1999 r. Dziennik Ustaw nr 244 poz. 2443.
2. Kodeks karny, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553.
3. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej. Miejsce publikacji: (Dz. Urz. UE L 174 z 26.06.2013, str. 1, z późn. zm.).

Spis tabel:

Tabela 1. Determinanty wzrostu gospodarczego dla modelu Solowa i inne.....	17
Tabela 2. Przedziały DNB dla czterech grup państw w latach 1996-2015.....	27
Tabela 3. Wybrane definicje korupcji pogrupowane wg ważności.	37
Tabela 4. Zmienne wschodzące w skład wskaźnika oceniającego ryzyko polityczne.....	61
Tabela 5. Przegląd metod badawczych weryfikujących wpływ korupcji na zmienne makroekonomiczne.	129
Tabela 6. Wykaz państw biorących udział w badaniu wraz z wartością DNB na osobę w 2015 roku.....	133
Tabela 7. Statystyki opisowe dla zmiennych analizowanych w badaniu.....	136
Tabela 8. Korelacja Pearsona	137
Tabela 9. Współczynniki korelacji rho Spearmana.....	138
Tabela 10. Wyniki testów na stacjonarność zmiennych (poziomy danych).	140
Tabela 11. Modele panelowe efekty stałe dla wzrostu gospodarczego – pełna baza danych.....	144
Tabela 12. Modele panelowe efekty stałe dla wzrostu gospodarczego – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach.	147
Tabela 13. Modele panelowe efekty stałe dla stopy inwestycji – pełna baza danych.....	152
Tabela 14. Modele panelowe efekty stałe dla stopy inwestycji – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach.	154
Tabela 15. Modele panelowe efekty stałe dla miernika przedsiębiorczości – pełna baza danych	159
Tabela 16. Modele przekrojowe OLS dla miernika przedsiębiorczości – dane przekrojowe.....	160
Tabela 17. Zestawienie wyników badania empirycznego.....	163
Tabela 18. Zestawienie wartości maksymalizujących funkcję korupcji na podstawie modeli z badania.	164
Tabela 19. Zestawienie wskaźników kontroli korupcji (w skali od 0 do 5, gdzie 0 oznacza całkowite skorumpowanie, a 5 oznacza wolność od korupcji) dla wybranych państw o wysokim dochodzie.....	165
Tabela 20. Zestawienie wskaźników kontroli korupcji (w skali od 0 do 5, gdzie 0 oznacza całkowite skorumpowanie, a 5 oznacza wolność od korupcji) dla wybranych państw o średnim wyższym dochodzie.	166
Tabela 21. Krańcowe efekty zmiany wskaźnika kontroli korupcji na przykładzie wzrostu gospodarczego i stopy inwestycji.....	167
Tabela 23. Modele przekrojowe OLS dla wzrostu gospodarczego – funkcja liniowa.....	194
Tabela 24. Modele przekrojowe OLS dla stopy inwestycji – funkcja liniowa.	195
Tabela 25. Modele panelowe efekty losowe dla miernika przedsiębiorczości – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach.	196

Spis rysunków:

Rysunek 1. Podstawowe funkcje przedsiębiorczości w naukach ekonomicznych.	22
Rysunek 2. Zmiana liczby państw w poszczególnej kohorcie wg klasyfikacji Banku Światowego w latach 1996-2015.	29
Rysunek 3. Schemat przedstawiający łapownictwo urzędnicze.	33
Rysunek 4. Zależność między długością kadencji szefa rządu a indeksem korupcji.....	49
Rysunek 5. Równanie Klitgaarda.....	53
Rysunek 6. Schemat wybranych mierników korupcji.....	59
Rysunek 7. Bezpośredni i pośredni wpływ korupcji na wzrost gospodarczy.	70
Rysunek 8. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Mo (2001).	71
Rysunek 9. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Pellegrini i Gerlagh (2004).	73
Rysunek 10. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób bezpośredni i pośredni na podstawie badania Pellegrini (2011).	74
Rysunek 11. Oddziaływanie korupcji na wzrost gospodarczy w sposób pośredni na podstawie badania Dridi (2013).	75
Rysunek 12. Zależność między poziomem dochodowości w gospodarce a indeksem „niewłaściwego rządu” aproksymującego miarę korupcji.....	109
Rysunek 13. Wykres korupcji i wartości akcji posiadanych przez cudzoziemców oraz wolumenu akcji kupionych.	114
Rysunek 14. Nieliniowa zależność między BIZ a korupcją.....	115
Rysunek 15. Relacja między korupcją a wzrostem gospodarczym.....	121
Rysunek 16. Zależność między wzrostem gospodarczym a kontrolą korupcji.....	142
Rysunek 17. Oszacowana zależność między wzrostem gospodarczym a korupcją na podstawie modeli z tabeli 12	149
Rysunek 18. Zależność między stopą inwestycjami a wskaźnikiem kontroli korupcji.	151
Rysunek 19. Oszacowana zależność między korupcją a stopą inwestycji na podstawie modelu z tabeli 14.	156
Rysunek 20. Zależność między zmienną mierzącą przedsiębiorczość a wskaźnikiem kontroli korupcji.....	157
Rysunek 21. Oszacowana zależność między korupcją a TEA na podstawie modeli dla funkcji kwadratowej z tabeli 15 i 16.	161
Rysunek 22. Krańcowe efekty dla wzrostu gospodarczego.	169
Rysunek 23. Krańcowe efekty dla stopy inwestycji.	170
Rysunek 24. Krańcowe efekty dla wskaźnika wczesnej przedsiębiorczości TEA.....	170

Załączniki

Załącznik 1 Modele wzrostu gospodarczego dla danych przekrojowych.

Tabela 22. Modele przekrojowe OLS dla wzrostu gospodarczego – funkcja liniowa.

	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	15,48 (2,73) **	13,42 (2,58) **	13,10 (2,49) **
Stopa inwestycji	0,04 (0,56)	0,05 (0,63)	0,02 (0,80)
Otwartość gospodarki	0,01 (3,83) ***	0,01 (3,86) ***	0,01 (3,73) ***
lnPKB p.c. t-1	-1,42 (-2,52) **	-1,44 (-2,57) **	-1,42 (-2,49) **
Wskaźnik kontroli korupcji	-1,24 (-0,7308)	2,19 (1,59)	0,56 (1,35)
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	0,26 (1,09)		
ln (Wskaźnik kontroli korupcji)		-5,35 (-1,24)	
Skorygowany R-kwadrat	0,41	0,41	0,40
Kryt. inform. Akaike'a	84,22	83,81	83,69
Kryt. bayes. Schwarza	92,43	92,01	90,53
Test na normalność rozkładu reszt	6,87 (0,03)	6,68 (0,04)	5,06 (0,08)
Liczba obserwacji	29	29	29

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Załącznik 2 Modele stopy inwestycji dla danych przekrojowych.

Tabela 23. Modele przekrojowe OLS dla stopy inwestycji – funkcja liniowa.

	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	7,15 (0,65)	12,67 (2,09) **	16,59 (4,19) ***
Wskaźnik wolności finansowej	0,06 (1,56)	0,06 (1,52)	0,06 (1,50)
Δ Inflacja	0,11 (0,45)	0,14 (0,50)	-0,04 (-0,24)
BIZ	-0,30 (-2,88) ***	-0,28 (-2,68) **	-0,31 (-3,11) ***
Otwartość gospodarki	0,03 (2,42) **	0,03 (2,26) **	0,03 (2,83) ***
Wskaźnik kontroli korupcji	4,98 (0,89)	-3,88 (-0,87)	-0,12 (-0,16)
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	-0,68 (-0,92)		
ln (Wskaźnik kontroli korupcji)		13,70 (0,85)	
Skorygowany R-kwadrat	0,31	0,30	0,31
Kryt. inform. Akaike'a	133,38	133,53	132,48
Kryt. bayes. Schwarza	142,96	143,1069	140,69
Test na normalność rozkładu reszt	2,21 (0,33)	2,07 (0,35)	1,27 (0,52)
Liczba obserwacji	29	29	29

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.

Załącznik 3 Modele TEA dla danych panelowych uśrednionych w 4-letnich okresach.

Tabela 24. Modele panelowe efekty losowe dla miernika przedsiębiorczości – dla danych uśrednionych w 4-letnich okresach.

	Funkcja kwadratowa	Funkcja logarytmiczna	Funkcja liniowa
const	-0,36 (-0,10)	3,13 (1,72) *	3,92 (2,24) **
Otwartość gospodarki	0,01 (1,56)	0,01 (1,57)	0,01 (1,824) *
Edukacja	0,01 (0,88)	0,01 (0,81)	0,01 (0,84)
$\Delta \ln$ PKB p.c.	-107,47 (-1,67) *	-107,37 (-1,66) *	-102,64 (-1,61)
Wskaźnik kontroli korupcji	2,66 (1,29)	-2,42 (-1,44)	-0,08 (-0,26)
(Wskaźnik kontroli korupcji) ²	0,39 (-1,34)		
$\ln$ (Wskaźnik kontroli korupcji)		7,64 (1,42)	
Kryt. inform. Akaike'a	314,09	312,64	314,82
Kryt. bayes. Schwarza	328,39	326,93	326,73
Test na normalność rozkładu reszt	0,26 (0,87)	0,36 (0,83)	0,86 (0,64)
Test Hausmana	8,89 (0,11)	9,74 (0,08)	5,64 (0,22)
Liczba obserwacji	80	80	80
Maksimum funkcji	brak	brak	-

Źródło: opracowanie własne za pomocą pakietu GRETL.